

كۆمەلگا و غەریبه‌كانى
مىندى اقرا الشافى
مىندى اقرا الشافى
مەريوان وريا قانع

www.iqra.ahlamontada.com

كۆمەلگا و غەریبه‌كانى

ناوهندی روژنبیری و هونهری ئەندێشه

به‌ڕێوه‌به‌ری گشتی ناوه‌ند: هه‌زار مه‌جید

به‌ڕێوه‌به‌ری چاپ و بڵاوکردنه‌وه: سیروان مه‌حمود

ناوه‌ندی روژنبیری و هونه‌ری ئەندێشه - ناوه‌ندی بڵاوکردنه‌وه‌ی ئەندێشه

سلێمانی - شه‌قامی مه‌وله‌وی - ته‌لاری بازرگانیی سیروانی نوێ - نه‌زمی چواره‌م

<http://www.endeshe.net>

andesha.library@yahoo.com ● andesha@outlook.com

<http://www.facebook.com/Andeshalib>

07501026400

ENGESE
مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈش ئورگانى

كۆمەلگا و غەرىبەكانى
مەريوان وريا قانع

ناوی کتیب: کومه لگا و غریبه کانی

ناوی نووسه: مریوان وریا قانع

بابه: فکری

توبه تی چاپ: یه که م ۲۰۱۸

چاپخانه: نه ندیشه

تیراژ: (۱۰۰۰) دان

نرخ: (۶۰۰۰) دینار

ژماره ی سپاردن: له به پړوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیبه کان

ژماره (۱۵۲۸) سی سالی (۲۰۱۸) سی پی دراوه .

مافی هم کتیبه پاریزراوه ©

به بی په زامه ندی نه ندیشه، هیج لایه نیک ریگه پندراو نییه بو له به رگرتنه وه ی
هم کتیبه، جا گه به شیوه ی نه لکترونی، کاغذی، وینه یی، دمنگی، یان هر
شیوازیکی تری له به رگرتنه وه بیت.

پیشکشه به:

غەریبان و مروّفه پەراویزخراوەکانی دونیای ئێمه ،
دونیای دواى راپەرین.

ئاواخىن

بەشى يەكەم

پىشەكى

- جىھانى كۆمەلايەتى ۋەك جىھانىكى ئالۋز..... ۱۷
- سۆسىۋلۇزىي شار..... ۳۳
- دروستىبونى كۆمەلگايەكى جىياواز..... ۳۶
- ھاۋكىشەيەكى پىچەۋانەۋە..... ۴۱
- سۆسىۋلۇزىي تىورى..... ۴۶
- مەبەست لە نووسىنى ئەم كىتتە..... ۴۹
- سەرچاۋەكان..... ۵۱

بەشى دوۋەم

شلەۋانى پىۋانەيى

شىكرىنەۋەي ژىنگەي خۇكۇشتى ئان لە كوردستاندا

- پىشەكى..... ۵۵
- كىشەي شلەۋانى پىۋانەيى..... ۵۷
- ئامارەكانى توندوتىزى دژ بە ئان..... ۶۰
- پرسىيارەكان و مېتۇد و سنوورى لىكۋلىنەۋەكە..... ۶۴
- ھەندىك شىكرىنەۋەي سەرەتايى بۇ ئامارەكان..... ۶۷

لینکدانه وه ته قلیدییه کانی دیاردهی توندوتیژی په گزی له	
کورdestاندا.....	۷۵
قهیرانی پیاوړتیی بالادهست له هریمدا.....	۹۰
ناړه زایه تیی کومه لایه تی و مهسه لهی پیاوړتی.....	۱۰۹
له هه ژمونه وه بۆ به زورخوسه پانندن.....	۱۱۳
مه سره فگه رای و شله ژانی پتوانه یی.....	۱۲۱
سینکس وهک کالایهک بۆ مه سره ف.....	۱۲۸
سینکس وهک کوتاریکی گشتی و ناشکرا.....	۱۳۳
مه سره فگه رای و درستبوونی شینوازیکی نوی له	
تاکه کهس.....	۱۴۵
نیشته جیکردنی دیاردهی خۆکوشتن له ژینگه یه کی شاری	
نویندا.....	۱۵۵
دهره نجام.....	۱۶۵
ژماره کان و ناماره کان.....	۱۷۱

بەشی سیهه

شاره کانی هریم و دروستبوونی "پووبه ری گشتی"

نوخبه یی

سه ره تا.....	۱۹۱
پووبه ری گشتی چییه؟.....	۱۹۳
پووبه ری گشتی و عه قلانیهت.....	۱۹۷
پووبه ری گشتی و دهولهت.....	۱۹۸
په خنه له دیدی هابرماز.....	۱۹۹
پووبه ری گشتی له دونیای ئه مپۆدا.....	۲۰۰
پووبه ری گشتی له کورdestاندا.....	۲۰۲

٢٠٤.....	٢٠٤.....
٢٠٩.....	٢٠٩.....
٢١٠.....	٢١٠.....

بهشی چوارم موناچاتی عیرفانی

سهبارمت به رۆحانیهتی بیرۆحانیهت له دونیای ئیمه

٢١٣.....	٢١٣.....
٢١٤.....	٢١٤.....
٢١٨.....	٢١٨.....
٢١٩.....	٢١٩.....
٢٢٣.....	٢٢٣.....
٢٢٦.....	٢٢٦.....
٢٢٧.....	٢٢٧.....
٢٣١.....	٢٣١.....
٢٣٣.....	٢٣٣.....
٢٣٦.....	٢٣٦.....
٢٣٩.....	٢٣٩.....

بهشی پێنجهم لهویدی تهكۆلۆژیایه

تهكۆلۆژیای پهیرهندی له ژیانی رۆژانه

٢٤٣.....	٢٤٣.....
٢٤٥.....	٢٤٥.....
٢٤٨.....	٢٤٨.....

۲۵۳.....	پنداویستی هاتنه کایه ی سۆسیؤلۆزیایه کی نوی
۲۵۶.....	له ویدیوی تهکنۆفۆبیا وه
۲۵۸.....	پۆمانسیهت و تهکنۆفۆبیا
۲۶۱.....	ترس له دونیای ئیمه دا
۲۶۶.....	هه ندیک پروکاری نیگه تیفی تهکنۆلۆزیای په یوه ندی
۲۶۹.....	سه رچا وه کان

بهشی شهشم

گوتایی سیستمی خویندن وهک سیستمیکی په کسانخواز له هه ریمدا

له گیتۆ کۆمه لایه تییه کانه وه بۆ گیتۆکانی خویندن

۲۷۳.....	سه ره تا
۲۷۵.....	بیروکه ی په کسانى
۲۷۷.....	په کسانى له به رده م ده زگا کاند
۲۷۹.....	هاریکاری و ئازادی
۲۸۱.....	سیستمی خویندن و نایه کسانى
۲۸۶.....	نایه کسانیه کی زۆر تاییهت
۲۸۹.....	له گیتۆ کۆمه لایه تییه کانه وه بۆ گیتۆکانی خویندن
۲۹۴.....	سه رچا وه کان

بهشی ههته م

سه له قیهت و شار

۲۹۷.....	سه ره تا
۳۰۱.....	سۆسیؤلۆزیای شار
۳۰۲.....	بهعه لمانییوونى دونیا یان به پلورالبوونى؟

۳۰۴.....	له قاهره وه بق سلیمانی
۳۰۸.....	شار وهك چوارچیوه
۳۱۱.....	شار و توانای پیکهستن
۳۱۳.....	شار و دیاردهی فره دینی
۳۱۵.....	به وه هابیکردنی ئیسلام
۳۱۷.....	خورافه تی دینداری پاكژ
۳۱۸.....	سه له فیه ت وهك کارخانه ی دروستکردنی دوژمن
۳۱۹.....	سه له فیه ت و دوباره کردنه وهی جهنگه کۆنه کان
۳۲۰.....	سه له فیه ت و وینه ی خودا له شیوه ی هیتلهدا
۳۲۲.....	سه رچاوه کان

بهشی ههشتهم

سۆسیالۆژیای خوێشنه وه و گۆیگرتن له دایکبوونی جمهورێکی نائایدیالۆژی

۳۲۷.....	سه رهتا.....
۳۲۸.....	جمهور کێه؟.....
۳۲۹.....	نه وهیهکی گهنج وهك خوینهر و گۆیگر.....
۳۳۲.....	جمهور نهك نوخبه.....
۳۳۳.....	خهونی به نایدیالۆژیایکردنی هه مووشتیک.....
۳۳۵.....	نایدیالۆژیای و یوتوپیا.....
۳۳۸.....	به رخوریزم وهك نایدیالۆژیای.....
۳۴۰.....	ئاکارهکانی ئەم جمهوره تازهیه.....
۳۴۳.....	کایهیهکی پۆشنییری نوێ.....
۳۴۶.....	پۆلی پۆشنییر.....

به‌شی تۆهم
پیشه‌سازی دِروستکردنی نوخبه
نوخبه وهک رِمصیه‌ت

سه‌ره‌تا.....	۳۵۳
نوخبه چیه و کینه؟.....	۳۵۴
دِروستبوونی نوخبه‌کانی دِوای راپه‌رین.....	۳۵۵
چۆنیه‌تی کارکردنی کایه‌کان.....	۳۶۰
چوار شینواز له سه‌رمایه.....	۳۶۱
نه‌مانی "هاوبه‌شی" کۆمه‌لایه‌تی.....	۳۶۲
ته‌لاقدانى کۆمه‌لگا.....	۳۶۵
نوخبه‌کان و کولتور.....	۳۶۶
کولتورگه‌رایى و رقبوونه‌وه له خود.....	۳۷۰
کولتور وهک خودا.....	۳۷۲
نوخبه‌ی حوکمران.....	۳۷۴
سه‌رچاوه‌کان.....	۳۷۶

"له هه شوینیکدا مروّف بابەتی شیکردنەوه و
پاڤه کردن بوو، لهویدا یەک زائید یەک ناکاته
دوو، بەلکو دەکاته سی، پەنگە بەتەواوی
نەکاته سێش، بەلام بەدنیایاییهوه زیاتره له
دوو."

- حیکمەتیکی کۆمه‌لناسانه

به شى يه كه م

پيشه كى

پیشگی

جیهانی کۆمه‌لایه‌تی وەک جیهانیکی ئالۆز

ئەم کتێبه تەرخان کراوە بۆ قسەکردن لەسەر ئەو کۆمه‌لگایه‌ی له دونه‌ی دوا‌ی پاپه‌رینه‌دا دروست کراوه و تا ئەم‌پۆش به‌به‌رده‌وامی له دروستکردن‌دا‌یه. وەک زۆریک له نووسینه‌کانی تری من، ئەم کتێبه‌ش خواستیکی گه‌وره‌ی تینگ‌یشتن له کۆمه‌لگا وەک دروستکراویکی کۆمه‌لایه‌تی ئاراسته‌ی ده‌کات، خواستی ناسینی کۆمه‌لگا وەک به‌ره‌می به‌رجه‌سته‌ی سه‌ده‌ها و هه‌زاره‌ها ب‌پ‌یاری کۆنکریته‌ی چه‌نده‌ها ب‌که‌ری سیاس‌ی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و دینی و پ‌ۆشن‌بیری. کۆمه‌لگا وەک شتی‌ک به‌به‌رده‌وامی دروستی ده‌که‌ین، نه‌ک وەک شتی‌ک له سه‌ده‌ها و هه‌زاره‌ها سال له‌مه‌وبه‌ره‌وه بۆمان ماب‌یت‌ه‌وه. به‌پ‌نچه‌وانه‌ی زۆریک له‌و تیزانه‌شه‌وه که له دونه‌ی پ‌ۆشن‌بیری ئی‌مه‌دا ئاماده‌ن، ئەم کتێبه به‌رگه‌ری له‌و دیده‌ ده‌کات که پ‌یتی وایه ئەو دونه‌یایه‌ی له دوا‌ی پاپه‌رینه‌وه دروستمان کردوه، دونه‌یایه‌ک نییه له پ‌ا‌بردووه‌وه بۆمان ماب‌یت‌ه‌وه و ئی‌مه به‌زۆر خرایینه‌ ناو بونیاد و سیستم و میکانیزمه جیا‌وازه‌کانییه‌وه، شتی‌ک نییه له باو و با‌پیران و سه‌ده‌ کۆنه‌کانه‌وه هات‌یت، به‌ل‌کو دونه‌یایه‌کی ته‌واو

تازه دروستكراوه و له زور ئاستيشدا له دابړانكي گوره دايه له گهل نهو پابردووه دا كه له دواوه يه تي. ثم كتيبه نيشاني نه دات چوڼ و به چ مانايه ك دونيای دواي پاپه پين دونيایه كي تازه يه و به رده واميی دونيای بهر له پاپه پين نييه، هره وه ها نيشاني نه دات نه وه ي هيه و دروست كراوه به رهمي نهو كرده و پلان و بپياره تاكه كه سي و دهسته جه معيانه يه كه ئينساني ناو نهو كومه لگايه له چاره كه سده ي پابردوودا داويانه و تا ئيستاش ده يدهن.

بينگومان هيچ بپياركي كومه لايه تي له بوشاييدا نادریت و نه دراوه، هيچ چالاكيه كي دروستكردني دونيای كومه لايه تي بي پيشينه و پاشخان و بونياد و پوهت و پيگر و نه گهر و پتدراوي ميژوويي نييه، مروف و كومه لگا هه رگيز له خالي سفره وه ده ست پي ناكهن، هه موو دروستكردنيكيش پيشينه يه كي تاييه تي هيه، له راستيشدا شتيك له فكري زانستيدا به ناوي خالي سفری ده ستينكردنه وه بووني نييه، كه هيتا بق سه ره تايه كي سه د دهر سه د تازه و په ها بكات، به بي په يوهندي به ساته وهخت و جووله و پيگره كاني دونيای بهر له خو ي. به لام هه موو نه مانه هه رچييه ك بن و هه رچونيك بووين، هه ر فورم و ناوه روکنيان هه بيت، هيتا به په هايي پيگر نين له به رده م نه وه دا مروف دونيای كومه لايه تي خو ي به شيويه كي تازه و له فورم و ناوه روکني ديكه دا دروست بكات. ده زگای تر و كايه ي تر و شيوازي تري حوكمړاني و سيستمی نو ي به ها و نه خلاقياتي تر به يتته كايه وه، جوړی تر له پوشنيير و نوخبه و بکهری كومه لايه تي دروست بيت، فورمی تازه له فيكر و زانياري

و مه‌عریفه‌ بێته‌ کایه‌وه‌. به‌ کورتییه‌که‌ی شتیک بوونی نییه‌ به‌ره‌هایی پێگر بێت و نه‌هێلتیت شتوازی تر له‌ دینداری و له‌به‌رخوڕیی و له‌ په‌یوه‌ندی ده‌ره‌کی و ناوه‌کی دروست بێت، یان فۆرمی تر له‌ متمانه‌ و بپروا و ترس و به‌دگومانی بێته‌ کایه‌وه‌، جیاواز له‌وانه‌ی هه‌ن و بالاده‌ستن. یاخود پێگر بن له‌وه‌ی تێگه‌یشتنی تازه‌ بۆ مه‌سه‌له‌ی پیاوه‌تی و بۆ ژنبوون و بۆ هه‌ژاری و ده‌وله‌مندی له‌دایک بێت. یان پێگر بن له‌به‌رده‌می دروستبوونی خوێنه‌ری تر و نووسینی تر و به‌رخوڕدی تردا. یان نه‌هێلن فه‌زای گشتیی نوێ و په‌یوه‌ندی تر له‌نێوان نێر و مێدا دروست بێت. دروستبوونی هه‌موو ئه‌مانه‌ پابه‌سته‌ به‌ کرده‌ و جووله‌ و توانا و خواست و خه‌ون و بپیار و زمانی ئه‌وانه‌وه‌ که‌ له‌ناو ئه‌و دونیا کۆمه‌لایه‌تییه‌دا ئاماده‌ن. ئه‌وه‌ش که‌ ئهم گشته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ گه‌وره‌یه‌ به‌و شیوه‌یه‌یه‌ که‌ ئیمه‌ ئه‌مڕۆکه‌ ده‌بینین، که‌ دونیای ئیمه‌ له‌ چاره‌که‌سه‌ده‌ی پابردودا ئه‌و فۆرمه‌ قه‌یراناوییه‌ی ئه‌مڕۆکه‌ی وه‌ر گرتووه‌، که‌ کۆمه‌لگایه‌کمان هه‌یه‌ خالی له‌ متمانه‌ و ده‌رگیر له‌گه‌ل چه‌ندان قه‌یران و شله‌ژانی پێوانه‌بیدا، ئه‌وه‌ی فۆرمی زۆر تاییه‌تی به‌رخوڕی و پیاوه‌تی و هه‌ژاری و ده‌وله‌مەندبوونمان هه‌یه‌، هیچ یه‌کێکیان پێدراویکی پیشین و دێرین نین و له‌ کۆنی کۆنه‌وه‌ نه‌هاتوون و بۆمان نه‌ماونته‌وه‌، به‌لکو هه‌موویان پابه‌ستی ئه‌و بپیار و هه‌لسوکه‌وت و ستراتیژانه‌یه‌ که‌ بکه‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ناو ئه‌و دونیایه‌ له‌ چاره‌که‌سه‌ده‌ی پابردودا به‌کاریان هێناوه‌ و په‌نایان بۆ بردووه‌. به‌م مانایه‌ ئه‌و ئیستایه‌ی له‌ مێژدا دروست کراوه‌ و بالاده‌سته‌، ئیستایه‌کی مێژوویییه‌، که‌

بريار و كردهى ميژوويي زور تاييهت و شتوازي تاييهتتري
 بهر خورد و زانياري و تفكرين و كومه لېك بكهري تاييهت
 دروستي كردوون، كه چالاكانه له ناو دونياى كومه لايه تپي
 خوياندا ئاماده بوون و هم پراكتيكي تاييه تپي دهسه لاتيان
 پياده كردووه و هم له پال فورميكي تاييه تپي مه عريفه دا
 دونيايان بينيوه و مامه له كردووه. هه موو نه و شتانه ش كه
 له و شتويه ي نه مړوياندا دروست بوون، دروست بوونه كه يان
 حه تمى نه بووه و ده كرا به شتوازي تر و به ناوه روكي تر و
 به ماناي تره وه له ئارادا بوونايه. به كورتي ده كرا له دونياى
 دواى راپه رپندا كومه لگايه كي جياواز دروست بكرت له وهى
 كه نه مړو هه يه و بونيا د نراوه. نه وهى كه نه كراوه و پوي
 نه داوه، نه وهى كه نه مړو ئيمه نه م كومه لگايه مان هه يه كه
 هه مانه، به ره مى بريار و چالاكي و ستراتيزه كاني كار كردنى
 بكه ره سه ره كييه كاني دونياى دواى راپه رپنه.

ئهم روانينه بق چونه تپي دروست كردن و بونيا د ناني دونيا
 و نه م خوگر يدانه وه يه به ئيستا و به بكه ره كو نكري تپيه كاني
 ناو ئيستا يه وه، دريژه دانه به و هيله له بير كردنه وه كه من
 به به رده وامي به رگريم لى كردووه، په نگو پيشه فيكريه كاني
 له ناو نووسينه كاني ژنه فهيله سوفى نه لمانى: هانا ئارينتدا
 ئاماده يه. بير كردنه وه يه ك جگه له وهى له سه ر بريارى
 تاكه كه سى و ده سه ته جه معى و له سه ر كردهى كومه لايه تپي
 مړو فه كان كار ده كات و ده چيته نه وديوى شتوه جياوازه كاني
 سيستمگه رايييوه، هاوكات بير كردنه وه يه كيشه له سه ر ديارده
 كو نكري تپي و به رجه سه ته كاني ناو ژيانى گشتى راده وه سه تيت
 و نه وان ده كاته كه ره سه ته ي نووسين و هه ولى ليكدانه وه

و ڕافه‌کردن و تیگه‌یشتنیشیان نه‌دات.^۱ هه‌موو ئه‌مانه‌ش به مه‌به‌ستی گۆڕین و ده‌سکاریکردن و دار‌شکنه‌وه‌ی سه‌ره‌له‌نوینی ئه‌و ژيانه‌ گه‌شتیه به شیوه‌یه‌ک بتوانیت باوه‌ش به پلورالبوونی مرقۆه‌کان و پلورالبوونی دیده‌کان و پلورالبوونی خوست و ویسته‌کاندا بکات و بتوانیت کۆمه‌لگایه‌ک دروست بکات خاوه‌نی که‌مترین کیشه و گرفت و نه‌هامه‌تی و هه‌لگری زۆرترین کرده و پۆحیه‌تی هاریکاری و به‌دهم به‌که‌وه‌ی چوون و لێبوورده‌یی.

به‌لام ئه‌م کتێبه‌ نه‌گه‌رچی ئه‌م دیده‌ ئارینه‌تیه به‌ گرنگیدان به‌ ژيانی گه‌شتی و ده‌رچوون له‌ سیستمه‌گه‌رایێ ئاراسته‌ی ده‌کات، کتێبکی فله‌سه‌فی نییه. فله‌سه‌فه ئه‌و سه‌ره‌زمینه نییه که وتاره‌کانی ئه‌م کتێبه و لۆژیکێ بیرکردنه‌وه و تێڕامانه‌کانی ئاراسته‌ ده‌کات. واته ئه‌م کتێبه به‌دوای هه‌قیقه‌تی جه‌وه‌ری و پرنسیپه‌ بنه‌ڕه‌تیه‌کان و چه‌مکه‌ گه‌وره و گریمانکراوه‌کانی ژيانی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه نییه، هه‌روه‌ها سه‌رقالی گه‌شگیری و کردنی پرسپاری پشته‌ی پرسپاره‌کان و شته‌ گه‌شتیه‌کان نییه، خه‌ریکی ئه‌و شتانه‌ش نییه که له‌ ڕۆشنییری ئیله‌دا ناوی پرسپاره‌ قوول و نه‌مره‌کانی مرقۆف و مه‌سه‌له‌ جه‌وه‌رییه‌کانی کۆمه‌لگایان لێ نراوه، ئه‌م کتێبه ده‌یه‌وێت له‌و دنیا کۆمه‌لایه‌تیه‌ ڕۆژانه‌یییه تێگات که له‌ دوای ڕاپه‌ڕینه‌وه و له‌ ماوه‌ی چاره‌که‌سه‌ ده‌یه‌کدا له‌ هه‌ریمی کوردستاندا دروست کراوه. باسی ئه‌و دنیایه ده‌کات که کۆمه‌لێک بکه‌ری

۱. له‌ راستیدا ئه‌م شیوازه له‌ بیرکردنه‌وه‌ ته‌نها لای هانا ئارینه‌ت ناماده نییه، به‌لکو شیوازی بالاده‌ستی بیرکردنه‌وه‌شه لای میشیل فوکۆ. باسکردنی په‌یوه‌ندیی نێوان فیکری هانا ئارینه‌ت و میشیل فوکۆ ده‌که‌وێته ده‌ره‌وه‌ی بابته‌تی ئه‌م کتێبه‌وه.

کۆمهلايه تى و ميژوويى، به ميزاج و چاوه پروانى و تهماحى کۆمهلايه تى تاييه ته وه، له پنگاي چهنده ها بپريارى تاکه که سى و دهسته جه معي کۆنکريته وه، له ناو کۆمهليک په يوه ندى و ستراتيزيه تى تاييه تدا دروستيان کردوه و له مړوشدا به بهرده وامى دروستى ده که ن و ده پياريزن.

وهک وتم ئه و بکه رانه ي ئه و دونيايه يان دروست کردوه و دروستيشى ده که ن، که ساني خالى و بپيشخان و بپه رهنگ و بپروانينى پيشوه خت نين، که سانیک نين له بوشاييدا بژين و له بوشاييدا کرده کۆمهلايه تيه کانيان ئه نجام بدهن، بى خو و عاده ت و که له پوورى تاييه ت نين، بى زمان و خولياو و چاوه پروانى تاييه ت نين، به پچه وانه وه ههريه کيک له و بکه رانه هه لگري هه بيتوسى کۆمهلايه تى تاييه تن، که گري دراوه به گه شه کردنيکى ميژوويى تاييه ت و به شيوازي تاييه تى گه و ره بوون و پهروه ده کردن و به تاکه که سبوونى ههريه کيکيانه وه.^۱ ئه م بکه رانه رهنگه بيانه وييت و بخوازن

۱ ههبيتوس په کيک له چه که هه ره سه ره کى و به ناوبانگه کانى ناو سوسيلوژياي پيار بوردى. بوردى (۱۹۳۰-۲۰۰۲) کۆمهلناسيکى فره نسى گه و ره به و نووسينيکى زورى له سه ر کرده و بکرى کۆمهلايه تى هه به. لاي ئه م کۆمهلناسه ههبيتوس هه نا بۆ سه رجه مى ئه و خو و عاده ت و ئاماده گيه کۆمهلايه تيه ناوه کييانه دهکات که ژيانى کۆمهلايه تى له ناو که سه کاندا ده پچينيت يان دروستى دهکات. ههبيتوس هه م کۆمهليک شيوازي هه لسوکه وت و هه م کۆمهليک ناسوى بيرکردنه وه و هه م هه نديک توانا نيشان ئه دات که مروف بى ئه وه ي به خوى بزانييت له ميانه ي کرده ي پهروه ده کردندا له ناويدا دروست ده بيت. هه نا بۆ ئه و مه يل و روانين و هه لسه نگانده دهکات که پهروه ده کردنى کۆمهلايه تى له ناو مروفدا دروستى دهکات و له ريگايانه وه له ژيانى کۆمهلايه تى ده پروانين و کارانده وه کانى نيشان ئه دات. ههروه ها ههبيتوس کارىگه رى له سه ر چيزى مروف هه به، کارىگه رى له سه ر ئه وه هه به مروف چى

وه‌ک بکه‌ری دروستکردنی ئه‌و دونیایه‌ ده‌ر نه‌که‌ون و خۆیان به‌ به‌رپرسی دروستبوونی شته‌کان و دیارده‌کانی ناوی نه‌زانن، به‌لام ئه‌م خۆشاردنه‌وه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ناتوانیت پێ له‌ هاته‌نکایه‌ی ئه‌و دیده‌ میژوویییه‌ بگه‌ریت که‌ ده‌توانیت ورد بپروانیت و بکه‌ره‌کان و بپیار و خواست و ته‌ماحه‌کانیان بناسیته‌وه‌ و به‌ شیوازی جیاوازی‌ش شییان بکاته‌وه‌. به‌م مانایه‌ پروانین بۆ کۆمه‌لگا له‌م کتێبه‌دا پروانیتیک نییه‌ له‌سه‌ر جیاکردنه‌وه‌ی تاکه‌که‌س له‌ گروپ، یان ئاگایی له‌ نائاگایی یان بابته‌ی له‌ خودیی یان بونیاد له‌ بکه‌ر، کار بکات. یان پێی وا بیت بونیادیکی قوولی نه‌گۆڕه‌یه‌ که‌ هه‌موو هه‌یزه‌کان له‌ناویدان، یان یه‌ک عه‌قلیه‌ت و یه‌ک سیستم هه‌یه‌ که‌ هه‌زاران ساله‌ له‌ویداوه‌ و هه‌موو کۆمه‌لگا، به‌هه‌موو هه‌یز و گروپه‌ جیاوازه‌کانی ناویه‌وه‌، هه‌لگری ئه‌و تاکه‌ عه‌قلیه‌ته‌ و له‌ناو ئه‌و تاکه‌ سیستمه‌دا نوقمن. ئه‌م کتێبه‌ دژ به‌م پروانینه‌ سیستمه‌را و گه‌شتگیر و نامیژوویییه‌یه‌، به‌لام به‌بێ ئه‌وه‌ی بکه‌وێته‌ ناو مه‌سه‌له‌ی ئێرا ده‌گه‌ڕێتییه‌کی ساده‌وه‌، ئه‌وه‌ی به‌ئینگلیزی پێی ده‌لێن فۆله‌نترییزم Voluntarism، که‌ هه‌یج حیسابیک بۆ پێگه‌ر به‌ته‌ییه‌کان نه‌کات.

پروانینی سیستمه‌گرایی، که‌ پروانیتیکیی دۆگمایی و ساده‌ و جینگیر و نادینامیکی و خورافییه‌ بۆ کۆمه‌لگا، ئه‌و پروانینه‌

به‌ جوان و چی به‌ ناشیرین، چی به‌ خوش و چی به‌ ناخوش، چی به‌ گونجاو و چی به‌ نه‌گونجاو بزانیت. بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر چه‌مکی هه‌بیتۆس لای پیار بۆردیۆ بپروانه‌:

Lizardo, O. 2004, "The cognitive origins of Bourdieu's Habitus", Journal for the Theory of Social Behaviour, vol. 34, no. 4, pp. 375-448.

نييه كه نووسينه كانى ناو ئهم كتيبه ئاراسته دهكات، به پيچهوانه وه ئهم كتيبه ههولئى شه وه ئهدات وينيهكى زور ئالوزتر بۆ دونيائى كومهلايه تى بكتيشيت و نيشانى بدات كه تيايدا پرووبه ريكي گه وه بۆ بريار و كرده ي بكه ره كومهلايه تيبه كان بكا ته وه. له م پرووه وه ئهم كتيبه نيشانى ئهدات چۆن له چاره كه سه ده ي پيشوودا چهندان گۆرانكارىي گه وه و بپيشينه به سه ر كومه لگاي ئيمه دا دروست بوو، كه پيشتر بوونيان نه بووه و ئهم دروستبوونه ش پابه ستى بريار و كرده ي بكه ره كومهلايه تيبه كانى ناو شه و دونيايه ن. كومه لگا له و پوانينه دا كه ئهم كتيبه ئاراسته دهكات يه كه يه كى هاوشيوه و گه وه ي بيجياوازي و بيناكوكى و بيملاملانى نييه، خاوه نى كولتور و بونىادى كى عه قلىي و كومهلايه تىي نه گۆر و يه كانگير و هاوشيوه نييه، سىستمىك بوونى نييه يه ك لوزىك به سه ر هه موواندا به سه پيئيت. كومه لگا له م كتيبه دا پيكتاتىكى ئالوزه، كه له چهنده ها كايه و هه بيتۆس و ميزاج و خواست و ويست و خه ون و ته ماحى كومهلايه تىي جياواز پيكت هاتوه، كه به سه ريه كه وه هه م ديارده و پرووداوى تازه و جياواز و هه م كرده و جووله و روانى جياواز و ناكوگيش له ناو دونيائى كومهلايه تيدا دروست ده كهن. له ناو هه ر كايه يه كى كومهلايه تيشدا هه م بونىادى تاييه ت و هه م بكه رى تاييه ت و هه م پرۆزه و ته ماح و ستراتيژى جياواز ئاماده ن، هه ريه كىك له م بكه رانه ش هه لگري هه بيتۆسى تاييه ت و توانائى كرده ي كومهلايه تىي تاييه ت و خه ون و ته ماحى تاييه تن.

خالىكى ديكه كه له پووى تيورى و ميتۆديه وه نووسينه كانى ناو ئهم كتيبه ئاراسته دهكات؛ شه و پيئدراوه

ئه‌نترۆپۆلۆژییه‌ که مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی ته‌ئویلی ده‌ناسینیت، مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی ڕاڤه‌کار. له‌م کتێبه‌دا مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی ڕاڤه‌که‌ر مامه‌له‌ ده‌کریت، که توانای ته‌فسیرکردن و لیکدانه‌وه‌ و ڕاڤه‌کردنی دونیای هه‌یه‌، به‌ ته‌فسیرکردن و لیکدانه‌وه‌ و ڕاڤه‌کردنی خودی ئه‌و بونیاد و سیستمانه‌شه‌وه‌ که وه‌ک ده‌ره‌نجامی که‌له‌که‌بوونی بریاریی بکه‌ره‌کان دینه‌ کایه‌وه‌. ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌ی ئه‌م کتێبه‌ له‌ دۆخی گریمانکردنی بوون و ئاماده‌گیی بونیاد و که‌له‌پوور و سیستمی گشتیدا، پێ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ داده‌گریت که هه‌ریه‌کیک له‌وانه‌ مانای جیاواز و ویناکردنی جیاواز و تایبه‌تی له‌لایه‌ن بکه‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیاوازه‌کانه‌وه‌ هه‌یه‌ و هه‌ریه‌کیکیشیان ده‌چیته‌ په‌یوه‌ندییه‌کی تایبه‌ته‌وه‌ له‌گه‌ل ئه‌و بکه‌رانه‌دا. هه‌موو ئه‌مانه‌ش سه‌رچاوه‌ی دروستبوونی ئالۆزی و فره‌مانایی و لیکنه‌چوون و فره‌ته‌فسیرییه‌ لای بکه‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیاوازه‌کان و به‌مه‌ش کرده‌ و پراکتیکی مرۆفه‌کان و گشتیتی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی به‌ته‌واوی ئالۆز ده‌بیت و ئالۆز ده‌کریت. بۆیه‌ هیچ یه‌کیک له‌ پیندراوه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، ته‌نانه‌ت ئه‌وانه‌ش که له‌ شیوه‌ی بویناد و سیستمدا ئاماده‌ن، یه‌ک جو‌ر بیرکردنه‌وه‌ و فشار و خه‌ون و ویست و کرده‌ و پراکتیک و خواست به‌سه‌ر هه‌موواندا ناسه‌پێتن. مادام مرۆف بوونه‌وه‌ریکی ته‌ئویلییه‌، ناگریت ته‌نها یه‌ک ته‌ئویل بۆ دونیای کۆمه‌لایه‌تی بوونی هه‌بیت، لیکدانه‌وه‌ی جیاوازی‌ش بۆ دونیای کۆمه‌لایه‌تی کرده‌ و ده‌ره‌نجامی جیاواز له‌و دونیایه‌دا دروست ده‌کات.^۱

خالئكى گرنگى تر لهم پروايندها نهويه كه ژيانى كومه لايه تى جگه له بونىاد و چوارچيوه و سيستم، چهنده ها ئايدىال و باوه ر و قه ناعت و هست و ئىحساساتى تاكه كه سى و دهسته جه معيى تىدايه، كه كارىگه رىي گه وره له سهر پرووداوه كان و له سهر ژيانى تاكه كه س و ژيانى دهسته جه معيى مروفه كان چى ده هيلن، بى نهويه ئه و ئايدىال و باوه ر و قه ناعت و هستانه به شىك بن له بونىاده كان و چوارچيوه كان و سيستمه كان. دونىاي كومه لايه تى دونىايه ك نيه كورت بكرىته وه بۆ جه بر و مىكانىزم و فشارى سيستم و بونىاده كان، هه مىشه شتىك ههيه ناوى مروف و تاكه كه س و بكه ره، كه سه رجه مى ئه و شتانه ئالوز ده كن و له گه ل خوياندا خواست و ويست و چاوه پروانىي جياواز ده هيلن و چهن دان نه گه ر و سه ره تاي نوئ بۆ ناو ميژوو و پىكهاته كومه لايه تيه كان ده گويزنه وه. جارىكى ديكه دووباره ي ده كه مه وه كه پى له سهر ئه م ره ههنده دىنامىكيه ي ژيانى كومه لايه تى داده گرم، مه به ستم نه وه نيه له بونىادگه رى و سيستمگه راييه وه به پره ينه وه بۆ ئه و ئاراسته يه ي به "voluntarism"، واته ويستگه رايى، ناو ده برىت. ويستگه رايى به ماناي وىناكردنى مروف و گروهه كان وهك بكه رى خاوه ن ويست و ئىراده و له وىشه وه بكه رى ته واو ئازاد و سه ره بست له هه ر بونىاد و ريگر و چوارچيوه و سيستمىك. ئه گه ر ويستگه رايى ماناي نه وه بيت مروف ئازاده له وه دا چى بوئ بىكات و نه نجامى بدات، نه وا ئه و ديه ي نووسينه كانى ناو ئه م كتيبه ئاراسته ده كات له دوور

و نزیکه‌وه په‌یوه‌ندی به‌م دیده‌ی وێستگه‌راییه‌وه نییه.^۱

به‌کورتی، هیچ واقعیکی میژوویی ته‌نها به‌ره‌می سیستم و بونیاد و چوارچینه‌ی گه‌شتیه‌کانی نییه، ته‌نها فشاری ئه‌و شتانه‌ی دروست و ئاراسته‌ی ناکات، شتیک نییه ته‌نها رابردو و دروستی کردبیت، ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی پ‌ریه‌تی له‌ ب‌ریاری تایبته‌ و ده‌سته‌جه‌می، له‌ عه‌قلانیته‌ و ناعه‌قلانیته‌، له‌ هه‌ست و نه‌ستی تایبته‌تی، له‌ توورپه‌بوون و هه‌له‌چوون و نا‌پارایبوونی کۆمه‌لایه‌تی، له‌ تراوما و دل‌شادی و خه‌مباری، له‌ وێست و خه‌ونی جو‌ربه‌جو‌ر، له‌ به‌ها و ئایدیالی هه‌مه‌ره‌نگ، له‌ توانا و شینوازی جیاوازی لێکدانه‌وه و رافه‌کردنی دونیای کۆمه‌لایه‌تی، که‌ وا ده‌کهن نه‌ک‌ریت واقعی، هیچ واقعیک، له‌ناو هیچ سیستم و بونیادیکی گه‌شتیدا زیندان بک‌ریت. هه‌میشه‌ چه‌نده‌ها ئه‌گه‌ری گرنگ هه‌ن که‌ ناچه‌ ناو میکانیزمی ئیشکردنی بونیاده‌کان و پ‌ووبه‌ری سیستمه‌کانه‌وه. له‌ راستیدا هه‌م بونیاده‌گه‌ری و هه‌م سیستمه‌گه‌رای، م‌رو‌ف به‌ مانا فراوانه‌که‌ی، ده‌که‌نه‌ ده‌ره‌وه‌ی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و له‌ شوینی ئه‌ودا کۆمه‌لایه‌کی میکانیزم و فۆرمی جیاوازی هه‌تمیه‌ت و په‌یوه‌ندی ناشه‌خسی جیگیر ده‌کهن، که‌ به‌سه‌ریه‌که‌وه هه‌موو مانایه‌کی راسته‌قینه‌ له‌

۱_ په‌گه‌کانی دیدی وێستگه‌راییه‌ ده‌چینه‌وه سه‌ر پ‌وشنگه‌ری، به‌تایبه‌تی ئه‌و ئاراسته‌یه‌ی که‌ ناوی کانتیزمی نوی، نیو کانتیزمی لئ نراوه. له‌ناو فیکری سۆسیۆلۆژیشتدا له‌ناو زیاد له‌ ئاراسته‌یه‌که‌دا بوونی هه‌یه، له‌وانه‌ قوتابخانه‌ی ئینته‌رنه‌کسیۆنی سیمبۆلی، تیوره‌ی ئالوگۆر، سۆسیۆلۆجیای وجودی، سۆسیۆلۆجیای فینۆمینۆلۆژی. ب‌روانه‌:

Jeffrey C. Alexander (1978). Formal and Substantive Voluntarism in the Work of Talcott Parsons: A Theoretical and Ideological Reinterpretation. American Sociological Review, Vol. 43, No. 2 (Apr., 1978), pp. 177-198

چريه تي و ئالوژي ژيانى كومه لايه تي ده سينتیه وه. هاوكات ژيان وهك جووله ی سهر ته خته ی شاترهنج وينا دهكهن، كه ياسا و جهری زور پوون و ئاشكرا ئاميرهكان دهجوولینیت و له خانه یه كه وه ده يانباته خانه یه كي تر. ئه وه ی ئهم دیده دهیدورینیت دیناميكهت و وزه ی ناوه كيی شتهكان و بكهرهكان خویانه، ئاخو جیاوازی نیتوان فیل و ئه سپیک له سهر ته خته ی شاترهنج له گهل فیل و ئه سپیکي ناو دونیادا زور زور گه وره و هه مه لایه نه یه. سهر بازیکش له سهر ته خته ی شاترهنج به جوریک دهجوولیت و ده چته په یوه نديیه وه ته واو جیاواز له سهر بازیک له ناو جیهاندا. کيشه ی نمره یهك و ههره گه وره ی سیسته مگه رایي ئه وه یه ته خته ی شاترهنج به ياسا و نۆر مه داخراوه كانیه وه ده خاته شوینی جیهان به توانا ناوه كيیه پيشینه كراوه كانیه وه.

با لیږدهدا نمونه یهك له سۆسیۆلۆژیای ماكس فیهر بهیتمه وه، بۆ ئه وه ی نیشانی بدهم كه ئیشی راسته قینه ی فیکر، به تاییه تی فیکری سۆسیۆلۆژی، چیه و له کویدا یه. له سۆسیۆلۆژیای ئاییندا ماكس فیهر له بیرۆكه یه كي گشتی و گهردونییه وه دهست پئ دهكات، كه بیرۆكه ی نیشاندانی ئارهزوو و خواستی گشتی مرقه بۆ گهړان بهدوای رزگار بوونی یه كجاره كیدا، ئه وه ی به ئینگلیزی پتی دهلین salvation. به لام فیهر ته نها له سهر ئهم خواسته گشتیه ناوه ستیت و هه موو دونیای كومه لایه تی له پال ئه و چه مكه گشتیه دا لیک ناداته وه، بهلكو زور بهوردی نیشانی ئه دات چون له سهردهم و كومه لگا و پۆزگار ه جیاوازهكاندا، مروف چهندان شیواز و پښگای جیاوازی داهیتاوه بۆ گه یشتن به و

پزگاربوونه. ئه‌گه‌ر گه‌ران به‌دوای پزگاربووندا پرنسیپیکی گشتی بیت، ئه‌وا پزگارکانی گه‌یشتن به‌و پزگاربوونه فره‌جۆر و جیاوازن و له‌ سه‌رده‌م و میژوو و کۆمه‌لگای جیاوازی‌شدا، شیواز و ناوه‌ڕۆکی جیاواز ده‌گرته‌ خۆ. یه‌کتیکیش له‌و پزگایانه‌ بو‌ گه‌یشتن به‌م پزگاربوونه یه‌کجاره‌کیه؛ ئایینه، داهێنانی ئایینه‌کانه. ئایینه‌کان پزگایه‌کی تایبه‌تی گه‌یشتن به‌و پزگاربوونه که مرۆف بیرى لى کردۆته‌وه، به‌لام ئایینه‌کانیش له‌ناو خۆیاندا هه‌م جیاوازن و هه‌م بکه‌ره دینییه جیاوازه‌کانیش مانا و فۆرمی جیاواز به‌و پزگاربوونه ده‌به‌خشن، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی له‌ سه‌رده‌مه‌ میژوویییه جیاوازه‌کاندا و له‌ناو کۆمه‌لگا جیاوازه‌کاندا، ئه‌و ئایینه‌ چهندان فۆرم و مانای جیاواز به‌و پزگاربوونه ده‌به‌خشن و به‌خشیوه. هاوکات له‌ دیدی فقه‌به‌دا له‌ناو هه‌ر دینیکی‌شدا یه‌ک یان زیاده‌ یه‌ک سیستمی ئه‌خلاقیی و زیاده‌ له‌ جۆریک له‌ ئه‌خلاقیاتی کرده‌یی و پراکتیکی هه‌یه، که هه‌ریه‌کتیکیان هه‌م ده‌ره‌نجامی کۆمه‌لایه‌تی و ئینسانیی جیاوازی لى ده‌که‌وته‌وه و هه‌م شیوازی جیاوازی پزگه‌شتی کۆمه‌لایه‌تییه‌ش بو‌ ئیداره‌دان و به‌پێوه‌بردنی ژیا‌نی کرده‌یی مرۆف دروست و پێشنیار ده‌که‌ن.^۱ له‌م پوانینه‌دا ئیشی فیکر له‌و خاله‌دا کوتایی نایه‌ت ئه‌وه‌ دووباره‌ بکاته‌وه که مرۆف بونیادیکی ده‌رونیی تایبه‌تی هه‌یه‌ وای لى ده‌کات به‌دوای پزگاربووندا بگه‌ریت، کاری پاسته‌قینه‌ی فیکر ئه‌وه‌یه‌ پزگا تایبه‌ته‌کان و فۆرمه‌ جیاوازه‌کان و بکه‌ر و ده‌لاله‌ته‌ میژوویییه ئالۆزه‌کانی

۱_ پروهانه :

Weber, Max. (1997). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge.

که پان به دواى شهو پرگار بوونه دا بدوژيته وه و راهه بکات. نه گهر څيره له ناو دیندا خه ریکی لیکدانه وهى شهو ناره زوو و خواسته ښسانیه گشتیه بو پرگار بوون بوو بیت و دینی به سه رزه مینی شهو که پانه زانیت، شهو له ښتادا شهو راستیه بو هم مووان ښکرایه که ده شیت شهو پرگار بوونه له ناو نادین و له ناو چنده ها نایدیو لوزیا و فورمی نادینی پوچانیه و سیاسه تیشدا ناماده بیت. به کورتی ژيانی کومه لایه تی ژيانیک نیه به بوونی شهو یان شهو پرنسیپی گشتی، یان به بوونی بونیادی کومه لایه تی و عقلی و سایکولوژی گشتی، یاخود به بوون یان نه بوونی شهو یان شهو سیستمی که وړه و گشتگیر، لیک بدریته وه و بخویندریته وه. هم مو هوليکی له و بابه له تینه گیشن له ژيانی کومه لایه تی و له ته ملی فیکری و له بیثاگابوونیکي که وړه شهو له ده یان تیز و تیوره و کابه ی زانستی جیاوازه وه دیت، که هم مو یان له دهره وهی گشتگیریه که وړه و زه به لاحه کاندا بیر ده که نه وه. به کورتی، شهو هی نووسینه کانی ناو شهو کتیه ناراسته ده کات؛ شهو تیز یان شهو تیزی فلسفه یی دیاریکراو نیه، هره وه ته ماحی دروستکردنی تیورییه که نیه بتوانیت گشتیتی ژيانی کومه لایه تی لیک بداته وه، هره وه پیشنیارکردنی چوارچویه که یان سیستمیک نیه که گوايه له ناو هم مو پروبه ره کومه لایه تییه کاندا ناماده یه و به یه که لوژیک کار ده کات و یه که جوړ له عقلی گریمانکراو ناراسته ی ده کات. شهو هی نووسینه کانی شهو کتیه ناراسته ده کات شهو پروانینه سو سیولوژییه که دونیای کومه لایه تی وه که دونیایه کی دروستکراو و ټالوز و پلورال وینا ده کات، که ده کرا به و

شیوه‌یه نه‌بوویه که ئه‌م‌پۆ هه‌لگریه‌تی. ئه‌وه‌شی به‌رپرسه‌ له‌ دروستکردنی ئه‌و دونیایه، ئه‌و بکه‌ره کۆمه‌لایه‌تیانه‌ن که به‌ پوانین و به‌ هه‌بیتۆس و به‌ ته‌ماحی کۆمه‌لایه‌تی و ئاکاری جیاوازه‌وه ئه‌و دونیایه‌یان دروست کردوه.

وتاره‌کانی ناو ئه‌م کتێبه‌ له‌م دیدگا تیورییه‌وه نووسراون و هه‌ولدانیکن بۆ پوانین له‌ زیاد له‌ پووبه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و دۆزینه‌وه‌ی به‌ها و بکه‌ره‌کانی ناو ئه‌و پووبه‌رانه و ئاشکراکردنی شتوازی بیرکردنه‌وه و جموجوول و کرده و پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تییان، هه‌موو ئه‌مانه‌ش وه‌ک پێگایه‌ک بۆ ویتاکردنی دونیای کۆمه‌لایه‌تی ئیمه وه‌ک دونیایه‌کی ئالۆز، که هه‌م هێزی جیاوازی تێدايه و هه‌م هه‌مووشیان له‌ جووله و کرده‌ی میژوویی تایبه‌تی خۆیاندا، جا یان به‌ ئاراسته‌ی به‌ره‌مه‌پێنانه‌وه‌ی ئه‌و دونیایه به‌و شیوه‌یه‌ی که هه‌یه و پێکه‌گرتن له‌وه‌ی که بگۆردریت و سه‌رله‌نوێ دابریژرێته‌وه، یان به‌ ئاراسته‌ی سه‌رله‌نوێ دراشتنه‌وه و ده‌سکاریکردنی^١. ئه‌که‌رچی له‌م کتێبه‌دا که‌رانه‌وه‌یه‌کی به‌رده‌وام بۆ دیدی هه‌ندیک فیه‌لسوف و هه‌ندیک بیرۆکه‌ی فیه‌لسه‌فی ئاماده‌یه، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌م که‌رانه‌وانه‌دا ئاماده‌یه ئه‌و پوانینه کۆمه‌لناسانه‌یه که له‌ناو ئه‌و دید و چه‌مکه فیه‌لسه‌فییانه‌دا ئاماده‌ن. ئه‌و زمانه که‌ردوونیه‌ی گوايه فیه‌لسه‌فه قسه‌ی پێ ده‌کات زمانی ئه‌م نووسینانه نییه، چونکه ئه‌و زمانه زۆر جار زمانیکی ته‌واو ناگونکریه و نامیژوویی و موجه‌رهد و گشتگیره، که ناتوانیت

١ _ بۆ ورده‌کارییه تیورییه‌کانی ئه‌م پوانینه بۆ هێنانه‌کایه و پێکه‌گرتن له‌ گۆرانکاریی زیاتر له‌سه‌ر ئه‌م خالانه پێوانه: بیار بۆردیق (١٤٢٥). اسباب عملیه. اعاده‌النظر بالفلسفه. تعریب: د. انور مغیت. سرت. الدار الجماهيریه للنشر و التوزیع الاعلان. ل ١٥-١٩.

هاريكارمان بيت بۇ خويندنه وهى هيچ دياردهيه كي كونكريتتي ناو هيچ واقيعيكي ميژوويي. وهك بورديو له رهخنه كرنيدا بۇ زماني گهردووني كومه لناسه نه مريكييه كان دهليت، "ثم شيوه زمانه تواناي دهستنيشان كرندي نيه و سه رچاوه شي له كومه ليك زاراوه وه وهر گرته كه گشتگر و ناقولان".^۱ به كورتي نه وهى نووسينه كاني ناو ثم كتبه ناراسته دهكات ديد و روانيني ناو زانسته كومه لايه تي و نينسانيه كانه، به تاييه تي زانستي كومه لناسي، سو سيؤلوزيا. زانستي كومه لناسي ين له سه ر بووني پيكه وه يي مروفه كان و بوونيان له گهل يه كتردا داده گريت، ژياني كومه لايه تيش به دروستكراوي بكه ره كومه لايه تيه كان داده نيت. له ديدى كومه لناسيه وه مني تاكه كه سي منيكي داپراو و بتيه يوهندي نيه، بهلكو دروستكراويكي كومه لايه تيه كه له پيه ونديه كي به رده وام و فره شيوه دايه له گهل نه واني تردا و به سه ري كه شه وه به شيكن له گشتي كه وره تر، كه له دواويستكه دا كومه لگا و ژياني كومه لايه تي دروست دهكن. مروف به تهنها له ناو دونيادا ناژي، مروف به رده وام له گهل نه واني تردا و له ناو پيكه وه بوون و به هاوبه شي له گهل كه ساني تر له ناو دونيادا ده ژيي. دونياش شتيك نيه به مروف به خشرايت، بهلكو شتيكه مروف به به رده وامي دروستي دهكات. ثم كرده ي دروستكر دنه يه ثم كتبه هه ولي خويندنه وهى نه دات، كرده ي دروستكر دنى كومه لگايه ك له چاره كه سه ده ي دونيا ي دواي پاپه ريندا، كه كرده يه كي ميژووييه و وهك هه موو كرده يه كي ترى دروستكر دنى دونياش كرده يه كي دهسته جه معيه و به ره مي سه ده ها و هه زاره ها برياري تاييه تيشه.

۱_ هه مان سه رچاوه ي پيشوول ۲۲.

سۆسۈلۈڭزىي شار

ئەوھى خوينەر لەم كىتەبەدا دەخوينىتەوھ زياتر باسكردنى
ژيانى شار و دياردەكانى ناو شارە گەورەكانى كوردستانە،
كىتەبەكە كەمتر بەلاى دياردەكانى ناو شاروچكە و لادىكانى
كوردستاندا چووه. ھۆكارى ئەمەش ئەوھ نىيە كە ژيانى
شاروچكە و لادىكانى كوردستان گىرنگ نەبن و شىتيكيان
تيا نەبىت مروڤ لەسەريان بوەستىت و شىيان بكانەوھ،
بەلكو لەبەر ئەوھىيە كە ھەم پووبەرى كىتەبەكە سنووردارە
و ھەم نووسەرەكەشى كەمتر شارەزاي ژيانى ناو لادى و
شاروچكەكانى كوردستانە، ئەگەرچى ھەندىك لەو دياردانەى
كىتەبەكە باسيان دەكات پووى لە گشتىتى ژيانى كۆمەلايەتى
ئىمەيە^۱ لەگەل ئەوھشدا يەكىك لە نووسىنەكانى ناو كىتەبەكە
تەرخانە بۇ سۆسۈلۈڭزىي خوينەران و خويندەوھ و بابەتى
سەرەكىي ئەو نووسىنە دروستبوونى جۆرىك لە خوينەر
و گوڭگىرى تازە و ناڭايدىڭلۇڭزىيە كە لە دەرەوھى شارە
گەورەكاندا و لەناو شاروچكەكانى ھەرىمدا دروست بوون.
شار لەم كىتەبەدا يەكەيەكى شىكردنەوھ و پافەكردنى
گەورەيە، كە شوينى دروستبوونى دەيان دياردەى كۆمەلايەتى
و پىرۇسە و ئاكار و فەرھەنگى نوئ و جياوازە، كە باس لە
شار دەكەم تەنھا باس لە سەرزەمىنىكى جوگىفياى گەورە
و لە ژمارەى زۆرى مروڤ و لە ئامادەگىي چەندەھا بازار و
۱_ ھىچ لىكەنەوھەكى كۆمەلايەتى و سياسى و فەرھەنگىي دونىاي ئىمە
كامل و مانادار نابىت گەر بەوردى لەسەر دياردە تايبەتەكانى ناو لادى
و شاروچكەكانى كوردستان رانەوھستىت. گىرنگىدان بەم بەشە تايبەتەى
كۆمەلگاي ئىمە ئەركىكى مەرىفى و سياسى و ئەخلاقىي گىرنگە.

مۆل و پارک و چاپخانه و کتیبخانه و چاخانه و شتی دیکه‌ی
 له‌م بابه‌تانه‌ ناکه‌م به‌ته‌نھا، گه‌رچی هه‌موو ئه‌مانه‌ ده‌رکه‌وتی
 گرنگی شارن و له‌ زیاد له‌ بابه‌تیک‌ی ناو ئه‌م کتیبه‌دا به‌وردی
 قسه‌ له‌سه‌ر هه‌ندیکیان کراوه‌، به‌لکو به‌ر له‌ هه‌موو شتیک‌
 باس له‌ ماف ده‌که‌م. شار وه‌ک پووبه‌ریک بۆ ماف، له‌وانه‌ش،
 بۆ نمونه‌، مافی هه‌بوونی شار، یان مافی بوونی "ماف له‌
 شار"دا. له‌ هه‌موو ئه‌و دۆخانه‌دا که‌ باس له‌ شار ده‌که‌م
 له‌م دیده‌ تایبه‌ته‌ی پێداگرتن له‌سه‌ر مافه‌وه‌ باسی ده‌که‌م،
 دیدیک‌ که‌ دوو کۆمه‌لناسی به‌ناوبانگی وه‌ک هینری لوف‌فیر
 و دیفید هارفی به‌ "مافی هه‌بوونی شار" ناوی ده‌بن.^۱ مافی
 هه‌بوونی شار، یاخود بوونی ماف له‌ شاردا، کۆمه‌لیک مافی
 سه‌ره‌کی ده‌گریته‌ خۆی، که‌ ده‌شیت به‌م شتیه‌یه‌ پزیزان
 بکه‌ین: مافی هه‌بوونی مال، هه‌بوونی ئاساییشی کۆمه‌لایه‌تی،
 هه‌بوونی کار، هه‌بوونی ئاستیک‌ له‌ ژيانی گونجاو، هه‌بوونی
 شوینی یاری و پشودان، توانای ده‌ستگه‌یشتن به‌ زانیاری،
 هه‌بوونی ئازادیی خۆپیک‌خستن و کۆبوونه‌وه‌، هه‌بوونی ئاو و
 خۆراک، مافی هه‌بوونی توانای به‌شداربوون و ته‌عبیرکردن
 له‌ خود، هه‌بوونی خزمه‌تگوزاری ته‌ندروستی و خویندن و
 په‌روه‌رده‌ و پۆشنییری، هه‌بوونی ژيانی تایبه‌ت و ئاساییش،
 هه‌بوونی ژینگه‌یه‌کی پاک‌ژ و ته‌ندروست، هتد... ئه‌مه‌ جگه‌
 له‌ مه‌سه‌له‌ی پاراستنی پلورالیزم و فره‌په‌نگی له‌ شاردا و
 پاراستنی میژوو و شوناسه‌ فره‌ه‌نگیه‌که‌ی شار و پاراستنی

۱. بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر دیدی ئه‌م دوو نووسه‌ره‌ بۆ شار، بپوانه‌:
 دیفید هارفی (۲۰۱۷). مدن متمرده: من الحق فی المدینه‌ الی توره‌ الحزر.
 ترجمه‌ لبنی سیری. بیروت، الشبکه‌ العربیه‌ للابحاث و النشر.

ژبانی کۆمه‌لایه‌تی له‌ناویدا،^۱ به‌مانایه‌کی دیکه که باس له‌شار ده‌که‌م وه‌ک ماف، باس له‌هه‌ندیک پرنسیپی فیکری و تیوریی موجه‌ره‌د ناکه‌م، به‌لکو باس له‌ئاماده‌گیی ئه‌م مافانه‌ش ده‌که‌م له‌ناو سه‌رجه‌می ئه‌و میکانیزمانه‌دا که شار دروست ده‌که‌ن. بۆ نمونه له‌م کتێبه‌دا من به‌رگری له‌ ”پووبه‌ری گشتی“ ده‌که‌م وه‌ک پووبه‌ریکی مافه‌روه‌ر، به‌رگری له‌ سیستمی خویندن و فێربوون ده‌که‌م وه‌ک سیستمی دروستکردنی سه‌رتایه‌کی یه‌کسان و دادپه‌روه‌ر بۆ هه‌مووان، به‌رگری له‌ ژبانیکی گشتی ده‌که‌م بێ ترس و فشاری ده‌ره‌کی هتد... ئه‌م کتێبه‌ له‌ ئاسته‌ نۆرماتیف و پێوانه‌یییه‌که‌یدا به‌رگری له‌ بوونی جۆره‌ شارێک ده‌کات که دانیشتوانه‌که‌ی وه‌ک پێگر و به‌ربه‌ست له‌به‌رده‌م پرۆژه‌کانیدا نه‌بینیت، شارێک دانیشتوانه‌که‌ی لی زیاد نه‌بینت و وه‌ک مرقۆی زیاده‌ وینایان نه‌کات، به‌لکو پرۆژه‌کانی له‌ خزمه‌ت و له‌ پێناوی دانیشتوانه‌که‌یدا ئه‌نجام بدریت. پێشکه‌وتن و تازه‌بوونه‌وه‌ی پاسته‌قینه‌ی شار مانای پێشکه‌وتن و تازه‌بوونه‌وه‌ی دانیشتوانه‌که‌ی ده‌گه‌یه‌نیت، نه‌ک پێشکه‌وتنیکی ده‌ره‌کی، که‌ فۆرمی گیتۆی کۆمه‌لایه‌تی و دابه‌شبوونی قوول و زیاتر و دروستبوونی پووبه‌ری گشتی نایه‌کسان و له‌دایکبوونی ده‌زگای نادادپه‌روه‌ر بگریته‌ خۆی. ئه‌و خاله‌ش که ئاراسته‌ی ئه‌م دید و پوانینه‌ بۆ شار ده‌کات، ئه‌و پوانینه‌ی کۆمه‌لناسی ئه‌مریکی به‌ناوبانگ ”رۆبرت پارک“ه که پیتی وایه‌ مرقوف له‌ پرۆسه‌ی دروستکردنی شاردا که سایه‌تی خۆشی سه‌رله‌نوێ

دروست دەكاتهوه. شار تەنها پووبەريكى دەرەكى نيه، بەلكو پووبەريكى دەرونى و ناوەكییە و پۆلیكى گەورە لە دروستبوونی كەسایەتیی مرۆفدا دەبینیت. ئەم دیدە بۆ شار وا دەكات، بۆ نموونە، دیاردەى خۆكوشتنى ئافرهتان لە كوردستاندا وەك دیاردەیهكى شارى بېینم و وەك بەشێك لە فەزا و بەها و دۆخە سايكۆلۆژییە وینای بکەم كە لە شارەكانى ھەرىمدا دروست بوون و ھاتوونەتە كایەو. وا دەكات تەواو دژى ئەو پڕۆسەى بەتایبەتیکردن و بەبزنسكردنەى سیستىمى خۆیندن بىم كە ئەمڕۆ لە كوردستاندا سیستىمى فێربوون و پەرورەدەى وێران كێدو. ھتد...

دروستبوونی كۆمەلگایەكى جیاواز

دیدى بالادەست لە دونیای پۆشنییریى ئێمەدا ئەوێە كە كۆمەلگای ئێمە كۆمەلگایەكى جێگیر و نەگۆرە، ئەوێەتەى ھەيە خەریكى خۆدووبارەكردنەوێەكى بێكۆتایی خۆیەتى، تازەبوونەوێەى تیدا نیه، تا ئیستاش فەرھەنگ و كولتورى ھەزاران سال لەمەوبەر لەناویدا سەرورە، گوند و پەيوەندییە تەقلیدیە خێلەكى و داخراوەكان بەپێوێەى دەبن، ھتد... ھاوكات باس لەو دەكریت لەم كۆمەلگایەدا عەقلیەتێكى دینیى نەگۆر و سیستىمێكى ئەخلاقیی چەقەبەستوو ئامادە، كە ژيانى تاكەكەسى و دەستەجەمعیى ئێمە ئاراستە دەكەن. باس لە ئامادەگى بونیادیكى سیاسىی گەورەش دەكریت، كە گوايە بە درێژایی میژووى سیاسىی ئێمە گۆرانی بەسەردا نەھاتوو و وەكو خۆى ماوەتەو. باسى پۆلى نەگۆرێ دین و پاتریاركیەت دەكریت و وەك ھۆكارى زۆرىك

له‌ بيماریه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان وینا ده‌کړین. ئهم کتیبه‌ له‌ دڼیږی یه‌که‌میه‌وه‌ تا دواهمین دڼیږی دژ به‌م ویناکردنه‌ خورافی و نامیزوویی و جه‌وه‌رگه‌را و هه‌له‌یه‌ی کۆمه‌لگای ئیمه‌یه‌. ئه‌و تیزه‌ی ئهم کتیبه‌ به‌رگړی لڼ ده‌کات ئه‌وه‌یه‌ که کۆمه‌لگای دوا‌ی ږاپه‌ږین کۆمه‌لگایه‌که‌ ږه‌ له‌ گۆږانکاری فره‌شویه‌ و هه‌مه‌جۆر له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری بواره‌کانی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاسي و دینی و ئه‌خلاقییدا و ئه‌وه‌ی ئهم‌ږو له‌و کۆمه‌لگایه‌دا ږوو ده‌دات به‌ هیچ شتیه‌یه‌که‌ دريژکراوه‌ی دونیای به‌ر له‌ ږاپه‌ږین نییه‌، چ‌ جای دريژکراوه‌ی میژوویه‌کی هه‌زاران ساله‌. بۆ نمونه‌، ئه‌وه‌ی له‌ کۆمه‌لگای دوا‌ی ږاپه‌ږیندا ږوو ئه‌دات له‌ناو ژینگه‌یه‌کی شاریدا ږوو ئه‌دات که دريژکراوه‌ی ژيانی گوند و به‌ها و کولتور و په‌یوه‌ندییه‌ خپله‌کیه‌کانی ناو گوند نییه‌. نه‌ دین، نه‌ سیاست، نه‌ ئابووری، نه‌ ئه‌خلاق، نه‌ کایه‌کان هیچیان سه‌ر به‌ دونیای به‌ر له‌ ږاپه‌ږین نین و هه‌موویان له‌و دونیایه‌دا سه‌رله‌نوئ دريژ کراونه‌ته‌وه‌ و چوونه‌ته‌ په‌یوه‌ندی تازه‌وه‌ و ناوه‌رۆکی نوښان وه‌ر گرتوه‌، زۆربه‌شیان بکه‌ری کۆمه‌لایه‌تی نوئ هه‌لی گرتوون که به‌ر له‌ ږاپه‌ږین بوونیان نه‌بووه‌ یان بوونکی لاواز و په‌راویزیان هه‌بووه‌. به‌م مانایه‌ ئهم کتیبه‌ کتیبی ده‌سکاریکردنی دیده‌ بالاده‌ست و ناراسته‌کانی ناو دونیای فیکری و تیوری و مه‌عریفی ئیمه‌یه‌. هه‌ندیک تا ئه‌و شوینه‌ ده‌ږون که هیلکی راسته‌وخۆ له‌نیوان کۆمه‌لگای ئینستا و میژووی دوو هه‌زار سال له‌مه‌وه‌به‌ردا ده‌کیشن و پښان وایه‌ کۆمه‌لنیک “راستی نه‌گۆږ!” هه‌یه‌ له‌ میژووی کورد و میژووی ناوچه‌که‌دا که هه‌زاران ساله‌ بڼ هیچ گۆږانکاریه‌که‌ ماونه‌ته‌وه‌. هه‌روه‌ها “کۆمه‌لنیک راستی نه‌گۆږ” یش له‌ناو که‌سایه‌تی مروفی

ئەم دەقەرەدا گرىمانە دەكەن كە گوايە لە كۆنى كۆنەوہ تا ئەمڕۆ
 ۋەك خۆيان ماونەتەوہ و بەردەوام دووبارە كراونەتەوہ. ھەم
 پاستىيەكان نەگۆراون و ھەم كەسايەتییەكانیش. ئەم ككتیبە دژ
 بەم شىوازە لە گشتگیری و لەم جۆرە لە بىركردنەوہیە، كە
 لە پاستیدا بىرنەكردنەوہیەكى تەواو، دژايەتییەكى ھەمەلایەنە
 و ھەمەجۆرىشە. ئەم ككتیبە ئەم شىوازە لە ھۆشیاری ۋەك
 ھۆشیارییەكى ساختە و ھەلە دەبينت و مامەلە دەكات، كە توانای
 ئەوہى نىيە سادەترین دەرکەوتەكانى ژيانى كۆمەلایەتى بىبينت
 و كەمترین زانیارىمان لەسەر ئەو دونیا كۆمەلایەتییە كۆنكرىتییە
 پى بلىت، كە لە ماوہى چارەكەسەدەيەكدا دروست بوو. ھەموو
 واقعیك، بە واقعی كۆمەلگای ئىمەوہ، واقعیكى پىر جوولە و
 گۆرانكارىيە، واقعی جىگىر و نەگۆر بوونى نىيە، ئەگەر شتىك
 ھەبىت ناوى ياسايەكى مۆژووى بىت، ئەوا ئەو ياسايە ياسای
 گۆرانكارى بەردەوام. بەلام گۆرانكارى مەرج نىيە ھەمىشە
 پۆزەتيف و تەندروست بىت، چەمكى گۆران چەمكى پىوانەيى
 نىيە، ھەندىك گۆرانكارى ھەيە تەواو نىگەتيف و ناتەندروستە و
 كىشە و گرفتى گەورە بۆ تاكەكەس و كۆمەلگا دروست دەكات.
 دونیای ئىمە بىبەش نىيە لە گۆرانكارى بە ھەردوو ماناكەى، ھەم
 بە مانا پۆزەتيفەكەى و ھەم مانا نىگەتيفەكەى. ئەم ككتیبە نىشانى
 ئەدات كە دونیای دواى پاپەپىن لە چەندان ئاستدا گۆرانى گەورە
 و ھەمەلایەنى بەسەردا ھاتووہ و دیاردەى تازەى تىادا دروست
 بووہ. ھەروەھا گۆرانكارىيىش بەسەر مانای ئەو شتاندا ھاتوون
 كە پىشتەر لە دونیای ئىمەدا لە فۆرمى تر و بە دەلالەتى ترەوہ،
 لەئارادا بوون. گۆرانى ماناكانى دىن و دىندارى، گۆرانى ماناكانى
 سیاسەت، قوتابخانە، بىرونامە، ژيانى پىكەوہیى، ترس، ئەخلاق،

ژنبوون و پیاو بوون، هتد... به‌شیکن له‌و جوگرافیا به‌رفراوانه‌ی
گۆرانیکاری له‌ دونیای ئێمه‌دا، که‌ ئهم کتێبه‌ هه‌ول ئه‌دات لێیان
تینگات و شییان بکاته‌وه‌.

تیۆدۆر ئه‌دۆرنۆ له‌ شوینیکدا ده‌پرسیت ئایا پێویسته
زانستی کۆمه‌لناسی چۆن بیت؟ له‌ وه‌لامدا ده‌لێت،
"سه‌یرکردن و به‌ئاگابوون له‌ کۆمه‌لگا، به‌ئاگابوون له‌و
شتانه‌ی که‌ له‌ کۆمه‌لگادا جه‌وه‌هرین، به‌ئاگابوون و
شاره‌زابوون له‌و دونیایه‌ی که‌ له‌ئارا دا به‌... ئاگاداربوونیکی
په‌خه‌نگرانه‌".^۱ ئهم وتارانه‌ له‌م دیده‌ په‌خه‌نیه‌یه‌وه‌ نووسراون
که‌ ئه‌دۆرنۆ باسی ده‌کات، دیدیکی په‌خه‌نی نیشانی ئه‌دات
چۆن هێزه‌ تازه‌کانی دونیای دوا‌ی راپه‌رین شوین و جی
و پێگه‌ی خۆیان له‌ناو ریزه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و په‌یوه‌ندییه‌
چینایه‌تییه‌کانی ئه‌و دونیایه‌دا جی کردۆته‌وه‌ و به‌ هۆی
په‌یوه‌ندییه‌کانی هێز و به‌کاره‌یتانی ده‌سه‌لاته‌وه‌ دونیای
خۆیان رێک خستوه‌. له‌ سه‌رئیکه‌ "په‌وه‌ریکی گه‌شتی"ی
نوخه‌وی و داخراو و "سیستمیکی گیتۆی"ی په‌روه‌رده‌ و
فێربوونیان دروست کردوه‌، وه‌ک به‌شیک له‌ پڕۆسه‌ی
به‌چینه‌بوون و بالا‌ده‌سته‌بوونی کۆمه‌لایه‌تیان، به‌لام له‌
سه‌رئیکه‌ دیکه‌وه‌ جوړیک له‌ دینداریی سه‌له‌فی و جوړیک له‌
په‌وه‌ندییه‌تی به‌تال و ناسیاسی بلا‌و ده‌که‌نه‌وه‌، که‌ هه‌م دین
هه‌م په‌وه‌ندییه‌ت له‌ هه‌موو په‌هه‌ندیکی گۆرانه‌خوایه‌ی به‌تال
ده‌کاته‌وه‌، هاوکات ترسیشیان له‌ پێدراویکی سایکۆلۆژییه‌وه‌
گۆزیوه‌ بۆ ئامرازیکه‌ی سیاسیی سه‌ره‌کیی حوکمه‌رانیکردن. له‌

۱_ تیۆدۆر آدرنو (۲۰۱۳). محاضرات في علم الاجتماع. ترجمة، تحقيق:
جورج كتورة. بيروت، مركز الانماء القومي. ل ۱۷.

سهرېکي دیکه وه نه م کتېبه نیشانی نه دات چوڼ هیزه کانی
کومه لگای مه دهنی و گروه نارازیه کانی کومه لگای نیمه، له
دونیای دیگیتالی نویدا نامادهن و چوڼ شتگه لیک ده لین و
دهنووسن سه بارهت به دونیای کومه لایه تیی خویان، جیاواز
له وهی هیزه دهسه لاتداره کان دهینووسن.

یه کیک له بابته گرنگه کانی نه م کتېبه تیرامانه له و شته ی
ناوی "ژیانی هاوبه ش" له دونیای دواي راپه ریندا. نایا چ
شینوازیک له "ژیانی هاوبه ش" له م کومه لگایه دا دروست بووه
و له دروستبووندايه؟ نایا شتیک هیه هاوبه شیت له نیوان
هیزه جیاوازه کانی ناو نه و کومه لگایه دا، یاخود نه وهی هیه
ناماده گیی کومه لیک گیتوی کومه لایه تیی داخراوه، که له ناو
زیاد له پروبه ریکدا و له ناو زیاد له دهزگا و سیستمیکي نه و
کومه لگایه دا ناماده یه؟ نایا ژیاننکی هاوبه شی عه قلانی هیه
یان مالبه شکر دینکی نایه کسان و نادادپهروه رانه ی ته وای
همو و پروبه ریه کان له ناردايه؟ نایا شتیک به ناوی په یوه ندیی
وه زیفی له نیوان نه م گیتویانه ی دروست بوون و سهرجه می
پروبه ره کومه لایه تییه کانی تر دا بوونی هیه؟ یاخود نه مانه
دونیای داپراون له یه کتری که پاسه وان و دیوار و پاره له
یه کتریان جیا ده کاته وه؟

بیگومان نه و دڅخه پر دابه شبوون و پارچه پارچه بوونه
که نه م کتېبه شی ده کاته وه و رافه ی دهکات ره چه ته یه ک
نییه بؤ دروستبوونی کومه لگایه کی هیمن، که هیچ گروپیک
هقی به سهر گروهه کانی تره وه نه بیت و که س ده ست
نه خاته ناو ژیانی نه و ی تر یانه وه، به لکو ریک پیچه وانه کی
ناماده یه، نه م دڅخه ره چه ته یه که بؤ ململانیی کومه لایه تیی

توند و ئه‌گه‌ری ته‌قینه‌وه و له‌ده‌ستدانی ناشتی و ئاساییشی کۆمه‌لایه‌تی. ئه‌وه‌ی که گیتۆکان به پاسه‌وان، یان به دیوار و ته‌لبه‌ند، یان به پاره و سه‌رمایه پاریزراون، ده‌رکه‌وته هه‌ره سه‌ره‌تاییه‌کانی دروستبوونی دونیایه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه، که په‌نگه پینکدادان و به‌ریه‌ککه‌وتنی توند و خه‌ست تاقه ئایینه‌یه‌ک بیت که پرووی تی ده‌کات.^۱ له‌م ئاسته‌دا ئه‌م کتیه لێدانی شووته‌ی مه‌ترسییه‌که بۆ کۆمه‌لێک کاره‌سات که له پێشمانه‌وه‌یه و کۆمه‌لگای ئێمه پوژانه به خه‌یراییه‌کی گه‌وره به‌ره‌و پروویان ده‌چیت.

هاوکێشه‌یه‌کی پێچه‌وانه

وه‌ک پێشتریش هه‌مانمان بۆ کرد، ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی له دونیای دوا‌ی پا‌ه‌پێندا دروست کراوه کۆمه‌لگایه‌که له زۆر پووه‌وه ته‌واو تازیه‌یه و په‌یوه‌ندییه‌کی ئه‌وتۆی به‌و کۆمه‌لگایه‌وه نییه و نه‌ماوه که له سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م و به‌شیکی درێژی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ئاماده بووه. له کۆمه‌لگای دوا‌ی پا‌ه‌پێندا چه‌ندان دا‌بران و په‌چ‌ران و جیا‌بوونه‌وه هه‌یه که پێو‌ستیان به خۆ‌پێندنه‌وه و تی‌گه‌یشتن و پا‌فه‌کردن هه‌یه. مامه‌له‌کردنی ئه‌م کۆمه‌لگایه به‌ لۆژیکی مامه‌له‌کردنی کۆمه‌لگا له سه‌ده‌ی

۱- ئه‌دۆرنۆ له کتیی "محاضرات فی العلم الاجتماع" دا باس له دۆخی نه‌بوونی په‌یوه‌ندی ده‌کات له‌نیوان گروپه‌کاندا وه‌ک په‌چه‌ته‌یه‌ک بۆ ناشتی کۆمه‌لایه‌تی، به‌لام ئه‌دۆرنۆ ئه‌م نه‌بوونی په‌یوه‌ندییه له کۆمه‌لگا هه‌ره سه‌ره‌تاییه‌کاندا باس ده‌کات، ئه‌و کۆمه‌لگایانه‌ی که به "کۆمه‌لگای میوه‌کو‌کردنه‌وه" ناو ده‌برێن و که‌سه‌کان له رینگای کو‌کردنه‌وه‌ی به‌روبومی دره‌خته‌کانه‌وه ده‌ژیان. له‌و کۆمه‌لگایانه‌دا وه‌ک ئه‌دۆرنۆ ده‌لێت قازانج و مه‌سه‌له‌هه‌تی گروپه‌کان زۆر دژبه‌یه‌ک نه‌بووه ل ۲۹-۳۰.

نۆزده هم و بيسستمدا، ياخود مامه له كردنى وهك يه كه يه كى
كۆمه لايه تى جىگير و نه گۆر، هه له يه كى فىكرى و سياسى
و كۆمه لايه تى گه وره يه. بۆ نمونه با سه يرىكى خىراى
ئه و په يوه ندى به كى كه له نىوان سياسه ت و كۆمه لگادا له
دونىاى دواى راپه رىندا دروست بووه، په يوه ندى به كى له زۆر
پوه وه شوناسى سه ره كى ئه و كۆمه لگايه و به شىكى گرنگى
مىكانىزمه كانى كار كردنى ده ستىشان ده كات.

له به شىكى به رچاوى ئه ده بىياتى زانسته كۆمه لايه تى
و سياسى به كاندا پىدا گرى هه يه له سه ره ئه وهى كه به بى
تازه بوونه وهى كۆمه لايه تى، تازه بوونه وهى سياسى و
ئابورى زهحمه ت، يان لانى كه م، تازه بوونه وهى كۆمه لايه تى
ده كه وىته پىش تازه بوونه وهى سياسى به وه و ئه و تازه بوونه وه
كۆمه لايه تى به بنه ما و كۆله كى تازه بوونه وهى سياسى
و ئابورى به. بۆ ئه وهى سياسه ت و ئابورى به كى باش و
ته ندروست هه بن، ده بىت پىشوه خت كۆمه لگايه كى ته ندروست
بوونى هه بىت. بۆ ئه وهى سياسه ت و ئابورى به به بارى
باشدا بگۆرىن، پىوىسته سه ره تا كۆمه لگا گۆرا بىت. به كورتى،
ئه م تىزه پى له سه ره ئه وه داده گرىت كه به بى تازه كردنه وهى
په يوه ندى به كۆمه لايه تى به كان ناكرىت په يوه ندى به سياسى و
ئابورى به كان تازه بىنه وه. له م لۆىكه دا هىچ ده وله ت و
هىزىكى سياسى ناتوانىت بىر له تازه بوونه وهى سياسى
و ئابورى به كاته وه، له سايه ئى بالاده ستبوونى په يوه ندى به
كۆمه لايه تى دواكه وتوودا. ده وله ت ناتوانىت مۆدىرن
بىت له پال ئه و په يوه ندى به كۆمه لايه تى به كاندا كه پى له سه ره
په يوه ندى به خزمایه تى و په يوه ندى به خوين و په يوه ندى به

خێله‌کی و په‌یوه‌ندی دینی و شیوازه‌کانی تری په‌یوه‌ندی نامۆدیرن و ته‌قلیدی، داده‌گرن. به‌ بۆچوونی من ئهم پوانینه سۆسیۆلۆژییه‌ گشتیه‌ که بیگومان هه‌لگری بریک له‌ راستیه‌، به‌لام هاوکات پوانینه‌که به‌په‌های راست نییه‌، به‌تایبه‌تی بۆ دونیای ئیمه‌ له‌ قوناغی دوا‌ی پاپه‌پندا. ئهم پوانینه‌ له‌ کاتیکدا راسته‌ که هیزه‌ سیاسیه‌کان و حوکمرانانی ولات و به‌په‌یوه‌به‌رانی ده‌ولت، ئه‌وانه‌ی که ده‌سه‌لاته‌ مادی و ده‌زگایی و یاساییه‌کانیان له‌به‌رده‌ستدایه‌، خۆیان هیز‌ی مۆدیرن بن و له‌ خه‌می تازه‌کردنه‌وه‌ی کۆمه‌لگادا بن، نه‌ک ئامراز‌ی سه‌ره‌کی به‌ره‌مه‌یتانه‌وه‌ و به‌هیزکردنی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ سونه‌تی و ته‌قلیدیانه‌ بن که له‌ کۆمه‌لگادا هه‌ن و ئاماده‌ن. ئهم پوانینه‌ له‌و دۆخانه‌دا راسته‌ که نوخبه‌یه‌کی سیاسیه‌ی مۆدیرن به‌ دیدگا و خه‌ونی مۆدیرنه‌وه‌ له‌ خه‌می تازه‌کردنه‌وه‌ی بونیاد و په‌یوه‌ندی و پێگه‌ و عه‌قلیه‌ته‌ ته‌قلیدییه‌کاندا بیت. واته‌ نوخبه‌یه‌ک بیت، وه‌ک گرامشی ده‌لێت، سه‌رقالی پیاوه‌کردنی شو‌ڕشیکی پاسیف بیت،^۱ له‌ سه‌ره‌وه‌را و له‌ناو ئۆرگانه‌کانی ده‌ولت و حوکمرانییه‌وه‌ گۆرانکاری هه‌مه‌جۆر بۆ ناو خا‌نه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان دا‌به‌زینی و خه‌ریکی دروستکردن و به‌ره‌مه‌یتانی هیز‌ی کۆمه‌لایه‌تی نوێ و ده‌زگای نوێ و پراکتیک و بیرکردنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی نوێ بیت. ئه‌گه‌ر ئه‌و نوخبه‌یه‌ له‌و پرۆسه‌ی تازه‌کردنه‌وه‌یه‌دا سه‌ره‌که‌وتنی به‌ده‌ست نه‌هێنا، ئه‌وان کۆمه‌لگا و په‌یوه‌ندییه‌

۱ سه‌باره‌ت به‌ شو‌ڕشی پاسیف لای گرامشی ب‌روانه‌:

Thomas, Peter (2006). "Modernity as "passive revolution": Gramsci and the Fundamental Concepts of Historical Materialism"

سونه تی و تهقلیدییه کان خودی نوخبه حوکمرانه کهش به تهقلیدی و سونتهی دهکن.

ئهم دیده بۆ پوانین و رافه کردنی کومه لگای ئیمه له قوناغی دوی راپه ریندا راست نییه. له راستیدا پێچهوانه ی ئهم دیده راسته و هاوکیشه له کومه لگای دوی راپه ریندا بهم شیوهیه: بهبێ تازه کردنه وه و گۆرانی په یوه ندیه سیاسیه کان گۆرانی په یوه ندیه ئابووری و کومه لایه تیه کان هه جگار زهممه ته، ئه گهر مه حال نه بیت. له دنیای دوی راپه ریندا ئهو نوخبه بالاده سته ی که حوکمرانه و دهزگاکان و یاساکان و ئابووری نه وتی له بهره سته دایه، به جۆریک تهقلیدی و داخراو و تهماحکار و نابهرپرسیار و مافیاییه، دۆخیکی دروست کردوه که بهبێ گۆرانی په یوه ندیه سیاسیه کان و بهبێ پێکخستنه وه ی کایه ی سیاسی هه ج تازه بوونه وه یه کی کومه لایه تیی دیکه پروو نادات، یاخود زۆر زهممه ت بیت پروو بدات. بهم مانایه هاوکیشه ی تازه بوونه وه له دنیای ئیمه دا هاوکیشه یه کی پێچهوانه یه. به حکومی ئه وه ی سیاست و هه زه سیاسیه حوکمرانه کان زۆربه ی ده رکه وت و میکانیزمه کانی گۆرانکاریان له دنیای ئیمه دا شیواندوه و له ناوه وه را لۆژیکی کایه کومه لایه تی و ئابووری و هونه ری و فره هنگی و پۆشنییرییه کانیا ن ده سکاری کردوه، نوخبه جیاوازه کانی کومه لگای ئیمه یان له نوخبه بوون خستوه، بۆیه بهبێ ده سکاریکردنی په یوه ندیه سیاسیه کان ده سکاریکردنی په یوه ندیه کومه لایه تیه کان زهممه ته، بهبێ گۆرانی سیاست وهک دهزگا و پراکتیک و عه قلیه ت، واته بهبێ ده سکاریکردنی لۆژیکه تهقلیدی و داخراو و مافیاکه ی سیاست له کوردستاندا،

ده‌سکاریکردنی کایه‌کانی دیکه زۆر زه‌حمه‌ته، گهر مه‌حالیش نه‌بیت.

ئهم کتێبه‌ نیشانی ئه‌دات چۆن نوخبه‌ی هوکمران و ئه‌و گروپه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی به‌ده‌وری خۆیدا دروستی کردوه، خه‌ریکی سه‌رله‌نوێ بونیادنانه‌وه‌ی دونیای ئێمه‌ن به‌و شێوه‌یه‌ که له‌گه‌ل خواست و ویست و قازانجی چینایه‌تی و نوخبه‌وی خۆیاندا بگونجیت و له‌ناو دونیایه‌کی تا پاده‌یه‌ک نیولیبیرالدا پینگه‌ سیاسی و ئابوورییه‌کانیان بپارێزیت. له‌ ئاسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌یدا ئه‌مه‌ مانای سه‌رله‌نوێ به‌ره‌مه‌پێنانه‌وه‌ی په‌هه‌نده‌ ته‌قلدی و داخراو و نامۆدێرنه‌کانی دونیای ئێمه‌ له‌ناو ژینگه‌یه‌کی ته‌واو جیاواز له‌ ژینگه‌ ته‌قلیدییه‌ په‌سه‌نه‌که‌ی خۆیاندا. ئهم کتێبه‌ ده‌یه‌ویت نیشانی بدات که هیچ دیارده‌ و په‌یوه‌ندی و خواستیکی ته‌قلیدی و ترادیسیۆنی نامۆدێرن له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا به‌ته‌نها "نامۆدێرن" نییه‌، هه‌لگری مانا و ده‌لاله‌ت و پینگه‌ ته‌قلدی و نامۆدێرنه‌کانی قوناغه‌ کۆنه‌کان نییه‌، به‌لکو هه‌موویان به‌شێکن له‌ دونیایه‌کی ته‌واو تازه‌ که ئه‌رکی نوێ و مانای نوێ و خواستی نوێ به‌و په‌هه‌نده‌ ته‌قلدیانه‌ ده‌به‌خشیت. به‌ مانایه‌ک له‌ ماناکان هیچ شتیکی ته‌قلیدی و نامۆدێرن به‌ مانا ترادیسیۆنییه‌که‌ی له‌ دونیای ئێمه‌دا بوونی نه‌ماوه، ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ و دروستکراوه "سه‌رله‌نوێ به‌نامۆدێرنکردن" و "به‌ته‌قلیدیکردنه‌وه‌ی" ئه‌و دونیایه‌یه‌. "نامۆدێرن" و "ته‌قلیدی" و "ترادیسیۆنی" بوونیان نه‌ماوه، ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ کۆمه‌لیک په‌که‌زی جیاواز و نویی ناو کۆمه‌لیک په‌یوه‌ندی و بونیاد و خواست و پراکتیکی تازه‌ی هوکمرانییه‌.

وەك لە زۆر لاپەڕەى ئەم كىتەبەدا بەوردى باسى دەكەين،
نوخبە حوكمرانەكەى كوردستان خەرىكى دروستكردى
پووبەرىكى گشتى داخراو و نوخبەويە بۇ ئەندامەكانى خۆى،
خەرىكى تىكدانى سىستى پەروەردە و خويندە بە شێوەيەك
بالادەستى سىاسى و كۆمەلایەتى ئەوان سەرلەنۆى بەرھەم
بەيتەو، ئەواو دەستى بەسەر ميكانيزمەكانى بەرھەمھێنان
و پاراستن و ويرانكردنى نوخبەكانى ترى ناو كۆمەلگای
ئێمەدا گرتو، لەناو كايەى پۇشنپىرىدا لەشكرىك پۇشنپىرى
بەيە و لەشكرىك پۇشنپىرى بێدەنگى دروست كردو، برەو
بە جۆرىك لە سەلەفەتى دىنى ئەدات جياواز لە دىنى مىللى
و پەيوەندىيە خپەلكىيەكانى گۆپىو بە پەيوەندىيە ئەمنى و
سەربازى، ھتد... ھەموو ئەمانەش بە مەبەستى پاراستنى
دەسلەلاتى ئەو نوخبە سولتانیيەى لە ولاتەكەدا حوكمرانە.

سۆسیۆلۆژیای تیورى

خالىكى تر كە پێويستە لەم سەرەتايەو بە خوينەران
ئاشكرا بێت ئەو، كە جگە لە باسى يەكەمى ناو ئەم
كىتەبە، كە درێژترىن باسى كىتەبەكە، ھەموو باسەكانى
ترى كىتەبەكە كەمتر پشتيان بە ژمارە و ئامار و ڤاڤرسى و
تەكنىكەكانى ترى لىكۆلینەو سۆسیۆلۆژىيەستو، زیاتر
وەك كۆمەلىك مەشق و ڤاھىنان لەسەر ئەو شىوازەنى ترى
سۆسیۆلۆژيا كە بە "سۆسیۆلۆژیای تیورى" يان باشترە بلىم،
"سۆسیۆلۆژیای تىرامان" يان "تەئەمولى" ناو دەبرىن.^١ جگە

١ بو زانیاریی زیاتر سەبارەت بە "سۆسیۆلۆژیای تیورى"
بروانە:

له وتاری یه‌که‌م، وتاره‌کانی دیکه، پشتیان به داتا و نامار و ژماره نه‌به‌ستوو، دهره‌نجامی نه‌نجامدانی چاوپیکه‌وتنی زۆر و به‌رفراوان نین، به‌لکو په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆیان به‌و سه‌رنج و روانین و تبیینیه زۆرانه‌وه هه‌یه که له تیرامانی خۆمه‌وه له‌و دیاردانه‌وه دروست بووه. به‌لام ئه‌مه مانای ئه‌وه نییه که ئه‌و نووسینانه به‌هیچ جۆریک پشتیان به‌ گفتوگۆ و چاوپیکه‌وتن و سه‌ردانی ئه‌و ده‌زگایانه نه‌به‌ستوو که باس ده‌کړین، زۆر جار گفتوگۆ و چاوپیکه‌وتنی کورت و سنووردار و هه‌ندیک جاری تر خویندنه‌وه‌ی چه‌ندان نووسین و لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر ئه‌و دیاردانه و له‌هه‌ندیک کاتی تردا به‌رکه‌وتنی راسته‌وخۆی خۆم به‌و دیاردانه خۆیانه‌وه، سه‌رچاوه‌ی شیکردنه‌وه و خویندنه‌وه‌کانن. بۆ نمونه که باس له‌ تیکچوونی سیستمی خویندن و نه‌مانی به‌های یه‌کسانی له‌ناو ئه‌و سیستمه له‌ کوردستاندا ده‌که‌م، سه‌رنجه‌کانم دهره‌نجامی تیرامانه له‌ خویندنی هه‌ندیک له‌ منداڵانی هاوڕی و دۆست و ناسراوه‌ نزیکه‌کانم و دهره‌نجامی سه‌ردانه بۆ هه‌ندیک له‌و قوتابخانه‌ تاییه‌تانه‌ی له‌ دهره‌وه‌ی سیستمی گشتی خویندندا دروست کراون، هاوکات دهره‌نجامی قسه‌کردنه له‌گه‌ل که‌سانیکدا که هه‌ندیکیان منداڵه‌کانیان له‌و قوتابخانه‌ تاییه‌تانه‌دا ده‌خوینن و هه‌ندیکی تریان بۆ ماوه‌یه‌ک کاریان له‌و جۆره قوتابخانه‌ تاییه‌تانه‌دا کردوه. یان که باس له‌ سۆسیۆلۆژیای کۆپرگرتن و دروستبوونی جمهووریک

نائايدىۋۇلۇڭزى تازە لە كوردستاندا دەكەم، ئەو ەى دەيلىم
 پەيوەستە بە ئەزموونى خۇمەو، وەك كەسىك كە لە
 ەموو گەرانەو ەيەكەدا بۇ كوردستان و لە ەموو كۆر و
 كۆبۇونەو ەكانى دەرەو ەى كوردستانىشدا، لەگەل ژمارەيەك
 لە گۇنگرانى ناو كۆرەكاندا را و بۇچوونم، ەم لە كاتى
 كۆرەكاندا و ەم لە دەرەو ەى كۆرەكاندا كۆرپو ەتەو. ئەو ەى
 لەسەر لەدايىكبوونى ئەو جەھوورە تازەيە دەيلىم، بەرەمى
 ئەو بەشداربوونە راستەوخۇيە خۇم و مامەلەكرىنمە لەگەل
 ئەو جەھوورەدا. بە مانايەكى دىكە ەيچ يەكك لە وتارەكانى
 ناو كىتەكە بىيەش نىيە لەو رەھەندە پراكتىكى و تەتقىقىيەى
 كە ەموو شىكرىنەو ەيەكى سۇسىۋۇلۇڭزى، چەند تىورى و
 تەئۇيلىش بىت، پىئوستى پىيەتى.

لە كۇتايدا ئەو ەى من لەم كىتەدا ئەنجامى ئەدەم
 سەر بەو شىۋازانە لە سۇسىۋۇلۇڭزى نىيە كە خۇيان بە
 سۇسىۋۇلۇڭزىيەكى بىلايەن دەزانن. ەر لە بنەرتىشەو
 باوهرم بە بىلايەنى ەيچ زانستىك لە زانستە كۇمەلايەتى
 و ئىنسانىيەكان نىيە لە كۇمەلگايەكى وەك كۇمەلگاي ئىمەدا،
 يان لە بەشىكى زۇرى كۇمەلگاكانى جىهانى سىدا. مەرىفەى
 زانستى لەم بەشەى جىھاندا بۇ ئەو ەى بتوانىت رۇلى ەبىت
 لە باشتىكرىنى ژيانى كۇمەلايەتىدا، كە لە زىاد لە رەھەندىكدا
 وىران و بىمارە، ناتوانىت مەرىفەيەكى بىلايەن بىت. لەم
 بەشەى دونىادا بوونى زانستى بىلايەن وەم و خورافەيەكى
 گەرەيە، بىلايەنى خۇشى لە ەر بوارىكى ژيانى سىاسى و
 فىكرى و رۇشنىرىدا خورافەتىكى گەرەترە. بۇيە ئەو دىد و
 لىكەندەو ە رافەكرىنانەى لىرەدا بەرەم دەھىترىن زانىارىيەك

نین بیان‌ه‌ویت له‌ناو خویاندا بژین، به‌لکو شت‌گه‌لیکن ده‌یان‌ه‌ویت
ببین به‌به‌شیک له‌کرده و ستراتیژی‌ه‌تی ده‌سکاریکرنی ئه‌و
دونیایه. له‌راستیدا ئه‌م کتێبه ده‌خوازیت هه‌لگری ئه‌و شیوازه
له‌مه‌عریفه‌ بێت که فۆکۆ ناوی "مه‌عریفه‌ی ستراتیژی"ی
لی ده‌نیت، مه‌عریفه‌یه‌کی کۆنکریت سه‌باره‌ت به‌ دیارده‌یه‌کی
کۆنکریت، که ستراتیژه‌که‌ی ئه‌وه بێت راسته‌وخۆ به‌شدار
بیت له‌کرده‌ی دروستکردنی دنیادا.^۱

مه‌به‌ست له‌ نووسینی ئه‌م کتێبه

ئێشی ئه‌م کتێبه ئه‌وه‌یه به‌مانباته ناو شیکارکردنه‌وه‌ی ئه‌و
دونیا کۆمه‌لایه‌تییه‌وه که ئه‌م‌ڕۆ له‌ کوردستاندا دروست
بووه، به‌مانبه‌ستیه‌وه به‌و ئێستایه‌وه که ئاماده‌یه و دیارده‌کان
له‌ناویدا هه‌م ڕوو ده‌ده‌ن و هه‌م چوارچێوه و بونیاده
سه‌ره‌کییه‌کانی ده‌ستنیشان ده‌که‌ن. ئه‌م دونیایه دونیایه‌که
پۆژانه له‌به‌رده‌ماندا دروست ده‌کریت و مرقه‌ه‌کان به
شیوازی جیاواز و له‌پێگه‌ی جیاوازه‌وه هه‌م به‌شدارن له‌م
دروستکردنه‌دا و هه‌م به‌شیکن له‌کرده‌ی قبوڵکردن و
په‌خنه‌کردنیشیدا.

وتاره‌کانی ناو ئه‌م کتێبه له‌کاتێکدا ته‌عبیرن له‌ په‌یوه‌ندی
هۆشیاری به‌ واقیعه‌وه، هاوکات هه‌ستیکێ تایبه‌تیش به
واقیعه‌وه گرینی داو، هه‌ستیک پریه‌تی له‌ دله‌پاوکی و گومان

^۱ سه‌باره‌ت به‌ مه‌عریفه‌ی ستراتیژی لای فۆکۆ ب‌رواته:

Carrette, R. Jeremy (2001). Foucault, strategic knowledge and the study of religion: A response to McCutcheon, Fitzgerald, King, and Alles. Culture and religion, An Interdisciplinary Journal, Vol 2, 2001, Issue 1.

و تووپه بوبون و غمباري بهرامبهر به وهی دروست دهکريت و دروست دهبيت. دهشيت ئهم ههسته به ههستيکی بريندار ناو ببهين، که له وه به ناگايه شتگه ليک له بهرچاوماندا دروست دهبيت ناپيک و ترسناکه و گهر بهري پي نهگيريت سبه ينيتهک دروست دهکات پر له کيشه و قهيران و ململاني گه وره و بهر فراوان، که رهنگه زوريان به کاره ساتي کومه لايه تي و سياسي و فرههنگي گه وره کوتايييان بيت.

دونيای کومه لايه تي ئيمه، وهک ههر دونيایه کی کومه لايه تي دیکه، دونيایه کی دروستکراوه، دونيایه که دروست دهکريت، دروستکردنی ئهم دونيایه ش پابهسته به گشتيتي ئهو برياره سياسي و کومه لايه تيانه وه که ده درين و په يوهسته به و بکه رانه شه وه که له ناو کرده ی دروستکردنی ئهو دونيایه دا پيگه ی تاييهت و جياواز و پولي جياواز و تيگه يشتنی جياوازيان بۆ ئهو دونيایه هه يه. ئه گهر شتيکيش هه بيت ناوی قه در و بونياد و سيستم بيت، ئه و هه موويان دروستکراوی کومه لايه تين، به ره می بريار و کرده و ستراتيژی ميژوویی تاييه تن و به بريار و کرده و ستراتيژی ميژوویی دیکه ده توانريت بگۆردين و شوپيان به دونيایه کی دیکه بگيريته وه.

ئهم کتيبه ده خوازيت ئهو دونيایه ی دروست کراوه بگۆريت و دهسکاري بکات، بۆ ئه نجامدانی ئهم کاره ش پيوستي به خويته رانيک هه يه بيانه ویت دهسکاري خويان و دونيایه که بکن.

ئهمستردام

هاوینی ۲۰۱۸

سەرچاوەکان

Alexander, Jeffrey C. (1978). Formal and Substantive Voluntarism in the Work of Talcott Parsons: A Theoretical and Ideological Reinterpretation. *American Sociological Review*, Vol. 43, No. 2 (Apr, 1978), pp. 177-198

Carrette, R. Jeremy (2001). Foucault, strategic knowledge and the study of religion: A response to McCutcheon, Fitzgerald, King, and Alles. *Culture and religion, An Interdisciplinary Journal*, Vol 2, 2001, Issue 1

Loseke, Donileen R. (2010). Thinking about Social Problems: An Introduction to Constructionist Perspectives. New Jersey, Transaction Publishers. P 188-189.

Lizardo, O. 2004, "The cognitive origins of

Bourdieu's Habitus", Journal for the Theory of Social Behaviour, vol. 34, no. 4, pp. 375-448.

Turner, Jonatahn (2014). Theoretical Sociology. A Concise Introduction to Twelve Sociological Theories. SAGE Publication.

Weber, Max. (1997). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge.

بيار بورديو (١٤٢٥). اسباب عمليه. اعادة النظر بالفلسفه. تعريب: د. انور مغيث. سرت. الدار الجماهيريه للنشر و التوزيع الاعلان.

ديفيد هارفي (٢٠١٧). مدن متمرده: من الحق في المدينة الى ثورة الحضر. ترجمة لبنى سبرى. بيروت، الشبكه العربيه للابحاث و النشر.

تيودور أدرنو (٢٠١٣). محاضرات في علم الاجتماع. ترجمة، تحقيق: جورج كتورة. بيروت، مركز الانماء القومي.

به‌اشی دووهم

شلہ ژانی پیوانہ یی

شىكرىدەنەۋەي ژىنگەي خۆكۈشتىنى ژنان لە

کور دستاندا

شله ژانی پېوانه یی

پنښه کی

نهم لیکولینه وه په هه ولدانیکي زانستیه بو ټینگه یشتن له دیاردهی څوکوشتنی ژنان له کوردستاندا له دونیای دوی راپه پړیندا.^۱ نامانجه سهره کییه که ی شیکردنه وه و ټینگه یشتنه له و ژینگه کومه لایه تی و فهره نگی و سیاسیه تاییه ته ی له دونیای دوی راپه پړیندا دروست ده بیت و ده بیته ژینگه ی سی شینوازی سهره کیی توندوتیژی په گه زی دژ به ئافره تان له کوردستاندا. ئه و سی شینوازه ش بریتین له: ۱-کوشتن به ناوی شهره فوه. ۲-څوکوشتن. ۳-سووتان و څوسوتاندنی ئافره تان. بیگومان نهم سی شینوازه تاییه ته ی توندوتیژی هه موو شینوازه کانی توندوتیژی په گه زی دژ به ئافره تان له کوردستاندا ناگریته څوی، له وانه بو نمونه لیدانی جه سته یی،

۱_ نهم لیکولینه وه په یه کم چار له نیسانی سالی ۲۰۱۵ به زمانی ئینگلیزی بلاو کرایه وه، له میانه ی "به رنامه ی زانیاریی دهر باره ی کومه لگای مه دنی له څورئاوای ئاسیادا". ده زکای که شه کردنی مرویی هاو به ش له گه ل ولاته تازه پیشکه وتوه کاند

به دکاري سايکولوژي و سينکسي، نيتر له گيچه لي سينکسييه وه بيگړه بڼه لاقه کردن، توندوتيزي عاتيفي و نابووري، فشاري راسته وخو و ناراسته وخو، هتد... له بهر سنوورداربووني کات و شويڼ هم ليکولينه وه يه ته نه له سهر نه و سني شينوازه له توندوتيزي ده وه ستيت که باسماڼ کرد.

بيگومان ليکچياکردنه وه ي نه و سني شينوازه له توندوتيزي جينده ري دژ به ژنان له کوردستاندا له يه کتري کاريکي زه حمه ته، چونکه له زور دو خدا هر سني شينوازه که په يوه ندي به هيزيان به يه کترو وه ه يه و زه حمه له وه دلنيا بين ثايا نه وه ي خو ي کوشته به راستي خو ي کوشته ياخود کوژراوه، يان نه وه ي سووتاوه له واقعدا سووتيزاوه ياخود خو ي خو ي سووتانده. ده ليم سهره راي هم زه حمه تيبه گه ورانه له جياکردنه وه و پوليکردني شينوازه کاني توندوتيزي جينده ري له کوردستاندا، مه سه له ي جياکردنه وه و پوليکردني شينوازه کاني توندوتيزي له يه کتري مه سه له يه کي گرنگه، نه ک ته نه له رووي تيگه يشتني نه کايمي و دوزينه وه ي هوکاره کاني پستي هره يه کيکيانه وه، به لکو له رووي مه سه له ي بيرکردنه وه شه وه له دوزينه وه ي ستراتيژيه تي تاييه ت و گونجاو بڼه به رنگاربوونه وه ي هره يه کيکيان.

هرکيکي سهره کي که هم ليکولينه وه يه نه نجامي نه دات، جيگيرکردني هره سني شينوازه که ي توندوتيزي ره گه زيبه له ناو نه و فزا و سهرزه مينه کومه لايه تي و سياسي و کولتورييه نوييه دا، که له سهره تاي سالاني نه وه دي سهره ي بيسته مه وه له کومه لگاي کوردستاني له هره يما دروست بووه. واته هره سني شينوازه که ي توندوتيزي له ناو دنيا و کومه لگاي دواي

راپه‌ریندا جیگیر ده‌کات. به‌مه‌ش یه‌کیک خاله‌ سه‌ره‌کیه‌کانی
ئهم لینگولینه‌وه‌یه گومان‌کردنه له‌و لینگدانه‌وه سونه‌تیانه
که توندوتیژی په‌گه‌زی دژ ب هژنان له‌ کوردستاندا به
"سروش‌ت"ی نه‌گۆری پیاوی کورد، یان به "سروش‌ت"ی
پاتریارکیه‌ت، یان به‌ دین، یان به‌ فهره‌نگی خپله‌کی و
ته‌قلیدی، یان به "عه‌قلیه‌ت" و "میتتالیتی"ی خۆره‌لاتی، یان
"سیستم"ی نه‌خلاقیی نه‌گۆراوی ناو کۆمه‌لگای کوردیه‌وه
ده‌به‌ستنه‌وه. یه‌کیک له‌ ئهرکه‌کانی ئهم لینگولینه‌وه‌یه بریتییه
له‌ پیداکرتن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پنیوسته‌ ئیتر ئهم شینوازه
له‌ لینگدانه‌وه‌ی حازربه‌ده‌ست و ساده‌گو، لینگدانه‌وه‌ی پر له
گشتگیری و وینه‌ی پیوانه‌یی، تئیه‌په‌ریت و له‌باتیی ئه‌وه
به‌وردی سه‌یری ورده‌کارییه زۆر و گرنگه‌کانی ئه‌و دونیا
پر گۆرانکارییه بکریت که له‌ دواي راپه‌رینه‌وه له‌ ههریمدا
دروست بووه.

کیشه‌ی شله‌ژانی پیوانه‌یی Normative Disorientation

به‌ پێچه‌وانه‌ی لینگدانه‌وه ته‌قلیدییه‌کانه‌وه ئهم لینگولینه‌وه‌یه
هه‌رسی شینوازه‌که‌ی توندوتیژی له‌ ههریمدا له‌ناو ئه‌و
دۆخه‌دا تازیه‌دا جیگیر ده‌کات، که ناوی دۆخی "شله‌ژانی
پیوانه‌یی" له‌ ده‌نیت، به‌ عه‌ره‌بی "الارتباك المعیاری" و
به‌ ئینگلیزی Normative Disorientation. ئهم شله‌ژانه
یه‌کیکه له‌ ئاکاره هه‌ره سه‌ره‌کیه‌کانی ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی له
دونای دواي راپه‌ریندا دروست کراوه. "شله‌ژانی پیوانه‌یی"
مانای تیکچوونی ته‌واوی سیستمی به‌هاکان، شله‌ژانی
سه‌رجه‌می ئه‌و به‌ها سه‌ره‌کیانه‌ی که ژبانی تاکه‌که‌س و

گروپەكان لە بوارە جياوازهكانى ژيانى كۆمەلايەتيدا رىنگ دەخەن، بە جۆرىك بەشىكى بەرچاوى تاكهكانى ئەو كۆمەلگايە، بەتايبەتى نەو نووبەكان، تووشى سەرلەشيان و بىن و نەتوانن باش لە خراپ و ئەشى لە ناشى و راست لە هەلە و درۆ لە راستى و جوان لە ناشيرىنى و دلسۆزى لە خيانەت و گەندەلى لە دەستپاكى جيا بگەنەو. شلەژانى پيوانەيى ماناي سەرلەتيكچوونى تاكهكەس و گروپەكانە، لەو هەدا كە نەتوانن بزەنن چى باشە بگريئ و چى خراپە نەكريئ، چى شيائ و پۆزەتيفە و چيش نەشيائ و نەكرديه. "شلەژانى پيوانەيى" پەيوەندى بە سەرلەنوئ بەرھەمھيئانەو و نەگۆران و خۆدووبارەكردنەوئى سىستەمە ئەخلاقيەكانەو نىيە، چونكە گەر ئەو سىستەمانە بياننويانايە خويان دووبارە بگەنەو و وەك نەگۆر و چەسپاويك كار بكەن، ئەو دەم شتيك بە ناوى شلەژانى پيوانەيىيەو دروست نەدەبوو. بە پيچەوانەو، شلەژانى پيوانەيى هيمايە بۆ گۆراني خيرا و فرەلايەنيى ريشەيى لە بونىادە كۆمەلايەتى و ئابووريەكاندا، لە سىستەمى سياسى و سىستەمى بەھاكاندا، لە سىستەمى ئەخلاق و ھەلسوكەوتى كۆمەلايەتيدا، لە پەيوەنديەكان و مەرج و پيشينەي ئالۆگۆرە كۆمەلايەتيەكاندا، لە فورمەكانى ژنبوون و پياو بووندا، لە پۆل و وينە كۆن و سونەتيەكانى ژنان و پياواندا، لە ماناكانى ھەژارى و دەولەمەندى و تاكهكەسبوون و نەبووندا. ئەم شلەژانە لەناو سەرچەمى بوارەكاندايە، لەناو بواری سياسەت و ئابوورى و فەرھەنگ و دين و خيزان و پەيوەنديەكاندايە. بۆ نموونە، لە پەيوەنديى نيتوان نير و ميئا ئەم شلەژانە تا ئەو شوينە رۆيشتوھ لە ھەنديك

ناستدا له‌شی ژن و له‌شی پیاو له‌ناو ئابووری به‌رخووری
دونیاى دواى راپه‌ریندا وه‌ک له‌شیکی سیکسی پروت وینا
بکرنیت و وه‌ک له‌شیکی سیکسی له‌ناو فه‌زای گشتیدا ئاماده
بیت، به‌مه‌ش چاوه‌روانیی تر و پۆلی تر و ئهرکی تر به‌و
له‌شه‌ ببه‌خشریت. به‌کورتی، "شه‌ژانی پێوانه‌یی" ده‌ره‌نجامی
به‌رده‌وامی و نه‌گۆرانی بونیاده‌کان و وینه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌کان
نییه، وه‌ک لیکدانه‌وه‌ ته‌قلیدییه‌کان پێی له‌سه‌ر داده‌گرن، به‌لکو
ده‌ره‌نجامی گۆرانی خێرا و قوول و پێشه‌ییی ئه‌و بونیاده‌یه،
که‌ به‌های تر و چاوه‌روانیی تر و پۆلی تر پێشنیار ده‌که‌ن.
به‌کورتی، ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه ده‌چیته ئه‌ودیوی ئه‌و گریمانه
ساده و گشتگیرانه‌وه که‌ پێشان وایه‌ بنه‌ما و کۆله‌که‌کانی
توندتیزیی دژ به‌ ئافره‌تان له‌ کوردستاندا پاتریارکیت،
خێلگه‌رای، ئیسلامی سیاسی، ناسیۆنالیزم و چه‌وساندنه‌وه‌ی
نه‌ته‌وه‌یییه، که‌ هه‌ندیکیان هه‌زار سال ته‌مه‌نیان هه‌یه و به‌بی
گۆرپان له‌ راپردووویه‌کی دێرینه‌وه‌ بۆ ئه‌مڕۆ په‌ریوه‌نه‌ته‌وه.
ده‌شیه‌وێت ئه‌و پارادیمه‌ ناسیۆنالیستییه تیپه‌رێنیت که‌ پێی
وایه‌ سه‌رچاوه‌کانی توندوتژیی به‌گشتی و توندوتیزیی دژ
به‌ ژنان سه‌رچاوه‌ی ده‌ره‌کین و ناحه‌زانی کوردستان و
داگیرکه‌ران لێی به‌ره‌رسیارن. ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه له‌ ڕینگای
به‌یه‌که‌وه‌گریدانی تیوره‌ تازه‌کانی بواری پیاوه‌تیناسی، یان
رجوله‌ت، masculinities، به‌ ڕوانینه‌کانی کۆمه‌لناسیی
فه‌ره‌نسیی ئیمیلی دۆرکه‌هایمه‌وه بۆ دیارده‌ی "خۆکوشتن"،
گرنگی به‌و ژینگه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و فه‌ره‌نگیه‌ تازه‌یه
ئه‌دات که‌ له‌ سه‌ره‌تای سالانی نه‌وه‌ده‌وه تا ئه‌مڕۆ له‌ هه‌رێمدا
دروست بووه و له‌ناویدا توندوتژیی په‌گه‌زیی دژ به‌ ژنان

پياده دهكرښت. بهم كاره‌شي هيواداره دهسټپك و پروانينكي
نوي بېخته‌كايه‌وه بڼ مه‌سه‌له‌ي ليكولښه‌وه له توندوتيزي
په‌گزي دژ به ټافره‌تان له كوردستاندا، دهسټپك و پروانينك
هاريكارمان بيت بڼ تيگه‌يشټنكي وردتر و هه‌مه‌لايه‌نتر له‌م
ديارده ترسناكه و يارمه‌تيدهرمان بيت بڼ دوزينه‌وه‌ي شينواز
و پښكاي نوي بڼ به‌گزاچوونه‌وه و چاره‌سهركرښي.

ټامارمكاني توندوتيزي دژ به ژنان

ټهم ليكولښه‌ويه پشټي ته‌واوي به‌و ژماره و ټامارانه به‌ستوه
كه (به‌پړوه‌برايه‌تي گشتي به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ي توندوتيزي دژ
به ژنان) سالانه بلاويان ده‌كاته‌وه. بڼگومان كاريكي زه‌حمه‌ته
بتوانين ژماره و ټاماري پاسته‌قينه و باوه‌پيكر او سه‌بارت
به توندوتيزي په‌گزي دژ به ټافره‌تان له ههريمدا به‌ده‌ست
به‌يټين. نه نه‌خوشخانه‌كان و ده‌زگاكاني ته‌ندروستي ژماره‌ي
ته‌واوي قوربانپه‌كاني توندوتيزي په‌گزي كڅ ده‌كه‌نه‌وه، نه
دادگاكانيش، نه ده‌زگاكاني پوليس و نه ده‌زگا ټه‌منيپه‌كانيش.
هاوكات ژماره‌په‌كي كه‌مي قوربانپه‌كان ده‌ويړن فشار و
ده‌ستدريژيكرښه توندوتيزه‌كان به لايه‌نه به‌رپرسه‌كان بگه‌په‌نن،
ټه‌مه‌ش كومه‌ليك هڅكاري زوري له‌پشته، كه باسكردنيان
ده‌كه‌ويته دهره‌وه‌ي سنووري ټهم ليكولښه‌ويه‌وه. بڼپه‌له
پاستي دوور ناكه‌ويښه‌وه گهر بلټين ژماره‌ي پاسته‌قينه‌ي
قوربانپه‌كان گه‌وره‌تره له‌و ژماره په‌سميانه‌ي كه بڼ
نمونه، له‌لايه‌ن به‌پړوه‌برايه‌تي گشتي به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ي
توندوتيزي دژ به ژنان، بلاو ده‌كرښه‌وه. سه‌ره‌پاي ټهم
پاستيه، ټهو ژماره په‌سميانه‌ي كه له‌به‌رده‌ستدان هيمما

بۆ ئەو دەکەن کە پووبەری توندوتیژیی پەگەزی لە کوردستاندا پووبەریکی هێجگار گەورەیه و ژمارەى ئەو ئاfrهتانهى پووبەپووی توندوتیژی دەبنە ژمارەیه‌کی هێجگار گەورەیه. خۆشبه‌ختانه له کوردستاندا زیاد له پیکخواویکی به‌رگریکردن له مافی ئاfrهتان و چەندان ئۆرگانی ناحکومی نیشتمانی و نیوده‌وله‌تى، راپۆرتەکانی دەستى مافی مرۆفەى سەر به‌ نه‌ه‌وه‌یه‌کگرته‌وه‌کان (UNAMI)، هه‌روه‌ها میدیای کوردی، راپۆرتى تایبەت له‌سەر دیاردەى توندوتیژیی پەگەزی به‌رامبەر به‌ ژنان بلاو ده‌کەنه‌وه و باس ده‌کەن و به‌سەریه‌که‌وه چەندان پووی جیاوازی ئەم کێشه‌ گەوره و ترسناکه پوون ده‌کەنه‌وه. ته‌نانه‌ت حکومه‌تى هه‌ریم خۆشى هه‌ستى کردوه که ناچاره و پنیوسته‌ گرنگى به‌ دیاردەى توندوتیژی به‌رامبەر به‌ ژنان بدات.^۱

ئەگەرچی ئەو هۆکارانه‌ى سه‌ره‌وه‌ وا ده‌کەن وینه‌ گشتى و کامله‌که‌ى توندوتیژیی پەگەزی دژ به‌ ئاfrهتان لێل و ناته‌واو بێت، ئەگەرچی ده‌زگا و پیکخواوه‌ سه‌ربه‌خو و بێلايه‌نه‌کان ئاماره‌کان به‌وردی کۆ ناکه‌نه‌وه، ئەگەرچی نازانین قه‌باره‌ى راسته‌قیقه‌ى ئەم دیاردەیه‌ چەنده، به‌لام دیسانه‌وه‌ خۆشحالانه‌ هۆشیارییه‌کی کۆمه‌لايه‌تى نوێ له‌ هه‌ریمدا له‌ دروستبووندایه، که‌ ده‌رک به‌ مه‌ترسییه‌ گه‌وره‌کانى ئەم دیاردەى توندوتیژییه

۱ _ راپۆرتە سالانه‌کانى به‌رپوه‌به‌رایه‌تى گشتى به‌ره‌نگاربوونه‌وى توندوتیژی دژ به‌ ژنان زانیاری ورد و پیکخواویان تێدايه‌ له‌سەر دیاردەى توندوتیژی دژ به‌ ژنان. ئەوه‌ى ده‌بیئت بکوئریت ئەوه‌یه‌ ئەم ده‌زگایه‌ سه‌ر به‌ حکومه‌تى هه‌ریمه‌ و چەندان پیکخواوی ئاfrهتان و چالاکه‌وانى ئاfrهت گومان له‌م ژمارانه‌ ده‌کەن و پێیان وایه‌ ژماره‌ راسته‌قیقه‌کان که‌لێک گه‌وره‌ترن له‌وه‌ى بلاو ده‌کرینه‌وه.

دهكات و ئه مه وای كرده مه سه لهی توندوتیژی په گه زی ببیت به په كيك له بابه ته گرنگه كانی ناو پووبه ری گشتی له كوردستاندا. وهك چوڼ چاوكرانه وهی قوربانیه كان خوشیان و به شداربوونیان له گه یاندنی پیشیلكردنی مافه كانیان به ئورگان و پیکخراو و دهزگا په سمی و نار په سمیه كان، خهريكه وینه گشتیه كهی توندوتیژی له هه ریمدا، یان لانی كه م هه ندیک دیوی كه تا دویڼی ناپوون و نادیار بوون، زیاتر پوون دهكاته وه. به مانایه كی ديكه به قسه هاتی قوربانیه كان خویان و دوزینه وهی نازایه تی كومه لایه تی و فرههنگی بو ئه وهی خویان به زمانی خویان باسی دهستدریژییه كان بكه ن، هوكارینکی گرنگی دهركه وتنی هه ندیک په هه ندی شاراهوی ئه م دیاردهی توندوتیژییه به. له ئیستادا پهك شت له هه ریمدا قابیلی گومانلیكردن نییه، ئه ویش ئه وهیه توندوتیژی په گه زی دژ به ئافره تان چیدی دیاردهی پشتی ژوور و دهركا داخراه كان نییه و له "مه جالی شه خسی"ی خیزاندا به ند نه كراوه و گیری نه خواردوه، بهلكو بووه به به شیک له هه ندیک دهركه وتی ئه و "مه جاله گشتی" په تازه به كه له كوردستاندا له دروستبووندا به، توندوتیژی په گه زی ئه مرق بووه به مه سه له یه كی گرنگی ناو ژیانگی گشتی و له زیاد له پووبه رینکی كومه لایه تیدا باس دهكریت.^۱

۱_ توندوتیژی دژ به ئافره تان په كيكه له تیما سه ره كیه كانی به شیک له میدیاكانی كوردستان. هه وره ها به شیک له و مونا قه شه گشتیانیهی له كومه لكای كوردستاندا ئاماده به، ئه مه چكه له وهی به شیک له كاری ریکخراوه كانی ژنان، پیکخراوه كانی كومه لكای مه ده نی و پیکخراوه نا حكومیه كان. له سه ره تاوه پیکخراوی ئافره تان دروست بوون دژ به دیاردهی تولهی شه ره ف و كوشتن له سه ره مه سه له ی ناموس، له وان ش یو

هه‌موو ئهم گۆرانیکیان به حکومه‌تی هه‌ریمه‌وه نا چهند هه‌نگاوێک به ئاراسته‌ی به‌گژاچوونه‌وه‌ی توندوتیژی خیزانی بنیت، له‌وانه‌ش بۆ نمونه ده‌رکردنی یاسایه‌ک که "تۆله‌ی شه‌ره‌ف" یان کوشتن به‌هۆی شه‌ره‌فه‌وه‌ی یاساغ بکات، دروستکردنی چهندان په‌ناگا بۆ قوربانیان، شیلته‌ر، دوستکردنی چهندان ئه‌نجومه‌ن و ئورگانی ژنان که خۆیان به‌مه‌سه‌له‌ی مافی ئافره‌ت و پێشکه‌وتنی ئاستی ژیا‌نیانه‌وه‌ی خه‌ریک بکه‌ن.^۱ ده‌سکاریکردنی هه‌ندیک له‌ یاساکانی دیوێکی دیکه‌ی گرنگیدانه به‌مه‌سه‌له‌ی به‌گژاچوونه‌وه‌ی توندوتیژی دژ به‌ ئافره‌تان، له‌پێش هه‌مووانیسه‌وه‌ له‌کارخستن و ئیلفاکردنی "یاسای ئه‌خلاقی شه‌خسی"ی سالی ۱۹۹۰ ی عێراق، که توانای ئه‌وه‌ی به‌ پیاوان ده‌به‌خشی ژنه‌کان و که‌مه‌کانیان بکوژن، که‌ر گومانی به‌هفتاری خراپیان لێ بکه‌ن، به‌بێ ئه‌وه‌ی خه‌می ئه‌وه‌یان هه‌بێت له‌ رووی یاساییه‌وه‌ لێرسینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵدا بکریه‌ت. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ ده‌رکردنی یاسایه‌ک که

Kurdish Women Against Honour Killing (KWAHK) network. نمونه‌ی تۆری ژنانه‌ی کورد دژ به‌ کوشتنی شه‌ره‌ف.

۱_ بۆ شاره‌زابوون ده‌رباره‌ی ئه‌و ئورگانه‌ په‌سمی و ئورگانه‌کانی کۆمه‌لگای مه‌دنه‌ی و پیکه‌راوی ئافره‌تانه‌ی گرنگی به‌مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی ئافره‌تان ئه‌ده‌ن به‌روانه‌ ئهم سه‌رچاوه‌یه‌:

Begikhani, Nazand et al. (2010), Final report: Honour-based violence (HBV) and honour-based Killings in Iraqi Kurdistan and in the Kurdish diaspora in the UK.

هه‌روه‌ها به‌روانه‌:

the annual UNAMI Human Rights Reports in Iraq at: http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=itemlist&layout=category&task=category&id=164&Itemid=650&lang=en.

مهسه لهی فره ژنی سنووردار دهکات. به هموو نووقسانی و کورتهینانه کانیا نه وه ئهم گورانکارییه سه ره تایبانه دوخیکیان دروست کردوه که نه کریت به به رده وامی توندوتیژی په گه زی له ناو سنووری داخراوی خیزاندا بهیلدریته وه و هه ندیک ړیگا و میکانیزم بو هاتنه ده ره وه یان دروست بووه. به لام وهک ژماره کان و ژماره کان نیشانمان نه ده ن، سه رباری پیاده کردنی هه ندیک گورانکاری و به ده ستهینانی هه ندیک سه ره که وتی بچووک له بواری یاساییدا، هینشتا دیاردهی توندوتیژی په گه زی و ژماره ی نه وانه ی ده کوژرین و نه وانه ی خو یان ده کوژن و نه وانه ی نه سووتین و خو یان نه سووتین، هتجگار گه وره یه و به لگه یه کیش له به رده سندا نییه پیمان بلیت که نه و دیاردانه له که میونه وه دان. به مانایه کی دیکه، نه چاره سه ره یاساییه کان و نه بوونی کیشی به کارهینانی توندوتیژی به رامبه ر به ئافره تان به به شیک له گفتوگو و باس و خواستی ناو پرو به ری گشتی، نه دامه زاندنی هه ندیک ده زگای په سمی و ناره سمی بو گرنگیدان به م دیارده یه، نه یان توانیوه چاره سه ری نه م دیارده ترسناکه له هه ریمدا بکه ن.

پرسپاره کان و میتود و سنووری لیکولینه و مکه

نه و میتوده ی له م لیکولینه وه یه دا پیاده کراوه، میتودی باوی ناو زانسته کومه لایه تییه کانه له ړیگای تیکه لکردنی لیکولینه وه ی مهیدانیانه به هه ندیک روانینی تیوریانه له سه ر نه و بابته ی

۱_ بو زانیاری ورد له سه ر کوپینی یاساکان پروانه نه و سه رچاوه یی له یاداشتی ژماره ۲ هیمای پی کراوه

لینکۆلینه‌وه‌که‌ی ده‌رباره‌ ده‌کریت. له‌ کاتی ئە‌نجامدانی لینکۆلینه‌وه‌ مه‌یدانییه‌که‌دا له‌ کوردستان چاوپێکه‌وتن و گفتوگۆی قوول in-depth interviews ئە‌نجام دراوه‌ له‌گه‌ل ئە‌و ئا‌فره‌تانه‌دا که له‌م بواره‌دا کار ده‌که‌ن و وه‌ک چالاکه‌وانی مافه‌کانی ئا‌فره‌ت ده‌ستبه‌کارن. هه‌روه‌ها قسه‌ له‌گه‌ل ئە‌و پ‌ڕۆنامه‌نووسانه‌دا کراوه‌ که لێزانی ئە‌م بواره‌ن و کاریان گرنگیدانه‌ به‌ مه‌سه‌له‌ی ئا‌فره‌ت و که‌وته‌ دوا‌ی کێشه‌کانیان له‌ پ‌ڕۆنامه‌کانی‌اندا، جگه‌ له‌مانه‌ قسه‌ له‌گه‌ل ئە‌و ژنانه‌شدا کراوه‌ که له‌ پ‌ڕۆژه‌کانی پ‌ۆلسیدا ئە‌فسه‌رن و پ‌ڕۆژانه‌ سه‌رقالی مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی دژ به‌ ئا‌فره‌تان، هاوکات قسه‌ له‌گه‌ل چه‌ند ژنیکی ئە‌ندامی ده‌وره‌کانی پ‌یشووی په‌رله‌مانی کوردستاندا و له‌گه‌ل به‌‌پ‌ڕۆژه‌به‌ری چه‌ند ئۆرگانیکی ژناندا کراوه‌. ئە‌م چاوپێکه‌وتانه‌ هه‌م له‌ شاری هه‌ولێر و هه‌م له‌ شاری سلێمانی و هه‌م له‌ هه‌ندن و هه‌م له‌ هۆله‌ندا ئە‌نجام دراون. له‌ سالی ٢٠١٠ پ‌یشنیا‌ری ئە‌نجامدانی لینکۆلینه‌وه‌یه‌کی هاوشیوه‌ی له‌ زانکۆی ئە‌مستردام کرد و ئە‌وه‌ده‌میش کۆمه‌لیک زانیاریی زۆرم له‌سه‌ر دیاردە‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له‌ کوردستاندا کۆ کردبووه‌وه‌. جگه‌ له‌مه‌ نووسه‌ری ئە‌م لینکۆلینه‌وه‌یه‌ له‌ چه‌ند سالی رابردوودا چه‌ند جارێک له‌سه‌ر بابە‌تی مافه‌کانی ژن و دیاردە‌ی توندوتیژی دژ به‌ ژنانی نووسیوه‌.^١

له‌ ئاستیکی دیکه‌دا ئە‌م لینکۆلینه‌وه‌یه‌ پ‌شتتە‌ستووره‌ به‌ به‌شیکی سه‌ره‌کی ئە‌و ئە‌ده‌بیاته‌ تیورییه‌ زۆره‌ی له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی په‌گه‌ز و مه‌سه‌له‌ی پیاوه‌تی و

١_ بۆ هه‌ندێک له‌ نووسینه‌کانی نووسه‌ر سه‌باره‌ت به‌ کێشه‌ و گرفتێ ژنان و مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له‌ کوردستاندا سه‌یری ئە‌م ژمارانه‌ی پ‌ڕۆنامه‌ی ئاوینه‌ بکه‌: ئاوینه‌ ٢٠ و ٢٧ مانگی ٥ سالی ٢٠١٤. هه‌روه‌ها ٣ و ١٠ مانگی ٦ سالی ٢٠١٤. www.awena.com

ژنبوون لە كايە ئەكادىمىيە جياوازه كاندا نووسراوه. وهك پيشتر وترا گه پاندنه وه بۆ هەندىك له تيزه كانى دۆركه پيميش سه بارهت به خۆكوشتن و بۆ هەندىك له تيزه سه ره كيه كانى كۆنيل سه بارهت به مه سه لهى "پياوه تىي خاوهن هه يمه نه" و به كار هيتانى هەندىك تيزى گرنگ له سه ره مه سه لهى مه سه ره فگه راى به گشتى و په يوه ندىي مه سه ره فگه راى به پىگه ي ژنه وه به تاييه تى، له به ما تيورييه سه ره كيه كانى ئەم ليكۆلینه وه يەن. ئەمە جگە له گه پانه وه بۆ هەندىك له ديهه تورييه كانى فەيله سوفى ئيتالى: ئانتونيۆ گرامشى، سه بارهت به چه مكى "هه يمه نه" و "شه پى پىگه" و "شه پى ده سه ته ويه خه". هاوكات ئەم ليكۆلینه وه يه به شيكى سه ره كى ئەو ئەده بياته تيورييه سه ره له نوێ ده خوێنێته وه و ليك ئەداته وه كه له سه ره دياردهى توندوتيزي ژنان له كوردستاندا نووسراوه، به تاييه تى ئەو ئەده بياتەى كه به زمانى ئىنگليزي له م بواره دا نووسراوه. جگە له مانە ئەم ليكۆلینه وه يه شيكرده وهى بريك له و نووسينا نهش ده گرێته خۆى كه له ناو پوژنامه و گۆزار و سايته كانى سه ره ئينته رنيته دا له سه ره ئەم ديارده يه نووسراون.

پرسیاری ليكۆلینه وه كه:

پرسیاره سه ره كيه كانى ليكۆلینه وه كه بریتين له م سى پرسىاره ی لاى خواره وه:

۱- چۆن سى شيوازه سه ره كيه كه ی توندوتيزى دژ به ئافره تان له كوردستاندا بخوێنێته وه و شى بكه ينه وه؟ مه به ست له و سى شيوازه ش كوشتن و خۆكوشتن و سووتان و خۆسووتاندنى ئافره تانه.

۲- ئايا خېلگەراي، پاترياركى، ئىسلامى سىياسى و ناسىئوناللىزم، ھۆكۈرى سەرەكىي توندوتىژىي پەگەزىن بەرامبەر بە ئافرىتان؟ ئەگەر ئەوان نىن ئايا ھۆكارە سەرەكىيەكانى ئەم دياردەيە چىن؟

۳- ئايا ئەم شىۋازانەي توندوتىژى لە چ ژىنگەيەكى سىياسى و فرەھەنگى و كۆمەلايەتيدا پوو دەدەن و دروست دەبن؟

ھەندىگ شىگردەنەوى سەرەتايى بۆ ئامارەكان

بەر لە ھەمووشىتىك، ئامارەكان بەسەرھاتىكى تەۋا تراژىدىي دۇخى بەكارھىتانى توندوتىژىي پەگەزى دژ بە ئافرىتمان لە ھەرىمدا نىشان ئەدەن و وىنەيەكى تەۋا تەلخ و تارىكىمان بۆ دەكىشن. ئەو ژمارانە نىشانمان ئەدەن كە سەدەھا ئافرىت سالانە قوربانىي دەستى ھەر سى شىۋازەكەي توندوتىژىن، چ لە شارەگەورەكان و چ لە قەزا و ناحىەكان و چ لە گوندەكانى كوردستاندا. واتە شىۋازەكانى توندوتىژى لە ھەموو پووبەرە جوگرافىيەكانى كۆمەلگاي كوردستاندا ئامادەيە و دياردەي توندوتىژى بەرامبەر بە ئافرىتان دياردەيەكى بەربلاو و ھەمەلايەنە.

ئەگەر سەيرى ژمارەي قوربانىيەكان لە ھەريەكىك لە سى شارەكەي ھەرىمدا بگەين، بۆمان دەر دەكەويت لە سلىمانى لەنتوان سالى ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳ دا ۳۱ ئافرىت كوژراون، ۶۷ ئافرىت خۇيان كوشتو، ۳۲۴ بە "قەزاوقەدەر" سووتاون و ۱۳۷ ئافرىتەش خۇيان سووتاندو، بەسەريەكەو ۵۵۹ ئافرىت. دۇخەكە لە ھەولير بە ھەمان شىۋە تراژىدىيە، ژمارەي ئەوانەي لەنتوان ۲۰۱۰ بۆ ۲۰۱۳ كوژراون ۹۹

ئافرهتن (ئەم ژمارەيەش نزیکەي سێ جار گەورەترە لەو هی سلیمانی)، ٤٥ ئافرهت خۆیان کوشتو (سێ یەکیک کەمتر لەو هی سلیمانی)، ٣٦٢ ئافرهت سووتاون بە هۆی "قەزاوقەدەر" هە، (بیست لە سەد زیاتر لەو هی سلیمانی)، ١٩٢ ئافرهتیش خۆیان سووتاندو (زیاد لە بیستوپپنج لە سەد زیاتر لە سلیمانی)، بەسەر یەکەو ٦٩٢ ئافرهت. هەمان وینە لە دهۆکیش بە پادە یەکی گەورە تاریکە، ژمارە ی ئەو ئافرهتانی لە نێوان ئەو سالانەدا کوژراون ٢٩ ئافرهتن (نزیك لە ژمارە ی ئەو ئافرهتانی لە سلیمانی کوژراون، لە کاتی کدا ژمارە ی دانیشتوانی سلیمانی نزیکە ی دوو جاری دانیشتوانی دهۆکە) هەروەها ٤٣ ئافرهت خۆیان کوشتو (یەک لە سەر سێ کەمتر لە ژمارە ی سلیمانی)، ٢١١ ئافرهت بە هۆی "قەزاوقەدەر" هەو سووتاون و ژمارە ی ئەوانەشی کە خۆیان سووتاندو ١٧٣ ئافرهتن (بیست لە سەد زیاتر لەوانە ی سلیمانی)، بەسەر یەکەو ٤٥٦ ئافرهت.

ژمارە ی گشتی ئەو ئافرهتانی لە نێوان سالانی ٢٠١٠ و ٢٠١٣ لە هەری می کوردستاندا بوونەتە قوربانیی ئەم سێ شینواژە لە توند تیژی، بریتی یە لە ١٧١٣ ئافرهت، لەوانە کۆ ی ئەوانە ی لە و چەند سالەدا کوژراون ١٥٩ ئافرهتن، ئەوانە ی خۆیان کوشتو ١٥٥ و ئەوانە ی خۆیان سووتاندو ٥٠٢ ئافرهتن، ئەوانەشی بە "قەزاوقەدەر" سووتاون ٨٩٧ ئافرهتن. وەک پینشتەر هیمامان بۆ کرد ئەم پۆلینکردن و جیاکاری یە جیاکاری یەکی پەها نی یە، بۆ نمونە مەحاله بزانی ن بپی ئەو ئافرهتانی کە سووتاندنە کە یان دەدری تە پال قەزاوقەدەر، چەندیان لە واقعەدا کوشتن یان خۆسووتاندن، یان چەندیان

هەولدان بوون بۆ خۆکوشتن. لە دۆخی ناامادەیی زانیاریی ورد و باوەڕپیکراودا سەبارەت بە ژمارەى راستەقینەى قوربانییەکان، ئەم لیکۆلینەو هیچ هەلێاردەیهکی تری لەبەردەمدا نییه، جگە لە قبوڵکردنى ئەو ژمارانە بەو شێوەیهی که ههیه.^۱

بە روانین بۆ ئەو ژمارانە، دەکریت هەندیک گشتگیرى سەرەتایی بکەین و بڵێین هەولێر شارى کوشتنى ئافەرەتانە، (۹۹) ئافەرەت لەو چوار سەلەدا کوژراون، سلیمانی شارى خۆکوشتنى ئافەرەتانە، (۶۷) ئافەرەت خۆیان کوشتو، دھۆکیش شارى هەردووکیانە، (۲۹) ئافەرەت کوژراون و (۴۳) ئافەرەت خۆیان کوشتو. ژمارەى ئەو ئافەرەتانەى لە هەولێردا کوژراون لە هەردوو شارەکهى تری هەریم زیاترە و ژمارەى ئەوانەى لە سلیمانیدا خۆیان کوشتو ئەوانەى هەولێر و دھۆک زیاترە و هەردوو شتێوازەکش لە دھۆک بە ژمارەى زۆر نامادەن، بەتایبەتى گەر ئەو راستییە سادەیه مان لەبەرچاو گرت که ژمارەى دانیشتوانى دھۆک لە ژمارەى دانیشتوانى هەولێر و سلیمانی زۆر کەمترە. لە دەرەوهى ئەم ئەنجامگیریه گشتگیرەدا با ئیستا کەمەکیک وردتر لەو ئامارانە و زانیارییهکان ورد ببینەوه و هەندیک دەرەنجامى سەرەتایی دیکەش وەدەست بهێنین:

۱- ئەوهى ژمارەکان نیشانمان ئەدەن ئەوهیه که

۱ چەند چالەکەوانیکی ژنان و هەندیک لە بەرپرەسى دەزگاگانى بەکراچونەوهى توندوتیژی دژ بە ژنان لە کاتی گفتوگۆکانمدا لەگەڵیاندا بە منیان وت، "لانی کەم نیوهى ژمارەى ئەو ئافەرەتانەى که گوايه بە هوى قەزاوقەدەرەوه سووتاون حاڵەتى خۆستاندن، بەلام هەرکەسە و بۆ هۆیک ئەو راستییه نالیت".

خۇكۈشتى ئىنان دىياردەي ژمارەيەكى توندوتىژيە بەرامبەر
 بە ئافرىتان لە كوردستاندا، نەك كۈشتىن لەسەر شەرەف.
 راستە ژمارەي ئەو ئافرىتانەي لەنيوان ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳
 كۆژراون ۱۵۹ و ژمارەي ئەوانەي خۇيان كۈشتە ۱۵۵
 ئافرىتەن، بەلام ھەموو ئەو ئافرىتانەي كە كۆژراون لەسەر
 مەسەلەي شەرەف نەكۆژراون، بەلكو ژمارەيەكى زۇريان بە
 ھۆي ناكۈكيەكانى تىرى ناو خىزان و بە ھۆي دەمەقالى و
 كېشەي كۆمەلەيتى و تورەبوون و شتى دىكەي تىرى لەم
 بابەتەو كۆژراون. جگە لەم راستىيە لە ماوەي ئەو چەند
 سالدا ۵۰۲ ئافرىتە خۇيان سووتاندو و لەوانەش ژمارەيەكى
 گەرەيان مردوون. ئەگەر ئەم ژمارەي خۇسووتاندەن بەخەينە
 سەر ژمارەي ئەوانەي خۇيان كۈشتە، ئەوا ژمارەكە سەر
 دەكەيت بۇ ۶۵۷ ئافرىتە، ئەودەم ژمارەي ئەوانەي خۇيان
 كۈشتە يان ھەولى خۇكۈشتىيان داو زۇر گەرەتر دەيت
 لە ژمارەي ئەوانەي لەسەر مەسەلەي شەرەف كۆژراون.
 خۇسووتاندەن جۇرىكى تاييەتە لە خۇكۈشتىن، يان ھەولدا
 بۇ خۇكۈشتىن. خۇ ئەگەر بۇچوونى ھەندىك لە چالاكەوانە
 ئافرىتەكانى بوارى بەگزاچونەو ھى توندوتىژى دۇ بە ئافرىتان
 راست يىت، كە دەلىن نىو ھى ژمارەي ئەوانەي گوايە بە
 قەزاوقەدەر سووتاون لە راستىدا خۇسووتاندەن، ئەوا
 ژمارەي خۇكۈشتىن و ھەولدا بۇ خۇكۈشتىن زۇر زياتر
 بەرز دەيتەو، بە پادەيەك دەكرىت بەئاسانى بلىن ژمارەي
 ئەوانەي خۇيان دەكوژن يان ھەولى خۇكۈشتىن ئەدەن، بۇ
 نمونە لە رىنگاي خۇسووتاندەن، لانى كەم ۱۰ جار بەرزترە
 لە ژمارەي ئەوانەي لەسەر تۆلەي شەرەف دەكوژرىن،

ئەگەر زۆر بەرزترىش نەيىت. ئەمەش، وەك وتمان، ئەو
دەگەنەيىت كە كېشەي ژمارە يەك و شىۋازى سەرەكى
تونۇتۇپىي رەگەزى لە كوردستاندا تۆلەي شەرەف نىيە،
بەلكو خۇكۇشتىي ژنانە.

۲- تونۇتۇپىي رەگەزى دژ بە ژنان لە ھەرىمدا بە پلەي
يەكەم دياردەيەكى شارىيە، ژمارەيەكى گەورەي رۇوداۋە
تونۇتۇپىيەكان لەناو شار و قەزا گەورەكانى كوردستاندا
رۇو دەدەن. ئامارەكان نىشانى ئەدەن زۆرىنەي قوربانىيەكان
لە شار و قەزا گەورەكاندا دەژىن و بەشى ھەرەزورى
ھەر سى شىۋازەكەي تونۇتۇپىي لەو دوو شۆيئەدا رۇو
دەدەن. بەلام ئەمە ماناي ئەو نىيە كە لە لادى و شۆيئە
بچووكەكاندا ئەم دياردانە بوونيان نىيە، لەو ناۋچانەشدا
ھەرسى شۆيەكەي تونۇتۇپىي ھەيە، بەلام بەشى زۆرى
قوربانىيەكان نىشتەجىي ئەو ناۋچانە نىي. ئەمەش بەرەو
ئەو ھەمان دەبات ئەنجامگىرىيەكى سەرەتايى بگەين و بلىيىن:
ئەم سى شىۋازە لە تونۇتۇپىي بەرامبەر بە ئافرەتان بە

۱ پىيويستە لىزەشدا بەورىيىي مامەلە لەگەل ژمارەكاندا بگەين، چۈنكە
ئەو ژنانەي لە شارە گەورەكاندا دەژىن دەتوانن ئاسانتر پەيۋەندى بەو
لاپەنانەۋە بگەن كە بەرگىر لە ئافرەتان دەكات و بەسەرھاتى خۇيانيان بىز
بگىرنەۋە. بە پىچەۋانەۋە تاۋان و تونۇتۇپىيەكان لە ناۋچە ئاشارىيەكان
و لە گۈندەكاندا دەشاردريئەۋە و راپۇرت ناكرىن. لىزەشدا دىسانەۋە
دەيىت دوو خال ئاشكرا يىت. يەكەمىيان ئەۋەيە كە زۆرەي گۈندەكانى
كوردستان لەدۋاي پەلامارەكانى ئەتقالى سالى ۱۹۸۸ ۋىران كراۋن و تا
ئىستاش بەشىكى بەرچاۋيان دروست نەكراۋنەتەۋە. دوۋەم، گەشەي
تەكۈلۇژىي پەيۋەندى دۇخىكى دروست كىردۈ، تەننات لەناۋچە
دوۋرەدەست و سنوۋرىيە بچووكەكانىشدا تۈاناي ئەۋە ھەيە ئەۋەي رۇو
دەدات راپۇرت بگىرىت.

پله‌ی يه‌که‌م ديارده‌یه‌کی شارپیه و پيويسته وه‌ک به‌شیک له ژيانی کومه‌لايه‌تی و ره‌گه‌زیی ناو‌شاره‌کان ببينين و مامه‌له بکه‌ين.

۳- زۆرينه‌ی ره‌های قوربانپيه‌کان ئافره‌تی گه‌نجن، ته‌مه‌نيان له‌نيوان ۱۳ سال بۆ ۳۵ ساله. ئه‌مانه‌ش به‌نيشته‌جیکردنيان له‌ناو ميژووی کومه‌لگای ئيمه‌دا منڊالانی قوناغی ده‌سه‌لاتداريتی کوردی دوی سالی ۱۹۹۱ و منڊالانی دونیا و ميژووی دوی راپه‌رين. به‌مانايه‌کی دیکه ئه‌و ژینگه‌یه‌ی که ده‌ستنيشانی ئه‌زموونی ئه‌م نه‌وه‌یه ده‌کات، ژینگه‌ی دونیای دوی راپه‌رينه. ئه‌م نه‌وه‌یه یادوه‌ری قوناغی به‌ر له‌ راپه‌رين و سه‌رده‌می خه‌باتی نيشتيمانی چه‌کداری نييه، تاوانه‌گه‌وره‌کانی به‌عسی له‌ عيراقدا نه‌دیوه و نه‌ناسیوه، هه‌روه‌ها شتوازه‌جیاوازه‌کانی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئه‌تنی و نه‌ته‌وه‌ییی نه‌وه‌کانی به‌ر له‌ خوی به‌ شتوه‌یه‌کی راسته‌وخو ئه‌زموون نه‌کردوه. بۆیه ئه‌و توندوتیژیانه‌ی ئه‌م نه‌وه‌یه ئه‌زموونيان ده‌کات توندوتیژییه‌کی خومالين و به‌شیک له‌ پینکه‌ته‌ی دونیای دوی راپه‌رين، په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخویان به‌ شتوازه‌کانی توندوتیژی دونیای به‌ر له‌ راپه‌رينه‌وه نييه، یان لاوازه. بۆ تینگه‌يشتن له‌م شتوازه‌ی توندوتیژی، پيويسته ئه‌م خاله‌ زۆر به‌جیدی وه‌ر بگرين و بيخه‌ينه‌ ره‌وتی چۆنيه‌تی تینگه‌يشتن و مه‌ماله‌کردنی توندوتیژی له‌ دونیای دوی راپه‌ريندا.

۴- ژماره‌کان پيمان ده‌لین زۆرينه‌ی قوربانپيه‌کان ئافره‌تی شوو‌کردووی گه‌نجن، خيزانيان دروست کردوه، له‌ شاره‌کاندا ده‌ژين، خوینده‌وارن، ته‌نانه‌ت ده‌کریت بلين

بریکى بەرچاویشیان خویندەوارییەکیان باشە، بۆ نموونە
دەرچووی دواناوەندییەکان و هەندیک جار زانکۆکانن.^۱
هـ- خالیکى گرنکی دیکە کە ئامارەکان نیشانمان ئەدەن
ئەوێە کە بەشی زۆری قوربانییەکان دۆخی ئابوورییان
یان باشە، یان مامناوەندییە و هەندیک جاریش زۆر باشە.
ئەمەش مانای ئەوەی بەشیکی زۆری توندوتیژیی پەگەزی
دژ بە ژنان لە کوردستاندا پەيوەندییەکی راستەوخۆی بە
دیاردەى هەژارییەو نییە. بەلام ئەمە مانای ئەوە نییە کە
هەژاری هیچ پەيوەندییەکی بەم دیاردەى توندوتیژییەو نییە،
چونکە هەر خودی ئەو ئامارانە نیشانمان ئەدەن هەندیک
لە قوربانییەکانی توندوتیژی دۆخی ئابوورییان خراپە و
لە ژینگەپەکی هەژاردا ژیاون و دەژین و بەمەش دەشیت
پەگورپشەکی ئەو توندوتیژییە دووچاریان دەبێتەو لەناو
هەژاریدا بیت. بەلام هەژاری ناتوانیت دیاردەى بەکارهێنانی
توندوتیژی لای زۆرینەى هەرەزۆری ئافەرەتان لێک بداتەو
و وەک وەم زۆرینەى دۆخی ئابوورییان یان باشە یان
مامناوەندییە. ئەوەى ئەم لێکۆلینەوێە لەم ئاستەدا پێشنیاری
دەکات، بێنینی هەژاریی نییە وەک سەرچاوە، یان ژینگەى
توندوتیژییەکان، بەلکو ژینگەى تیکچوونى پەيوەندیی نێوان
هەژاری و دەولەمەندییە لە کوردستانی دواى راپەریندا
هاتۆتە کایەو، لەم دونیایەدا پەيوەندیی نێوان هەژارکەوتن و
دەولەمەندبوون بە شتێوەپەکی پێشەیی گۆراوە.

۱ _ ئامارەکان لە پەيوەندیدا بە پلە و رادەى خویندەوارییەو جیاوازییەکی
بەرچاوی نیشان ئەدەن لەنێوان سلیمانی و دھۆکدا. زۆرینەى قوربانییەکانی
سلیمانی خویندەوارن و قوناغیک لە قوناغەکانی خویندنیان تەواو کردووە،
لە کاتیکدا ژمارەپەکی کەمتر لە قوربانییەکانی دھۆک خویندەوارن.

6- راستىيەكى تر كە ئامارەكان نىشانمان ئەدات ئەو،يە، كە بەشىكى زۆرى ئەو سى شىۋازەى توندوتىژى پەيوەندىيان بەو كەشە پەر مەلانى و ناكوكىيانەو، ھەيە كە لەناو خىزاندا دروست بوو. ھەرۈھە پەيوەندىي بەو قەيرانانەو ھەيە كە لە پەيوەندىيەكانى دەسلەت لەناو خىزاندا دروست بوو. لە دونىاي دۋاي راپەرىنى كوردستاندا ژيانى خىزان گۆراني گەرە و پىشەيى بەسەردا ھاتوو، بە جۆرىك پەناىردن بۆ توندوتىژى يەككە لە ئامرازە سەرەككىيەكانى پاراستنى پەيوەندىيە ناھەسەنگەكانى دەسلەت لەناويدا، ئەم خالە دواتر زياتر لەسەرى دەوستىن. خىزان لە كوردستاندا لە زۆر دۇخدا، بەتاييەتى لەو دۇخاندا كە پەيوەندىيان بە مەسەلى خۆكۈشتن و خۆسۈوتاندەو ھەيە، ئەو پۇل و تواناي ئامىزانىۋەنى لەدەست داوھ كە لە قۇناغەكانى پىشتىردا ھەيىو.

7- ئامارەكان ھىما بۆ ئەو راستىيە دەكەن كە لە كوردستاندا شىۋازى نوڧى ھەستىكردن بە خود و ھەستىكردن بە كەسايەتى لاي ئافرەتان دروست بوو و دروست دەيت، كە پىۋىستىيان بە قۇرمى نوڧى لە پەيوەندىي خىزانى و بەرزىۋەنەو ھەي ئاستى خويندن و بوۋنى ئاستىكى مامناۋەندىي ئابۋورى و قۇرمى نوڧى ژيانى خىزانى ھەيە، بۆيە ئەو ھەي لەم ئاستەدا پىۋىستە، ئەنجامدانى لىكۆلىنەو ھەي زياترە لەسەر ژيانى خىزان لە پەيوەندىدا بە دروستىۋونى ئەم ھەستە تازەيەو بە خود و بە لەدەستدانى ئەو پۇلە ئامىزانكەرەى كە خىزان پىشتىر ھەلگىرى بوو. نەك دووبارەكردنەو ھەي ئەو بۆچۈنە گىشتى و سۋاۋانەى كە خىزانى كوردى ھەك رۈوبەرىكى كۆمەلايەتى نەگۆپ و پاتىرىكىەتتىكى دىرىن وينا دەكەن.

لینگدانه‌وه ته‌قلیدییه‌کانی دیارده‌ی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له کوردستاندا

ئه‌ده‌بیاتیکی زۆر له‌سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی ره‌گه‌ریشه و هۆکاره‌کانی توندوتیژیی ره‌گه‌زی دژ به ئافره‌تان له کوردستاندا له‌ئارادایه، به‌داخه‌وه به‌شی زۆری ئهم ئه‌ده‌بیاته هه‌لگری لینگدانه‌وه‌یه‌کی ته‌واو ته‌قلیدین بۆ ئهم دیارده‌ ترسانکه، زۆر جاریش هه‌ست ناکه‌یت شتێک له شیکردنه‌وه‌کانی ناو ئهم ئه‌ده‌بیاته‌دا گۆراوه، ئه‌وه‌ی له سالانی هه‌فتا و هه‌شتادا نووسراوه، هه‌مان ئه‌و شته‌یه که سی سال دواتر و له ده‌یه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیستویه‌که‌دا نووسراوه. وه‌ک پێشتریش وتمان، ئهم ئه‌ده‌بیاته بێ ماندووبوون باس له پۆل و کاریگه‌ریی پاتریارکیه‌ت، ئیسلامی سیاسی، خێلگه‌راییی، به‌ها و نۆرمی کۆمه‌لایه‌تی ته‌قلیدی و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و ئه‌تنی و کاریگه‌رییه‌ نیگه‌تیفه‌کانی ناسیۆنالیزم ده‌کات، له به‌ره‌مه‌پێتان و هه‌ستنه‌وه و پاراستنی ئهم توندوتیژییه‌دا. بۆ چاره‌سه‌رکردنی ئهم توندوتیژییه‌ش باس له مه‌سه‌له‌ی پیاوه‌کردنی مافه‌کانی مڕۆف و پاراستنی ئه‌و مافانه ده‌کهن. با چه‌ند نمونه‌یه‌ک له ئه‌ده‌بیاته به‌ئێینه‌وه.

بۆ نمونه‌ شاره‌زاد مۆجاب، که خانمیکی دانیشتووی که‌نده‌ایه و نووسینیکی زۆری له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی ئافره‌تان له کوردستاندا هه‌یه، مه‌سه‌له‌ی خێلگه‌راییی و ناسیۆنالیزم و پاتریارکیه‌ت وه‌ک هۆکاره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له کوردستاندا ده‌بینیت. له نووسینه‌کانی ئهم نووسه‌ره‌دا هه‌م ده‌سه‌لاتی پاتریارکی و هه‌م کولتووره‌که‌ی به‌رپرسن له شینوازه جیاوازه‌کانی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له کوردستاندا،

لاى ئەم خانمە بالادەستىي ئەم دەسلەت و كولتوورە پاترياركيە، كە ميژوويەكى دىزىنى لە كوردستاندا ھەيە، بەرپرە لە توندوتىژىي رەگەزى.^۱ ھەمان ئەم نووسەرە لە شونىنكى دىكەدا ئىسلامى سىياسىيەش دەخاتە پال دەسلەت و كولتوورى پاترياركيەت و بەسەرەكەو دەيانكات بە بەرپرە لە دياردەي توندوتىژىي چىندەري. دەربارەي ئىسلامى سىياسى ئەم خانمە دەنووسىت: "سىياسىيەكان لەلایەن ئىران و سعوودىيەو يارمەتیی مادی و مەعنەوی دەدرين بۆ ئەوێ ھەولێ بەئىسلامىکردن پەيوەنديە رەگەزىيەكان لە كوردستاندا بدەن." لەپال ئەمانەشدا مەسەلەي ئامادەگىي خىلگەرايى و دابونەرتىي خىلگەيانەش دىنە كايەو و دەچنە سەر ھۆكارەكانى تر كە باسماں كردن و بەسەرەكەشەو بىنەما سەرەكەيەكانى توندوتىژى لە كوردستاندا دەستىشان دەكەن.^۲ لەچەند نووسىنكى تريدا ئەم خانمە ناسيۆنالىزمىش دەخاتە سەرلىستى ھۆكارەكان و ھىما بۆ رۆلى ناسيۆنالىزم ھەك دەزگايەكى پاترياركى لە بەرھەمھىنانى توندوتىژىي

۱ بۆ نموونە بروانە:

Mojab, Shahrzad. (2001). *Conflicting Loyalties: Nationalism and Gender Relations in Kurdistan*, in: Himani Bannerji et al. (eds.) *Of Property and Propriety: The Role of Gender and Class in Imperialism and Nationalism*. Anthropological Horizons, number 21. Buffalo, N.Y, University of Toronto Press.

۲ _بروانە:

Mojab, Shahrzad, ed. (2001a): *Women of a Non-state Nation: The Kurds*. Costa Mesa, California: MAZDA Publishers. p. 9.

په‌گه‌زی له کوردستاندا ده‌کات.^۱ به‌بۆچوونی ئەم خانمە، ناسیۆنالیزی کوردی "وه‌ک بزوتنه‌وه‌ ناسیۆنالیستییه‌کانی تر بزوتنه‌وه‌یه‌کی پاتریارکییه، گه‌رچی به‌قسه‌باس له‌مه‌سه‌له‌ی یه‌کسانی نیوان په‌گه‌زه‌کانی کردوه و ده‌کات".^۲ له‌دیدێ ئەم نووسه‌ردا ئەم ناسیۆنالیزمه‌ به‌به‌رده‌وامی داوای یه‌کیتی و یه‌کگرتنی په‌گه‌زه‌کان و چینه‌کان و دینه‌کان ده‌کات، له‌کاتێکدا مه‌سه‌له‌ی "ئازادی ئافره‌تان به‌به‌رده‌وامی بۆ ئایینده‌ دوا ده‌خات".^۳ به‌کورتی ئەو ده‌زگا چه‌مکییه‌ی ئەم نووسه‌ره‌ به‌کاری ده‌هێتیت بۆ خوێندنه‌وه‌ی دیارده‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له‌ کوردستاندا، ئەوانه‌ بوون که‌ هێمانان بۆ کردن. نووسه‌ریکی دیکه‌ که‌ له‌سه‌ر دیارده‌ی توندوتیژی دژ به‌ ژنان نووسینیکی زۆری هه‌یه، نه‌زهند به‌گی خانییه، ئەم خانمەش وه‌ک شاره‌زاد مو‌جاب، پاتریارکیه‌ت و خێلگه‌راییی و ناسیۆنالیزم و ئیسلامی سیاسی وه‌ک هۆکاره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی

۱_ پ‌وانه:

Mojab, Shahrzad (2000). 'The Feminist Project in Cyberspace and Civil Society.' *Convergence* 33(1-2): 106-19. See also: Mojab, Sh. (2001) *Conflicting Loyalties: Nationalism and Gender Relations in Kurdistan*, in: Himani Bannerji et al. (eds.) *Of Property and Propriety: The Role of Gender and Class in Imperialism and Nationalism*. Anthropological Horizons, number 21. Buffalo, N.Y.: University of Toronto Press. p. 9.

۲_ پ‌وانه:

Mojab, Sh. and Abdo, N. (2004). *Violence in the Name of Honour: Theoretical and Political Challenges*. Istanbul: Bilgi University Press. p. 31.15 Ibid. p. 31.

۳_ هه‌مان سه‌رچاره‌ی پ‌یشوو ل ۳۱.

تونديو تيڙي پڙهگزي دڙ به ژنان له كوردستاندا دهبنيت. ئهم نووسره ليستی هوكارهكان له يهكيك له نووسينهكانيدا بهم شيويه ريز دهكات: "پاشماوهي بونيادي كومهلايه تيي خيلگه راي، پولی به هيز و سهره كي ميليتاريزم و بووني كيشه يه كي نه ته وه يي چاره سهر نه كراو، ههروه ها ناماده كي نوسوليه تي نيسلامي." له پروژه ي تويزينه وه يه كي دهسته جه معيدا له گه ل چند نووسه ريكي بيانيدا، نه زهند به كي خاني و هاوكاره كاني، هه مان نه و پوانينه ي شاره زاد موجب دووباره دهكه نه وه و پي له سهر نه وه داده گرن كه پاترياركيت له كومه لگاي كورديدا "ديناميكيه تي هه ره سهره كي و بنه په تي سهرله نو ي به ره مه پتانه وه ي نه و جوړه توندوتيزيه يه كه په يوه ندي به شه ره فوه هه يه." ئهم نووسره نه و بچوونه گشتيه دووباره دهكات وه كه پي وايه پاترياركيت "له هه موو ئاست و كايه يه كي كومه لگادا ناماده يه و نه مهش وا دهكات نيزينه كاني ناو خيزان هه يمه نه كردن به سهر ژنان و كونترول كردنيان، بكه ويته دهست." جگه له مه ئهم نووسره و هاوكاره كاني پييان وايه

١_بروانه:

Begikhani, N. (2005). Honour-based violence among the Kurds: The case of Iraqi Kurdistan. In Honour: Crimes, Paradigms and Violence against Women. (eds.) Lynn Welshman and Sarah Hussain. Zed Books. p. 226

٢_بروانه:

Begikhani, Nazand et al. (2010). Final report: Honourbased violence (HBV) and honour-based Killings in Iraqi Kurdistan and in the Kurdish diaspora in the UK. p. 51.

٣_هه مان سهرچاوه ي پيشو ل ٥١.

توندوتیژیی ره‌گه‌زی به‌گه‌شتی و توندوتیژییه‌ک په‌یوه‌ندیی به شه‌ره‌فه‌وه هه‌بیت به‌تایبه‌تی: "ره‌گوپیشه‌کانی له‌ناو واقعیی مادیدا بونیادی کۆمه‌لایه‌تی و کولتوو و به‌های خێله‌کیی و عادات و ته‌قالیدایه، که ئه‌مانیش تیکه‌ل بوون به دینامیکه‌یتی تایبه‌تی خه‌باتی پرزگاریی نه‌ته‌وه‌یی و ئوسولیه‌تی دینی." "ئه‌وه ده‌زگا چه‌مکییه‌ی ئه‌م خانمه‌ش به‌کاری ده‌هێنیت بۆ لیکدانه‌وه و پافه‌کردنی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له‌ کوردستاندا که‌م تا زۆر هه‌مان ئه‌وه ده‌زگایه‌یه که شاره‌زاد مو‌جاب به‌کاری ده‌هێنیت. بێگومان ئه‌وه چه‌مکانه‌ی ئه‌م دوو خانمه‌ به‌کاری ده‌هێنن چه‌مکی تیوریی گرنگ بۆ لیکدانه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه ره‌گه‌زییه‌کان و سیستمی جێنده‌ر، gender order، له‌ هه‌رێمدا، هه‌روه‌ها بۆ شیکردنه‌وه‌ی چه‌ند ره‌هه‌ندیکی گرنگی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا. به‌لام له‌ نووسینی ئه‌وه دوو خانمه‌دا به‌کارهێنانی ئه‌وه چه‌مکانه بۆ خویندنه‌وه و تیوریزه‌کردنی دیارده‌ی توندوتیژیی له‌ هه‌رێمدا دوو کێشه‌ی سه‌ره‌کیان هه‌یه. یه‌که‌میان ئه‌وه‌یه له‌ زۆربه‌ی نووسینه‌کانی ئه‌وه دوو خانمه‌دا ئه‌م چه‌مکانه زۆر گه‌شتی و ناکۆکریتن، نیشه‌جی نه‌کراون له‌ناو ره‌وته میژوویی و کۆمه‌لایه‌تییه جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگای کوردیدا و به‌ شیوازیکی ته‌واو نامیژوویی به‌کار هاتوون. ئه‌وه جو‌ره داوهری و بۆچوونانه‌ی له‌و نووسینانه‌دا ده‌رباره‌ی دۆخی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له‌ کوردستاندا کراون و نیشان دراون، ئه‌وه‌نده گه‌شتی و ناکۆکریتن، ده‌شیت به‌سه‌ر چه‌ندان کۆمه‌لگا و پێکهاته‌ی کۆمه‌لایه‌تی و میژووی تردا، که زۆر جیاواز بن له‌ میژووی هه‌ریم، پیاده بکری. ئه‌وه‌ی له‌و

نوو سينا نه دا له سهر توندوتیژی و دؤخی ژنان دهگوتريت، زور بهناسانی دهشیت بؤ قسهکردن له سهر چهندهها کومه لگای تر و له چهندهها کیشوهری جیاوازا دا به کار بهیتريت، بهبی ئه وهی هیچ شتیکی کونکريتمان له سهر توندوتیژی له و ژینگه جیاوازا نه دا پی بلیت. هه موومان ده زانین که فرههنگی پاتریارکیی یه کینک له سهر چاوه کانی توندوتیژی جهندهری، به لام ئه م فرههنگه له ههر کومه لگایه کدا به شیوهیهکی تایبته کار دهکات و به شیوهیهکی تایبته ش ئامادهیه. هه مووان ده زانین که ناسیونالیزم چ وهک ئایدیولوژیا و چ وهک بزوتنه وهی سیاسی، مهسهلهی ئافرهت به مهسهلهیهکی سهرهکی نازانیت، به لام ههر ناسیونالیزمیک به شیوهیهکی تایبته کار دهکات و ئه م ناسهرهکیبونه پیاده دهکات. به کورتیه که ی ئه وهنده بهس نییه بلین پاتریارکیهت و ناسیونالیزم و دین بهرپرسن له توندوتیژی دژ به ژنان، ئه م دیده گشتیه پیوستی به کونکريتکردن و به نیشته جیکردن ههیه له ناو میژووی تایبته ی کومه لگادا.

کیشه ی دووهم له په یوه ندیدا به دؤخی توندوتیژی رهگه زییه وه له ههریمدا، ئه وهیه که ئه م گشتکیریه ئه و رهوته میژوویه تایبته و سروشتی تایبته ی ئه و توندوتیژییه ته واو پشتگړی دهخات که له سالی ۱۹۹۰ وه له ههریمدا دروست بووه. توندوتیژی رهگه زی، وهک هه موو شیوازه کانی تری توندوتیژی، ته واو گړی دراوه به کات و رهوتی میژوویی تایبته وه و مانا کانیان به پنی گورانی ئه و شتانه گورانی گهره یان به سهر دا دیت. بؤ تیگه یشتن له م گورانه و له مانا جیاوازه کانیشیان پتوسیهت خومان له سنووری قسه وباس

و داوه‌رییگردنیککی گشتییانه‌دا نه‌به‌ستینه‌وه و زۆر به‌وردی سه‌یری ئه‌و دۆخ و هه‌لومه‌رج و ره‌وته‌ تازانه‌ بکه‌ین که په‌یوه‌ندییه‌ ره‌گه‌زییه‌کانی تیا‌دا دروست ده‌بیت، هه‌ول بده‌ین له‌ مانا و شیوازه‌ تازه‌کانی به‌کاره‌ینانی توندوتیژی له‌و ره‌وتانه‌دا تینگه‌ین. ئه‌مه‌ش له‌ دۆخی هه‌ریمدا مانای ئه‌وه‌یه‌ پێویسته‌ زۆر به‌وردی له‌سه‌ر دروستیوونی دونیای دوا‌ی راپه‌ڕین یه‌ه‌ستین و توندوتیژی ره‌گه‌زی له‌ناو ورده‌کارییه‌کان و گو‌پانکارییه‌کانی ئه‌و دونیا‌یه‌دا نیشته‌جی بکه‌ین.

ژنه‌ نووسه‌ریکی دیکه‌ به‌ ناوی مینۆ ئالینیا له‌ کتێبکدا که‌ سا‌لی ۲۰۱۳دا به‌ زمانی ئینگلیزی بلاو بو‌ته‌وه‌ به‌دریژی له‌سه‌ر دیارده‌ی توندوتیژی ره‌گه‌زی له‌ هه‌ریمی کوردستاندا ده‌وه‌ستیت. به‌ به‌راورد به‌ نووسینه‌کانی شاره‌زاد موحاب و نه‌زهند به‌گی خانی، ئه‌م کتێبه‌ هه‌م ورده‌کاری زیاتری تیدا‌یه‌ و هه‌م له‌ رووی تیوری‌شه‌وه‌ له‌وان ده‌وله‌مه‌ندتر و ئالۆزتر و کامل‌تره‌. مینۆ ئالینیا‌ش توندوتیژی ره‌گه‌زی دژ به‌ ئافره‌تان و چه‌وساندنه‌وه‌یان له‌ هه‌ریمی کوردستاندا به‌ هه‌مان ئه‌و هه‌زارانه‌ی سه‌ره‌وه‌وه‌ گرێ ده‌دات که‌ نووسه‌ره‌کانی دیکه‌ باسی ده‌که‌ن. ئه‌میش وه‌ک ئه‌وان ئه‌م توندوتیژییه‌ ده‌کاته‌ ده‌ره‌نجامی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئه‌تنی و نه‌ته‌وه‌یی، ده‌یه‌به‌ستینه‌وه‌ به‌ پرۆژه‌ی ناسیۆنالیزمی کوردی خۆیه‌وه‌ و گرینی ئه‌دات به‌و ژینگه‌ دووردریژه‌ی جه‌نگی به‌رده‌وامه‌وه‌ که‌ له‌ کوردستاندا ئاماده‌ بو‌وه‌. هاوکات په‌راوی‌زخستنی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی، ئاواره‌بوون، کرده‌ی به‌میلیتاریزه‌کردن، پۆلی دین و پاتریارکیه‌ت، بونیادیی خپله‌کی و خزمخواهیی‌ش وه‌ک ره‌گه‌ری‌شه‌کانی دیارده‌ی توندوتیژی دژ به‌ ژنان وینا ده‌کات.

ئهوهی ئهم نووسهره له ليكۆله رهوهكاني تر جيا دهكاتوه ئهويه له ليكدهانهوهی تاوانهكاني شهرفدا تهنا ئه وه قسه گشتيانه دووباره ناکاتهوه كه لای دوو نووسهرهكهی تر به بهربلاوی ئامادهن، بهلكو له ريگای چاوپيکهوتن و كۆکردنهوهی زانیاری وردوه كۆنكریتانه تر كار دهكات و شیی دهكاتوه. هاوكات ئهم نووسهره چه مکی "پیاوه تی" یان رجوله ت یان masculinity، كه چه مکی گرنگی بواری ليكۆلینه وه جینده ریه كانه، به كار دههینیت بۆ تیگه یشتن له دیاردهی توندوتیژی له هه ریمدا. ئهم خانمه مه سه لهی تۆلهی شهرف یان كوشتن له په یوه ندیدا به شهرفه وه، گری ئه دات به بوونی "گوتاریکی هه ژمونگه ره وه سه باره ت به شهرف" له لای ئه وه كه سانهی له كوردستاندا ژنه كانیان ده كوژن. ئهم گوتاره بالادهسته ده رباره ی شهرف توانای ئه وه مه یسه ر دهكات كه ژبانی سیكسی و جهسته ی ئافره ت به شیوهیه کی به رفراوان كۆنترۆل بكریت. به بۆچوونی ئهم نووسهره، ژنكۆژهكان "شوناسی په گه زیی خۆیان و پوانینیان بۆ پیاو بوونی خۆیان له ناو ژینگه یه كدا دروست كرده كه پره له چه وسانده وهی ئه تنی و كرده ی به رگریی كردن، جهنگ و ململانیی چه كداریی، هه روه ها له ژینگه یه كدا كه توندوتیژی وهك تاكه ئه گه ریکی به لاداخستن و چاره سه ركردنی ململنیکان ئامادهیه. " به مانایه کی دیکه گوتاری "پیاوه تی" بالادهست" و هه ژمونگه ر، گوتاریكه له و ژینگه یه دا دروست

1 _Alinia, Minoo (2013). Honor and Violence against Women in Iraqi Kurdistan. New York. Palgrave Macmillan.p. 81.

بووه که پیره له توندوتیژی و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و به‌رگریکردنی توندوتیژ به‌رام‌به‌ر به‌م چه‌وساندنه‌وه‌یه. له دیدی ئهم نووسه‌رده‌دا ئهم گوتاره سه‌باره‌ت به‌ پیاوه‌تی روانینیکی بۆ شه‌ره‌ف سه‌روه‌ر کردوه که کۆنترۆلکردنی له‌شی ئافره‌ت به‌ما سه‌ره‌کیه‌که‌یه‌تی. خالکی به‌هیزی تری کتێبه‌که‌ی مینۆ ئالینی ئه‌وه‌یه که له دید و ده‌سپینکی زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌انه‌وه نووسراوه، دید و ده‌سپینک که دیارده‌ی توندوتیژی به‌ ته‌فاسیله‌کانی ئه‌و ژینگه و هه‌لومه‌رجه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌وه گری ئه‌دات که له‌ئارا‌دایه، به‌ مه‌سه‌له‌ی به‌ستنه‌وه‌ی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئافره‌تانه‌وه به‌ کارلێک و کارلێکی پێچه‌وانه‌ی جیاوازی چه‌ندان بونیادی تایبه‌تی ده‌سه‌لاته‌وه، نه‌ک ئه‌وه‌ی بیه‌ستیه‌وه به‌ ”سروش‌ت“ یان ”ئاکار“ی تاکه‌که‌س و گروه‌په‌که‌انه‌وه.

یه‌کێک له‌و خاله سه‌ره‌کیانه‌ی که کتێبه‌که‌ی مینۆ ئالینی له‌ سه‌رجه‌می کاره‌کانی تر جیا ده‌کاته‌وه گرنگیدانی ئهم نووسه‌ریه به‌ دیارده‌ی خۆکوشتنی ژنان له‌ کوردستاندا. ئهم خانمه‌ فه‌سلێک له‌ کتێبه‌که‌ی ته‌رخان ده‌کات بۆ ئهم دیارده به‌رفراوانه‌ی ناو هه‌ریم. له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ لیکدانه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی ئهم دیارده‌یه‌شه‌وه ده‌کریت هه‌ما بۆ دوو خالی سه‌ره‌کی لای ئهم نووسه‌ره بکه‌ین. یه‌که‌میان، مینۆ ئالینی دیارده‌ی خۆکوشتنی ئافره‌تان به‌ پاشخانی لادییی و خه‌له‌کی و ناشاریی ئافره‌ته‌که‌انه‌وه ده‌به‌ستیه‌وه، که‌ دوای جیگۆرکینان ده‌شیت له‌ ئیستادا هه‌م له‌ناو شاره‌کاندا و هه‌م له‌ ده‌ره‌وه‌ی شاره‌کاندا، واته له‌ لادیکاندا، بژین.^۱ به‌ بۆچوونی ئهم نووسه‌ره

خۆكوشستنى ئافره تان "دهره نجامى ويران كردن و راگواستنى لادىكانى كوردستانه له سه رده مى دهسه لاتدارى تى به عسدا" و دهره نجامى "له به ريه كه كه لوه شانده وهى بونىاده كومه لايه تى به كونه كان و تىكه لى بونىان به هه زارى و په راويزكه وتنى كومه لايه تى و ئابوورى" ه. ' دووه م، ئه م خانمه خۆكوشتن وهك دهره نجامى ئاميزان بوونىكى كومه لايه تى ته واوى ئافره تان و قبوول كردنى ته واوى بى به ها و نۆرمه پاترياركى به كونترۆلكه ره كانى كومه لگاي كوردى ده بى نىت، واته به هاكانى پاترياركى به به راده يهك به هى زن، كه به شى وه يهكى ئۆتوماتىكى له لايه ن ئه و ئافره تانه وه به ناوه كى كراون و قبوول كراون، ئه وانەش كه خويان ده كوژن، جگه له كردهى خۆكوشتن، ئامرازى كى دى كه يان له به رده مى فشارى ئه و به ها يانه دا بى نه ماوه ته وه. له دى دى ئه م نووسه ره دا كومه لى ك "هۆكارى مۆژووى و سى سى هه ن وايان كرده بونىاده خى لى كى و خزمخواه يى به هى زن بن" و له دهره نجامدا وا بكه ن "ژيانى ئافره تان پى رى سى ك و مه ترسى گه وه رى تى. " به گه رانده وه بى ئه و پۆلىنكارى به كومه لى ناسى فهره نسى: ئىمى لى دۆركه ايم بى دياردهى خۆكوشتنى ده كات، ئه وهى مى نۆ ئه لى نى باسى ده كات ده كه وى ته خانەى ئه و شى وازه له خۆكوشتنه وه كه دۆركه ايم ناوى "خۆكوژى جەبرى" يان "قه ده رى" ى لى ده نىت، fatalistic suicide.^۲

۱_ هه مان سه رچاوهى پى نشو ل ۱۳۱-۱۳۲

۲_ هه مان سه رچاوى پى نشو ل ۱۴۳.

۳ بۆ زانىارى زياتر له سه ر ئه م خاله بروانه:

Durkheim, Emile (1951) *Suicide: A Study in Sociology*. Free Press, Glencoe, Illinois.

سەبارەت بە خالى يەكەمى لىكدانەۋەكانى مېنىڭ ئالىنى
بۇ خۇكۇشتى ئافرەتان، واتە سەبارەت بە خالى كە
دىاردەي خۇكۇشتىن بە پاشخانى لادى و ھەزارىيەۋە گرى
ئەدات، دىكرىت بلىين: ئەۋ ئامارانەي لەم لىكۆلىنەۋەدە
كۆ كراۋنەتەۋە ئەۋەمان نىشان ئەدەن كە خۇكۇشتىن
لە ھەرىمى كوردستاندا بە پلەي يەكەم دىاردەي شارە
گەۋرەكانى كوردستانە، نەك دىاردەي لادىكان، زۆرىنەي
ھەرەزۆرى ئەۋانەي خۇيان دىكۆژن نىشتەجىي شارە
گەۋرە و بچوۋكەكانى. جگە لەمە، زۆرىيەي ئەۋ ئافرەتانەي
خۇيان دىكۆژن خۇيىندەۋارن و زۆر جار قوناغى ناۋەندىيان
تەۋاۋ كىردۈۋە، زۆرىنەشيان ھەزار نىن، بەلكو بە پىچەۋانەۋە
دۇخى ئابۋورى و ئاستى ژيانىيان يان مامناۋەندىيە يان
باشە و لە ھەندىك دۇخىشدا زۆر باشە. سەبارەت بە خالى
دوۋەمىش، مەن لە لاپەرەكانى داھاتوۋدا نىشانى ئەدەم، كە
ناكرىت دىاردەي خۇكۇشتى ئافرەتان لە ھەرىمدا كورت
بكرىتەۋە بۇ ئەۋ فۆرمەي خۇكۆژى، كە دۆركھايىم ناۋى
"خۇكۆژىي جەبرى" لى دەنىت. لاي دۆركھايىم "خۇكۆژىي
جەبرى" ئەۋ شىۋازەي خۇكۆژىيە كە پەيۋەندىي بەۋەۋە
ھەيە تاكەكەسەكان بەتەۋاۋى لەناۋ نۆرم و بەھا و ياسا
بالادەستەلانى كۆمەلگادا تۋاونەتەۋە و سەرجمى ئەۋ بەھا و
نۆرم و ياسايانەيان بەتەۋاۋى قىۋول كىردۈۋە. ئەم لىكۆلىنەۋەيە
نىشانى ئەدات كە فۆرمى تىرى خۇكۇشتىن لە كوردستاندا
ھەيە كە پەيۋەندىيان بە پلەي يەكەم بە پىرۇسەي "شلەژانى
پىۋانەيى" ەۋە ھەيە، واتە پەيۋەندىي بە پەككەۋتنى تەۋاۋى
پىۋەرە مەييارىيەكانەۋە ھەيە، بە پەككەۋتنى سىستىمى بەھا

و نۆرم و نرخەكانەو ە نەك قىبوولكردن و تۈانەو ە لەناوياندا. بە مانايەكى دىكە خۆكوشتنى ئافرەتان تەنھا دەرەنجامى بەهيزى و قوولى دىسپلېن و زۆرى سىنوردا نەكانەو، overregulation. نىيە، بەلكو پەيوەندى بە شلەژان و پەككەوتنى پىنۋەرە گشتىيەكانىشەو ە ەيە. دەكرىت ە ە بە گەرانەو ە بۆ شىۋازە جياۋازەكانى خۆكوشتن لاي دۆركھايىم باس لەو شىۋازەى ترى خۆكوشتن لە ەرىمدا بەكىن كە دۆركھايىم ناۋى خۆكوشتن ەك دەرەنجامى "ئانۆمى"، anomie. لى ناۋە. ئانۆمى بە ماناي سەرلىشىۋانى بەھايى و ئەخلاى و كۆمەلايەتى لە كۆمەلگادا تا رادەى نەمانى بەھاكان و پىنۋەرەكان.

بەكورتى خالى ھاۋبەشى زۆرىك لەو ئەدەبىياتەى لەسەر دياردەى توندوتىژىي رەگەزى دۆ بە ژنان لە كوردستاندا نووسراۋە، پەيوەستە بە پىداكرتەو ە لەسەر مېژۋوى چەوساندەۋى ئەتنى و نەتەۋەيى، پىداكرتن لەسەر جەنگ، مىراتى كۆلۇنيالىزم، داگىركردن و بەمىلىتارىكردنى كوردستان، مەسەلەى خىلەكى و بالادەستى پاتىرياركىت و رۆلى دىن و ئىسلامى سىياسى. بىنگومان لە رافەكردنى دياردەى توندوتىژىيدا گرنگە مەرۋف پاشخانە مېژۋويىيە دىرېنەكەى ئەو توندوتىژىيە بىيىت و تىبگات و كارىگەرىي ئەو مىراتە مېژۋويىيە دىرژەش لەسەر دۆخى ئىستا بەرچاۋ بكرىت. بەلام ئەۋەى پىۋىستە ئاكامان لى بىت ئەۋەى ئەم گەرانەۋەى بۆ دواۋە نەبىتە ھۆى ئەۋەى ئىستا نەبىيىن، واتە ئەو مېژۋو ە ئامادە و بەردەست و ەنوۋكەيىيە پشتگوى نەخەين كە لە ئىستا و لىرەدا دروست دەكرىت. ئەمەش ماناي ئەۋەى ئەو

ژینگه‌ی راسته‌وخۆیه‌ی پشتگوێ نه‌خه‌ین که دیارده‌ی توندوتیژی دژ به ژنان له‌ناویدا پروو ده‌دات. وه‌ک ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه‌ی نیشانی ئه‌دات، ئهم ژینگه‌یه‌ش میژووی دیرینی کۆمه‌لگای کوردی نییه‌، به‌لکو ژینگه‌ی ئه‌و گۆپانکارییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاسیی و فهره‌نگیه‌ی به‌رفراوانه‌یه‌ که له‌ سه‌ره‌تای سالانی نه‌وه‌ده‌وه‌ تا ئهم‌ڕۆ له‌ کوردستاندا هاوتۆته‌ کایه‌وه‌. ئه‌و پوژگاره‌یه‌ که کورده‌کانی باشوور له‌وه‌دا سه‌رکه‌وتوون جوړیک له‌ ده‌سه‌لاتداریتی سه‌ربه‌خۆ دروست بکه‌ن بۆ به‌پێوه‌بردنی کۆمه‌لگاکه‌ی خۆیان.^۱ به‌م مانایه‌ ئه‌و نووسینه‌یه‌ی باسم کردن به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی ته‌نها گرنگیان به‌و میژووه‌ داوه‌ که فیرناندۆ برۆدیل ناوی "میژووی دوورخایه‌ن"ی لێ ده‌نیت، *longue durée*، که بێگومان له‌ دۆخی میژووی کوردا میژووی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئه‌تتی و نه‌ته‌وه‌یی، میژووی جه‌نگ و پێکدادان: میژووی به‌رگریی چه‌کداره‌، به‌لام ئه‌و نووسینه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌و دوو شیوازه‌ی تر له‌ میژوو ناوه‌ستن، که برۆدیل ناویان ده‌نیت: "میژووی کورت" و "میژووی مامناوه‌ندی" *event* و *conjoncture*. که باس له‌ "میژووی مامناوه‌ندی"ی هه‌ریمی کوردستان ده‌که‌م، باس له‌ میژووی ئهم هه‌ریمه‌ له‌ دونه‌یای دوا‌ی راپه‌ریندا ده‌که‌م، که میژوویه‌که‌ له‌ ۲۵ سال نزیک ده‌بیته‌وه‌ و ئاکاری سه‌ره‌کیی ئهم میژووه‌

۱_ هه‌موو ئه‌و نووسینه‌ی هه‌مایان بۆ کراوه‌ باس له‌و گۆپانکاریانه‌ ده‌که‌ن که حکومه‌تی هه‌ریم و پێکخواه‌کانی ئافره‌تان له‌ دۆخی ژناندا دروستی کردوه‌، له‌وانه‌ش گۆرانی یاساکان، دروستکردنی په‌ناگا، شپێتەر، دروستکردنی لیژنه‌ و گروپی تایبه‌ت، هتد... به‌لام تاکه‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک نابینین به‌ شیوه‌یه‌کی سیستماتیک گرنگی به‌ گۆپانکارییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و ئابووری و کولتورییه‌کانی دونه‌یای دوا‌ی راپه‌رین داویت.

بوونی دهسه لاتیکي سهر به خوی کوردیی خۆمالیی، که لهو چاره که سه دهیه دا چهندان پرۆسه ی جیاوازی خستۆته وه، که توند تیژی یه کیک له ده ره نجامه ترسناکه کانیانه. که باس له "میژووی کورت" یش ده کهم، هیتا بۆ میژووی دونیای دوی سهدام حوسهین له سالی ۲۰۰۳ هوه ده کهم. له م پرۆه وه نهو گرمانه یه ی نه م لیکۆلینه وه به رگری لئ ده کات نه مه یه: بۆ تیگه یشتن له دیارده ی توندوتیژی په گه زی دژ به ژنان له کوردستاندا، به تایبه تی بۆ تیگه یشتن له دیارده ی خۆکوشتنی ئافره تان، نه وه ی له هه مووشتیک پێویستتره: شیکردنه وه و لیکدانه وه ی نه و میژووه کورت و مامناوه ندییه یه که ژینگه ی راسته وخوی شیوازه جیاوازه کانی توندوتیژین، به توندوتیژی په گه زییشه وه. خۆه ریککردن و قه تیسبوون له ناو میژووی دووری چه وساندنه وه ی نه ته وه یی و نه تنیدا مه ترسیی نه وه دروست ده کات له ناو "پارادایمیکي ناسیۆنالیستی" دا گیر بخۆین که هه موو خراپه کارییه کان و هه موو توندوتیژی و ناهه قییه کان به میژووی داگیرکردن و چه وساندنه وه ی نه تنی و نه ته وه ییه وه بیه ستینه وه. به مهش نه و میژووه درێژه بکهین به عه لاگه یه کی ناسیۆنالیستی و هه موو کیشه کانی دنیا نه مژمانی پێدا هه لبواسین، به مهش په رده یه ک به سه ر کیشه گه وره کانی میژووی چاره که سه ده ی حوکمرانیی خۆمالی و خودمۆختاردا دابهین، که ژینگه ی راسته وخوی پیاوه کردنی توندوتیژییه کانه.

له به شیکی زۆری نه و نه ده بیاته دا که باس له دونیای دوی ۱۹۹۱ هه ریمی کوردستان ده کات وینه یه کی تا راده یه کی زۆر پۆزه تیف بۆ هه ریتم و گۆرانه کارییه کانی ده کیشریته، وینه ی

سه‌رده‌می سه‌رکه‌وتنی پێژه‌یی کورد، بۆ نمونه له‌وه‌دا که خۆیان حوکمی خۆیان بکه‌ن، هه‌لبژاردن پێک بخه‌ن، په‌رله‌مان دروست بکه‌ن، حکومه‌ت پێک به‌ینه‌ن، ژیرخانی ئابووری دروست بکه‌ن، هتد...^۱ له‌دوای هه‌رشه‌که‌ی ئه‌مریکا و کۆتایه‌په‌نانه‌ش به‌ ده‌سه‌لاتی سه‌دام حوسه‌ین له‌ عێراقدا، کوردستان له‌ زۆریک له‌ میدیاکاندا وه‌ک "عێراقه‌که‌ی تر"، واته‌ عێراقه‌ ئارام و ئاساییش و دیموکراس و پێشکه‌وتووه‌که‌ نمایش ده‌کریه‌ت. ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه‌ ناکه‌وێته‌ داوی دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئهم وینه‌ به‌هه‌شتیه‌ ناراسته‌وه‌ بۆ هه‌ریه‌می کوردستان و له‌باتیی ئهمه‌ هه‌ول ئه‌دات پرۆسه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاسی و فره‌هه‌نگیه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی دونه‌ی داوی پاپه‌ڕین و دونه‌ی داوی که‌وتنی پێژه‌یه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌ین له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا شی بکاته‌وه‌. ئه‌و پرۆسه‌یه‌ که‌ ئه‌و ژینگه‌ سه‌ره‌کی و به‌ره‌تییه‌ دروست ده‌که‌ن که‌ تیا‌دا دیاره‌ی توندوتیژی په‌که‌زی دژ به‌ ئافره‌تان له‌ هه‌رمدا پیا‌ده‌ ده‌کریه‌ت. وه‌ک پێشتر وتمان ئهم پرۆسه‌ ئه‌و سه‌رله‌شێوان و "شه‌ژانه‌ پێوانه‌یی"ه‌یان دروست کردوه‌ که‌ هه‌ممان پێ کرد. با وه‌ک سه‌ره‌تایه‌ش بپروانه‌یه‌که‌ که‌ له‌ قه‌یرانه‌ هه‌ره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی ناو ئهم دونه‌ تازیه‌یه‌، که‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگی سه‌رله‌شێوان و "شه‌ژانی پێوانه‌یی"ه‌ له‌ هه‌رمدا، مه‌به‌ستم قه‌یرانه‌ له‌ "پیاوه‌تی بالاده‌ست"دا،

۱ بروانه:

McDowall, David (2001). The Kurds: A Nation Denied. London, Minority Rights Publication. See also: Kerim Yildzi (2007). The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future. Pluto Press. London.

قهيرانه له ماناكانى پياوهتى و پياو بووندا، ئايا چ جوړه پياوهتیبهك پياوهتیبى بالادهستى دونیای دواى پاپهړينه. به شيكى گرنكى دياردهى سهرليشنيوان و شله ژانى پياوهتیبى له هريمدا له قهيرانى مانا و ده لاله ته كانى ئه و پياوهتیبه بالادهسته خاوهن هه ژمونه دا دهر ده كه ویت، كه سالانتيكى دريژ له هريمدا ناماده بووه. ئه م قهيرانه په كيكه له قهيرانه سهره كيه كانى دونیای دواى پاپهړين له كومه لكاي ئيمه دا و په كيكه له پيكهاته سهره كيه كانى ناو ئه و ژينگه يه ي كه توند تيژي تيا دا دروست ده بیت. با كه مه كيك وردتر له سهر ئه م قهيرانه بوهستين.

قهيرانى پياوهتیبى بالادهست له هريمدا

وهك هيمامان پي كرد په كيك له په هه نده به هيزه كانى كتیبه كى مينو ئالينيا، گه پانه وهيه بو چه مكى "پياوهتى" masculinity. بو شيكر دنه وهى دياردهى توندوتیژی په گهزى دژ به ژنان له هريمدا. ئه م نووسه ره له هريمدا

۱_ له م چند سالي دوايدا گرنگيدان به چه مكى پياوهتى بو شيكر دنه وهى په يوه ندييه ره گهزيه كان و بو قسه كردن له سهر كيشه كومه لايه تى و سياسييه كان له خوړه لايه ناوه راستدا، په هه نديكى فراوانى وه گرته و ژماره يكي زور ليكولينه وه له م باره يوه نه نجام دراوان، هره دياره كانيان نه مانه ن:

Ghoussoub, Mai and Emma Sinclair-Webb, eds. (2000). *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Middle East*. London: Saqi Books. Lagrange, Frederic (2000). *Male Homosexuality in Modern Arabic Literature*. In: *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Middle East*, (eds.) Mai Ghoussoub and Emma Sinclair-

چاوپیکه‌وتنی له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌و که‌سانه‌دا نه‌نجام داوه که به‌شدار بوون له‌ نه‌نجامدانی تاوانی کوشتنی ئافره‌تان به‌ هۆی شه‌ره‌فه‌وه. ئهم چاوپیکه‌وتنه‌ ئهو په‌یوه‌ندییه‌ به‌هیزه‌ نیشان ئه‌دات که له‌نیوان ”گوتاری بالاده‌ست ده‌رباره‌ی شه‌ره‌ف“ و مه‌سه‌له‌ی به‌کاره‌یتانی توندوتیژی لای پیاوی کورد له‌ئارادایه. ئهم گوتاره‌ سه‌باره‌ت به‌ شه‌ره‌ف وینه‌یه‌کی پیاو‌بوون و پیاوه‌تی به‌رهم ده‌ه‌یتیت که به‌ بۆچوونی ئهم خانمه‌ په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی به‌ مه‌سه‌له‌ی به‌کاره‌یتانی توندوتیژییه‌وه هه‌یه.^۱ له‌م روانینه‌دا بۆ پیاوه‌تی، پاراستنی شه‌ره‌ف به‌شیکه‌ له‌ ویناکردنی پیاو بۆ شوناسی خۆی و شه‌ره‌ف خۆشی شتیکه‌ پیاو پتویسته‌ به‌ هه‌ر نرخیک بووه‌ له‌ هه‌موو دۆخیکدا به‌رگریی لێ بکات، له‌م به‌رگرییه‌شدا سل له‌

Webb. London: Saqi Books. Inhorn, Marcia C. forthcoming (2012). *The New Arab Man: Emergent Masculinities and Islam in the Middle East*. Princeton: Princeton University Press. Aghacy, Samira (2009). *Masculine Identity in the Fiction of the Arab East since 1967*. Syracuse: Syracuse University Press. Al-Samman, Hanadi (2008). 'Out of the Closet: Representation of Homosexuals and Lesbians in Modern Arabic Literature'. *Journal of Arabic Literature* 39(2): 270-310. El-Rouayheb, Khaled (2005). *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500-1800*. Chicago: University of Chicago Press. Jacob, Wilson C. (2011). *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation in Colonial Modernity, 1870-1940*. Ouzgane, Lahoucine, ed. (2006). *Islamic Masculinities*. New York: Zed Books.

په نابردن بڼو به کارهيتاني هيچ شينوازيکي توندوتيزي نه کاته وه، تا به کوشنتيش دهکات. له ههمان کاتدا هم نووسره نه وه نيشان نه دات چوڼ کوتاري ناسيوناليزمي کوردی ثافرهت يان دايک وا نمايش دهکات وهک نه وهی نهک ته نها هه لگري شهرفی پياوه، به لکو هه لگري شهرفی نه ته وه شه. هاوکات هم ناسيوناليزمه پياوی کورد وهک پاريزهر و بهرگرېکه ر و فيداکار له پيتاوی ثافرهت و دايک و نه ته وه دا نمايش دهکات. له م وينه يه دا دايک يان ژن په مزی نه و نيشتمانه ن که ده بيت بهرگری لي بکريت و بپاريزريت له لايه ن پياوی کورده وه و پياوی کوردیش وهک نه و که سه نمايش دهکريت که بهرگری له نيشتمان و شهرفی کورد و ژن و منډالانی کورد دهکات. هم نووسره ته نها پي له سره بالاده ستبوني هم کوتاره ناسيوناليسټيه و نه و روانينه تايبه ته بڼو شهرف داناگريت، به لکو بالاده ستبوونيشی وهک دهره نجامی سر له نوې بهر هه مهيتانه وه و بلاوکردنه وه يه کی بهر فروانی هم کوتاره ده بيت، ته نانه ت له "حیکايه تی زاره کی و کولتووری ميللی و نه ده بياتدا." نه و ژينگه و په و ته ش که هم کوتاره ی دهر باره ی شهرف بالاده ست کردوه و وينه بالاده سته کانی پياوه تی تيا دا دروست و به هيز بووه ده به ستيته وه به چه وساندنه وهی نه تنی و کرده ی بهرگریکردنه وه، به جهنگ و ململانتي چه کداریيه وه، هه روه ها به په و تیکه وه که تيايدا توندوتيزی وهک تاقه نامرازيکی چاره سه رکردنی ململانينکان ناماده يه." له م ژينگه يه دا "پياوان پولی پاريزه ری شهرف

۱_ ههمان سرچاوه ی پيشوو ل ۱۳۴.

۲_ ههمان سرچاوه ی پيشوو ل ۸۱.

و به‌رگرێکار له سیستمی پاتریارکیه‌ت، یان باوکسالاریان، به‌خۆیان به‌خشمیوه.^۱ به‌کورتی ئهم خانم‌ه‌ش مه‌سه‌له‌ی بالاده‌ستبوونی ئهو گوتاره‌ له‌سه‌ر شه‌ره‌ف، ئهو ویناکردنه‌ تایبه‌ته‌ بۆ پیاو‌بوون و په‌یوه‌ندیی ئهم پیاو‌بوونه‌ به‌ پاراستنی شه‌ره‌فه‌وه‌ به‌ میژووی چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و خه‌باتی چه‌کداری دژ به‌م چه‌وساندنه‌وه‌یه‌وه‌ ده‌به‌ستێته‌وه‌.

بینگومان هه‌موو ئهم شتانه‌ له‌ رووی میژوویییه‌وه‌ راستن و قاییلی گومان‌نیک‌کردن نین، ئهم شیوازه‌ روانینه‌ش بۆ چۆنیه‌تی لێکدانه‌وه‌ی دروستبوونی "پیاوه‌تی بالاده‌ست" روانینیکی راست و دروسته‌. هاوکات ده‌شیت ئهم شیوازه‌ له‌ "پیاوه‌تی بالاده‌ست" له‌ کوردستاندا وردتر بکه‌ینه‌وه‌ و به‌ "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" ناوی به‌ین، peshmarga masculinity. به‌لام پرسیا‌ری سه‌ره‌کی ئه‌وه‌یه‌ ئایا به‌راستی "پیاوه‌تی بالاده‌ست" یان "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" تا ئێستاش شیوازی بالاده‌ستی پیاوه‌تییه‌ له‌ کوردستاندا؟ ئایا له‌نیوان سه‌له‌ درێژه‌کانی نیوان ۱۹۹۱ و ۲۰۱۴ دا هیچ گۆرانکارییه‌ک به‌سه‌ر ئهم شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تییدا و به‌سه‌ر ئهم تیگه‌یشتنه‌دا بۆ پیاوه‌تی نه‌هاتوه‌وه‌؟ پرسیا‌ره‌ چه‌وه‌رییه‌که‌ ئه‌مه‌یه‌: ئایا به‌راستی "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" هینشتا پیاوه‌تی بالاده‌سته‌ له‌ دنیای دوا‌ی ۱۹۹۱ دا؟ یان به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ئهم شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تی تووشی قه‌یرانیکی هه‌مه‌لایه‌ن و قوول و به‌رفراوانی هه‌یمه‌نه‌کردن بۆته‌وه‌؟ ئایا "شیوازی تری پیاوه‌تی" دروستبوون یان له‌ دروستبووندان که‌ ته‌حه‌دای "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" بکه‌ن؟ ئایا نا‌کریت به‌شیک له‌

۱_ هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوول ۸۱، ۸۲.

تونودتيژييهی دژ به ژنان له کوردستاندا ږوو ددهات، ږهنگه به شيکی گه وره شي، بدهينه پال قهيرانه کانی "پياوه تیی پيشمه رگانه" نهک بالاده ستيوونی "پياوه تیی پاتريارکيانه"؟ بهر له وهی وهلامی نهو پرسيارانه بدهينه وه با وهکو ههنگاوی په کم که مکتک چه مکه سه ره کييه کان پتناسه بکين و نيشانيان بدهين به چ مانايه که له لیکولینه وه بدها به کار هاتوون، له پيش هه مووانيشه وه چه مکی پياوه تی. چه مکی "پياوه تی" Masculinity، هيتا بۆ ماناکانی نيربوون و شوناسی نيربوون له کومه لگادا دهکات، زوربهی جاريش وا دهينريت که چه مکتکی په يوه نديدار بيت و له ږووی ږهگه زييه وه ږووی له ږهگه زه که ی تر، واته ږهگه زی می بيت. بهم مانايه "پياوه تی" هه ميشه له په يوه نيدا به "ژنبوون" وه پتناسه دهکريت و پتناسه ی "نيربوون" هه ميشه ده چپته په يوه ندييه کی تاييه ته وه به پتناسه ی "ميتبوون" وه. نه مهش مانای نه وه په که پياوه تی ديارده په کی سروشتی نيه، شتيک نيه پيشوه خت و بهر له دروستيوونی په يوه ندييه کان ماناکانی دهستنيشان کرايت، به لکو پياوه تی دروستکراو و بهر هه ميکی کومه لايه تيبه و نه وه شي شيوازه کان و ماناکانی پياوه تی دهستنيشان دهکات، کرده ی کومه لايه تیی پياوه کان خویان و نهو په يوه ندييانه په که دروستی دهکن، يان له ناو په يوه نديی دياريکراوی هيز و دابه شکردنکی دياريکراوی دهسه لاتدا، دهسه پتنن. پياوه تی وهک چون دروستکراویکی کومه لايه تيبه ناواش دروستکراویکی پاريزراوه، ماناکان و شيوازه بالاده سته کانی ده پاريزرين، نهو نامرازانه شي بۆ پاراستنی به کار دين فره جورن، که په کيک له وانه فورمه

جیاوازه‌کانی توندوتیژییه. ئه‌م توندوتیژییه‌ش هه‌م پووی له پیاوان خۆیه‌تی، واته‌ ئه‌و شیوازانه‌ی پیاوبوون بیده‌نگ، یان په‌راویز یان سه‌رکوت ده‌کهن که به "پیاوه‌تی نا‌راست" داده‌نرین، هه‌م پووی له ژنانیشه وه‌ک جۆریک له بوونی ئینسانی و کۆمه‌لایه‌تی، که که‌متره له بوونی پیاو. له زیاد له بواریکی زانستیدا و زیاد له زانایه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه‌ش ئه‌و راستیه‌یان سه‌لماندوه که فۆرمه جیاوازه‌کانی "پیاوه‌تی" هه‌لگری ب‌ری تایبه‌ت له توندوتیژین دژ به ژنان^١ به‌لام پیاوه‌تی ته‌نها یه‌ک شیوه‌ی له کۆمه‌لگادا نییه، به‌لکو زیاد له شیوه‌یه‌کی هه‌یه و شیوه هه‌ره به‌لاده‌سته‌که‌یان له ئه‌ده‌بیاتی زانستیدا ناوی "پیاوه‌تی به‌لاده‌ست" واته Hegemonic masculinity لێ نه‌راوه. "پیاوه‌تی به‌لاده‌ست" هه‌تا بۆ ئه‌و شیوازه له پیاوه‌تی ده‌کات که به گرنجترین و به‌شه‌ره‌فترین شیوازی پیاوبوون له کۆمه‌لگادا داده‌نریت. واته هه‌تا بۆ ئه‌و جۆرانه له پیاوبوون ده‌کات که کۆمه‌لگا وه‌ک شیوازی به‌رز

١- پ‌روانه:

Dobash, R. (1998). 'Separate and intersecting realities: A comparison of men's and women's accounts of violence against women'. Violence against women: An International and Interdisciplinary Journal. pp. 382:414. Anderson, Kristin L. and Debra Umberson (2001). 'Gendering violence: masculinity and power in men's account of domestic violence'. Gender and Society 15:358- 80. Atkinson, Maxine P., Theodore N. Greenstein and Molly Monahan Lang (2005). 'For women, breadwinning can be dangerous: Gendered resource theory and wife abuse'. Journal of Marriage and Family 67:1137-48.

و به نرخ و پرېه‌ها و ښايان دهکات. "پياوړتيايي بالاده‌ست" هېما
 بڼه‌و نايدياله کولتورييانه دهکات که هېز و به‌هايه‌کي
 گه‌وره‌ي پخواني‌ي و توانايه‌کي گه‌وره‌ي ناساييکاريان هه‌يه.
 هېز و به‌هاي پخواني‌ي به ماناي ټوهره‌ي ټو شتوازه له
 پياوړتيا دېت به پټوهره‌ي که پياوړون يان پياوړنه‌بون،
 واته ناپياوي پي ده‌پټوريت. ناساييکاريش به ماناي ټوهره‌ي
 پټناسي ټوهره دهکات چ جوړه پياوړتيايک ناسايييه و چييش
 شاز و ناناسايييه، کام جوړ له پياوړتيا پټوسيته له ناميز
 بگيريت و نابيت لټي لا بدريت، چييش هه‌له و نه‌شياوه و
 پټوسته له‌ناو بېريت يان بېدهنگ و په‌راويز بخريت. به‌کورتی،
 پياوړتيايي بالاده‌ست ټو نايدياله کولتورييانه نيشان ټوهره‌ي
 که وهک پټوهری جياکردنه‌وه‌ي پياوړتيايي راسه‌تقېنه له
 پياوړتيايي ناراست و پياوړتيايي ناسايي له پياوړتيايي ناناسايي
 کار ده‌کېن^۱ نيشاني ټوهره‌ي کي پياوړ و کي ناپياوړ، کي
 وهک پياوړ مامه‌له بکريت و کي وهک که‌متر له پياوړ بېيريت.
 بېگومان له هه‌موو کومه‌لگايه‌کدا شتوازه و مؤديلي جياوازي
 کار و کرده‌وه‌ي پياوړنه‌ي به‌رزنرخيندراو و پرېه‌ها بووني
 هه‌يه، که هه‌ريه‌که‌يان "مؤديليکي تايبه‌تي په‌يوه‌نديکردن به
 ثاږه‌تانه‌وه و مؤديلي تايبه‌تي چاره‌سه‌کردني په‌يوه‌نديه‌کاني
 نينوان نير و مي پيشکه‌ش دهکات." واته پياوړتيا شتيکي

۱_بروانه:

Connell, R. W. (2005). Masculinities. Berkeley, Los Angeles, California. University of California Press. p. 849
 2 _Connell, R. W. and James W. Messerschmidt (2005). 'Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept'. Gender and Society 19 (6): 838.

داخراو نییه به‌سه‌ر خۆیدا، به‌لکو هه‌میشه له په‌یوه‌ندیایه به ژنبوونه‌وه و شیوازه جیاوازه‌کانی پیاوه‌تیی شیاوازی جیاوازی ژنبوون دروست و پیشنیار ده‌که‌ن.

وه‌ک وتمان رۆژگاریکی درێژ "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" شیوازی بالاده‌ستی پیاوه‌تی و مۆدیلى ئایدیالى بىخه‌وشی پیاوه‌تی راسته‌قینه بوو له هه‌رێمدا. "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" نه‌و ئایدیاله‌ کولتوورییه‌ بوو که وه‌ک ژیرخانیکى فره‌هنگى ئاماده‌ بوو و مانا و وینه و ده‌لاله‌ته‌کانی پیاوونی راسته‌قینه‌ی ده‌ستنیشان ده‌کرد. ئهم شیوازه له پیاوه‌تی شیوازیکی شوپشگیرانه‌ی کاری پیاوانه و جوړیکی شوپشگیرانه‌ی پیاوه‌تی نمایش ده‌کرد. له ناوه‌راستی نه‌و وینه‌یه‌دا بۆ پیاوه‌تی، وینه‌ی پیشمه‌رگه وه‌ک جه‌نگاوه‌ریکی پته‌و و به‌هیز و له‌خۆبردو و ئاماده‌یه، وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی نه‌ترس و دلسۆز و ئاماده‌ بۆ قوربانیدان. نه‌و ئاكارانه‌ی به پیشمه‌رگه و له رینگه‌ی پیشمه‌رگه‌شه‌وه به‌م شیوازه له پیاوه‌تی بالاده‌ست داروه، بریتین له ئازایه‌تی و نه‌ترسیی و چاوقایمی، سلنه‌کردنه‌وه له به‌کاره‌ینانی توندوتیژی، ئاماده‌گی بۆ خۆبه‌ختکردن و قوربانیدان، چه‌پاندنی ئه‌نانیه‌ت و خۆپه‌رستی، ته‌حه‌مولکردنی ژیا‌نی پر له زه‌حمه‌تی، به‌خشینی خوین و ژیا‌ن له‌پیناوی پاراستنی شه‌ره‌فی نه‌ته‌وه و شه‌ره‌فی خێزان و شه‌ره‌فی نیشتماندا. پیاوه‌تییه‌کی ناکۆک به‌خۆپه‌رستی و نارسیسم، به‌گرنگیدان به‌ده‌سکه‌وتی مادی و که‌له‌که‌کردنی سه‌رمایه. هه‌موو ئه‌مانه نه‌و به‌ها و نۆرمه سه‌ره‌کیی و بنه‌په‌تیانه‌ بوون که "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" له کوردستاندا به‌رجه‌سته‌ی کردبوون، رۆژگاریکی درێژی شیوازی

نایدیالی و بالاده‌ستیی پیاوه‌تیی راسته‌قینه بوو. ئەو مۆدیلە بوو لە پیاوه‌تی که جۆره‌کانی تری پیاو‌بوون و ژنبوونی پێ ده‌پنورا. هه‌ردوو پارتە بالاده‌سته‌که‌ی هه‌ریمیش، یه‌کیتی نیشتمانیی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان، نه‌ک ته‌نها هه‌لگری ئەم گوته‌اره‌ بوون و تا ئیستاش هه‌لگری سە‌باره‌ت به‌ ”پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه‌“، به‌لکو هه‌لگری گوته‌اری شه‌هاده‌ت و گۆرستانی پەر له‌ شه‌هیدی خوشیان بوو، گۆرستانی ئەو پیاوانه‌ی که نایدیالی پیاوه‌تیی پێشمه‌رگه‌یان له‌ ژبانی تایبه‌تیی خۆیان و له‌ ژبانی سیاسی میله‌ته‌که‌یاندا بو‌ ناو واقیع دابه‌زاندبوو، تا ئەو شوینه‌ش له‌ پیناوی ئەو به‌هایانه‌دا که ئەم پیاوه‌تییه‌ پێشنیاریان ده‌کات، گیانفیدایی بکه‌ن و بمرن. ئەم گوته‌اره‌ پێ له‌سه‌ر مه‌رگی پێشمه‌رگه‌ وه‌ک خه‌باتکه‌ریکی نیشتمانیی نێر له‌ پیناوی نه‌ته‌وه‌ و نیشتمانداندا داده‌گریته‌.^۱ له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا ئی‌عجاب و سه‌رسوڕمان به‌م شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تی له‌ به‌ره‌تدا ده‌ربڕینی ئی‌عجاب و په‌سه‌ندی بوو به‌رامبه‌ر به‌و خه‌بات و مه‌سه‌له‌یه‌ی که پێشمه‌رگه‌ بکه‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌که‌ی بووه‌، پارتە سیاسیه‌کانیش ئەم ئی‌عجاب و په‌سه‌ندکردنه‌یان بو‌ رابوردووی پێشمه‌رگانه‌ی خۆیان به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان به‌کار هیناوه‌ و به‌کار ده‌هێنن بو‌ به‌خشینی په‌وایه‌تی به‌ ده‌سه‌لاته‌ سیاسیه‌که‌یان له‌ قوناغی دوا‌ی راپه‌ریندا. ئەم کاره‌ش به‌شیکه‌ له‌ ستراتیژییه‌تی

۱_ پ‌روانه:

Kanie, Mariwan (2010). 'Martelaarschap tussen natie en religie. Politieke liefde, poëzie en zelfopoffering in Koerdisch nationalisme'. Unpublished Phd thesis. University of Amsterdam.

بەخشیینی "پەواپەتییه‌کی شۆرشگیرانه" بەو دەسەلاتەیی لە قوناغی دواى کۆتاییهاتنى شۆرشدا دروستیان کرد. لە ڕێگای هێماکردن بۆ ئازایەتی و ئەوێتەردۆستی و خۆنەویستی پێشمەرگەو، لە ڕێگای نمایشکردنی ڕۆحی قوربانیدان و ژيانبه‌خشین لەلای پێشمەرگە، لە ڕێگای بەلێنی پێشمەرگانه بە خەباتکردن بۆ دروستکردن و پاراستنی ئاییندەپەکی پرشنگدار، لە ڕێگای نیشاندانی عەشقی پێشمەرگە بەرامبەر بە نیشتمان و بەرپرسیاربوونی بەرامبەر بە ژایانی نەتەو و نیشتمان، ئەو پیاوانەیی لە ڕابوردوودا پێشمەرگە بوون، توانییان مۆنۆپۆلی تەواوی ماناکانی پیاوێتی لە کوردستاندا بکەن و پیاوێتی خۆیان وەک "پیاوێتییه‌کی پێشمەرگانه" نمایش بکەن و ئەم جۆره پیاوێتییه‌ش بکەن بەو مۆدیله لە پیاوێتی که لە دۆنیای ئێمەدا بالادەست بیت. بەشیکی گرنکی پەپوهەندییه تازەه‌کانی دەسەلات لە هەرێمدا خراپە خزمەتی بەهێزکردن و بلاکردنەو و پاراستنی ئەم شیوازە لە پیاوێتی پێشمەرگانه‌و، بەلام لە دۆنیایە‌کدا که نە شۆرشى تیا ما‌بوو، نە ئەو کۆدە ئەخلاقیانەیی که پیاوێتی پێشمەرگانه داواکاریانە، نە پێشمەرگەکانی دۆینیش هەلگری لانی هەرە کەمی ماناکانی ئەو پیاوێتییه پێشمەرگانه‌پە بوون که کردبوویان بە بنەمای بەشیکی گرنکی پەواپەتییه دەسەلاتە سیاسییە‌کەیان.

ئەو خالەیی من لەم لیکۆلینەوێدە بەرگریی لی دەکەم ئەوێه، که ئەم "پیاوێتی پێشمەرگانه"یە، ئەم قۆرمە لە پیاوێتی خۆبەخش و خۆنەویست و گیانفیدا و نائەنایی و قوربانیه‌بخش، پیاوێتییه‌ک که خوشویستنی نیشتمان و

خوشويستنی ژيانی گشتی ئاراسته‌ی بکات، نه‌مړوکه له قهيرانیکی گه‌وره و کوشنده‌دایه و له راستیشدا نه‌گه‌رچی وهک ئایدیال ماوه و باس ده‌کړیت، به‌لام له‌ناو واقعیدا سینېر و شوینپیکانیشتی نه‌ماون. په‌گوریشی نه‌م قهيرانه‌ش ده‌گه‌رپته‌وه بڼ سهره‌تاکانی سالانی نه‌وه. نه‌وه‌ی نه‌م لیکولینه‌وه‌یه ده‌یه‌ویت بیلیت نه‌وه‌یه "پیاوه‌تیی پیشمه‌رگانه" به‌و مانایانه‌ی له سهره‌وه باسمان کرد، به هیچ مانایه‌ک نه‌مړو شتوازی بالاده‌ستیی پیاوه‌تیی نییه له ه‌ریمدا و جینگه‌ی چول کردوه بڼ شتوازی تری پیاوه‌تیی ته‌واو ناکوک به پیاوه‌تیی پیشمه‌رگانه، که دواتر به‌دریژی باسی ده‌که‌ین. به‌لام نه‌م گورانکارییه چون پروی دا؟

کاتیک ه‌ردوو پارتیه بالاده‌سته‌که‌ی ه‌ریم حوکمرانیی تاییه‌تی خویان ده‌ست پی کرد و له ماوه‌یه‌کی که‌مدا جه‌نگیکی خویناویی گه‌وره‌یان له ناوخوی کوردستاندا به‌رپا کرد، دوا‌ی نه‌وه ه‌ریمی کوردستانیان به‌کرده‌وه کرد به دوو زونی سیاسی و ئیداریی دابراو و دوژمن به‌یه‌کتری، کاتیک ه‌م‌وو ده‌رکه‌وته‌کانی ژيانی سیاسی و کومه‌لایه‌تی و ئابووری و فەرهنگیان مونوپول کرد، کاتیک فرومی تازه‌ی ئینتیمای حیزبی و سنوورداریان به‌سهر کومه‌لگای ئیمه‌دا سه‌پاند، کاتیک په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخو و ه‌مه‌لایه‌نیان له‌نن‌وان پینگه سیاسییه‌کان و پینگه‌ی ئابووریدا دروست کرد و سیاسه‌تیان گوپی بڼ چالاکیی که‌له‌که‌کردنی سهرمایه‌ی شه‌خسی و حیزبی، ئیتر نه‌وه‌ی نه‌وان نه‌نجامیان نه‌دا نه‌ک ته‌نها پته‌وکردنی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌سه‌لاتی خویان بوو له قوناعی دوا‌ی کوتاییه‌تتی شوپشدا، به‌لکو لادانیکی ته‌واو بوو

له ئاییدیاله ئەخلاقى و کولتووورییه‌کانى "پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه" و دروستکردنى دونیای تازەى دواى شۆڤرش و که‌سایه‌تیی و پیاوه‌تیی تازەى دونیای دواى شۆڤرش. دروستکردنى ئەم دونیایه‌ش ته‌واو ناکۆک بوو به‌ هه‌موو ئەو مژده‌ و به‌لێن و چاوه‌ڕوانییانه‌ى له‌ قوناغى شۆڤرشدا له‌ناو کۆمه‌لگای کوردستانیدا دروستیان کردبوو، ته‌واو ناکۆکیش بوو به‌و به‌هایانه‌ى که‌ "پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه" به‌رگرایى لێ ده‌کرد. له‌ ئاسته‌ تیورییه‌که‌دا ئەو گۆڤرانکاری و گواسته‌وه‌نه‌ له‌ هه‌رێمدا ڕێک به‌و ڕێچکه‌ تایبه‌ته‌دا ڕۆشتن که‌ فرانز فانون له‌ کتییى چه‌وساوه‌کانى سه‌رزه‌ویدا هێله‌ گه‌شتیه‌کانى شى ده‌کاته‌وه. ^١ به‌ بۆچوونى فانون ناسیۆنالیزم و خه‌باتى نه‌ته‌وه‌ییانه‌ زۆر جار له‌وه‌دا سه‌ر ناکه‌ویت ئەو ئازادیانه‌ بۆ کۆمه‌لگا ده‌سته‌به‌ر بکات که‌ له‌ قوناغى شۆڤرشدا مژده‌ى ده‌سته‌به‌رکردنى ئەده‌ن. هوکمرانه‌کانى قوناغى دواى سه‌رکه‌وتنى شۆڤرش، ده‌گۆڤدرێن بۆ چینیکی نویی خاوه‌ن مه‌سلحه‌ت و قازانجى تایبه‌ت و ئەو ده‌سه‌لاته‌شى که‌ به‌ده‌ستى ده‌هێنن ده‌خه‌نه‌ خزمه‌تى ئەو قازانج و مه‌سله‌حه‌ته‌ تایبه‌ته‌وه. به‌ باوه‌رى فانون ئەم چینه‌ تازیه‌ به‌ شیوه‌یه‌کى هه‌مه‌لایه‌ن ده‌که‌ویت ده‌ستخسته‌ ناو سه‌رجه‌مى سه‌رچاوه‌کانى ده‌وله‌مەندبوون له‌ ولاته‌که‌دا و ده‌که‌ونه‌ به‌هێزکردن و ده‌وله‌مەندکردنى خۆیان و که‌سه‌ نزیکه‌کانیان. ^٢ فانون پێی له‌سه‌ر ئەو خاله‌ داده‌گریت که‌ هوکمرانه‌ ناسیۆنالیسته‌ تازه‌کان هه‌مان ئەو

١_ پڕوانه:

Fanon, Franz (2004). *Wretched of the Earth*. New York: Grove Press

٢_ پڕوانه: هه‌مان سه‌رچاوه‌ى پێشوو ل ٥٣.

سىستىمى توندوتىژى و حوكمرانىيە كۆپى دەكەنەۋە كە بەشىك بوون لەو سىستىمى داگىركردن و چەوساندەنەۋەيى ئەمان ۋەك پىشەمەرگە و خەباتگىر لە جەنگدا بوون لەگەلدا، ئەو پۇست و پاينەش كە چاران داگىركەران پريان دەكردەۋە، ئەمرو بە كەسە نزىكەكان و بە كەسانى جىيى متمانەي ناو پارتە سىياسىيەكانى خۇيانى پىر دەكەنەۋە. ئەگەرچى فانون بە زمانى پياۋەتى قسە لەم گۇرپانكارىيانە ناكات، بەلام لە درىژكردنەۋەي دىدەكانى ئەودا بۇ ناو ئەم بوارە، دەكرىت بلىين ئەۋەي پوو دەدات گۇرپانى "پياۋەتىي شۇرشگىرپانە"ي قۇناغى خەباتى دژ بە كۇلۇنئاليزمە بۇ "پياۋەتىيەكى كۇلۇنئاليانەي نوئ" كە مۇدىلە كۇلۇنئاليزمە توندوتىژەكە ژىرخانە پەمزى و ئەخلاقى و بەھاييەكەيەتى. بەمەش قۇناغى دواي سەركەۋتن لە زۆر پوۋەۋە دەگۇپىت بۇ درىژەدانىكى ھەملەلەينەي قۇناغى كۇلۇنئاليزم.

ئاشكرايە ئەو دەسلەتە كوردىيەي لە دواي سالى ۱۹۹۰ لە ھەرىمدا دروست بوو، بەتاييەتى لە دواي سالى ۲۰۰۳ۋە، بەم چوارچىۋە فائۇنئىيەدا تىيەرى. ئىرادە و تەماح و ھەزى مۇنۇپۇلكردنى تەۋاۋى سىياسەت و ئابوورى لە يەك كاتدا، شۇرشگىرپە خەباتكەرەكانى دوينىي گۇپى بۇ بازارگان و خاۋەنئىشە گەندەل و كاپىتالىستە بىمۇرالەكانى ئەمرو، ھەموو ئەمەش لە ناو سىستىمىكى پەيى لە كاپىتالىزمى خزمچى و جەردەيىيى بالادەستكراۋدا.^۱ لە كوردستاندا پىشەمەرگەكانى

۱_ بىروانە:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/7178820.stm

دوینی، به‌تایبه‌تی نوخبه بالاده‌ست و خاوه‌ن بریاره‌که، شه‌ری ناوخویان به‌کار هینا بۆ ده‌ستبه‌سه‌راگرتن و کۆنترۆلکردنی زیاتری سه‌رجه‌م په‌هه‌نده جیاوازه‌کانی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و فره‌هنگی و له‌ویشه‌وه سه‌پاندنی ته‌واوی ده‌سه‌لاتی خویان به‌سه‌ر کۆمه‌لگای دوا‌ی راپه‌ریندا. ئابووری کوردستان به‌ شیوه‌یه‌کی زۆر فراوان و هه‌مه‌لایه‌ن هینترایه ژیر ده‌سه‌لات و کۆنترۆلی نوخبه حوکمه‌رانه‌که‌وه. کردنه‌وه‌ی هه‌ر پرۆژه‌یه‌کی ئابووری و راپه‌راندنی کاره‌کانی به‌وه‌وه په‌یوه‌ست بوو کێ له‌ناو نوخبه ده‌سه‌لاتداره‌که‌دا ده‌ناسیت. خیزان و که‌سه نزیکه‌کانی ئه‌م نوخبه‌یه پۆسته بیرۆکراتیه گرنگه‌کانی ناو سیسته‌مه‌کیان پێ درا و کۆنتراکته چه‌ور و گه‌وره‌کانی حکومه‌تیشیان خرابووه به‌رده‌ست، ئه‌مانیش هه‌موو ئه‌و شتانه‌یان له‌نیوان خویان و که‌سه نزیك و متمان‌ه‌پێکراوه‌کانیاندا دابه‌ش ده‌کرد. له‌پال ئه‌مانه‌دا ده‌زگا سیاسیه هه‌ره گرنگه‌کانی هه‌ریم، پارتی سیاسیه‌کان، په‌رله‌مان، ده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ت، له‌شکر، هیزه‌کانی ئاساییش و هه‌والگری، پۆلیس و هیزێ پێشمه‌رگه خوشی، به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌خۆ هینترانه ژیر ده‌سه‌لات و پکیفی نوخبه ده‌سه‌لاتداره‌که‌وه و زۆربه‌شیان له‌ پێگای کوپ و که‌س

١_پروانه:

Clark, Kate (2014). Corruption in Iraqi Kurdistan, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continent/s/7178820.stm, accessed on 3 July 2014. See also: Corruption in the Kurdish North, www.wikileaks.org/cable/2006/02/06KIRKUK37.html, accessed on 20 august 2014.

و خزمه نزيكه كانيانه وه بهر يوه دهبران. وهك چؤن ئهم نوخبيه دهسه لاتة ئابوورى و مالىييه كهى به كار دههينا بؤ بههيزكردنى دهسه لاتى سياسى و دروستكردنى ههواداران له ناو كومه لكادا، ئاواش دهسه لاتة سياسىييه كهى به كار دههينا بؤ دهوله مه ندبوونى زياتر له ناو ئابوورى ههريمدا. ئهو هيلانهى كه دهسه لاتداران و دهزگاكانى حوكمرانى له يهكترى جيا دهكاته وه به ته واوى شيويزان و له زور دؤخيشدا به ته واوى سپرانه وه. هاوكات ههردوو پارتكه به شى زورى ميدياكانى ههريميان يان كونترول كرد، يان به تال كرده وه له هه روزه يهكى رهخه يى و خوشيان دهستان كرد به دروستكردنى ئيمپراتوريه تىكى ميديايى تايبهت به خويان. دهزگا گرنگه كانى وهك زانكؤكان و ئورگانه كانى كومه لكاي مه دهنيشيان به شيويهكى ترسناك كونترول كرد و ههولئ ته واويان دا بؤ ئه وهى ئهو دهزگايانه له هه ر مه ترسييه كى رهخه گرتن و ناره زاييده رپر ين به تال بكه نه وه. هاوكات دهسه لاتى داوه رييكردن يش به ته واوى گري درا به ويست و ئيرادهى دهسه لاتدارانه وه و به مهش ولاته كه به تال كرايه وه له هه ر شتيك بتوانيت له ده ره وهى ئهو نوخبه بالاده سته دا بوونيكي سه ربه خو و كاريگه رى هه ييت. هه ريم به كرده وه بوو به مالى ئهو دوو پارته سياسىيه و ئه وان يش بوون به سه ردار و خاوه نمالى ئهو ماله.

به كورتى "پيشمه رگه" كانى دوينى سه رجه مى دهسه لاتة سياسى و سه ربازى و ئه منييه كهى خويان به كار هينا بؤ كه له كه كردنى هه رچى زياترى سه رمايه يه كى زور و بؤ كونترول كردنى كه رته ئابوورىيه ستراتيژييه كان، له وان ههش

که‌رتی نه‌وت و بیناسازی و بازرگانیکردنی هه‌مه‌جۆر له‌گه‌ل
دونیای ده‌ره‌وه‌دا. ئهم تیکه‌لبوونی پاره و ده‌سه‌لاته‌به‌یه‌کتري
بۆته هۆکاری دروستبوونی گه‌نده‌لی و فه‌سادیکي که‌موینه و
که‌وره له هه‌ریمدا.^۱ بووه هۆی دا‌یرانیکي ته‌واوی دونیای
”پیشمه‌رگه‌کانی دوینی” و دونیای ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی ئه‌م‌رۆکه
ئه‌و پیشمه‌رگانه له پینگای مۆنوپۆلکردنی ده‌سه‌لاته‌کانه‌وه
دروستیان ده‌کرد. خالێک که ده‌هیتیت لێره‌دا هه‌یمایه‌کی
خیرای بۆ بکه‌ین ئه‌وه‌یه که ئهم ”کۆنه شو‌ر‌ش‌گه‌یرانه” که
هاوکات ”پیاوه به‌هه‌زه‌کان”ی ناو نوخبه ده‌سه‌لاتاره‌که‌ی
هه‌ریمن، زیاده‌له‌ چاره‌که‌سه‌ده‌یه‌که له لووتکه‌ی هه‌ره‌می
ده‌سه‌لاتدان، کاتیکیش پیر ئه‌بن و توانایان بۆ هوکمرانیکردن
که‌م ده‌بیته‌وه، به‌ شیوازی جیاوازی مندا‌له‌کانیان ئاماده
ده‌کریت بۆ ئه‌وه‌ی جیگا‌کانیان بگره‌وه و پۆلی ئه‌وان
وه‌ک ده‌سه‌لاتداری گه‌نج بیه‌ین. ئه‌و نووسه‌ر و پ‌ر‌وش‌نیه‌ر و
پ‌ر‌ژنامه‌نووسانه‌ی به‌ شیوه‌یه‌کی پ‌ه‌خ‌نه‌یی له‌سه‌ر ئهم دونه‌ی
گه‌نده‌له تازه‌دروستکراوه‌یان ده‌نووسن، تووشی جۆره‌ها

۱_ پ‌ر‌وانه:

In a report from late 2011, Transparency International (TI) indicates that the Republic of Iraq, including the Kurdish regional administration, is among the eight most corrupt countries and territories in the world. See: <http://www.presstv.ir/detail/230670.html>. See also: http://sbeiy.com/%28A%28TwJqy58EzQEkAAAANTQ1OWM2NWyOWZmNi00Zjg2LWFiMzItOTk4OTY3ZDI0M2Dk0LNLEEa5-wNVJosbHK6fZIIpvtg1%29S%28vycai4hbu2cj445b0la0zjbm%29%29/article_detail.aspx?ArticleID=6322&AuthorID=717.

شيوازی توندوتیژی دهبنهوه، له گرتن و لیدان و ترساندنهوه تا به کوشتن و لهناو بردن دهگات.^۱ بهکورتی ئهوهی له دونیای دواي پاپه پیندا پرووی دا ئهوه بوو پیتشمه رگه کانی دوینی سیستمیکی سیاسیی دهسه لاتگه ریان له هه ریمدا دروست کرد که دهکریت زۆر به ئاسانی به سولتانیزمی نوئ، new sultanism ناوی بهین.^۲ سیستمیک پر له "پیروی گهندهل" و "خۆپه رست" و "بیمۆرال".

ئهگه رچی کۆنه پیتشمه رگه سه رمایه داره دهسه لاتداره کانی ناو هه ردوو پارته که گروپینکی بهووکن، به لام به رادهیه کی هینجگار گه وره دهوله مهندن و ژیا نینکی پر په فاهیه تی که موینه ده ژین. ئه مهش به شیوهیه کی نه پیتی نا، به لکو به شیوهیه کی به رچاو و هه ندیک جار له فۆرمی نماییشکردنکی شانۆبیشدا. ئه م نوخبه دهسه لاتداره و خزم و کهس و هه واداره نزیکه کانیا ن، ژیا نینک دوور له کۆمه لگا، ژیا نینکی ته و او دا برا و له ناو گیتۆکانی خۆیا ندا، ده ژین. ژیا نینک دا برا و له و شار و ژینگانه ی تیایدا

۱_ بره وانه:

'Is Kurdistan the Next Autocracy? Petro-Dollars Lead to Corruption in Northern Iraq': [http://www.alternet.org/world/autocracykurdistan? page=0%20C0](http://www.alternet.org/world/autocracykurdistan?%20page=0%20C0). See also: Journalist who covered corruption killed in Iraqi Kurdistan after getting threats: https://www.ifex.org/iraq/2013/12/06/killed_in_kurdistan/.

۲_ سه بارهت به سولتانیزمی نوئ بره وانه:

H.E.Chehabi and Juan J.Linz (eds.) (1998). Sultanistic Regimes. The Johns Hopkins University Press.

سه بارهت به سولتانیزم له کوردستان بره وانه: مهريوان وريا قانع (۲۰۱۴).

فاشیزم یان سولتانیزم؟ پرۆنامه ی ئاوینه. ۱۴-۱-۲۰۱۴.

<http://www.awene.com/opinion/2014/01/14/29082>.

ده‌ژین، له ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و کۆمه‌لگایه‌دا که حوکمه‌رانیی ده‌که‌ن. له‌م گیتۆیانه‌دا ئه‌وان نه‌خۆشخانه‌ی تایبته، بازاڕی تایبته، ئاو و کاره‌بای تایبته‌یان هه‌یه، منداڵه‌کانیان ده‌چنه قوتابخانه‌ی تایبته و زۆربه‌ی جار به‌ زمانی ئینگلیزی و تورکی وانه ده‌خوێنن و زمانه‌ کوردییه‌که‌یان ته‌واو لاواز و هه‌ژاره. ئه‌م "پیشمه‌رگانه‌ی جاران" شاره‌ کوردستانییه‌کانیان له‌ دونه‌ی دوا‌ی پاپه‌ریندا دابه‌ش کرد بۆ گه‌ره‌که‌ زۆر ده‌وله‌مهنده‌کان و گه‌ره‌که‌ هه‌ژاره‌کان و ئه‌مه‌نه‌شیان به‌ چهندان شیوازی جیاواز له‌یه‌کتری جیا کردۆته‌وه، به‌مه‌ش نه‌ک هه‌ر ته‌نها شیوازی تازه‌ی هه‌ژاری و ده‌وله‌مهندی سهرسوپه‌ینه‌ریان دروست کردوه، به‌لکو سه‌رجه‌می ئه‌و په‌یوه‌ندیانه‌یان وێران کرد که به‌ درێژایی چهندان سه‌ده‌ له‌نیوان ده‌وله‌مهندی و هه‌ژاری له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا دروست ببوو. په‌یوه‌ندییه‌ک شتێک له‌ هاوسه‌نگی کۆمه‌لایه‌تی تیندا بوو. شیوازی دابه‌شکردنی پاره‌ی نه‌وت و شیوازی دابه‌شکردنی کونکراته‌ گه‌وره‌کانی بیناسازی له‌ کوردستاندا له‌ قازانجی گه‌ره‌ک و به‌شه‌ ده‌وله‌مهنده‌کانی شاره‌کاندا بوو. ئه‌مه‌ش ئه‌و دابه‌شبوونه‌ چینه‌یه‌تیانه‌ی که هه‌بوون قوولتر و فروانتر کردوه و به‌به‌رده‌وامییش قوولتریان ده‌کاته‌وه. هه‌موو ئه‌مانه له‌ په‌وتیکدا که تیایدا ژماره‌ی دانیشتوان به‌ خه‌زایی زیاد ده‌کات و "په‌ڕۆسه‌ی به‌شاربوون" تا دیت فروانتر ده‌بێته‌وه. سالانه‌ هه‌زاران خوێندکاری زانکۆکان خوێندن ته‌واو ده‌که‌ن و ده‌که‌ونه‌ ناو بازاڕیکی په‌یعی کۆنترۆلکراو و گه‌نده‌له‌وه، بازاڕیک به‌ شیوه‌یه‌ک ڕێک خراوه که نه‌ک ته‌نها ده‌سه‌لاتی

پيشمه‌رگه‌كاني دويني و سه‌رمایه‌داره گه‌وره‌كاني ئه‌م‌پۆكه
بپاريزيت، به‌لكو شانس‌يكي زۆر كه‌ميش بۆ به‌ش‌يكي گه‌وره‌ي
كۆمه‌لگا ده‌هيئت‌ه‌وه كه‌ بتوانن كاريكي ماقووليان ده‌ست
بكه‌ويت و ژيان‌يكي نيم‌چه‌سه‌ربه‌خۆ ده‌ست پي بكه‌ن.

ئهم هه‌لومه‌رجه تازه‌يه كه له دونياي دواي راپه‌پيندا هاته
كايه‌وه، واى كرد "پياوه‌تيي پيشمه‌رگانه" به هه‌موو ئه‌و
مانايانه‌وه كه باس‌مان كرد، پووبه‌پووي قهيرانى باوه‌ر و
متمانه‌پنكردن ببيت‌ه‌وه. شتيكي ئه‌وتۆ له به‌هاكاني ئهم مۆديله
له پياوه‌تي له‌ناو واقيعدا بووني نه‌ما، ئه‌و دونيايه‌ي دروست
كرا كۆمه‌ليك به‌هاي تازه‌ي هيتايه پيشه‌وه كه ته‌واو ناكۆك
بوون به به‌هاكاني پياوه‌تيي پيشمه‌رگانه. كه‌چى نوخبه
ده‌سه‌لاتداره بازرگانه سياسييه كه ده‌يه‌ويت وينه‌كاني ئهم
"پياوه‌تييه پيشمه‌رگانه‌يه" بپاريزيت و زياتر و زياتر مه‌حكهم
و پته‌وي بكات، بۆ ئه‌وه‌ي بتوانن هه‌م وينه‌كۆنه‌كاني خويان
وهك خه‌باتكه‌ريكي سياسي و جه‌نگاوه‌ريك بۆ نازادىي بپاريزن،
هه‌م له‌م رڭايه‌شه‌وه وينه‌ناشيرين و ترسناكه‌كاني پياوه‌تيي
ئينستاين بشارنه‌وه. ماشينه ئايدى‌ئۆلۆژييه زه‌به‌لاحه‌كه‌ي
هه‌ردوو پارت‌ه‌كه‌ خزانه‌ خزمه‌تي پاراستن و كۆنترۆلكردنى
وينه و ماناكاني پياوه‌تيي پيشمه‌رگانه‌وه، له‌و دونيايه‌دا كه
خالييه له ئايدى‌ئاله‌كاني ئه‌و فۆرمه له پياوه‌تي. له‌م به‌وته
تازه‌يه‌دا "پياوه‌تيي پيشمه‌رگانه" كراوه به ئايدى‌ئۆلۆژياي
به‌رزخاندن و به‌موقه‌ده‌سكردنى راپوردووي ئه‌و بازرگانه
سياسيه‌يى بالاده‌ستانه و ئه‌ندامانى خيزانه‌كانيان. خراوه‌ته
خزمه‌تي زيندوو‌راگرتنى وينه‌كاني ميژوويه‌كه‌وه كه كۆپيه

هه‌ره هه‌ره ساده و لاوازه‌کانیشی له ئێستادا نه‌ماوه. پێک له‌و کاته‌دا که سیستمیکی سیاسی و ئابووری ته‌واو گه‌نده‌ل و داخراویان دروست کردوه، سیستمیک خرابیه‌کاره‌یتانیککی هه‌مه‌لایه‌نانه‌ی دسه‌لات و فۆرمه هه‌ره داخراوه‌کانی خزمخواهیی له ئاکاره هه‌ره سه‌ره‌کیه‌کانیه‌تی، "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه" وه‌ک پیاوه‌تی بالاده‌ست نمایش ده‌کریته و هه‌ولی چه‌سپاندنی ده‌دریته. ئهم ناکۆکیه گه‌وره‌یه له‌نیوان واقع و وینه‌کاندا، له‌نیوان پیاوه‌تییه‌کی نوێ له واقیعدا دروست ده‌بیت و پیاوه‌تییه‌ک که دونیاکه‌ی و زه‌مینه سیاسی و به‌های و ته‌خلاق و کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی ئاوا بووه، ئه‌و ناکۆکیه سه‌ره‌کیه که ته‌مڕه‌که له هه‌رمیدا هه‌یه، ته‌مه‌ش بته‌مای ئه‌و قه‌یرانه قووله‌یه که "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه"ی له‌و دونیا تازه‌یه‌دا تی که‌وتوه، پیاوه‌تییه‌ک هیچ شتیک نایه‌یتنه‌وه ناو دونیای دروستکراوی دوا‌ی راپه‌ڕین و ناتوانیت وه‌ک مۆدیله‌ی سه‌ره‌کی پیاو‌بوون له‌ کۆمه‌لگای دوا‌ی راپه‌ڕیندا ده‌سته‌به‌کار بیت.

نا‌ه‌زایه‌تی کۆمه‌لایه‌تی و مه‌سه‌له‌ی پیاوه‌تی

له‌ سالانی راپه‌ردوودا دۆخی نا‌ه‌زایی و تو‌ره‌بوونی کۆمه‌لایه‌تی له‌ هه‌ریه‌ی کوردستاندا به‌رامبه‌ر به‌وه‌ی له‌ دونیای دوا‌ی راپه‌ڕینه‌دا دروست کراوه به‌ ئاستیکی به‌رز گه‌یشته، به‌ جۆریک له‌ سالێ ۲۰۱۱ ئهم نا‌ه‌زاییانه گه‌یشته‌ لووتکه و به‌شیکی گرنگی دانیش‌توانی هه‌ریه‌م‌ه‌رژانه سه‌ر شه‌قامه‌کان بۆ ده‌ربه‌ڕینی نا‌ه‌زاییه‌کانیان. ئهم نا‌ه‌زاییانه دژ به‌ دۆژمێ ده‌ره‌کی نه‌بوون، به‌لکو دژ به‌ شیوازی

حوكمپرانىكردىنى پىشمهگه شوپشگىزهكانى جاران بوو.^۱ خهلك، بهتاييهتى گه نجان، داواى ريفورمى سياسى مانادار و بنبركردىنى گهندهلى و شهفاهيت و دهستگوركيكردىنى دهسهلاتيان دهكرد. بهلام دهزگاكانى پوليس و دهزگا نيمچه ميليشياكانى دهسهلاتداران كهوتنه گيانى خوپيشاندهران، هيزهكانى ئاسايش چهندان كهسى مهدهنى و بىچهكيان كوشت و بريندار كرد، يهكيك لهوانه مندالتيكى تهمن دوازده سال بوو، سهدان خوپيشاندهر گيران و چهندانش ئازارى جهستهى دران، ژمارهيهكى زوريش به شتياوزى جياواز توقيندران. ^۲ بهم جورهش "پىشمهركهكانى دوينى" كهوتنه گيانى ئه و نهويه له گه نجان كه له ناو دونياى حوكمپرانىكردىنى نهواندا كه وهره بووبوون و جگه له و دونيايهش هيچ دونيايهكى تريان نه ده ناسى.

له م دونيايه دا و له پهيوهنديدا به و گورانكارىيانه وه كه باس كران، په نابردنى به ردهوام بو توندوتىژى بوو به ئامرازىكى

۱ _ بو زانبارى زياتر سه بارهت به ناره زاييهكان و خوپيشاندهكانى سالى ۲۰۱۱ بپروانه:

'Failing Oversight: Iraq's Unchecked Government' International Crisis Group Middle East Report N°113, 26 September 2011. See also: 'In Iraqi Kurdistan, Satisfaction with Infrastructure Crumbles': <http://www.gallup.com/poll/157298/iraqi-kurdistansatisfaction-infrastructure-crumbles.aspx>.

۲ _ پروانه:

'Failing Oversight: Iraq's Unchecked Government'. International Crisis Group Middle East Report N°113, 26 September 2011.

هه‌نجار گرنگ و سه‌ره‌کی پێکخستنی په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان کۆمه‌لگا و نوخبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌که‌ له‌ هه‌رێمدا. توندوتیژی پێزمانی پێکخستن و پاراستنی ئه‌و دونیا تازه‌یه‌یه‌ که‌ له‌ دونیای دوا‌ی راپه‌ریندا له‌ پێگای خراپه‌کاره‌یتانیکه‌ به‌رفراوانی ده‌سه‌لاته‌وه‌ دروست کراوه‌. ده‌سه‌لاتدارانی هه‌رێم دونیایه‌کیان دروست کردوه‌ که‌ نایانه‌ویت بگۆردریت، ده‌یانه‌ویت به‌و شیوه‌یه‌ بمیته‌وه‌ که‌ له‌ قازانج و مه‌سه‌له‌تی خۆیاندایه‌، به‌مه‌ش "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه"، که‌ پیاوه‌تییه‌کی شوێشگیر و گۆرانه‌خوازه‌، له‌ کرده‌وه‌دا گۆراوه‌ بۆ پیاوه‌تییه‌کی دژه‌گۆران و دژه‌شوێش. پیاوه‌تییه‌ پێشمه‌رگانه‌ پیاوه‌تییه‌ی خۆنه‌ویستی و به‌ته‌نگه‌وه‌هاتن و خه‌مخۆرییه‌ له‌ ژیا‌نی گشتی و له‌ داینگردنی دادپه‌روه‌ری و پاراستنی ئازادی، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ئه‌رزى واقیع له‌ هه‌رێمدا رۆو ده‌دات پێکه‌وه‌نه‌ی ئه‌م به‌ها‌پانه‌یه‌. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه‌، به‌لکو ده‌سه‌لاتی کوردی به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام له‌ گه‌شه‌کردنایه‌ بۆ ده‌سه‌لاتداریه‌تییه‌کی ده‌سه‌لاتگر، ئه‌و سیستهمی که‌ خه‌ریکه‌ به‌ته‌وا‌وی دروست ده‌بیت و ده‌چه‌سپیت، له‌و چه‌مه‌که‌ نزیک ده‌بیته‌وه‌ که‌ هه‌ندیک زانای سیاسیی ناوی "جه‌مله‌که‌" ی لێ ده‌نین، "جه‌مله‌که‌" تێکه‌لکردنی وشه‌ی جمهوریه‌ت و مه‌مله‌که‌ته‌ به‌یه‌کتری. له‌م سیستهمدا ده‌سه‌لات له‌ باوکه‌وه‌ بۆ کو‌ر، یان له‌ نێو ئه‌ندامانی هه‌مان خێزان یان بنه‌ماله‌ی ده‌سه‌لاتداردا، ده‌هێلدریته‌وه‌.^۱ به‌م جو‌ره‌ توندوتیژی نه‌ک ته‌نها بووه‌ به‌ به‌شیک له‌

۱. بۆ زانیاری زیاتر ده‌رباره‌ی "جه‌مله‌که‌" بڕوانه‌:

Filiu, Jean-Pierre (2011). The Arab Revolution: Ten Lessons from the Democratic Uprising. Oxford University Press, p. 8.

پينكهاټى ناوهكيى سيستمه سياسىيه دهسه لاتدارهكه، بهلكو بهشيكيشه له نامرازى بهرگريکردن و سهپاندى بهزورى "پياوهتى پيشمهركانه"ى نامز بهو دونيايهى دروست كراوه، سهپاندى بهزورى بهسهر دونيايهكدا كه هيچ رهگهزيك له رهگزهكانى نهو پياوهتبييهى تيدا نهماوه. نههم سهپانده ههولى بهرزپاگرتنى دروزنانهى ههنديك بههايه كه له واقيعدا پينچهوانهكانيان نامادهيه و پينچهوانهكانيان پياده دهكرين.

قهيرانى نوخبه دهسه لاتدارهكه و توندوتيزبونى بهردهوامى نههم نوخبيه بو پاراستنى دونيايهكى تهواو گهندهل، بووه به بهشيك له قهيرانى "پياوهتبي پيشمهركانه" و سهرحمى نهو بههايانهى نههم جوړه له پياوهتى كارى بو كرده و بهرهمى هيناه. نههم گورانكاريانه وايان كرد پيوهره پخوانييهكانى "پياوهتبي پيشمهركانه" بو جياكړندهوى دز و جهرده و پياوكوژ و ناپاك له پياوى ناسايى و پاك و باش و نرخدار، جياكړندهوى خوږه رست له گيانفيدا، پياوهتبي راست له پياوهتبي ههله، تهنانهت بو جياكړندهوى ترسنوك له پالهوان و خائين له نيشتمانهپهروه، تهواو تووشى تيكچوون و شلهژانى ناوهكى بيت و نهو پيوهرانهى نههم شينوازه له پياوهتى ههلكريهتى، هيچ پهيوهندييهكيان بهو دونيايهوه نه ميتيت كه دروست كراوه. بههم جوړه قهيرانى "پياوهتبي پيشمهركانه" بهناو ويرانبونى سهرحمى نهو بههايانهدا تيدهپهريت كه كومهلگاي نيمه بو جياكړندهوى پياوهتبي باش له خراپ و پياوى ناسايى له پياوى نهفره تلېكراو دروستى كړدبوو. بهلام كيشهكه تهنها ليرهدا کوتاييى پى نايهت، چونكه نههم قهيرانه له پياوهتيدا بووه

بە بەشێک لە قەیرانیکی قوولتر و بنەرەتتەر لە ھەرێمدا، کە بریتییە لە قەیرانی گواستەووە لە "ھەژموونی سیاسیی" ھووە بۆ "خۆسەپاندنی سیاسیی". بە ئەم خالە کە مەکیک وردتر شیی بکەینەووە.

لە ھەژموونەووە بۆ بەزۆرخۆسەپاندن

وێک وتمان ھەلگرانی "پیاوھتیی پێشمەرگە" لە ھەوێدەکان و سالانی دووھەزاردە گۆڕان بۆ چینیکی لە سەرمایەدار و بازرگانی گەندەل، کە ئەک تەنھا ئەو دەسەلاتە زۆرانی لەژێر دەستیاندان بوو زۆر بەخرایی بە کاریان ھینا و زۆر خۆپەرستانە و ئەنانییانە خۆیان و ھەوادارە نزیکەکانیان دەولەمەند کرد، بەلکو سلیشیان لەووە نەکردەووە بە شێوھەکی بەربلاو توندوتیژی بەرامبەر بە کۆمەلگا بەکار بەھێن، کاتیکی خەلک کەوتنە پەخنەکردنی شیواز و مۆدیلی ھوکمراڤییەکیان. ئەم دۆخە نیشانی دا کە دەسەلاتداران لە ھەرێمدا نەیان دەتوانی چیتەر لە پێگای "ھەژموون" ھووە، hegemony، ھوکمراڤیی بکەن، بەلکو پەتایان بۆ ستراتیژیەتی "بەزۆرخۆسەپاندن"، domination، برد. جیاکردنەووەی ستراتیژیەتی "ھەژموون" لە ستراتیژیەتی "خۆسەپاندن" دەگەریتەووە بۆ کارە تیورییەکانی فەیلەسوفی سیاسی ئیتالی: ئەنتونیۆ گرامشی. گرامشی لە نووسینەکانیدا ئەم دوو شیوازە لە تەکنیکی و ستراتیژیەتی ھوکمراڤیی لەیەکتەری جیا دەکاتەووە. لای گرامشی ھەژموون ئەو شیواز و ستراتیژیەتی ھوکمراڤییە کە خەلک تیایدا لە پێگای رازیبوون و پێکوتن لەگەڵ دەسەلاتدارانەووە ھوکمراڤیی دەکرین. ھەژموون ئەزموونی

قبوولکردنى خوځه خوځى کومه لگايه بڼو هوکمرانه کاني،
قبوولکردنى سه رکردايه تيکردنى هوکمرانه بڼو کومه لگا، له
ههژمووندا مه سه له ي ريکه وتن و رازيبوون سه ره کييه، کومه لگا
سه رکردايه تيکردنى نه خلقي و په مزي ده سه لاتدارانى قبووله،
به ها سياسي و کرده سياسي و نه خلاقه سياسي کاني نه واني
قبووله. به لام له خو سه پانندا هېچ په کيک له مانه ناماده نيه،
ستراتيژيه و شتوازي هوکمراني له پيگاي ئيجبارکردن و
په نابردن بڼو توندوتيزي و فشاري به رده و امه وه، کار ده کات.
به کورتي، ستراتيژيه تي "به زور خو سه پانندن" پيک پيچه وانه ي
ستراتيژيه تي ههژموونگه رايييه، له خو سه پانندا ده سه لات
خوځه خو قبوول ناکري، حيا کايه ته کاني شويني باوه و متمان
نين، به لکو به شتوازي جياواز خوځى ده سه پيښت، کومه لگا
ئيجبار ده کات قبوولي بکات، ريکه وتن و متمان له نارادا
نيه، په نابردن بڼو توندوتيزي و به کاره پتاني هه مه جوړي
به شيکي دانه برپاي ستراتيژکاني هوکمرانيه، هوکمرانيه ک
پشتي کردبيته ههژموون و په ناي بڼو خو سه پانندن بردبيت.^۱
له کوتاييشدا ئاکاري ده سه لاتيک له پيگاي ههژموونه وه
هوکمراني بکات نه وه په که تووشي قهيران نابيت، جيگيره،
چونکه کومه لگا به لن بڼو بريار و کاره کاني ده کات و خه لک
متمان ي پتيان هيه و له ده سه لاتداريتيشيان رازييه.

له ژير سايه ي نه و جياکاريه مي توذييه ي سه ره وه دا
ده کريت بلين ده سه لاتداراني هه ريم و موذيلى هوکمرانيه

۱_ بڼو زانباري زياتر له سه ر چه مکي "ههژموون" و "خو سه پانندن" برپاوه:
Gramsci A (1971). Selections from the Prison Notebooks.
Ed. and transl. by Q. Hoare and G. Nowell Smith. New
York: International.

بالادەستەكەيان، دەسلەتدار و مۇدىلىك نىن لە پىڭاى
 ھەزمونەۋە ھۆكمرانى بىكەن، بەلكو لە دۇخى پەنابردىنكى
 بەرفراۋان و بەردەوامدان بۇ ستراتىژىيەت و تەكتىكەكانى
 "بەزۇرخۇسەپاندن". ئەمەش پەنابردن بۇ توندوتىژى و
 بەكارھىتەننى بەرفراۋانى دەكاتە بەشىكى ھىجگار سەرەكى و
 بىنەپەتتى ھۆكمرانلىكردن لە ھەرىمدا. ئەم گۇرپانە، كە ۋەك
 وتم لە ئاستە كۆمەلايەتتى و فەرھەنگىيەكەيدا، ماناى گۇرپانى
 پىشمەرگەكانى جارائە بۇ سەرمایەدارە گەندەلەكانى ئەمپۇ،
 بونىادى كۆمەلايەتتى كۆمەلگای كوردستانى دونىاي دواى
 پاپەرىنى گۇرپوۋە. نوخبەيەكى دەسلەتدارى بچووك و ئەو
 ھەلقانەى لە دەسلەتدارانەۋە نىزىكن، لە ماۋەيەكى زۇر كەمدا
 و لە پىڭا پارەى نەوت و بازىرگانىيەكى مۇنۇپۇلكراۋەۋە، بە
 خىزرايىيەكى زۇر ھىجگار دەۋلەمەند بوون، بوون بە ھىزىكى
 كۆمەلايەتتى بەھىز و دەۋلەمەند و كارىگەرىيەكانىيان بۇ ناو
 سەرجەمى پىنكەتەى كۆمەلايەتتى دابەزانند. راستە ئاستى ژيان
 لە ھەرىمدا بە شىۋىيەكى كىشىنى بەرز بوۋەتەۋە، بە بەراۋرد
 بە سالانى ھەشتا و سالانى نەۋەد، بەلام سەرجەمى ئەو
 پەيوەندىيانەى لە كۆمەلگای كوردستاندا لەنىۋان ھەژارى و
 دەۋلەمەندىدا لەئارادا بوو، پەيوەندىى نىۋان كەرتە ھەژارەكان و
 كەرتە دەۋلەمەندەكان، گۇرپانىكى گەۋرە و پىشەبىيان بەسەردا
 ھات. كۆمەلگا پۇژانە دەبىنىت چۇن كەسان و گروپى دىياركراۋ،
 خەلكى سەربەم يان بەو خىزان و بىنەمالەى دىيارىكراۋ، ئەندامانى
 سەرۋەى خىزبەكان ھتد... لەناو تارىكى و ناشەفافىيەتتىكى قوول
 و ھەمەلايەندا، بەبى ھىچ ھۆيەكەى ماقوول بە خىزرايىيەكى
 سەرسەپھىنەر دەۋلەمەند دەبن و ئاستى ژيانىيان بە شىۋەيەكى

هيجگار خيرا بهرز دهبيتهوه، له کاتیکدا زورینهی کومه لگا، به بهراورد بهو مؤدیله له دهوله مهنديوونی خیرا و له پر، تووشی شیوازی نویی هه ژار که وتن ده بن. مه سه له که له به نه ته وه که متر مه سه له ی هه ژارییه، به لکو مه سه له ی تیکچوونی نهو په یوهندی و هاوکیشانیه که هه ژاری و دهوله مهندي له کومه لگادا به یه که وه گری ده دات. خه لک رهنگه به شیوه یه کی گشتی هه ژار نه بیت، به لام نه وه ی تیک چوو نهو په یوهندییه که هه ژاری و دهوله مهندي به یه که وه گری نه دات. نه م دوخه سه رچاوه ی دروستبوونی چه ندان قهیرانی سیاسی و کومه لایه تی و فرههنگی که وره یه، له وانهش قهیران له "پیاویتی پینشمه رگانه" دا. نه مهش وای کرده په نابردن بۆ توندوتیژی بووه تاقه ئامرازیکی سه ره کی راگرتن و هیشته وه ی په یوهندییه کانی ده سه لات و نهو په یوهندییه تازانه ی له هه ریمدا له نیوان هه ژاری و دهوله مهنديا دروست بوون. بۆیه نه وه ی پیوسته پروو بدات، جا تیکچوونی به هاکان و چ توندوتیژی دژ به ژنانه له کوردستاندا، نیشته جیکردنیانه له م ژینگه و رهوت و په یوهندییه تازانه ی دونیای دوا ی راپه ریندا. له راستیدا توندوتیژی به رامبه ر به ژنان به شیکه له م دیمه نه که وره یه ی توندوتیژی له ولاته که دا، که پرۆسه جیاوازه کانی گۆرانکاری کومه لایه تی و فرههنگی و سیاسی له دونیای دوا ی راپه ریندا دروستیان کرده. توندوتیژی به رامبه ر به ژنان دا براو نییه له په نابردن بۆ ستراتیژییه تی به زۆرخۆسه پاندن و پینداویستی به رده وامی نه م ستراتیژه به توندوتیژی له هه موو فورمه کانیدا.

تیکه لیبوونی سیاسهت به ئابووری و گۆرانی پینشمه رگه کان

بۆ بازرگان و کاپیتالیستی گه‌نده‌ل، شیوازی تری پیاوه‌تی
له‌ کوردستاندا هه‌تایه‌ کایه‌وه، ته‌واو جیاواز و ناکۆک به
"پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه" و وینه و به‌ها و مه‌رجه‌کانی.
شیوازیکی نوێ له‌ پیاوه‌تی له‌ کوردستاندا دروست بوو،
که‌ ده‌کریت به‌ "پیاواتیی بزنسکار" ناوی به‌هین، business
masculinity^١. ئهم پیاوه‌تییه‌ تازه‌یه‌ ئاکار و به‌ها و نرخه‌
تایبه‌تی خۆی هه‌یه، که‌ دواتر به‌دریژی باسی ده‌که‌ین،
به‌لام هاوکات هه‌تا بۆ ئه‌و راستیه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ده‌کات که
کۆنه‌پێشمه‌رگه‌ ده‌سه‌لاتداره‌کانی ئه‌مرۆ بوون به‌ چینگ له‌
بازرگان و خاوه‌ن ئیش و بزنیسی گه‌وره، که‌ درێژکراوه‌ی
ئێقلیمی و جیهانیان هه‌یه و ئاکاریکی ترانسناسیۆنالی
و نیولیبرالیان له‌خۆ گرتوه. ئهم دۆخه‌ تازه‌یه‌ جوړیک له‌
"پیاوه‌تی نیولیبرال"یی بازرگانانه‌ی هه‌تاوه‌ته‌ کایه‌وه، ته‌واو
ناکۆک به‌ پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه، به‌لام نوخه‌ کوردیه‌
بالاده‌سته‌که‌ هه‌ول ئه‌دات ئهم "پیاوه‌تییه‌ نیولیبراله‌" بازرگانه‌
له‌ناو "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه"دا جی بکاته‌وه و له‌ناو
دونیایه‌کی ته‌واو تازه‌دا له‌یه‌کتریان ماره‌ بکات. له‌ راستیدا
ئهم تیکه‌لکردن و گونجاندن و ماره‌کردنه‌ زۆر زه‌حمه‌ته،
ئه‌گه‌ر ته‌واو مه‌حال نه‌بێت، چونکه‌، وه‌ک وتمان، ئهم دوو
شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تی دوو شیوازی ته‌واو ناکۆک و دژبه‌یه‌کن.
کۆنیل، کۆمه‌لناسی بواری په‌یوه‌ندییه‌ ره‌گه‌زییه‌کان، ئاکاری
پیاوه‌تی بازرگانانه‌ و بزسمانه‌ به‌م شیوه‌یه‌ نیشان ئه‌دات:

١ _ پروهانه:

Connell, R. W. (1998). 'Masculinities and Globalization'.
Men and Masculinities 1 (1): 3-23

ئەوئى ماركەئى ئەم پياوئەتتە تايەتتەيە "ئەنئەنىەتتىكى گەورە و بەستتەركردنى مەنكى خۇپەرستە، ئىنتىماي كاتىي و كورت و مەرجدارە، لاوازىوون و بچوكبوونەوئى ھەستكردنە بە بەرپرسىيارىت بەرامبەر بە ئەوانى تر، سەردەرئەكردنە لە عەقلاىەتتى تەكنىكى، ھەرۈھە پەيوەندىي سىنكىسى كورت و كراوئەيە". بەكورتى پياوئەتتى بازىرگانى و بىزنىس پياوئەتتىكى خۇپەرستانە و نارسىستىيە^۱. ۋەك دەبىنىن ھەموو ئەم ئاكارە تايەتەنەي پياوئەتتى بىزنىسمان و پياوئەتتى بازىرگانى نيولىبرال، تەواو ئاكوئە بە ئاكار و بەھاكەنى پياوئەتتى پىشمەرگانە. ۋەك پىشمەر باسمان كىرد پياوئەتتى پىشمەرگانە پياوئەتتى لەخۇبوردن و قوربانىدان و خۇشويستنى ئەوانى تر و بەرگىركردن لە قازانچى گشتى و ئەفكىردنى خۇپەرستى و بىنىنى خەونى يەكسانى و رىزگرتنى مافەكانى مەرۋف و دەستەبەركردنى ئازادىيە. ۋە ئەم دوو جۆرە لە پياوئەتتى لە ھەموو شتىكدا لەيەكدى جىاواز و ئاكوئە. تىكەلبوونى سەرمایە و دەسەلات، خۇدەۋلەمەندكردنىكى خىرا و ناياساىي، گەندەلىيەكى بەرفراوان و ھەمەلايەنە، بەكورتى بالادەستىي كاپىتالىزمىكى چەتەگەرەنە، ۋىنەي پىشمەرگەكانى دۋىنىنى بەتەواوى شىۋاندو، ئەگەر تەواو سەرلەبەر وىرانىشى نەكردىت. ئەوئى ئەمەرق ئامادەيە پياوئەتتى بىزنىسمان و بىزنىسكارە لە قۇرمە نيولىبرالىيە چەتەگەرەنەكەيدا. ۋىنەي ئەم

۱_ ھەمان سەرچاۋەي پىشۋول ۱۶. بۇ زانىارىيى زياتر لەسەر ھەمان بابەت بىروانە:

R. W. Connell and Julian Wood (2005). 'Globalization and Business Masculinities'. *Men and Masculinities* 2005; 7; 347.

بزنسسمانه نیولیبیرالەش تەواو ناکۆکە بە وێنەی پێشمەرگە و پالەوانەکانی خەباتی ڕزگاریخوازی و بەرگریکردنی چەکداری. بەکورتی قەیرانی پیاوەتیی بالادەست لە هەرێمدا قەیرانی هەولداڵە بۆ تیکەڵکردن و پیکەوه‌گونجاندنی پیاوەتیی بزنسسمان و پیاوەتیی پێشمەرگە و هەولداڵی تیکەڵکردنی وێنە و بەهاکانی دوو هەمیانه بە یەکەمیان. پەيوەندیی ئەم شینواژە لە پیاوەتیی بزنسمانانە بە سیکسەوه‌بابە تیکی گرنگە و لە لاپەرەکانی داھاتوو دەگەڕێننەوه‌سەری.

ئەم قەیرانە سیاسی و ئەخلاقیانە، کە تەحەدای گەورەن بۆ پیاوەتیی پێشمەرگە و ئەخلاقیاتە خۆنەویست و شوێشگێژانەکی، وای لە دانیشتوانی هەرێم کردووە، بۆ ئەوەی سەرلەنوێ تەفسیری هەلومەرج و دۆخی ژبانی خۆیان و ئەوانەی دەسەڵاتدارەکانیان بکەنەوه، سەرلەنوێ تەفسیری سەرچەمی دۆخەکە بکەنەوه. لەم هەلومەرجەدا خەڵک تا دیت تووڕەتر و بێزارتر و بێباوە‌پتر دەبن بەرامبەر بە دەسەڵاتداران، متمانەیان بەو دۆخە نامینیت کە دروست کراوە و تێدەگەن زۆربەی هەرەزۆری ئەوەی کە دەگوتریت درۆ و خورافەتە و ئەو زمانەشی کە دەسەڵاتداران قسەی پێ دەکەن بە زمانی خۆیان نازانن. هەولداڵ بۆ داڕێژکردنی لانی کەمی یەكسانی و ڕێزگرتن، ڕەفەزکردنی گەندەلی و ڕەخنەکردنی پەيوەندییە ناهاوسەنگەکانی دەسەلات، هیزی پشتی چەندەها نارەزاییدەربیرین و خۆپیشاندان بوون لەم چەند سالەی ڕابردوودا. ئەم پروتییست و نارەزاییدەربیرانە کەلینی تریان کردۆتە دیواری پیاوەتی لە هەرێمدا. وەک

چون پياوه‌تیی بزئسکار و بازرگانان له‌پال سیاسه‌تی نیولیرالدا به‌ته‌نیشت پياوه‌تیی پئشمه‌رگانه‌وه هاتوته کایه‌وه، هاوکات جۆریکی تر له پياوه‌تیی له‌ناو کومه‌لگادا دروست بووه که ده‌شیت به "پياوه‌تیی پرۆتئست" و "ناره‌زییده‌برین" ناوی به‌ین، *protest masculinity*. پياوه‌تیی پرۆتئست، وهک نه‌ده‌بیاتی بواری لیکۆلینه‌وه‌ی جیده‌ریی پیمان ده‌لیت، هه‌لگری ئاکاری "شوناسیکی ره‌گه‌زییه که پئداگری له‌سه‌ر ناره‌زییده‌برین ده‌کات به‌رامبه‌ر به په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ره‌مه‌پێتان و مۆدیلی بالاده‌ستی پياوه‌تی." پياوه‌تییه‌که دژ به مۆدیلی ئابووری بالاده‌ست و دژ به به‌هاکانی مۆدیلی پياوه‌تی بزئسکاره. ئهم پياوه‌تییه نارازییه به شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ گرێ دراوه به وینه‌ی ئهو گه‌نجه تووربه و ناوهمیدانه‌وه که له هه‌رمیدا دروست بوون. نه‌وه‌یه‌کی گه‌نج که وینه‌ی خۆیان نه له پياوه‌تیی پئشمه‌رگانه و نه له پياوه‌تیی بزئسن و بازرگاناندا نادۆزنه‌وه، ئاکاری دژه ده‌سه‌لاتی ئهم شیوازه گه‌نجانیه‌ی پياوه‌تیی پرۆتئست، که ناره‌زییده‌برین و به‌رگریکردن به‌یه‌کتري تیکه‌ل ده‌که‌ن، جاریکی تر په‌نا‌بردن بۆ توندوتیژی و به‌کاره‌یتانی فراوانتر ده‌کاته‌وه، وهک ئامرازیک بۆ چاره‌سه‌رکردنی ناکۆکی نیوان شیوازه جیاوازه‌کانی پياوه‌تیی خۆی و بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ سیاسی و کومه‌لایه‌تییه‌کان خوشیان.

به‌کورتی، سیستمی پياوه‌تیی پئشمه‌رگانه له هه‌رمیدا

١ ده‌رباره‌ی "پياوه‌تی پرۆتئست" یان "پياوه‌تی ناره‌زییده‌برین" به‌روانه:
Walker, Gregory Wayne (2006). 'Disciplining Protest Masculinity'. *Men and Masculinities*. July 2006 9: 5-22

درز و شه‌بقی زۆر گه‌وره‌ی تیا دروست بووه و ته‌واو له‌رزۆک و ناجیگیر بووه، شیوازی نوێ و دژی پیاوه‌تی تازە دروست بووه، توندوتیژییەش بووه بە بەشیکی ناوه‌کی چاره‌سه‌رکردنی ناکۆکییه‌کانی نینوان ئەم جو‌ره جیاوازانە له پیاوه‌تی. دروستبوونی ئەم شیوازانە له پیاوه‌تی جیاواز و ناکۆک بەیه‌کتری یه‌کێکه له هۆکاره‌کانی دروستبوونی ئەو "شه‌ژانه پێوانه‌یی"یه‌ی باس‌مان کرد. بۆ ئەوه‌ی له په‌یوه‌ندییه‌ ره‌گه‌زییه‌کانی نینوان نێر و مێ، نێر و نێر، مێ و مێ له هه‌رمێدا به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی و به‌تایه‌تیش له دیارده‌ی توندوتیژی ره‌گه‌زییدا تێبگه‌ین، پێویسته ئەم ژینگه تازەیه‌ی دروستبوونی درز و شه‌بقی گه‌وره له شیوازه‌ بالاده‌سته‌که‌ی پیاوه‌تیدا به‌وردی شی بکه‌ینه‌وه. چونکه، وه‌ک وت‌مان، یه‌کێک له سه‌رچاوه سه‌ره‌کییه‌کانی دروستبوونی سه‌رلێش‌نیوان و "شه‌ژانی پێوانه‌یی" له هه‌رمێدا، په‌یوه‌ندی به‌م قه‌یرانه‌وه له پیاوه‌تی بالاده‌ستدا هه‌یه.

هه‌سه‌ره‌گه‌رای و شه‌ژانی پێوانه‌یی

له سه‌ره‌وه باس له‌وه کرا که یه‌کێک له سه‌رچاوه سه‌ره‌کییه‌کانی دروستبوونی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" بریتیه له دروستبوونی ئەو قه‌یرانه گه‌وره‌یه‌ی که له پیاوه‌تی بالاده‌ستدا دروست بووه، ته‌ریب به دروستبوونی شیوازی تری ناکۆک و دژبه‌یه‌کی پیاوه‌تی، که به‌سه‌ریه‌که‌وه‌دۆخیکیان دروست کردوه ئاسان نه‌بێت پیاوه‌تی باش له پیاوه‌تی خراپ و پیاوی به‌نرخ له پیاوی بێنرخ جیا بکریته‌وه، به‌لام ئەمه هه‌موو سه‌رچاوه‌کانی دروستبوونی "شه‌ژانی پێوانه‌یی"

نييه، يه کيک له سه رچاوه سه ره کييه کاني تری دروستبوونی
 ئه م شله ژانه پيژانه ييه ئه و شيوازه يه له مه سه ره فگه رايی
 که له کوردستاني دواي راپه ريندا به گشتي و له دواي سالي
 ۲۰۰۳هـ به تاييه تي، دروست بووه.

له ده سالي رابردودا کومه لگاي کوردستاني له هه ريئدا
 گۆراوه بو کومه لگايه کي مه سه ره فگه ري جه ماوه ري، به
 شيوه يه که مه سه ره فگه ري له هه موو شوينيک و لاي هه موو
 پيکه اته کومه لايه تيه کان زور به سه ختي ئاماده يه، تا ئه و
 راده يه ي بکريت بلين ئايديو لۆژي اي بالاده ستي ئه مړوکه ي
 هه ريکي کوردستان "مه سه ره فگه رايی" ه. ۱. شاره گه و ره کاني
 هه ريئ، وه که هه و لير و سلیماني، ورده ورده خه ريکن ده بن
 به شويئي ئوتيلي گرانبه ها و مؤلي گه و ره له سه ر شيوازي
 مؤله کاني خورئاوا و بازار و شويئي هه وانه وه ي هينجگار
 گران و تازه. ئه م شارانه نه که ته نها گۆراون بو شويئي
 پاره خه رچکردن و بازارکردني ده وله مه نده تازه کاني ناو
 کوردستان، بو نمونه نوخه ئابووري و سه ربازي و
 سياسييه بالاده سته که و هه لقه نزيه که کانيان، به لکو بوون به
 بازاړي مه سه ره فکردن و پاره خه رچکردني ده وله مه نده کاني
 ناو عيراق خو شي. له سه ريکي ديکه وه به نيسبه ت
 به شيکي زوري خه لک، ئه گه رچي نه شتوانن به شيک بن
 له و مه سه ره فگه راييه تاييه ته، سه ردان له م بازاړه تازانه و
 سووپانه وه به ناوياندا به شيکي گرنگي ژياني پوژانه يان له

۱ _ بو زانياري زياتر له سه ر ديارده ي مه سه رو فگه رايی بپوانه: مهريوان
 وريا قانع (۲۰۱۲). له چ ئيستايه کدا ده ژين؟ ده رباره ي به رخوړي و دين
 و دراوسيکانمان. سلیماني. ئه نديشه بو چاپ و بلاوکرده وه.

هه‌رێمدا پێک ده‌هێنیت. ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ چیشته‌خانه، له‌بار و یانه، له‌ شوینی یاری و هه‌سانه‌وه، له‌ چه‌ندان شوینی تازه‌ی خواردنی خێرا کراونه‌ته‌وه و خه‌لک پۆژانه‌ سه‌ردانیان ده‌کات. چیشته‌خانه و ئوتیل و بازاره‌ کۆن و سونه‌تییه‌کان تا پاده‌یه‌کی به‌رچاو چۆل بوون، یان ناچار بوون خۆیان تازه‌ بکه‌نه‌وه، یان داخراون، چونکه‌ شیوازی پاره‌خه‌رجکردن و مه‌سه‌ره‌فکردن له‌ کوردستاندا گۆڕانی گه‌وره‌یان به‌سه‌ردا هاته‌وه. خواردنی بیانی، له‌ پیتزای ئیتالییه‌وه‌ بێگه‌ره‌ بۆ سوپی چینی و له‌وانیشه‌وه‌ بۆ خواردنی فه‌ره‌نسی تیکه‌ل به‌ شیرقاوه‌ی هۆله‌ندی و کاپاچینۆ و ئسپریسۆی ئیتالی له‌ چه‌نده‌ها شوینی جیاوازا ده‌فرۆشرین. ئه‌مانه‌ ئه‌و ژێرخانه‌ن که‌ مه‌سه‌ره‌فگه‌رایییان له‌ هه‌رێمدا له‌سه‌ر وه‌ستاه. جگه‌ له‌مه‌ بلاوبوونه‌وه‌ی خێرا و به‌رفراوانی مه‌سه‌ره‌فگه‌راییی به‌گۆبالبو و پالێشتیکی به‌هێزی ئایدیۆلۆژیای مه‌سروفگه‌راییه‌ له‌ هه‌رێمدا. ئه‌مه‌ش له‌ سه‌ریکه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌ به‌ پێشکه‌وتنی ته‌کنۆلۆژیای په‌یوه‌ندیکردنه‌وه‌ به‌ به‌شه‌ جیاوازه‌کانی دونیاوه‌، له‌ سه‌ریکی تریشه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌ به‌ فراوانبوونی په‌یوه‌ندیی کورده‌کانی هه‌رێم به‌ کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌ی کوردستانه‌وه‌. له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ دابه‌شکردنیکی نایه‌کسان و نادادپه‌روه‌رانه‌ی داها‌تی نه‌وته‌وه‌ به‌سه‌ر دانیش‌توانی هه‌رێمدا، کۆمه‌لێک مۆدیل و شیواز و ئاستی جیاوازی مه‌سه‌ره‌فگه‌راییی له‌ هه‌رێمدا دروست بووه. ده‌کریت سێ گروپی مه‌سه‌ره‌فگه‌ر و سێ شیوازی جیاوازی مه‌سروفگه‌راییی له‌یه‌کتری جیا بکه‌ینه‌وه.^۱ یه‌که‌میان ئه‌و گروپه‌یه‌ که‌ ئاستی مه‌سه‌ره‌فگه‌رایییان وه‌ک

شينخه دهوله مهندهكاني خهليچ و بازركان ه گوره كاني توركي اويه، نه مانه نوخبه يه كن، زور جار نوخبه ي حوكمراني هريم و خيزان و خزم و هاوري و دوسته كانيان، خه لك له كوردستاندا پتيان ده لين "فيرعه ونه كان" يان "ميليوني ره تازه كاني دواي راپه رين". گروه ي دووه ميان نه وانه كه له ئاست و توانا كاني چيني ناوه راستدا مه سره فگه رن و زور جار نه و كه ره سته و شتومه كانه ده كرن و به كار ده هينن كه له توركيادا دروست ده كرين، كه زور هر زانترن له و شتومه كانه ي له نه وروپاوه بؤ هريم ده هيندرين. گروه ي سته ميس زورينه ي دانيشتواني هريمه، كه داهاتي مانگانه ي هه ريه كيكيان وهك تاك، كه متره له ۱۰۰ دولار. نه مانه نه و شتومهك و كه ره سته خراپ و هر زانانه ده كرن و به كار ده هينن كه له چينه وه ده هينرين.^۱

مه سره فگه راي له هه ريمدا ته نها خوويه كي كومه لايه تبي نو ي نيه، بهلكو ئامرازيكي سه ره كي و بنه په تبي خو جيا كرده وه ي كومه لايه تي و كيشاني سنوره له نيوان چينه كاندا، له نيوان نه وانهدا كه هه يانه و نه وانهدا كه نيانه. واته ئامرازيكي گرنگ و سه ره كي به ره هيناني شوناسه. هاوكات ئامرازي سه ره له نو ي سه پانده وه ي نه و هيراركيه ته كومه لايه تبييه تازه دروستكراوه شه كه پشتي ته واوي به ده سه لاتي سياسي و ديارده ي خزمچيتي و ميكانيزمي بنه ماله په رستي به سته وه. مه سره فگه راي هاوكات ئامرازيكي سه ره كي و گرنگي به خشين و پاراستني ره وايه تبي نه و دوخيه كه له هه ريمدا دروست كراوه، واته مه سره فگه راي

۱_ هه مان سه رچاوه ي پيشو ل ۳۹

بووه به به‌شیک له مه‌سه‌له‌ی په‌واهه‌تی سیاسی. ده‌سه‌لاتداران له هه‌ریمدا ده‌لێن بپوانن هه‌موو که‌س توانای پاره‌خه‌رجکردنی هه‌یه و ئه‌م توانایه‌ش وه‌ک "ده‌سه‌کوت" یه‌ک بۆ خۆیان وێنا و بلاو ده‌که‌نه‌وه. به‌کورتیی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی له هه‌ریمدا بووه به شتێوازیکیی تایبه‌تی پیا‌ده‌کردنی ده‌سه‌لات، شتێوازیک به هۆیه‌وه بپوانرێت ئه‌و دۆخه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ پهرقه‌یرانه‌ رام و ئاراسته‌ بکریه‌ت. ئه‌مه‌ش وای کردووه مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی به‌شیکیی گرنگی ئه‌جندای سیاسی نوخبه‌ بالاده‌سته‌که‌ی هه‌ریم بیت، نه‌ک ته‌نها له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پێکه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ئابووری مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی له‌ژێر ده‌ستی خۆیان و که‌سه‌ نزیکه‌کانیاندا، به‌لکه‌و به‌ هۆی ئه‌وه‌وه ده‌یان‌ه‌وێت و هیوادارن بۆیان بکریه‌ت له‌ رێگای مه‌سه‌ره‌فکه‌راییه‌وه ئارامی و ئاساییشی کۆمه‌لایه‌تی به‌رقه‌رار بکه‌ن. بێگومان ئه‌م ستراتیژییه‌ به‌ی ده‌ره‌نجامی ترسناک نییه‌، مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی به‌و شتیه‌یه‌ی له‌ کوردستاندا هه‌یه ناتوانرێت بیه‌مای دروستکردنی سیستیمیکیی سیاسی پته‌و و هه‌من و جێگیر بیت. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نایه‌کسانیه‌کی هه‌نجار که‌وره‌ له‌ توانا و ئاستی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییدا هه‌یه، که‌ ده‌توانن ئاکۆکییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان توندتر و ترسناکتر بکه‌نه‌وه و له‌ دۆخی ئاماده‌گیی گه‌نده‌لییه‌کی زۆر و بێ‌راویش له‌ هه‌ریمدا، مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ی هه‌یه ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌ی که‌وره‌ دروست بکات.^۱ هۆکاریکیی گرنگی

۱. بۆ په‌یوه‌ندیی نێوان مه‌سروقه‌راییی و ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی بپوان: Hall, S., Winlow, S and Ancrum, C. (2008). Criminal Identities and Consumer Culture. Cullompton: Willan. See also: Haywad, K., (2004). Consumer culture and crime in late modernity. In: Summer, C. (ed.). The Blackwell

سنوورداربوونى مەسرەفكە رايى دەگەپتەو ە بۇ ئەو پراستىيە سۇسۇلۇزىيە سادەيەكە لە خالىكدا خەلك چىتر بەو ە رازى نايىت تەنھا بەرخۆر و مەسرەفكە رايى كالا چىنيە خراپ و ەرزان و يىكەلكەكان بىن. خەلك دەيانەو يىت كالا باش و گرەنەكانيان ەيىت، ئەمەش تەواو ناكۆكە بە سياست و شىۋازى بالادەستى دابەشكردنى سەرۋەت و سامانى نىشتىمانى لە ەرىمدا. لەدوای زەمەنىك لە پىادەكردنى مەسرفەگەرايىيەو چىتر ئەو ە بەس نىيە خەلك سەلاجەيەكى دىكە، يان سەپلىتىكى تر، يان تەلەفىزۇنىكى تر بىكرن، لە خالىكدا ئەمانىش دەيانەو يىت شوقەيەك، ئوتومبىلىكى تازە و باش، ئاى پاد و ئاى پۇت و كامىرا و كۆمپيوتەرى باش و گرانبەھا بىكرن. مەسرەفكە رايى لە شويئانى تر، كە ەرىم لەمە بەدەر نايىت، بۇتە ھۆكەرى "دروستبوونى رووبەرى كۆمەلايەتىيى نوئى كە ئارەزووى تاكەكەسى، ستايەلى ژيان، ەولدان بۇ ەدەستەيتىنى ئامرازەكانى گەيشتن بە ئاسودەگىيى مادی، بەئاشكرا و لەبەردەمى كۆمەلگادا بە شىۋەيەكى بەرچاۋ و ئاھەنگنامىزانە نمايىش بىكرىت".^۱ مەسرەفكە رايى تەنھا ەك كەردەيەكى شەخسى نامىنىتەو، بەلكو دەيىتە كەردەيەك كە كۆمەلگا پىۋىستە بىيىنىت و تاكەكەس لە رىگايەو خۆى نمايىش بىكات. ئەمەش وا دەكات پەيوەندىيەكى پراستەوخۇ لەنىۋان مەسرەفكەردن و شوناسدا دروست بىيىت، تاكەكەس بوون و شوناسى خۆى بەو شتەنەو گىرى بىدات كە

Companion to Criminology. Oxford, Blackwell.

۱_ بىروانە:

Yan Unxiang (2009). The Individualization of Chinese Society. Oxford and New York: Berg. p. xxxvi

ده‌توانیت بیانکړیت و مه‌سره‌فیان بکات. کاتیکیش که‌سه‌کان نه‌یان‌توانی مه‌سره‌ف بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی شوناسه‌ تازه‌که‌یان وه‌ک مه‌سره‌فکه‌ریک له‌به‌رده‌می کۆمه‌لگادا نمایش بکه‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی توانای مادیی مه‌سره‌فکردن‌یان نییه، ئیدی ئه‌گه‌ر و مه‌ترسی نا‌ئارامی و ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی زیاد ده‌کات، به‌تایبه‌تی له‌ ژینگه‌یه‌کی سیاسي و کۆمه‌لایتیدا که‌ خه‌لک به‌به‌رده‌وامی هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن که‌ نایه‌کسانیی و خراپ دا‌به‌شکردنی ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ت و سامانی نیشتمانی بالا‌ده‌سته. به‌کورتی، مه‌سره‌فکه‌رایي وه‌ک چۆن ده‌شیت هو‌کاریک بیت بۆ سه‌رقا‌لکردنی کۆمه‌لگا و به‌ناسیاسی‌کردن و به‌تا‌لکردنه‌وه‌ی که‌سه‌کان له‌ هه‌ر دید و کرده‌یه‌کی ره‌خنه‌یی، ده‌شیت سه‌ره‌چاوه‌یه‌کی گرنگ بیت بۆ دروستبوونی شیوازی نویی نا‌ره‌زایه‌تیی کۆمه‌لایه‌تی، تا به‌ ئاستی یا‌خییوون و ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، ده‌کات.

له‌ کوردستاندا شیوازیکی زور تاییه‌تی مه‌سره‌فکه‌رایي له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ مه‌سه‌له‌ی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" وه‌ شایانی گرنگی‌پێدانی زیاتره، ئه‌و دیارده‌یه‌ش گۆرانی سینکسه‌ بۆ کالایه‌کی قاییلی کرین و فروشتن، دروستبوونی بازار بۆ "سینکسفروشی" و "سینکسکرین". مه‌سره‌فکه‌رایيی سینکس وه‌ک دیارده‌یه‌کی نوێ، بوونی سینکس به‌ به‌شیک له‌ دروستبوونی بازارپێکی تاییه‌ت بۆ کرین و فروشتنی چیژ له‌ هه‌ری‌مدا؛ دیارده‌یه‌کی نوییه و شایانی له‌ سه‌روه‌ستانه. به‌شداریکردنی ئه‌م گۆرانکارییه‌ تازه‌یه له‌ مه‌سره‌فکه‌رایيی سینکسدا به‌شداریه‌کی گه‌وره‌یه له‌ مه‌سه‌له‌ی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" دا.

سيکس وهک کالایهک بؤ مهسرهف

سیکس بهشیکه له بازرگانییهکی تازه و گهشه کردوو له ههریمدا،
 ئهم بازرگانییهش بهشیکی گرنکه له بازرگانییهکی گهورهتر
 که بازرگانیی چیژه. بازرگانیی سیکس له ههریمدا هم
 دیاردهیه که په یوهندی به دهسه لاتوه هیه، هم به چیژه وه
 به گشتی، هم په یوهندی به پته و فراوانیشیان به و دنیا
 نوییه وه هیه که نوخه دهسه لاتاره که ی ههریم له دنیای
 دواى نه مانى پژیهمه که ی سه دام حوسه پندا دروستیان کردوه.
 بوونی سیکس به بازرگانییهکی بهرچاو له زۆر سه ره وه دا
 په یوهندی به و شیوازه له پیاوه تیه وه هیه که به "پیاوه تیی
 بزسنمان" یان "پیاوه تیی بازرگانی" ناومان برد. ئهم شیوازه
 له پیاوه تی ئاماده یه بازرگانی به هه موو شتیکه وه بکات،
 له وانهش به سیکسه وه. ههروه ها په یوهسته به شیوازی که له
 دهسه لاتوه که دروستکردن و دارشته نه وه ی دنیا له یهک
 کاتدا هم قازانجی گه وه بیه خشیته، هم بکریته به ئاسانی
 به پیره بیریت و حوکم بکریته. کردنی بازرگانیی سیکس به
 بهشیک له هه ردووکیان. هاوکات سیکس ئامرازیکی گرنکی
 پراکتیکی دهسه لات و تواناکانی به پیره بردنیه تی. له م پوهوه
 دهسه لات ده توانیت میکانیزمه کانی وروژاندن و ئیغراکردن
 به کار بهیتیت وهک ئامرازی کۆنترۆل و ئاراسته کردن، یان
 ئامرازی دروستکردنی وه لائته. به مانایه کی دیکه دهسه لات
 له باتیی ئه وه ی به بهرده وامی په نا بؤ میکانیزمه کانی فشار و
 سه پاندن و به کارهینانی هیز بیات، په نا بؤ کردنی سیکس
 به ئامرازیکی سیاسی ده بات، یاخود په نا بؤ گه مه کردن به
 چیژه وه ده بات وهک ستراتیژییه تی خوسه پاندن.

هه‌ر له‌ ساڵی ۲۰۰۷ دا هه‌والی بوون و دروستکردنی چه‌ندان توپری قاچاخی باززگانیکردن به‌ سینکسه‌وه، بوونی مالی پر سۆزانی و کرین و فرۆشتنی سینکس له‌ هه‌ندیک هۆتیل و سینه‌تری خۆپازاندنه‌وه و خۆجوانکردن له‌ هه‌رێمدا، گه‌یشته‌ ناو میدیاکانی کوردستان. یه‌که‌مین لینگۆلینه‌وه‌ی جیددی له‌سه‌ر ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌: کتێبه‌که‌ی خه‌ندان موچه‌مه‌د بوو به‌ ناوێشانی: ئوقیانوسیک له‌ تاوان^۱. له‌دوای بلاوکردنه‌وه‌ی ئه‌م کتێبه‌وه‌ بابته‌ی باززگانیکردن به‌ سینکسه‌وه‌ بوو به‌ یه‌کیک له‌ بابته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ناو میدیای کوردی و زیاده‌ له‌ گفتوگو و موناقه‌شه‌یه‌کی ئاشکرای، له‌ پێگای پێکخستنی چه‌ندان کۆر و سیمیناره‌وه، له‌سه‌ر دروست بوو. کتێبه‌که‌ په‌رده‌ی له‌سه‌ر دیارده‌ی دروستبوونی چه‌ندان توپری باززگانیکردنی قاچاغ به‌ سینکسه‌وه‌ له‌ کوردستان و له‌سه‌ر دروستبوونی چه‌ندان مال و سینه‌تری فرۆشتنی سینکسی له‌ شاره‌کانی کوردستاندا لا برد. له‌ هه‌مووشی گرنگتر ئه‌وه‌ی ئاشکرا کرد که‌ چه‌ندان که‌سایه‌تی و بازنه‌ی گرنگی ده‌سه‌لات به‌شیکن له‌م دیارده‌ی پێشه‌سازی و باززگانیکردنه‌ قاچاغه‌ به‌ سینکسه‌وه‌. ئه‌م کتێبه‌ پشته‌ی به‌ ئه‌نجامدانی چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ل ۲۹۶ سۆزانی و ۹۳ کپیری سینکس و ۷۲ شه‌قاوه‌ و به‌لته‌جی به‌ستوه‌، که‌ به‌شیکن له‌ توپری فراوان و پێکخراوی ئه‌م باززگانیه‌ له‌ هه‌رێمدا.^۲ کتێبه‌که‌ پرله‌ له‌ حیکایه‌تی دلته‌زینی چه‌ندان

۱ بڕوانه: خه‌ندان هه‌مه‌جه‌زا (۲۰۰۷). ئوقیانوسیک له‌ تاوان. سینته‌ری کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری خه‌ندان. هه‌روه‌ها بڕوانه: UNAMI Human Rights Reports in Iraq on: http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=itemlist&layout=category&task=category&id=164&Itemid=650&lang=en. pp. 35-36.

۲ _خه‌ندان هه‌مه‌جه‌زا، ل ۲۲

کچی گنج له کوردستاندا که خیزانه کانیان ناچاریان کردوون کاری سینکسفرۆشی بکن. بلاوبوونه وهی ئوقیانروسیک له تاوان شوکیکی گه وره بوو، چونکه هیمای بۆ کومه لیک به های نه خلاق و کومه لایه تیی نوێ ده کرد که گوتاره سونه تیه کانی ناو کومه لگای کوردی به به های نامۆ و خراپ و ترسناک ناویان ده بن. له وانهش به شداربوونی باوکان و براکان و میرده کان له پالنن به کچه کانیان و خوشکه کانیان و ژنه کانیانه وه بۆ فروشتنی سینکس. کتیه که وینه یه کی خیزانی کوردی نیشان نه دات، ته وای جیاواز له وینه تهقلیدییه، پۆمانسی و ئایدیالی و پاتریارکییه سونه تیه ی له کومه لگادا سهروه ره. وینه ی خیزانی کوردی وهک میرگیکی بچووک و ئارام که مروفه کانی ناوی له په یوهندییه کی خوشه ویستی قوولدان و هه مووشیان له دۆخی مشوورخواردنیکی گه وره ی به کتردان.

سێ په ههندی ئه کتیه بۆ ئه م باسه ی ئیمه گرنگه. یه که م، زۆرینه ی نه وانه ی سینکس ده کړن خه لکانیکی خوینده واری گه نجن و دانیشتیوی شاره کانی کوردستان. دووه م، فروشتنی سینکس و بوون به سۆزانی هه میشه په یوهندی به بوونی هه ژارییه وه نییه، به لکو به پله ی یه که م، ده ره نجامی ئه و فشاره گه وریه یه که ئایدیۆلۆژیای مه سره فگه رای و به رخۆریزم له سه ر تاکه که سه کان دروستی ده کات، فشاری ئه وه ی مروف خۆی وهک مه سره فگه ریک بیینیت و وینا بکات و تا دیت زیاتر و زیاتر سه رف بکات و به رخۆر بیت. له م پێناوه شدا نه نجامدانی هه موو کاریک که ده سکه وتیکی مادیی بخاته وه و بتوانیت بیته هۆکاری کۆکردنه وه ی هیز و سامان، له وانهش له شفرۆشتن. هه موو ئه مهش به مه بهستی کړینی کالا تازه کان و به شداربوون

له‌و پێشه‌سازییه‌ پڕ په‌واجه‌ی خۆجوانکردن و خۆگه‌نجکردندا که له‌ هه‌رێمدا دروست بووه. که ئه‌مه ده‌لێم نامه‌وێت به‌رگری له‌و بۆچوونه به‌گه‌م که هه‌ژاری هه‌چ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌م دیارده‌یه‌وه نییه، ئه‌وه‌ی من ده‌مه‌وێت نیشانی بده‌م ئه‌وه‌یه مه‌رج نییه هه‌ژاری هه‌ژاری له‌شفرۆشی بیت، به‌لکو ویناکردنی خود وهک بوونه‌وه‌ریکی به‌رخۆر و مه‌سه‌ره‌فگه‌ر هه‌ژاریکی گرنگ و به‌هه‌زه. سینه‌م، ئه‌گه‌رچی کتێبه‌که ناوی هه‌چ تاکه‌که‌س و کۆمه‌له‌که‌سیک نابات، که ئه‌م بازرگانی و پێشه‌سازیی سیکسه به‌پێوه ده‌بن و قازانجی لێ ده‌که‌ن، به‌لام هه‌مما بۆ به‌شداربوونی که‌سانی به‌رپرس و خاوه‌ن ده‌سه‌لات له‌م پێشه‌سازییه‌ی ناو هه‌رێمدا ده‌کات. خه‌ندان حه‌مه‌جه‌زا دوا‌ی بلا‌وبوونه‌وه‌ی کتێبه‌که‌ی ناچار بوو کوردستان به‌جێ به‌یلتیت و وهک په‌ناهه‌نده روو بکاته ئه‌وروپا.^۱

له‌ هه‌مان ماوه‌دا میدیای کوردی له‌ هه‌رێمدا ده‌ستی کرد به‌ گرنگیدان به‌م دیارده‌یه و به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان که‌وته نووسین له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی بازرگانی و تۆره‌کانی پێشه‌سازیی سینکس له‌ هه‌رێمدا. به‌پێی راپۆرتیکی. پۆژنامه‌گه‌ریی له‌ سالی ۲۰۱۰دا نیزکه‌ی ۴۵ باندی بازرگانیکردن به‌ سینکسه‌وه له‌ کوردستاندا هه‌بوون و چالاک بوون، له‌وانه ۱۹ له‌ شاری

۱_ له‌ کۆریکدا له‌ شاری ئه‌مستردام که له‌ رۆژی ۲۲-۶-۲۰۰۸ بۆ خه‌ندان حه‌مه‌جه‌زا گیرا، ئه‌م خانمه به‌ منی وت که ئه‌و زانیاریی زۆر زیاتری لایه له‌وه‌ی له‌ کتێبه‌که‌یدا باسی کردوه، به‌لام ئه‌و نایه‌وێت ناوی هه‌چ که‌سیک به‌یلتیت. بۆ زانیاریی زیاتر به‌روانه:

<http://www.chaknews.com/kurdish/news.php?readmore=1893>.

هولير و ۱۷ له سلیمانی و ۹ له دهۆك.^۱ له هه‌ندیک کافي و باړ و سينته‌ری شيلان و مه‌ساجکردنيشدا، ته‌نانه‌ت له هه‌ندیک چيشته‌خانه‌شدا، سينکس ده‌کردريت و ده‌فروشریت.^۲ به‌پنی هه‌ندیک ئامار و زانیاری ده‌زگای ئاساييش خوشی ژماره‌ی ئه‌و مالانه‌ی له شاری سلیمانیدا سینکس ده‌فروشن له سالی ۲۰۱۲ به‌رز بوونه‌ته‌وه بۆ ۴۰۰ مال. ئه‌و مالانه له‌پال فروشتنی سینکسدا ماده‌ هوشبه‌ره‌کانیش تیاياندا هه‌م به‌کار ده‌هینرین و هه‌م ده‌شفروشرین.^۳ هه‌ندیک لایه‌نی ره‌سمییش دروستبوونی بازرگانی و پیشه‌سازی سینکس له کوردستاندا به‌و ئابووری گه‌شتوگوزارییه‌وه گرځی ئه‌ده‌ن، که له سالانی راپردودا له کوردستاندا گه‌شه‌ی کردوه.^۴

هه‌موو ئه‌م بازرگانی و پیشه‌سازییه‌ تایبه‌ته‌ی سینکس له کومه‌لگایه‌کدا پوو ده‌دات که تا ئیشتاش سینکس به‌ر له ژنه‌پنان و شووکردن وه‌ک تاوان ته‌ماشدا ده‌کات و کوشتنیش له‌سه‌ر شه‌ره‌ف یه‌کیکه له دیارده به‌رچاوه‌کانی ناوی. لێزه‌دا ناکوکییه‌کی گه‌وره و هه‌مه‌لایه‌ن له‌نیوان ئه‌و گوته‌اره ئه‌خلاق‌ی و دینیانه‌دا هه‌یه که له ده‌ورو به‌ری سینکس و ژیا‌نی سینکسی دروست کراون،

۱_ بڕوانه:

<http://chnaran.com/vb/archive/index.php/t-9867.html>.

۲_ بۆ نمونه‌یه‌ک له‌سه‌ر ئه‌م شینوازه له فروشتنی سینکس بڕوانه به‌سه‌رهاتی ئه‌و سێ خوشکه له‌م ژماره‌یه‌ی رۆژنامه‌ی ئاوێنه‌دا:

<http://www.awene.com/article/2014/08/30/35293>.

Accessed on 31 August 2014.

۳_ بڕوانه:

<http://werash.wordpress.com/2011/07/14/188-3/>.

۴_ بڕوانه: "هه‌ریمی کوردستان ده‌بی‌ت به‌ به‌هه‌شتی له‌شفروشی بۆ هه‌موو عیراق:" <http://qadirzada.com/lash.froshi.html>.

له‌گه‌ل ئه‌و واقیعه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌دا که سیکسفرۆشی بووه به کالا و بازرگانیه‌کی گه‌وره و گرنگ له‌ناویدا. ئه‌وه‌ی له ده‌ره‌نجامی ئه‌م ناکۆکیه‌وه له‌دایک ده‌بیته‌ ئه‌و دۆخه‌یه که من به "شه‌ژانی پێوانه‌یی" ناوی ده‌به‌م. ئه‌م شه‌ژانه به‌شیکه له‌م دۆخه تاییه‌ت و ئالۆزه که له‌ دونه‌ی به‌ر له‌ راپه‌ڕین و به‌تاییه‌تی به‌ر له‌ که‌وتنی رۆژمه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌یندا به‌م شیواز و فراوانیه‌ی ئه‌م‌ڕۆ بوونی نه‌بووه. شه‌ژانی پێوانه‌یی دۆخی ده‌رونی و به‌های و ئه‌خلاقی قوناغی دوا‌ی که‌وتنی رۆژمه‌که‌ی سه‌دام و به‌هیزبوونی گوتاری به‌رخۆری و دروستبوونی نوخبه‌یه‌کی سیاسی و بازرگانیه که هه‌مووشتیک ده‌گۆڕن بۆ کالا. کالایه‌ک بکریته‌ بکهریته‌ و بفروشریته‌، به‌ مه‌رجیک قازانج و ده‌سکه‌وتی ئه‌و نوخبه‌یه‌ی تیندا بیته‌.

به‌لام ئه‌مه هه‌موو مه‌سه‌له‌که نییه‌، چونکه هاوشان به‌م پێشه‌سازی سیکسه له‌ کوردستاندا گۆڕانیکی گه‌وره له "رۆشنیری سیکسی" شدا روه‌ی داوه و گوتاریک له‌سه‌ر سیکس له‌ئارادایه که پێشتر له‌ کومه‌لگای کوردیدا له‌ئارادا نه‌بووه، ئه‌م گۆڕانه‌ش له‌لایه‌ن خۆیه‌وه به‌ردیکی تر ده‌خاته سه‌ر دیواری دیارده‌ی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" و خودی سه‌رلێشیوان و شه‌ژانه‌که قوولتر و فراوانتر ده‌کاته‌وه. با سه‌رنجیک له‌م گۆڕانه تازه‌یه‌ی تریش ده‌ین.

سیکس وه‌ک گوتاریکی گشتی و ناشکرا

هاوشان به‌ بازرگانی و پێشه‌سازی سیکس له‌ کوردستاندا، گوتاریکی تازه‌ش له‌سه‌ر سیکس و ژبانی سیکسی دروست بووه که له‌ هه‌موو روه‌یه‌که‌وه تازه‌یه و به‌شیکه له‌و ژینگه

سياسی و کومه لایه تیه که سیکسی گوریوه بۆ کالایه کی که وړه ی بازرگانی. یه کتیک له ره که زه سهره کییه کانی نه م گوتاره، نیشاندان و ویناکردنی پیاو و ژنه وهک بوونه وهری سیکسی و ویناکردنی سیکسیشه وهک ره هه ندیکی هنجگار گرنگ و سهره کی ژبانی تاکه که سی. وینه ی پیاو وهک "نیریکی سیکسی" ی و وینه ی ژن وهک "مییه کی سیکسی" له سینته ری نه م گوتاره دایه. نه م گوتاره خه ریکی خوشه و بیستکردن و ئیعباده ربړینه به رامبه ر به له شه سیکسییه کان و نه م له شان هس وهک به شیکی گرنگی شوناسی تاکه که سی و وهک به شیکی سهره کی ژبانی گشتیش نماییش ده کات. له شی سیکسی له م گوتاره دا له شیکی به رز نرخیندراو و خوازاوه، سیکس خوشی به شیکی گرنگ و سهره کی شوناسی نه و له شان هیه. خه لکی کوردستان به هو ی ئاماده گیی چندان یاسا و به ها و نرخی کومه لایه تیه وه که له پرو ی سونه تیه وه مه سه له ی سیکسی له کومه لگای کوردستانیدا ریک خستوه، هه میشه جوریک له بیده نگیی ریژه یی و داپوشینی سهره تاییی به ده وری سیکسدا دروست کردوه، که چی نه م پرو نه م کومه لگایه چنده ها که نالی جیاوازی له به رده مدایه بۆ بینین و بیستن و باسکردن و هه سترکردن به بوونی به رفراوانیی سیکس له ژبانی تاکه که سی و له ژبانی ده سته جه معیدا. که نه م ده لیم نامه ویت به رگری له و دیده بکه م که سیکس له

۱- پړولی موسیقایی جه ماوه ریی نو ی له کوردستاندا له مه سه له ی به سیکسیکردن و به ئیرو تیکیکردنی جه سته دا پړلیکی گرنگه، به تاییه تی پړلی نه و موسیقایی که کورده کوچبه ره کانی نه وروپا به ره می ده مین. وردبوونه وه له م دیارده یه نه که رچی گرنگه، به لام ده که ویته دهره وه ی مه به ستی نه م نووسینه.

دونیای ئیمه‌دا بابه‌تیکی یاساغ و حه‌رامکراو بووه، سینکس له‌م کۆمه‌لگایه‌دا هه‌م له‌ناو موسیقا و گۆرانیی کۆندا ئاماده‌یه، هه‌م له‌ناو شیعرى فۆلکلۆریدا، هه‌م له‌نیوان ئه‌فسانه و چیرۆکه‌ میلییه‌کاندا، هه‌م له‌ناو نه‌سیحه‌ت و ئامۆزگارییه‌کردنه‌ دینی و ئه‌خلاقییه‌کاندا. به‌لام ئه‌وه‌ی ئه‌مرۆ جیاوازه‌ ئه‌وه‌یه که سینکس ته‌نها له‌ناو زماندا ئاماده‌ نییه، به‌لکو له‌ناو فه‌زای بینین و کرین و فرۆشتیشدا ئاماده‌یه. ئه‌مرۆ جگه‌ له‌ وینه و فیلم و نمایشکردنی سینکس، بازپێکی گه‌وره‌ بۆ کرینی سینکس له‌ هه‌رێمدا هه‌یه و ئاماده‌یه. بێگومان چه‌ندان جۆری جیاوازی نه‌فره‌تکردن و ناره‌زایی دینی و نادینی به‌رامبه‌ر به‌م گۆرانکاریانه‌ له‌ئارادان، هه‌روه‌ها کۆمه‌لێک میکانیزمیش هه‌ن بۆ سزادانی ئه‌م شیوازه‌ تازه‌یه له‌ مه‌سه‌ره‌فگه‌رایى سینکسى، به‌لام هاوکات تا دیت پووبه‌ریکی گه‌وره‌تر بۆ بازرگانی چێژ و بۆ بازاری پابواردن دروست ده‌بێت که باز به‌سه‌ر ئه‌و نه‌فره‌ت و یاسا و به‌هایانه‌دا ئه‌دات که بۆ پێکخستنی ئاماده‌گیی سینکس له‌ناو ژيانى تاکه‌که‌سى و کۆمه‌لایه‌تیدا دروست کراون. هه‌روه‌ها ”پۆشنییرییه‌کی نوێ” سه‌باره‌ت به‌ سینکس و به‌ نمایشکردنی له‌شى سینکسى له‌ ژيانى گشتیشدا هاوته‌ کایه‌وه که له‌ زیاد له‌ که‌ناڵکه‌وه‌ ته‌عبیر له‌ خۆی ده‌کات، له‌ ته‌له‌فیزیۆن و پوژنامه و گوڤاره‌کانه‌وه‌ بیکره‌ بۆ سایته‌کانى سه‌ر ئینته‌رنیته‌ت و میدیای دیجیته‌ال. چێژه‌کانیش له‌ پێگای شه‌پۆلێکی گه‌وره‌ له‌ وینه و فیلم و پیکلامه‌وه، له‌وانه‌ش بۆ نموونه‌ نمایشکردنی له‌شه‌ سینکسییه‌کان له‌ناو ته‌له‌فیزیۆن و سایت و مۆله‌ گه‌وره‌کان و بازپه‌کانی دیکه‌دا دروست و ئاراسته‌ ده‌کرێن. لێره‌دا، وه‌ک نووسه‌ریک

له‌دواي جان فرانسوا ليوتاره‌وه ده‌ليت، دوو پرژوسه‌ي سهره‌كي ده‌سته‌كارن: "له سهرنگه‌وه به‌شيك له ئابوورپي ئيرۆساوي ده‌كریت، به‌لام له سهرپكي ديكه‌وه به‌شيكيش له لبيدۆ، واته وزه‌ي سېكسي، به‌كالايي و بازرگاني ده‌كریت." ^۱ به‌كاره‌پنان و خسته‌گه‌ري ئابوورپپانه‌ي ئيرۆتيك، هاوكات به‌ ئيرۆتيك‌كردي هه‌ندېك ره‌هه‌ندي ئابووري، نه‌و ژيرخانه دروست ده‌كات كه ئه‌م گوتاره نوينه سه‌بارهت به‌ سېكس و جه‌سته و سه‌بارهت به‌ نمايش‌كردي سېكس و باس‌كردي له ژپاني گشتيدا ده‌ستپيشان ده‌كات. بۆ نيشانداني ئه‌م گۆرانه‌كارپپانه با سهرنج له‌م چه‌ند نمونه‌يه‌ي خواره‌وه بده‌پن.

پنخه‌ستني كپه‌ره‌كي شاجواني كوردستان، پنخه‌ستني نمايشي جلوه‌ره‌كي مۆده، fashion shows، كرده‌وه‌ي ژماره‌يه‌كي زۆري سه‌نته‌ري وه‌رزشي بۆ گرنگيدان به‌ له‌ش و مه‌ساج‌كردن، له هه‌مووشي ئاشكراتر پرومال‌كرديكي به‌رفراواني ميديايي نه‌و شتانه و پيكلامبۆ‌كرديان، نمونه‌يه‌كي به‌رچاوي نه‌و به‌بازرگانه‌ي‌كردن و به‌سېكسي‌كرده‌ي جه‌سته و جوانين له هه‌رئمه‌دا كه پازده سالنك له‌مه‌وبه‌ر بوونيان نه‌بوو. سېستمپكي گه‌وره‌ي ته‌رفيه و سه‌ره‌گه‌رم‌كرديش به‌ده‌وري سېكس و له‌شه سېكسيه‌كاندا دروست كراوه، له‌وانه‌ش بۆ نمونه داوه‌تكرني به‌رده‌وامي بريك له ژنه گۆرانپيژه جه‌ماوه‌رييه تورك و ئيراني و عه‌ره‌به‌كان، كه

۱- بروهانه:

Rutherford, Paul (2007). A World Made Sexy, Freud to Madonna. University of Toronto Press. p.6

زۆربەيان ئاستى مۇسقىا و گورانىوتنىان ھىجگار نزمە، بەلام خاوەنى لەشولارىكى سىكىسى سەرنجراكىشن و ەك سىمبولى لەشىكى سىكىسى دەخرىنە ناو فەزاي رىكلام و تەلەفىزىون و نمايشى ناو ھۆتىلە گرانبەھاكان و ناو سايەكانى ئىنتەرنىتەۋە. پەيداىوونى جۈرى تازەى گورانى و مۇسقىاى كوردىى خۆشى لە فۇرمى فېدىۈكلىپدا، كە نمايشكردى لەشى جنسى و وروژاندنى ئارەزوى سىكىسى و گەشەدان بە خەيالى سىكىسى ئاراستەيان دەكات، تەنانەت جۈرىك لە شىعرىش پەيدا بووۋە كە تيايدا لەشى ئافرەت ەك لەشىكى تەۋاۋ سىكىسى و چىژبەخش نمايش دەكرىت.^۱ رۆلى فۇتۇگراف، فىلمى كورت، فەيسبوك، تەلەفىزىونى بازىرگانى لەم گۇرانكارىيانەدا زۆر گرنگن. ئەم تۆرە ئالۇز و خۆسەپىنەى پەيوەندىى ئەلەكترۇنى لە ئاستىكى ھىجگار بەربلاۋدا لەشى سىكىسى و وىنەى ئىرۋىكىى دروست و بلاۋ دەكاتەۋە.^۲

ئەم گۇرانانە بە رادەيەك ھەمەلايەن و بەربلاۋن، دەكرىت قسە لە لەداىكبوونى "ئايدىۈلۈژيا"ى ئىرۋىتىزم بگەين، يان قسە لە ئىرۋىتىزم بگەين ەك ئايدىۈلۈژيا، ئىرۋىتىزم ەك سىستىمىكى رەمى بۇ جوۋولاندن و ورژاندنى ھەست و ەزى سىكىسى. كە ئەمەش دىسانەۋە پەيوەستە بە لەداىكبوونى "پياۋەتتى بىزىنس" ەۋە يان "پياۋەتتى بازىرگانىى" ەۋە، كە ئالوگۇركردىن بە

۱ _ يەككە لەو شاعىرانە ئەم شىۋازە لە شىعر بەبەردەۋامى دەنۋوسىت قوبادى جەلى زادەيە.

۲ _ لە ھەندىك دۇخى تاييەتدا خراپەكارھىنانى مىدىاي كۆمەلايەتى و تەلەفۇنى مۇبايل بوونەتە ھۇى ئەۋەى ھەندىك ئافرەت يان كچى گەنج خويان بكوژن يان لەلايەن خىزانەكانيانەۋە بكوژرىن.

سېكسەوه وەك كالاىەكى بازىرگانى لە دەرهەوى ھەموو تابوھ كۆمەلايەتى و ھەرھەنگى و دىنىيەكانەوھ دەبينىت. پياوھتییەك دلخۆشە بە "سېكسىك كە دابراوھ لە مەسەلەى سەكسپوون و مندال و خىزاندرۆستكردن."^۱ لەم دۆخە تازەيەدا سېكس وەك چىژ و لەش وەك ڕووبەريكى سېكسى لىبيدى تەماشا و ناىيش دەكرىت. دەبىت لىزەدا ئەو خالە ئاشكرا بىت كە ئەم پىشەسازىيە تازەيەى چىژ و ئەم وەرچەرخانە لە وىناكردنى لەشدا لەبەردەستى ھەموو يەكە و توێژە كۆمەلايەتییەكاندا نىيە، ئەم فورمە لە لىبيدۆى بەبازىرگانىكراو تەنھا لەبەردەمى ئەو كەس و توێژانەدايە كە تواناى كرىن و چىژلىوھەرگرتىيان ھەيە، واتە بە پىنگە ئابوورىيەكانەوھ گرى دراون كە ئەوانىش راستەوخو پىنگە سەرەككەيەكانى سىياسەت و دەسەلاتن لە كۆمەلگادا.

مىدىيەى كوردى ئامرازى دابەشكردن و بلاوكردنەوھ و درۆستكردنى ئەم گوتارە تازەيەيە. ئەم مىدىيە پەرە لە وىنەى سېكسى و لە وتار و نووسىن و سەرنج لەسەر سېكس، پەرە لە نووسىن لەسەر ڕووكارە جياوازەكانى ژيانى سېكسى. ناوئىشانى لە بابەتى: سېكسى باش كامەيە؟ زۆرترىن چىژ لەكوئوھ دەيت؟ پىش سېكس و دواى سېكس چى بكرىت؟ چى بكەيت بۆ ئەوھى سېكسى باش و چىژدار ھەبىت؟ لەو ناوئىشانانەن كە ڕۆژانە لەم مىدىيەوھ بۆ ناو كۆمەلگا دەچىت. ئەم جۆرە بابەتانە لە بەشى ھەرەزۆرى مىدىياكاندا ئامادەيە و بە شىوھەكى ڕۆژانەش لە جوولە و بلاوويونەوھدايە.

۱_ ېروانە:

Rutherford, Paul (2007). A World Made Sexy, Freud to Madonna. University of Toronto Press.. p. 7.

شىنكى ئائىلىسى و سەرسورھىنەر نىيە ئاوينىشانى وتارى لەم شىنەيە بخوئىنەتەو: "ئەو جۆرە مىوانەى ئارەزووى سىكىسى لاي ئزان بەرزەكەنەو". لەم جۆرە نووسىنەدا، بۇ نمونە، باس لە خواردنى شۆكولاتە، ئەفۇگادۇ، بېبەرى توون، ھەنگوین دەكرىت بەر لەوەى ژن و پىاو بېرۇنە ئاو جىگا.^۱ ئاوينىشانى ترى لەم بابەتە دەكرىت لە ھەريەكىك لە پۇژنامە يان گوڧارە كوردىيەكاندا بدۇزىتەو، كە ئەمىرۇ ژمارەيان لە كوردستاندا بە سەدانن. بۇ نمونە با سەيرى ئەم ئاوينىشانە بکەين كە پۇژنامەى خەلك بىلاوى كىرۇتەو: "باشترىن كات بىر سىكىسكىردن كەيە؟" (وەلامەكەشى سەبەينان زوو).^۲ پۇژنامەى باس، كە لە پارتى دىموكراتى كوردستانەو نەيكە، وتارىكى بىلاو كىرۇتەو تىايدا باس لەو كۆرگىيانە دەكات كە ھارىكارىي پىاو دەكەن بۇ ئەوەى ژيانىكى سىكىسى چالاكتر و بەگورترى ھەيىت.^۳ ھەمان پۇژنامە چەندان وتارى ترى بىلاو كىرۇتەو لەسەر بابەتى سىكىسى لەم جۆرە: "بىويستە چى نەكەيت دواى بەئورگازمەكىشتن؟"، (وەلامەكەشى ئەمەيە: يەكسەر جىگا كە جى مەھىلە بۇ ئەوەى دوش بکەيت، يەكسەر خۇت مەگۆرە، پىتمەكەنە و مەگرى، مەخەو، يارى

۱_ بىروانە نوچە نىت:

<http://www.nuche.net/?p=16440>. Accessed on 31 July 2014.

۲_ بىروانە پۇژنامەى خەلك.

<http://www.xelk.org/drejax.aspx?Jmare=2751&Jor=51>.

۳_ بىروانە پۇژنامەى باس:

<http://basnews.com/so/News/Details/mod/21996>. Accessed on 31 July 2014.

به موباييله كهت مهكه).^۱ رۆژنامه يه كي ديكه ئهم جاره يان ناوي ئهو خواردنانه دهنوسيت كه وزه ي سيكسي پهك دهخه ن وا له مرقوف دهكهن ئاره زووي له سيكس نه ييت، له وانه ش "شهكر، جيس، چه وري و په نير".^۲ رۆژنامه ي هاورولاتيش كه يه كيكه له رۆژنامه سه ره بخو و په خه ييه كانى هه ريم، به شداره له به ره مه پنهان و بلاوكر د نه وه ي ئهم فهره نكه سيكسيه نوپه دا. وتاريكي ناو ئهم رۆژنامه يه باس له دوو جور خوراك دهكات كه كاريگه ريبى خراپ و نيگه تيف له سه ر ئاره زوو و وزه ي سيكسي لاي ئافره تان جى ده ميطن، جوري يه كه ميان ئهو خواردنه يه كه فيتامين بى ۹، B9، له له شدا كه دهكات وه. له گه ل ئهو خواردنانه دا كه پيژه ي ئاسن له له شدا داده به زينتن.^۳ گوڤاري ئاسووه باس له بابه تيك دهكات كه له زور روووه ده شيت وهك شكاندني تابو وينا بكرت. ئهم گوڤاره باس له كيشه ي "پهحه ته بووني خيرا" دهكات و ئهو پيگا و تهكنيكانه ش باس دهكات كه پيگه ره وه ي پهحه تيوون زوو روو بدات.^۴ رۆژنامه كان و گوڤاره كانى تريش به شدارن

۱_ پروهانه رۆژنامه ي باس:

<http://basnews.com/so/News/Details/mod/15980>.

۲_ پروهانه:

<http://www.hawzhin.com/index.php/lovesex/item/196-1>.
Accessed on 31 July 2014.

۳_ پروهانه:

<http://hawlati.co/%D8%A6%D-B%95%D8%B1%D8%B4%DB%8C%DA%A4%D-B%95%DA%A9%D8%A7%D9%86/43651>

۴_ پروهانه:

http://aswda.net/ku/index.php?option=com_content&view=article&id=106:2013-02-16-16-35-

له دروستبوونی ئهم فهره‌نگه نوێیه‌دا، به‌لام باسکردنی یه‌که به یه‌که‌یان ده‌که‌وێته ده‌ره‌وه‌ی مه‌به‌ستی ئهم باسه.

جگه له‌م گۆڤار و پوژنامه‌نه چهندان سايته ئه‌له‌كترونیڤ هه‌ن که به‌شیکن له‌م دۆخه تازه‌یه‌ی به‌ره‌مه‌یتانی "پۆشنیرییه‌کی سیکسی"ی تازه له‌ فۆرمیکه‌ی جه‌ماوه‌ری و ئاشکرادا له‌ کوردستان. ئهم سايته‌نه به‌تایبه‌تی باس له‌وه ده‌که‌ن چۆن مرو‌ف ژيانیکه‌ی سیکسی باشتري هه‌بیت و بۆ ئهم مه‌به‌سته‌ش باس له‌ چنده‌ها بابته‌تی جیاوازه‌که‌ن، له‌وانه‌ش بۆ نمونه وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیاوی خۆینه‌ران سه‌باره‌ت به‌ ژیاڤی سیکسی و چۆنیه‌تی چاره‌سه‌رکردنی کیشه و گه‌رفه‌ سیکسیه‌کان. یه‌کێک له‌و سايته ئه‌له‌كترونیانه، بۆ نمونه، سايته "سیکسزانی"یه. له‌م سايته‌دا پرسیاوی له‌م بابته‌ته ده‌کریت و وه‌لام ئه‌دریته‌وه: ئایا گرنگه‌ پیاو ئه‌ندامی نیرینه‌ی درێژ بێت؟ چ درێژی و ئه‌ستوورییه‌کی ئه‌ندامی نیرینه له‌لایه‌ن ئافره‌تانه‌وه په‌سهنده؟ به‌ربلاوی ئهم گوتاره تازه‌یه به‌ راده‌یه‌که ته‌نانه‌ت چهندان که‌سایه‌تی دینیڤ بوونه‌ته به‌شیک له‌م گوتاره ئاشکرا و گشتیه له‌سه‌ر سیکس

43&catid=14:2013-02-16-12-52-03&Itemid=27.

١_پروانه:

http://sexzane.wordpress.com/2013/10/07/%D8%A6%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D8%AF%D8%B1%DB%8E%DA%98%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%86%D8%AF%D8%A7%D9%85%DB%8C-%D8%B3%DB%8E%DA%A9%D8%B3%DB%8C-%D9%BE%DB%8C%D8%A7%D9%88%D8%A7%D9%86-%DA-AF%D8%B1%D9%86%DA-AF%DB%95/.

و ژيانى سيكسى له ههريمدا. سايتى پهيك، كه سايتىكى ئىسلاميه، چاوپيكنووتنىكى لهگه ل ئيمامى مزگهوتى گويژه له سلیماني، شيخ بهادین نه قشبه ندى، بلاو كردوته وه، كه تيايدا باس له هه لوئىستى ئىسلام سه بارهت به سيكس و ژيانى سيكسى دهكات. ئهم شيخه باس له وه دهكات ئىسلام هه موو شتوازه كاني سيكس كردنى حه لال كردوه، ته نها سيكس كردن له دواوه نه بيت. هه روه ها باس له وهش دهكات ئىسلام مژينى ليو، مژينى مهك و زمان، ته نانهت لىسينه وهى ئه ندامى زاوژينى ئافرهت و مژينى ئه ندامى نيرينه ي پياوى حه لال كردوه. تاقه مه رچيك كه پنويسيته په يره و بكرىت ئه وه يه سه رجه مى ئه و شوينانه پاك بن.^۱ هه موو ئهم قسانه له سايتىكى ئينته رنيته كراون و دهكرين كه هه موو كه سينك خويندنى قوناغى سه ره تاييى هه بيت، ده توانيت بيانينيت و بيانخوينيته وه.

به كورتى، كولتوورىكى جه ماوه رى نوئ له سه ر سيكس و ژيانى سيكسى له ههريمدا دروست بووه و له دروستبووندايه، كه پيشتر بوونى نه بووه، له م كولتووره دا چيژى جه سته يى رولى سه ره كي ده بينيت. له زور بووه وه ئهم فره نگه تازه يه ناكوكه به و فره نگه پاترياركيبه ي كه هه لگري ئه خلاقى ده سپلين كردنى

۱ برهانه:

<http://www.wtarikurd.info/%D9%85%D8%A7%D9%85%D8%A7%D8%AA%D8%A7-%D8%B4%DB%8E%D8%AE-%D8%A8%D9%87%D8%A7%E2%80%8C%D8%A1%D8%A7%D9%84%D8%AF%DB%8C%D9%86-%D9%84%D9%87%E2%80%8C%D8%AC%D9%88%D9%88%D8%AA%D8%A8%D9%88/>

جه‌سته و سنووردانانه بۆ ئابووری چیژ، هه‌روه‌ها ناکۆکه به‌و فره‌هنگه‌ دینی و نیمچه‌دینییه که سیکس ته‌نها وه‌ک ئامرازیک بۆ مندالبوون ده‌بینیت. ئه‌م روانینه تازه‌یه بۆ سیکس نه‌ک ته‌نها ناکۆکه به‌ به‌ها و نرخ و که‌له‌پووره ته‌قلیدییه‌کانی ناو کۆمه‌لگای کوردی، به‌لکو له‌ زۆر پووه‌وه لاوازکردن و خۆدوورخستنه‌وه‌یه‌کی به‌رچاویشه له‌ سه‌رجه‌می ئه‌و به‌هایانه. ئه‌گه‌رچی زه‌حمه‌ته‌ باس له‌وه بکه‌ین که ئه‌وه‌ی ده‌بینین و پوو ده‌دات سه‌رکه‌وتنی چیژ و ئاره‌زووه به‌سه‌ر بڕیک له‌ تابوه‌کاندا، به‌لام ده‌کریت به‌ئاسانی باس له‌وه بکه‌ین که په‌یوه‌ندییه‌کی نوێ له‌نیوان ئاره‌زوو و تابوه کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقی و کولتووری و سیاسیه‌کاندا دروست بووه، شتیک به‌ ناوی تیپه‌پاندنی ئه‌م تابوانه‌وه له‌ گه‌لاله‌بوون و دروستبووندایه. بێگومان تا ئیستاش کۆمه‌لگای کوردی چه‌نده‌ها تابوی دینی و ئه‌خلاقی و کۆمه‌لایه‌تی تیپه‌پاندیه و چه‌نده‌ها شیوازی حه‌لال و حه‌رامی دینی و نادینی تیپه‌پاندیه، به‌تایبه‌تی له‌ په‌یوه‌ندیاندا به‌ سیکس و ژبانی سینکسییه‌وه، که سنوور بۆ ئه‌م گوته‌ره داده‌نین و به‌گژیشیا ده‌چنه‌وه. به‌تایبه‌تی چه‌ندان هیزی ئیسلامی سیاسی و چه‌ندان گروپی کۆنزه‌رفاتیفی ڕینخواو هه‌ن، له‌وانه‌ش به‌تایبه‌تی گروپه سه‌له‌فیه‌کان، که هه‌م ئیدانه‌ی ئه‌م گۆڕانکاریانه ده‌که‌ن و هه‌م به‌گژیشیا ده‌چنه‌وه. له‌ راستیدا ده‌کریت له‌پال باسکردن له‌ بوونی "مه‌جالیکی گشتی" بۆ ئه‌و فره‌هنگ و به‌ها تازانه‌دا، باس له‌ دروستبوونی "مه‌جالیکی گشتی سه‌له‌فیه‌یه" ش بکه‌ین که له‌ دنیای دوا‌ی که‌وتنی پڕتیمه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌ین له‌ هه‌رمیدا دروست بووه. ئه‌م دوو مه‌جاله‌ش ته‌واو ناکۆک و دژبه‌یه‌کن و دوو وینه‌ی جیاواز و ناکۆکی سیکس و جه‌سته و ژبانی سینکسی

په‌خش ده‌کن. ده‌بیت تهو خاله لای خوینه‌ر ئاشکرا بیت که تا ئیستاش کونترولی پاتریارکیانه‌ی ژبانی سیکسی ئافره‌تان له ه‌ریمدا به‌هیزه و ه‌موو تهو به‌ها ته‌قلیدیانه که ته‌م کونتروله ده‌سه‌پینن، ئاماده‌ن. به‌لام وه‌ک وتمان هاوکات گوتاریکی تازه و کومه‌لیک به‌های نوی و نماییشکردنکی میدیایی به‌ر‌فر‌اوانی پی‌اوه‌تی و ژنبوون له‌ئارا‌دایه که سیکسی‌بوون و په‌روه‌رده‌کردنی جه‌سته‌یه‌کی ئیرو‌تیک‌ی، له پینک‌هاته سه‌ره‌کیه‌کانیه‌تی. له‌م گوتاره تازه‌یه‌دا چه‌مه‌کانی جوانی، شوو‌کردن و ژنه‌پن‌ان، له‌ش، سیکس، ژبانی سیکسی روو‌به‌رووی گور‌انکاری گه‌وره بوونه‌ته‌وه، به‌شیک له ئابووری ه‌ریمیش بووه به ئابوورییه‌کی ئیرو‌تیک‌ی و به‌شیک‌ش له لی‌بیدو و وزه‌ی سیکسی بووه به کالا و پیشه‌یه‌کی ئابووری. هاوکات چه‌ندان تاکتیک‌ی حوکمران‌کردن و چه‌ندان په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لات دروست بووه که ته‌م گور‌انکاریانه‌ی پتو‌سته و ته‌م پید‌او‌یستییه‌شه وا ده‌کات له ه‌ه‌ندیک له شی‌وازه‌کانی کونتروله‌کردنی ته‌قلیدی و سونه‌تی ه‌لب‌یت. ته‌وه‌ی لیره‌دا رووی داوه و روو ته‌دات، دی‌سانه‌وه "شه‌ژانی پی‌وانه‌یی" ه‌ له‌ فو‌رمی تیک‌چوونی ته‌واوه‌تی په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان تابوه دینی و کومه‌لایه‌تی و کولتووری و سیاسیه سونه‌تییه‌کان له‌گه‌ل ته‌و واقیعه تازه‌یه‌دا که له دنیای دوا‌ی راپه‌ریندا دروست بووه. "له‌شیک‌ی سیکسی" و "له‌شیک‌ی سه‌له‌فی" به‌ریه‌ک ده‌که‌ون و جو‌ریک له ناکوکی بیچاره‌سه‌ر پین‌شیار ده‌کن. ته‌م تیک‌چوونه‌ش یه‌کیکی تره له سه‌رچاوه سه‌ره‌کی و گرنگه‌کانی ته‌و سه‌رلی‌شی‌وان و "شه‌ژانه پی‌وانه‌یی" یه‌ی که با‌سمان کرد.

مه‌سره‌فگه‌راییی و درستیوونی شیوازیکی نوێ له تاکه‌که‌س

ئه‌گه‌رچی مه‌سره‌فگه‌راییی چه‌ندین ده‌ره‌نجامی خراپ و وێرانکه‌ری هه‌یه و به‌شیکێ زۆری ئه‌و ئه‌ده‌بیاته‌ ره‌خنه‌یییه‌ش که باس له مه‌سره‌فگه‌راییی ده‌کات، له نووسه‌ره‌ فه‌ره‌نسییه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه تا قوتابخانه‌ی فرانکفۆرت و دوا‌ی فرانکفۆرتیش، پێ له‌سه‌ر ره‌هه‌نده‌ نێگه‌تیفه‌کانی مه‌سره‌فگه‌راییی داده‌گرن، به‌لام ده‌مه‌ویت لێره‌دا پێ له‌سه‌ر خالێک دابگرم ناکۆک به‌و پوانینه‌نه. به‌ بۆچوونی من وێناکردنی شه‌یتانیانه و قیامه‌ته‌یه‌نه، واته ئه‌پۆکا‌لیپتی، مه‌سره‌فگه‌راییی وا ده‌کات هه‌ندیک له‌و ئه‌گه‌ر و ده‌ره‌نجامه‌ پۆزه‌تیفا‌نه نه‌بینین که ده‌شیت مه‌سره‌فگه‌راییی له‌ناو خۆیدا هه‌لی گرتبێت. ^۱ به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ی پوانینه‌ نێگه‌تیف و قیامه‌ته‌یه‌نه‌که‌نه‌وه به‌و مه‌سره‌فگه‌راییی، هه‌ندیک نووسین و لیکۆلینه‌وه‌ نیشانیان داوین که مه‌سره‌فگه‌راییی ده‌شیت هۆکاری کۆمه‌لێک گۆرانکاری کۆمه‌لایه‌تی و کولتوو‌ری پۆزه‌تیفی قوول و هه‌مه‌لایه‌ن بێت. بۆ نمونه، مه‌سره‌فگه‌راییی ده‌توانێت هاریکاری تاکه‌که‌س و گروپه‌کان بکات بۆ ئه‌وه‌ی بتوانن خۆیان له هه‌ندیک له "شیوازه‌ خنکینه‌ره‌کانی ئه‌خلاقی ده‌سته‌جه‌معی" رزگار بکه‌ن و هاریکارییان بکات بۆ هه‌ڵبانه‌کایه‌ی شیوازیکی کراوه‌تری "ئه‌خلاقی تاکه‌که‌سه‌نه". کۆمه‌لناسی

۱. بۆ نمونه‌ی ره‌خنه‌ی تونده‌ی قوتابخانه‌ی فرانکفۆرت به‌رامبه‌ر به مه‌سره‌فگه‌راییی، بروانه‌ کتێبه‌ به‌ناوبانگه‌کی هیزبه‌رت مارکۆز به‌ناوی "مرو‌فی تاکره‌هه‌ند".

Marcuse, Herbert (1964). One Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society. Boston: Beacon

چىنى: يوخيانگ يان، لە كىيىكى گىنگدا لەسەر مەسره فگەرايى
 لە ولاتى چىندا نىشانى داوين چۆن دياردهى مەسره فگەرايى
 جەماوەرى بەربلاو، چۆن ئايدىۋلۇژياى مەسره فگەرايى
 بوونەتە ھۆكارى دروستبوونى "تاكەكەسى مۇدىرن" و
 ھۆكارى "بەتاكەكەسىبوونى كۆمەلگاي چىنى." "مەسره فگەرايى
 لە چىندا كارىگەرىيەكى ھىجگار گەورەى ھەبوو لەسەر
 گۇرپانى ئەخلاقياتى سونەتى بۇ ئەخلاقياتىكى نوئ، لەسەر
 بەجىيەشتىنى "ئەخلاقياتى دەستەجەمبىي ماويزم" بەرەو
 "ئەخلاقياتى تاكەكەسى." لەم پووەو يوخيانگ يان دەربارەى
 گۇرپانەكانى ناو ولاتى چىن دەنوسىت: "ئەخلاقياتى ژيانى
 پۇژانە گۇرپانى بەسەردا ھاتو و لەباتى پىداگرتن لەسەر
 قۇربانىدان بە خود و كارکردن لەپىناوى باشەى گشتىدا،
 ھەك كارکردن بۇ بونىادنانى كۆمەلگايەكى سۇسيالىستى
 نوئ، پىداگرتن لەسەر ۋەدىيەتەنى خود و بەدەستەيتەنى
 بەختەۋەرىي شەخسى، ھاتۆتە كايەۋە، بەختەۋەرىيەك
 گریدراو بە دەسكەۋتى مادىي كۆنكرىتەۋە." ئەم شىۋازە
 لە ئەخلاقياتى شەخسى نوئ كۆتايى ھىناۋە بە ئەخلاقياتى
 دەستەجەمبىي و خودئىنكارکردنى سەردەمى ماو تسى تونگ.
 فەيلەسوفى ھۆلەندى: ھارى كۆنەمان، لە پەيوەندىدا
 بە مەسروفگەرايىيەۋە ئەو پەشېيىيە كۆلتوۋرىيە دووبارە
 ناكاتەۋە كە بىرىكى زۆر لە نووسەران و زانا كۆمەلايەتتەكان
 و فەيلەسوفانى ھاۋچەرخ ياسى دەكەن. ئەو پى لەسەر ئەو

۱_ پىروانە:

Yan Unxiang (2009). The Individualization of Chinese Society. Oxford and New York: Berg

۲_ ھەمان سەرچاۋەى پىشوو ل XXXV

ئه‌گه‌ره‌ پزگاریخوازانه‌ داده‌گریت که ده‌شیت مه‌سره‌فگه‌راییی ده‌سته‌به‌ریان بکات. له‌ دیدی ئه‌م فه‌یله‌سوفه‌ هۆله‌ندییه‌دا تاكه‌كه‌س له‌ پینگای مه‌سره‌فگه‌راییییه‌وه‌ ده‌توانیت خۆی له‌و شینوازه‌ خنکینه‌رانه‌ی کولتوور و به‌ها و ئه‌خلاق و نرخاندنی ده‌سته‌جه‌معی و کۆیی پزگار بکات. که ئه‌و له‌ژیر ناوی "کولتووری کلاو" دا کۆیان ده‌کاته‌وه‌، واته‌ ویناکردنی کولتوور وه‌ک کلاویک که بتوانیت سه‌ری هه‌موو که‌سێک به‌و شینویه‌ دابۆشیت که کلاوی به‌ها و نرخه‌ بالا‌ده‌سته‌کان ده‌یانه‌ویت. "کولتوور وه‌ک کلاو" ئه‌و شینوازه‌یه‌ له‌ کولتوور که داخراوه‌ و تیایدا شوناسی تاكه‌كه‌سی به‌ شینویه‌کی پڕ فشار و زۆربۆه‌یتان داپۆشراوه‌ و به‌و شینویه‌ش دروست کراوه‌ که کۆ له‌ تاكه‌كه‌سی ده‌خوازیت. ئه‌مه‌ش له‌ پینگای به‌ناوه‌کێکردنی به‌ها و نرخه‌کانی ئه‌و جیهانبینی یان ئایدیۆلۆژیا دیاریکراوه‌وه‌ که له‌ شینویه‌ی کلاودا ئامادایه‌ و خوازیاری ئه‌وه‌شه‌ هه‌موو کۆمه‌لگا ئه‌و کلاوه‌ له‌سه‌ر بکات. له‌ دیدی ئه‌م فه‌یله‌سوفه‌ هۆله‌ندییه‌دا مه‌سره‌فگه‌راییی هه‌لی ئه‌وه‌ به‌ تاكه‌كه‌سه‌کان ده‌به‌خشیت بتوانن خۆیان له‌م کلاوه‌ کولتوورییه‌ پزگار بکه‌ن و خۆیان شوناسی خۆیان دابه‌ینن.^۱ له‌سه‌ر هه‌مان هێلی بیرکردنه‌وه‌، هه‌ندیک لێکۆله‌روه‌ی فیمینیسیتی مه‌سه‌له‌ی مه‌سره‌فگه‌راییی به‌ دروستبوونی "شینوازیکی نوێ له‌ ژنبوون" وه‌ ده‌به‌ستنه‌وه‌، که تیایدا ژنان

۱_ پروه‌ته‌:

Kunneman, Harry (1996). Van Theemutscultuur Naar Walkman-Ego, Contouren van Postmoderne Individualiteit. Amsterdam: Boom. See also: Kunneman, Harry (1998). Postmoderne Moraliteit. Amsterdam: Boom.

وهك بگه ريكي سهر به خق كار ده كهن. لهو فيمينيستانه ش، بو نمونه، ريتا فيلسكي.^۱ به بوچووني هم خانمه نهو نه ده بياتهي له سهر مه سره فگه رايي نووسراوه نيشاني نه دات كه "گه شه كردن و به هيزبووني دياردهي خوشيه رستي و چيز په رستي، hedonism، كومه ليك قازانچ و ده سكه وتي نابووريي گه وړه به پياوه كاپيتاليسته كان ده به خشيت. به لام كار يگه رييه كه شي له سهر په يوه ندييه عاتيفيه كاني نيوان نير و من و له سهر بونيادي پاترياركيانه ي خيزان، كار يگه رييه كي له فكه ر و ټنگه رانه ده بيت، كه ده شيت تا ناستي ويران كړدني نهو بونياده پاترياركييه بروت." به مانايه كي ديكه مه سره فگه رايي ده توانيت ته حه داي پاترياركيه بكات و له ده سلات و توانا كاني كه م بكا ته وه. نه ده بياتي تيوري له سهر مه سه له ي مه سرفگه راييي نافره تان نه وه نيشان نه دن كه: "په يوه ستبووني نافره ت به مه سره فگه رايييه وه ده شيت بتوانيت هه نديك شيوازي تاييه تي ده سه لاتي پياوانه كه م و لاواز بكا ته وه." واته مه رج نييه مه سره فگه رايي هه ميشه له قازانجي پاترياركيه و شيوازه سونه تيه كاني بالاده سستي پياو به سهر نافره تاندا بيت، چ له ناو خيزان و چ له دهره وه ي خيزاندا. به بوچووني من هم شيوازه روانينه بو مه سروفگه رايي و بينيني هه نديك ره هه ندي كوزانخواز له ناويدا بو په يوه ندييه جينده رييه كان، له دوخي نه مرؤكه ي

۱_ بړوانه:

Felski, Rita (1995). *The gender of modernity*. Harvard University Press

۲_ هه مان سه رچاوه ي پيشوول ۷۴

۳_ هه مان سه رچاوه ي پيشوول ۷۴

کوردستاندا، هه‌ندیک له‌ راستیی هه‌لگرتوه و ده‌شیت هاریکارمان بیت بو‌ئوه‌ی هه‌ندیک ده‌رکه‌وتی په‌یوه‌ندیی نیوان مه‌سره‌فکه‌راییی و ئافره‌تانی له‌ هه‌ریمدا، پی بخوینینه‌وه. با له‌ مۆله‌ گه‌وره‌کان و بازاره‌ مۆدیرنه‌کانی ناو هه‌ریمه‌وه ده‌ست پی بکه‌ین، ئهم شوینانه‌ پووبه‌ری شاریی نوێ و مۆدیرن، که‌ نیر و می له‌ ئاستیکی زۆر فراوان و به‌ ژماره‌ی گه‌وره‌ به‌یه‌که‌وه کۆ ده‌که‌نه‌وه. مروف ده‌توانیت پۆژانه‌ له‌ هه‌ریه‌کیکیاندا سه‌دان، نه‌گه‌ر نه‌لیم هه‌زاران ژن و ئافره‌تی گه‌نج و به‌ته‌مه‌ن ببینیت به‌و پووبه‌ره‌ تازانه‌دا دین و ده‌چن، له‌ پال سه‌دان و هه‌زاران کوپ و پیاوی گه‌نج و به‌ته‌مه‌ندا. زۆر جاریش ئافره‌تان ده‌توانن پۆژانه به‌ته‌نها و به‌بی ئه‌وه‌ی که‌سیکی دیکه‌یان له‌گه‌لدا بیت بچه‌ ئهم شوینانه‌وه. لهم شوینانه‌دا چه‌نده‌ها کافی و شوینی حه‌سانه‌وه هه‌یه، که‌ ده‌توانن تیايدا دابنیشن و پشوو بدن و یه‌کتر ببینن و له‌گه‌ل یه‌کدا بدوین. له‌ کۆمه‌لگای ئیمه‌دا، به‌پیی به‌ها و نرخه ته‌قلیدی و سونه‌تییه‌کان، زۆر جار ئافره‌ت سه‌ردانی بازاریی کردوه و شتومه‌که‌ پۆژانه‌یییه‌ پتۆسته‌کانی ناو مالی کړیوه، به‌لام ته‌نانه‌ت ئهم دابه‌شکردنه‌ سونه‌تییه‌ له‌ گۆراندایه‌ و پۆژانه ژماره‌یه‌کی گه‌وره‌ی کوپ و پیاوی گه‌نج ده‌بینن، به‌مه‌به‌ستی بازارکردن ده‌چنه‌ ناو بازاره‌کانه‌وه. ئهمرو له‌ هه‌ریمدا ژن و پیاو هه‌ردووکیان له‌ناو کرده‌ی به‌رخۆریدا ئاماده‌ن و لهم پووبه‌ره شارییه‌ تازانه‌دا به‌یه‌ک ده‌گه‌ن و یه‌کتری ده‌بینن. میکانیزمه تازه‌کانی مه‌سره‌فکه‌راییی له‌ ڕیگای ئهم ده‌رکه‌وتنه‌ به‌رده‌وامه‌ی ئافره‌ت و پیاوه‌وه له‌ناو ئه‌و پووبه‌ره‌ شارییه‌ تازانه‌دا، ئه‌و دابه‌شبوون و جیاکردنه‌وه‌ سوونه‌تییه‌ تووشی شه‌ژان ده‌کات که‌ له‌نیوان "مه‌جالی شه‌خسی" و "مه‌جالی گشتی" له‌ کۆمه‌لگای

ئيمدا ئامادهيه، ئو جياكردنهويهى به ئىنگليزى / private public پى دهلن. ئو جياكردنهويهى زور جار بهكار هاتووه بۇ ئووهى ژنان له "مهجالى شهخسى" دا بهيلىتهوه و نههيليت تيكهل به "مهجالى گشتى" بين. به بۆچوونى رپتا فيلسكى "مهروهنگى مهسرهفكهرايى دهچيئه ناو مهجالى شهخسييهوه و حورمهتى ئو مهجاله تيك ئهدات، پال به ئافرهتانهوه دهنيته بيللىي خويان نهكهن و بهدهم ئارهزووهكانى خويانهوه بهن و تهعهداي دهسهلاته ئهخلاقي و دينيه سونهتتیهكان و تهعهداي ميردهكانيشيان بكهن. "پهنگه ئهमेى ئهم فيمينيسته باسى دهكات بۇ دوخى ئافرهتان له ههريمدا راست نهبيت، يان ههنگاويكى راديكال بيت له مړوكه كومهلگاي كوردستانيدا، بهلام لهسهر هه مان هيلى بيركردنهويهى ئهم خانمه دهكریت بليت، مهسرهفكهرايى دهكریت هه لگري ئهم وزه و توانا تاييهته بيت، دهشيت توناي هينانهدهروهى ئافرهتى له "مهجالى شهخسى" وه بۇ ناو "مهجالى گشتى" ههبيت و دهشيت دهسكاريى پهيوهندييهكانى ناو مهجالى شهخسييش بكات.

لهپال ئو ئهگهري تيكدان و شلهژاندنئى جياكردنهويهى "مهجالى تاييهت" له "مهجالى گشتى" خودى ئامادهبوون لهناو ئو مۆل و بازار و سينتتهره بازرگانويه تازانده ههستى ئووه بهوانه دهبهخشيت كه سهردانيان دهكهن كه بوونهوهري مۆديرن و شارين، يان بهشيكن لهو "مهجاله گشتى" ه تازهيه كه له شارهكاندا دروست دهبيت، تيكهلن به پرۆسهى بهشاربوون و شتيكى نوئ له ژياناندا ئهزموون دهكهن.

ده‌رکه‌وتنی ئافه‌زه‌ت له‌م مه‌جاله‌ گه‌شتیه‌ بازه‌رگانییه‌ نوویه‌دا ده‌توانیت کاریگه‌رییه‌کی پۆزه‌تیف له‌سه‌ر به‌شداربوونی ژنان له‌ ژبانی گه‌شتی له‌ هه‌رێمدا جێ به‌یلت. له‌ هه‌مان کاتدا وه‌ک ده‌رنجامی فراوانبوونی سیستمی خویندن و په‌روه‌رده‌ له‌ هه‌رێمدا و وه‌ک ده‌رنجامی ده‌رچوونی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ئافه‌ه‌تانی گه‌نج له‌ قوتابخانه‌کاندا، ده‌کریت ئافه‌زه‌ت له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری، ئه‌گه‌ر نه‌لێم هه‌موو، ده‌رکه‌وته‌کانی ژبانی گه‌شتیدا بدۆزێته‌وه‌. له‌ دادگاكانه‌وه‌ بۆ په‌رله‌مان و له‌ وه‌رزه‌وه‌ بۆ میدیا، له‌ سیستمی په‌روه‌رده‌وه‌ و بۆ ناو خه‌سته‌خانه‌ و سینتته‌ره‌ پزیشکیه‌کان و ته‌نانه‌ت له‌ناو ده‌زگاكانی پۆلیس و سوپاشدا. ئه‌م ده‌رکه‌وتنه‌ جه‌ماوه‌رییه‌ فراوانه‌ی ئافه‌ه‌تان له‌ مه‌جالی گه‌شتیدا و به‌شداربوونیان له‌ ژبانی گه‌شتیدا، وێناکردنێکی تازه‌ بۆ خود و بۆ ئافه‌ه‌تیبوون لای ژماره‌یه‌کی زۆری ئافه‌ه‌تان دروست ده‌کات، وێناکردنێک تیایدا ئه‌و ئافه‌ه‌تانه‌ خۆیان وه‌ک بکه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و ئینسانی ده‌بینن که‌ هه‌لگری توانایه‌کی تایبه‌ت و ده‌گمهن و ئه‌م توانایه‌ش شایسته‌ی ئه‌وه‌یه‌ دانی پێدا بنریت و پزیری بگیری.

ئه‌م گۆڕانکارییه‌ تازانه‌ ته‌حه‌دای شیوازی "ئافه‌ه‌تیبوونی بالاده‌ست" له‌ هه‌رێمدا ده‌کات، ئه‌و شیوازه‌ بالاده‌سته‌ له‌ ئافه‌ه‌تیبوون که‌ پێگه‌یه‌کی نزم و ژێرده‌ست و که‌منرخ به‌ ئافه‌ه‌تان ده‌به‌خشیت. ده‌کریت لێره‌دا ته‌نانه‌ت باس له‌ هاته‌نکایه‌ی شیوازی نویی ئافه‌ه‌تیبوون بکه‌ین، به‌تایبه‌تی ئه‌و شیوازه‌ له‌ ئافه‌ه‌تیبوون که‌ هه‌ندێک لیکۆله‌ره‌وه‌ وه‌ک "ئافه‌ه‌تیبوونی نا‌پازی و به‌رگریکار" ناوی ده‌بن، oppositional femininity. ئه‌م

شينوازه له ئافره تېوونى نارازى و بهرگريكار شو شينوازه په له ئافره تېوون كه هم "پياوېوونى بالاده ست" و هم "ژنبوونى بالاده ست" تېده په رښتيت و ږخه نه يان دهكات و قبوليان ناكات و به شدار دهيتت له هيتانه كايه ي پيوه نديى په گه زى تازو و په كساندا له نيوان پياو و ژن له كومه لگادا،^۱ بېگومان ناييتت موباله غه به بوون و راډه ي به رفرانويى هم جوړه له ئافره تېوونى نه لته رناتيفه وه بكه ين، به لام نكوليكردنشى نكوليكردنه له گورپانكاريه كى گرنك له بواري پيوه ندييه په گه زيه كاندا كه له هرېمدا هاتو ته كايه وه. هه موو نه مانه هيتا بو شه وه دهكهن كه پيوه ندييه په گه زيه كان له هرېمدا، وهك له هر شوپنكي ترى دونيادا، پيوه نديى شل و ناجيگر و كراوه ن و له گهل گورپانكاريى ژينگه كومه لايه تى و نابوورى و سياسيه كاندا گورپانيان به سهردا ديت. ئافره تان هه نديك له په هه نده كانى هم گورپانكاريانه وهر دهكهن، له گهل هه نديكياندا دهكهنه گفتوگو و دانووسانه وه و دژ به هه نديكي شيان دهو ستنه وه، له م پنگايانه شه وه رووبه رى تاييه ت به خويان بو كرده ي كومه لايه تى تاييه ت به خويان دروست دهكهن. ئافره تان ليره دا به شوناسه په گه زيه سه پينراوه كانى خوياندا ده چنه وه و ته حه داي چه مكه پيوانه ييه بالاده سته كانى پيناسه كرنى په گه ز دهكهن و به چونه تى رېكخستنى پيوه ندييه په گه زيه كانيشدا ده چنه وه. بېگومان هم پرؤسه يه هه رگيز پرؤسه يه كى ساده و ئاسان و دابراو

۱ سه باره ت به چه مكى "ئافره تېوونى نارازى و بهرگريكار" بروانه:

Charlebois, Justin (2010). *Gender and the construction of dominant, hegemonic and oppositional femininities*. Plymouth: Lexington Publishers

له مه‌ترسی نییه، هه‌رگیز پرۆسه‌یه‌کی هه‌من و بیکێشه‌ش نییه، پرۆسه‌یه‌کی‌شه به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتۆماتیکی سه‌رکه‌وتنی مسۆگه‌ر نییه، به‌ پێچه‌وانه‌وه پرۆسه‌یه‌کی ئالۆز و ئازارای و زۆر جار ته‌واو توندوتیژی‌شه. ئهم پرۆسه‌یه له هه‌ندیک دۆخی تایبه‌تدا له‌باتیی ئه‌وه‌ی دۆخی گشتیی ئافه‌ه‌تان باشت‌ر بکات و پووبه‌ری گه‌وره‌تر و کراوه‌تر له‌به‌رده‌میاندا بکاته‌وه، ده‌شیت دۆخی ئافه‌ه‌تان زه‌حمه‌ت‌تر بکات و دۆخی هه‌ندیک توێژی تایبه‌تی ئافه‌ه‌تان ته‌واو لاواز و زه‌حمه‌ت‌تر بکات، تا ئه‌و شوێنه‌ی ده‌شیت هه‌ندیک جار ژیا‌نی ب‌پیک له ئافه‌ه‌تان بخاته مه‌ترسییه‌وه. ده‌لیم راسته ئهم پرۆسه‌ی به‌رگریکردن و نا‌پازیبوون و ته‌حه‌دايه پرۆسه‌یه‌کی زه‌حمه‌ته و ده‌شیت ب‌ر و پا‌ده‌ی توندوتیژی له‌سه‌ر ئافه‌ه‌تان زیاده‌تر بکات، به‌لام نا‌کریت نکو‌لی له‌ بوونی خودی پرۆسه‌که له هه‌ری‌می کوردستاندا ب‌کریت. ئهم پرۆسه‌یه بوونی هه‌یه و واشی کردووه که کایه‌ی په‌یوه‌ندییه ره‌گه‌زییه‌کان کایه‌یه‌کی ته‌واو ئالۆز و دینامیکی بیت. لی‌ره‌وه ئه‌م‌رۆ ئه‌وه ته‌نها پاتریارکیه‌ت نییه که ژیا‌ن و هه‌لسوکه‌وتی گه‌نجا‌نی کچ و کو‌ر له کوردستاندا ده‌خاته ژێر پ‌کینفی خویه‌وه، به‌ل‌کو شیوازی نوێ به‌ خودبوون و به‌ تاکه‌که‌سبوونیش له‌ئارا‌دايه، که پێ له‌سه‌ر ئۆتۆنۆمبوون و ئازادیی هه‌لب‌ژاردن و پ‌یزگرتن و به‌ه‌یزکردنی تواناسازی ناوه‌کی داده‌گرن. فه‌ره‌ه‌نگی به‌رخو‌ری و مه‌سه‌ره‌فگه‌رای نوێ له هه‌ری‌مدا یارمه‌تیده‌ره له دروستبوونی ئهم شیوازه تازانه‌ی تاکه‌که‌سدا، که بوونیا‌ن وه‌ک تاکه‌که‌س به‌ناو خۆنماییشکردنیکي مه‌سه‌ره‌فگه‌رانه‌دا تیده‌په‌ریت.

به لām مه سره فگه راى ته نها كاريگه رى له سره ئافره تان
جى ناهيليت، به لكو له سره پياوان و مه سه له ي پياوه تيش
جى ده ميليت. وهك هيمامان پى كرد نه مرق چهنده ها پياو
له ناو مؤله گه وره كاندا ده بينين كه عتر و كريم و بويه ي
قز و جلوبه رگ و پيلاو و چهندان كالاي ديكه به ناشكرايى
و به بهرچاوى پياوانى تر و ئافره تانه وه ده كرن. پياوانيش
به ناشكرايى، وهك ژنان، چالاكانه به شدارن له كرده ي
به رخويى و مه سره فگه رايدا و له م ريگايه شه وه وينه ي ديكه
بؤ پياوه تى و پياوبوون دروست ده كهن، كه نهك جياوازن
له وينه ته قلدييه كان، به لكو شه وينه ته قلدييانه تووشى
شله ژان ده كهن. "پياوه تى سونه تى" زور جار شه جوره
تازانه ي پياوه تى مه سره فگه ر، وهك پياوه تى نوqsan
و پياوه تى ژنانه و وهك "ناپياو" وينا ده كات. پياوه تى
سونه تى، شه جوره پياوانه كه سه رقالي له شى خويان و
خه ريكى سووپانه وهن به ناو مؤله كاندا و شه شتانه ده كرن
كه تاييه تن به مه سه له ي جوانكردن و به سيكسيكردن له ش،
وهك پياوى لاواز و قابيلى تيكشكان ده بينيت، چونكه پييان
وايه شه جوره پياوبوونه جورىكه له پياوه تى كه ناتوانيت
خوى له فريودانه نويسانى كه لوپه لساغكردنه وهيان له ريگاي
ريكلام و وينه و ئاماژه كانه وه به اريزيت. پياوه تى نه مانه وهك
"پياوه تيه كى ياريپيكر او" manipulated، ده بينيت كه وهك
تيكه ليكى ئالوز له پاسيفبوون و نه رمى، له نيره موكبوون و
چيژبه رستى وينا ده كريت.^۱

۱ بروهانه: بؤ شيكاريى له م جوره بؤ مه سه له ي پياوه تى بروانه
Felski, Rita (1995)

نیشته‌جێکردنی دیاردەیی خۆکوشتن لە ژینگەیه‌کی شاریی نوێدا

لە لاپەرەکانی پێشوودا باسمان لە لێکۆڵینه‌وه‌که‌ی مینۆ ئالینیا کرد که به‌شێکی تهرخانه‌ بۆ قسه‌کردن له‌سه‌ر دیاردەیی خۆکوشتنی ئافره‌تان له‌ کوردستاندا. لای ئەم خانمەدا دیاردەیی خۆکوشتنی ئافره‌تان دیاردەیه‌که‌ له‌ناو ئەو ئافره‌تانه‌دا پوو ئەدات که پەرگۆڕیشه‌یه‌کی لادییی و خێله‌کییان هه‌یه‌، ئەگەرچی ده‌شیت ئەو ئافره‌تانه‌ له‌ شارە‌ گه‌وره‌کاندا بژین یان له‌ لادیکان خۆیاندا. هه‌روه‌ها دیاردەیی خۆکوشتن وه‌ک ده‌رنجامی وێرانکردنی لادیکان و ڕاگواستنی به‌زوریان له‌ سه‌رده‌می پژیی به‌عسدا بۆ شوێنه‌کانی تر وێنا ده‌کات، که به‌ بۆچوونی ئەو بوونه‌ته‌ هۆکاری له‌به‌ریه‌که‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی بونیاده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ کۆنه‌کان. هاوکات دیاردەیی خۆکوشتنه‌کان ده‌داته‌ پال هه‌ژاری و په‌راویزه‌که‌وتنی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری. له‌ سه‌رێکی دیکه‌وه‌ خۆکوشتنی ئافره‌تان وه‌ک ده‌ره‌نجامی تواندنه‌وه‌ و ئامیزانبوونی ته‌واوی ئافره‌تان له‌ناو سیستمی به‌ها و ئەخلاقایاتی پاتیارکی بالاده‌ست و فشاری گه‌وره‌ی ئەو به‌هایانه‌ له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا ده‌بینیت، کۆمه‌لگایه‌ک، به‌ بۆچوونی ئەو، هه‌شتا بونیاده‌کانی خێل و خزمخواهیی تاییدا ته‌واو به‌هه‌یزن.^۱ ئەگەر بگه‌ڕێینه‌وه‌ بۆ ئەو پۆلێنکردنه‌ی دۆرکهایم بۆ شیوازه‌ جیاوازه‌کانی خۆکوشتن ده‌یکات، ئەم شیوازه‌ی خۆکوشتن که ئەم خانمە باسی ده‌کات ده‌چیته‌ خانه‌ی ئەو شیوازه‌ له‌ خۆکوشتنه‌وه‌ که دۆرکهایم به‌

"خۆكۈشتى جەبرى" يان "قەدەرى" ناۋى دەبات، fatalistic suicide. خۆكۈشتىنىڭ دەرئىچىمى ھېز و فشار و جەبرى بەھا و نۆرم و بۇنىيادە بالادەستەكانى ناۋ كۆمەلگايە. بېگومان ئەم شىۋازە لە خۆكۈشتىن لە ھەرىمدا ھەيە و ئامادەيە، كارى ئەم خانەش لەسەر خۆكۈشتى ئافرەتان كارىكە شۈيىنى دەستخۇشەيە، بەلام ئەۋەي لەم لىكدانەۋەيەدا كېشەيە، ئەۋەيە كە خۆكۈشتى ئافرەتان لە ھەرىمدا كورت دەكاتەۋە تەنھا بۇ ئەۋ شىۋە جەبرى و قەدەرىيەي خۆكۈشتىن، تەنھا ۋەك دەرئىچىمى فشارى بەھا پاتىرىكىيە سوۋنەتەيەكان دەيىنىت. بە بۇچۈۋىنى مەن ئەم كورتكردنەۋەيەي ھەلەيە و خۆكۈشتى ئىزان لە ھەرىمدا تەنھا لەۋ قۇرمە تايىبەتەي خۆكۈشتىدا بەرجەستە نىيە. ۋەك ئامارەكان نىشانى ئەدەن دىاردەي خۆكۈشتى ئافرەتان يەك ناگرنەۋە لەگەل ئەۋ رەگۈپىشانەدا كە ئەم خانە لە لىكۈلەنەۋەكەيدا باسى دەكات. ۋەك لە سەرەتاي ئەم لىكۈلەنەۋەدا نىشانمان دا، ئامارەكان پىيمان دەلەين كە دىاردەي خۆكۈشتىن لە ھەرىمدا، ھەم دىاردەي ئامارە يەككى توندوتىژيە رەگەزىيە لە كوردستاندا و ھەم دىاردەي ناۋ شار و ژىنگە شارىيەكانى ناۋ كوردستانە. ئەۋەشمان نىشان دا كە زۆرىنەي ئەۋانەي خۇيان دەكوژن ئافرەتى خويندەۋارن و مەسەلەي خۆكۈشتەكەشيان پەيۋەندىي بە مەسەلەي ھەژارىيەۋە نىيە. ھەرۋەھا ناكرىت دىاردەي خۆكۈشتىيان بەتەنھا بدەينە پال بەھا تەقلىدىيە بالادەستەكانى خىل و دىن لە كوردستاندا. كېشەكە لە زۆر سەرۋە رېك پىچەۋانەي ئەم دىدە و ئەم شىۋازى لىكدانەۋەيەيە. سەرجمى ئەۋ بەھا خىلەكى و خىزانى و دىنى

و فره‌ه‌نگیانه‌ی ئه‌و خانمه‌ باسی ده‌کات ناتوانن چیتەر ژنانی گه‌نجی ئه‌م ولاته‌ له‌ خۆکوشتن بپاریزن و به‌هاتایه‌وه‌ به‌چن. نه‌گه‌ر تاکه‌ که‌سه‌کان له‌ناو ئه‌و بونیاده‌ ته‌قلیدیانه‌دا ده‌م‌ج بووبن و له‌گه‌ل فشاره‌کانیدا راها‌تب‌ن، ئه‌وا ئه‌و ده‌م به‌هاکانی ناو ئه‌و بونیاده‌ بوون به‌ جۆریک له‌ قه‌ناعه‌تی کۆمه‌لایه‌تی و تاکه‌ که‌سی له‌ناویاندا و دنیا و ژیا‌نیش به‌و شیوه‌یه‌ وه‌ر ده‌گرن و قبول ده‌که‌ن، که‌ ئه‌و به‌هایانه‌ پ‌تیان ده‌ل‌ین. ئه‌وه‌ی ئه‌و ژماره‌ زۆره‌ له‌ ئافره‌تی گه‌نج له‌ هه‌رم‌دا خۆیان ده‌کوژن یه‌ک مانای هه‌یه‌: ئه‌و به‌ها ته‌قلیدی و پاتریارکیانه‌ لای ئه‌م ئافه‌رانه‌ نرخیان نه‌ماوه‌ و ناتوانن ژیا‌نیان بپاریزن. مانای ئه‌وه‌یه‌ ئه‌و به‌هایانه‌ له‌ قه‌یراندان، تووشی ک‌یشه‌ و ته‌حه‌دای گه‌وره‌ و فره‌لایه‌ن بوون، ناتوانن قه‌ناعه‌ت به‌و نه‌وه‌ تازه‌یه‌ به‌ینن دنیا به‌و شیوه‌یه‌ بب‌ینن و قبول بکه‌ن که‌ ئه‌و به‌ها خ‌پله‌کی و پاتریارکیانه‌ چوارچ‌یه‌ی هه‌لسوکه‌وت و ئازادییه‌کانیان ده‌ک‌یشن. بۆیه‌ ئه‌م تاکه‌ که‌سانه‌ له‌ دۆخی نامۆبوونیکی ته‌واودان به‌و به‌هایانه‌ و ناتوانن ژیا‌نی خۆیان له‌ پال ئه‌و به‌هایانه‌دا ر‌یک ب‌خه‌ن. هاوکات ئه‌و دنیا نوییه‌ی که‌ دروست بووه‌ و له‌دروستبووندایه‌، ئه‌و سیسته‌ نوییانه‌ی به‌ها که‌ له‌دایک بوون، بۆ نمونه‌ س‌یکس‌فرۆشی و خواسته‌کانی دروستکردنی له‌شیکی س‌یکسی، ناتوان‌یت کۆتایی به‌م نامۆبوونه‌ بب‌ن‌یت، یان لانی که‌م ئه‌گه‌ری ده‌ربازبوون له‌م نامۆبوونه‌ ن‌یشان بدات. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه‌، به‌لکو ئه‌و دنیا تازه‌یه‌ ئه‌م نامۆبوونه‌ چه‌ندقات ده‌کات و له‌ چه‌ندان سه‌ره‌وه‌ به‌ه‌یزتر و فراوانتری ده‌کات. چونکه‌ وه‌ک وتم ئه‌و د‌نیایه‌ د‌نیایه‌که‌ له‌ دۆخی ”شه‌ژانی پ‌یوانه‌یی”دا ده‌ژی.

له بيست سالى رابردوودا كوردستان بووه به ولايتك
 سه رجه مي چه مك و به ها سه ره كييه كاني ناوى له دۆخى
 شله ژانتيكى پيوانه ييي ته واودايه، هم ماناكانى پياوه تى
 له قهيران و شله ژانتيكى گه وره دايه، هم مه سه له ي ژيانى
 سيكسى و به ها سيكسييه كان گورانان به سه ردا هاتوو، هم
 خيزان له ناوه وه گۆراوه و نه وه يكي خوينده وارى نوپى
 تيادا دروست بووه كه پروانينيكي ترى بۆ خۆى و بۆ دونيا
 هيه، هم ماناكانى ژنبوون و ويناكردنى پۆله كاني له ژياندا
 گۆراني گه وره ي به سه ردا هاتوو. هاوكات توندوتيزيي بووه
 به به شتيك له سياسه تى خۆسه پاندنى سياسى و فرههنگى
 و كۆمه لايه تى. شوپشگيره كاني دويني بوون به بازاركانه
 گهنده له كاني ئه مرۆ، كۆمه لگايه كى به رخۆر و مه سه ره فگه ر
 دروست بووه هموو شتيك له ناويدا قابيلي فروشتنه، له
 فروشتنى ئينتىماي سياسى و دينى و فرههنگيه وه بيگه ر،
 بۆ فروشتنى له ش. جگه له مانه له م بيست ساله دا كۆمه لگاي
 كوردستانى له ناو خۆيدا به جۆريكي گه وره دابه ش بووه، له
 پرووى كۆمه لايه تيه وه بووه به "كۆمه لگاي گيتۆي ليكدابراو"
 دهوله مه ندبوونى خيرا له ده ره وه ي هموو ياسا و به ها و
 توانايه كى چاوديركردنى كۆمه لايه تيدا، له پال درستبوونى
 جياوازيه كى هيجگار گه وره له داها ت و تواناي ماديدا.
 هموو ئه مانه به سه ريه كه وه دۆخيكيان دروست كردوه كه
 سيستمه كۆمه لايه تيه كه ي خستۆته قهيرانينيكي همه لايه نه وه.
 شينوازه جياوازه كاني مه سه ره فگه رايى چهندان ناكوكيى نوپيان
 دروست كردوه، په يوه ندييه كى نوئ له نتيوان مه سه ره ف و
 شوناسى تاكه كه سى و مه سه ره ف و شوناسى دهسته جه معيدا

دروست بووه. وینه تهقلیدی و سونه تییه کانی هاریکاری
کۆمه لایه تی و به ده مه وه چوونی یه کتری له م دونیا تازه ده دا
ته واو لاواز بووه، شیوازه سونه تییه کانی هاریکاری ته نانه ت
له ناو به شیککی به رچاو له خیزانه کانیشدا نه ماوه یان ته واو
لاواز بووه. ئه و ژینگه تهقلیدی و سونه تییه نه ماوه که
تیایدا پیکه وه بوونی بیه رج و ئۆتوماتیکی تا راده یه کی زۆر
ئاماده بوو. هه موو ئه مانه مه سه له ی ئینسیجام و گونجاندنی
کۆمه لایه تی له کوردستاندا ته واو لاواز کردوه. په یوه ندیسی
نیوان زۆریک له تاکه که سه کان و ده زگا کۆمه لایه تییه کان
به ته واوی لاواز بووه، به جۆریک نه خیزان، نه دین، نه
سیاسهت هه چیان شوینی ئامیزانیوونی کۆمه لایه تییه راسته قینه
نین. فرۆشتنی سیکس و گۆرانی سیکس بۆ کالایه کی قابیلی
مه سه ره فکرده و تیوه گلانی خیزانه کان له م مه سه له یه وه، وینه
پاتریارکییه تهقلیدییه کانی خیزانی ته واو بریندار کردوه.
چیرۆکی چهنده ها خیزان که کهه کان و ژنه کانیا ن ده خه نه
بازاری سیکسه وه، به هه موو ته فاسیله بریندار که ره کانیه وه،
به به رده وامی له لایه ن میدیای کوردییه وه باس ده کریت و
باس کراوه. سۆزانیوون و سیکسفرۆشی وه ک بازرگانیه ک
که چهندان خیزان پینی هه لده ستن، یان که یشتنی ململانی
و ناکوکی و شه ره پوژانه ییه کانی ناو خیزان به راده ی
په لاماردانی توندوتیژ و کوشتن، حیکایه تی ده ستریزیکردنی
خزمه نزیکه کان بۆ سه ر مینه کانی ناو ئه و خیزانانه، ئه وه ی
پینی ده گوتریت زینای مه حره م، incest، ئه وانیش له ناو
لاپه ره و هه والی میدیاکاندان و به شیکن له ده رکه وته کانی
ژیانی گشتی له هه ریهدا. هه موو ئه مانه وینه یه کی خیزانیان

درست كردوه ته‌واو ناكوك و نه‌گونجاو له‌گه‌ل وینه پاترياركييه سونه‌تييه‌كه‌يدا. وهك وتم نه ناسيؤن‌اليزمي كوردی، نه نيشتمانپه‌روه‌ريتيي سياسي، نه دين كه به‌قوولي به سياسي و به شكلي كراوه، ناتوانن هيجيان ئه‌و لانی كه‌مه له هاوده‌ردی و هاريكاريي كومه‌لايه‌تي مه‌يسر ب‌كه‌ن، كه هه‌موو كومه‌لگايه‌ك بۆ پاراستنی تاكه‌كه‌سه‌كاني پيويستی پييه‌تي. هه‌موو ئه‌مانه مه‌سه‌له‌ی "شه‌ژانی پيوانه‌یی" يان له كومه‌لگای ئيمه‌دا به‌هينز كردوه و گه‌ياندويانه به هه‌موو كايه‌كاني ژيانی كومه‌لايه‌تي و سياسي و فره‌هنگی و ئابووری له كوردستاندا.

وهك نيشانمان دا، له پووی كولتورييه‌وه، ئه‌و گوتاره ئاشكرا و گه‌شتيه تازيه‌ی له‌سه‌ر سيكس و ژيانی سيكسی له كوردستاندا ئاماده‌يه، ته‌كنيكه دبسلپينكه‌ره‌كاني پاترياركيه‌تيان تپه‌راندوه. مه‌به‌ستم ئه‌و ته‌كنيكانه‌يه كه له ڤينگای داڤوشين و بيده‌نگ و بيژه‌نگکردنی سيكسكه‌وه كار ده‌كه‌ن. يان خه‌ريکی ئه‌وه‌ن سيكس زمانیکی ئازادی نه‌بيت بۆ باسکردنی خوی. ئه‌م گوتاره تازيه‌يه كيشه‌ی گه‌وره‌ی بۆ ئه‌و گوتاره پاترياركييه ته‌قليديه‌يه كۆنزه‌ره‌فاتيغه دروست كردوه. وهك وتمان سيكس‌فرۆشی خوشی بووه به به‌شيکی تاييه‌تي ناو ئه‌و ئابوورييه‌ی دروست بووه، به ئابوورييکردنی سيكس و به سيكسيکردنی ئابووری. هه‌موو ئه‌مانه قه‌يرانیکی به‌رده‌واميان له سيستمی به‌هاكاني پاترياركيه‌تي ته‌قليديدا دروست كردوه و هاوكات ئه‌لته‌رناتيڤیکی قبوولكراو و گه‌شتی بوونی نييه كه هاريكاري ئه‌و تاكه‌كه‌سانه بيت كه ورده‌كارييه‌كاني ئه‌و قه‌يرانانه

ده‌ژین. له هه‌رێمدا، چیتەر ژینگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقیی پوون و ئاشکرا بوونی نییه که به تاکه‌که‌سه‌کان به‌های پێوانه‌یی بیه‌خشن بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌شێ و ناشیکان، باش یان خراپ، ماقوول و ناماقوول له‌یه‌کتری، بۆ دایینکردنی ئه‌وه‌ش که پێی ده‌لێن "عیززه‌تی نه‌فس" و بۆ مه‌یسه‌رکردنی هاریکاری و به‌ده‌مه‌وه‌چوونی کۆمه‌لایه‌تییش. سه‌رلێشێوان و ته‌مومژیکێ پێوانه‌یی گه‌وره له‌ئارا‌دایه که وا له تاکه‌که‌سه گه‌نجه‌کان ده‌کات نه‌زانن چاوه‌پوانی چی بن له خۆیان و له کۆمه‌لگاکیان، چی له‌بیر بکه‌ن و باوه‌ریان به چی بیت، چی لاوه‌کییه و چی سه‌ره‌کی، چی ده‌شیت و چی ناشیت، ته‌نانه‌ت چی باشه و چی خراپ. وێرانبوونی "ئێجماعی ئه‌خلاقی" له کۆمه‌لگای ئێمه‌دا راستیه‌کی کۆمه‌لایه‌تی قاییلی نکه‌وتێتی بۆ نییه و کۆمه‌لگایه‌ک له دروستبووندا به‌بێ قیله‌نومایه‌کی ئه‌خلاقی و به‌های. بۆ که‌سیک له دونیای دوا‌ی پاپه‌ریندا گه‌وره بووبیت زه‌حمه‌ته‌ به‌توانیت به‌ئاسانی باش و خراپ و ده‌شیت له ناشیی سیاسیی و کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقی و دینی له‌یه‌کتری جیا بکاته‌وه. هه‌موو ئه‌و کایانه له قه‌یرانیکی به‌های گه‌وره و قوولدا ده‌ژین.

بێگومان هه‌ندیک تاکه‌که‌س توانا و ویستی ئه‌وه‌یان تێدا به‌خۆیان له‌که‌ل ئه‌م دونیا شله‌ژاوه و ئه‌و دۆخی ئاماده‌گیی به‌های نا‌کۆک و دۆخی بێبه‌هاییه تازهدا بگه‌نجه‌ن، بۆ نمونه بتوانن خۆیان ده‌وله‌مه‌ند بکه‌ن به‌بێ ئه‌وه‌ی بیر له‌وه بکه‌نه‌وه ئه‌و پێگایانه‌ی بۆ ده‌وله‌مه‌ندبوون ده‌یکرنه به‌ر ئه‌خلاقییه یان نا، په‌وايه یان هه‌موو په‌وايه‌تییه‌ک ده‌خاته ژێر پێوه. که‌سانیک هه‌ن ده‌توانن له‌م پارتی سیاسیه‌وه بۆ ئه‌وی تر

و لەم ھەلۆیستی ئەخلاقییەو ھە بۆ ئەوی تر بېژن، بێ ئەو ھەست بەو ھەلەیکەکی سیاسی یان ئەخلاقییان کردو ھە. دەلێم ئەم جۆرە کەسانە ھەن و نامادەن، بەلام کەسانێکی دیکەش ھەن کە ناتوانن و نایانەوێت ئەم گەمە تازانە بکەن و بەبەردەوامی ھەست بەو ھەکەن کە بەشێک نین لەو دونیا تازەییە دەرست بوو ھەمانە ھەست بە نامۆبوونیکی تەواو لە گشتیتی ژیانی کۆمەلایەتی ھەکەن، نامۆبوون لەو ھە دۆرکھایم ناوی سێ گرنگترین ھەرەوتەکانی کۆمەلگای لێ دەنیت: کۆمەلگای دینی و خیزانی و سیاسی.^۱ ئەوانە ی خۆیان ھەکوژن لە ھێچ یەکیک لەو سێ ھەزگا سەرەکییەدا ھەستکردن بە ئینتیما و بە دۆزینەو ھە مانا و بە گەرمییەکی عاتیفی و کۆمەلایەتی و ئینسانی نادۆزینەو ھە. ئەم ھەزگایانە ناتوانن چیتەر لانی ھەرەکەمی شوناس بەم تاکەکەسە نامۆبووانە ببەخشن، ناتوانن لانی کەمی ھەستکردن بە بەختەو ھەرییان بۆ دابین بکەن، بۆیە ھەست بە تەنھاگەوتن و نامۆبوونیکی قوول ھەکەن. ئەگەر یەکیک لە ئەرکەکانی دین ئەو ھەیت کە تاکەکەس بەو ژینگە و کۆمەلانەو ھە گری ببات کە لەناویاندا ھەژی و ئامیزانیان بکات لەناو گروپە ئیماندارەکاندا، ئەوا پەنابردن بۆ خۆکوشتن ھێمای ئەو ھەیت کە دین ناتوانیت چیتەر ئەو پۆلە ئامیزانکەرە ببینیت. خالێک گرنگە لێرەدا ھێمایەکی خیرای پێ بکەین، ئەو ھەیت ھەرسێ ھەرکەوتە گرنگەکە ی ژیانی کۆمەلایەتی، مەبەستم خیزان و دین و سیاسەتە، ناتوانن ئاسۆییەکی راستەقینە بۆ چاوەروانی بە تاکەکەسەکان

بیه‌خشن، ناتوانن هینما بۆ دونیایه‌ک بکه‌ن که بکریت قابیلی
لانی که‌می قبولکردن بیت، هیچ یه‌کی‌کیشیان کۆمه‌لیک به‌های
پوون به‌و تاکه‌که‌سانه ناب‌خشیت که بقوانن په‌یره‌ویان بکه‌ن
و ئه‌م په‌یره‌ویکردنه‌ش هاوسه‌نگی و له‌نگه‌ریک له‌ ژیاناندا
دروست بکات. هاوکات هیچ یه‌کی‌کیشیان ناتوانن وه‌لامی
پرسیاره‌کان و دله‌پاوکیکان و گومانه‌کانیان بده‌نه‌وه.

به‌کورتی، ئه‌وه‌ی له‌ دونیای دوا‌ی پاپه‌پیندا پووی داوه
شله‌ژانیکی به‌هایی و ئه‌خلاق‌ی و پێوانه‌ییی قوول و به‌رفراوانه
که سه‌رجه‌می پووبه‌ره جیاوازه‌کانی ناو ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی
گرتۆته‌وه، دونیایه‌ک دروست بووه چیت ره‌لگری پێناسه‌یه‌ک
نییه بۆ هه‌لسوکه‌وت و کار و کرده‌وه‌ی باش و ئه‌خلاق‌ی،
بریک له‌ مڕۆقه‌کان ناتوانن به‌رچاوپروونی و پێپیشاندهریکی
ئه‌خلاقیان هه‌بیت بۆ ئه‌وه‌ی بزائن چۆن ئه‌توانن ژیانیکی
گونجاو و ئه‌خلاق‌ی بژین. به‌ستنه‌وه‌ی ئه‌م قه‌یرانه ئه‌خلاق‌ی و
فه‌ره‌نگ‌ی و کولتوریه‌ به‌و قه‌یرانه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی
هینامان پێ کردن، مه‌به‌ستم قه‌یران له‌ پیاوه‌تی بالاده‌ست
و ژنبوونی بالاده‌ستدا، له‌ سه‌روی هه‌مووانیشه‌وه په‌نابردن
بۆ توندوتیژی یان هه‌ره‌شه‌کردنی به‌رده‌وام به‌ به‌کاره‌ینانی
توندوتیژی، به‌سه‌ریه‌که‌وه ئه‌و دۆخه‌یان دروست کردوه که
له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا ناوی دۆخی "شله‌ژانی پێوانه‌یی" مان لێ
نا. ئه‌وه‌ی ئیمه ئه‌مڕۆکه ده‌ییینین وێرانبوونی ئه‌و نه‌زمه
کۆمه‌لایه‌تییه‌، social order، که له‌ئارادایه و دروستبوونی
تاکه‌که‌سی تنها و بێپه‌نا و داب‌پاون، که نازانن پوو له
چی و کێ بکه‌ن. ئه‌مانه به‌سه‌ریه‌که‌وه ئه‌و دۆخه دروست
ده‌که‌ن که دۆرکه‌هیم ناوی "ئانۆمی" لێ ده‌نیت. "ئانۆمی" به

ماناي دروستبوني كۆمەلگايەك تاكەكەسەكانى نەزانن بەھا پاستەقىنەكان كامانەن، كۆمەلگايەك گۇرپانكارىي گەورە و ھەمەلايەنى تىدا يىت، بەلام لە غىابى كۆمەلىك بەھا و ياسا و نرخی تايىبەدا، كە مانا و ئاراستەيەك بەو گۇرپانكارىيانە بەدەن و ھاريكارىي تاكەكەسەكان بىكەن بتوانن لەو گۇرپانكارىيانە تىيگەن و شويىنى خۇيان لەناوياندا ۋەك بوونەوھرىكى مانادار بدۆزنەوھ. ئەوھى ئەمپۇ ۋو ۋەدات گۇرپانى كۆمەلگا، گۇرپانى ھەزگاكانى ھوكمپرانى، دروستبوني ھەزگاي بىرۋكراكسىي گەورە و قەبەيە، گۇرپانى بازارەكان و شىۋازى ئىشكردىنى ئابوورى و بازىرگانىيە، گۇرپانە لەناو خىزان خۇيدا، گۇرپانى ماناكانى دىن و سىياسەتە، گۇرپانى ماناكانى پىاوبوون و ژنبوونە، بەلام ھەموويان لە ھەرەوھى رىستىك لە بەھا و نۆرمى ئەخلاقى و كۆمەلايەتىي ئاشكرادا كە بتوانن ھەشى و ناشى ئاخلاقى و كۆمەلايەتى و سىياسىيەكان لەيەكتىرى جىا بىكەنەوھ. نە بەھا و ئەخلاق و نۆرمى دىنى، نە بەھا و ئەخلاق و نۆرمى مەدەنى، نە بەھا و ئەخلاق و نۆرمى سىياسى، نە ياسا، ھىچ يەكتىك لەمانە ئەو پىرۋسەي گۇرپانكارىيانە ئاراستە ناكەن كە دونىاي ئىمەي تىكەوتوھ. لە كوردستاندا نە ژيانى سىياسى، نە ژيانى ئابوورى، نە پىشكەوتنى كۆمەلايەتى، نە مەملەنىيى نىوان ھىزەكان، نە دىن، نە ژيانى ئەخلاقى، ھىچيان خاۋەنى بەھا و نۆرم و ئەخلاقى تايىبەتىي شويىنى مەمانەپىكرىدن نىن، كە جۇرىك لە بەرچاۋپوونى دروست بىكەن، ھىچيان ياسايەك نىيە بەرپوھيان بىات و ئاراستەيان بىكات، شتىك نىيە سىنوورى ئەشى و ناشىكان ھەستىنىشان بىكات و ئەگەرەكان لە نائەگەرەكان جىا بىكاتەوھ. ئەمەش

ئەو دۇخی ئانئۆمىيەيە کە کۆمەلگایەکی لە شىنۆەى کۆمەلگای
ئىمەى تىدەکە ویت، کاتیک ئەو کۆمەلگایە ڕووبە ڕووی
کۆمەلەیک گۆرانکاریى خیرا و لەپەر و ھەمەلایەن دەبیتەو،
بەلام بەبى ڕوونییەک لە ئاراستەکانیدا و بەبى ئامادەگیی
کۆمەلەیک و یاسا و بەھا لە پڕۆسەى گۆرانەکاندا.

دەرەنجام

ھەریمى کوردستان بڕیکى زۆر توندوتیژیی پەگەزى دژ بە
ئافرەتانی تىدايە. ئەم توندوتیژییە لەمڕۆدا بە پلەى یەكەم
ڕووی لەو ئافرەتە گەنجانەى کە تەمەنیان لەنیوان ١٣ بۆ ٣٥
سالە. ئەرگەرچى ئەم نەوہیە لە ئافرەتان ڕووبە ڕووی زۆبەى
ھەرەزۆرى شیوازە جیاوازیەکانى توندوتیژی دەبنەو، بەلام
ئەوہى لەم لىکۆلینەوہیەدا گرنگى پى دراو، سى شیوازە
لە توندوتیژی، کە بریتىن لە کوشتن، خۆکوشتن، سووتان
و خۆسووتاندن. بە پێچەوانەى بىرکردنەو و شىکردنەوہى
بالادەستەوہ شیوازی ھەرە سەرەکی و بالادەستى توندوتیژی
لە ھەریمدا کوشتن لەسەر شەرەف نییە، بەلکو مەسەلەى
خۆکوشتن و خۆسووتاندنە. ئەگەر خۆسووتاندنىش وەک
ھەولیک بو خۆکوشتن ببینى، ئەوا کیشەى ھەرەسەرەکیی
ئەمڕۆکەى کۆمەلگای ئىمە دەبیت بە کیشەى خۆکوشتنى
ئافرەتان. ئەو ئافرەتانەش کە خویان دەکوژن ئەوانەن کە
لە دۇنیای دواى ڕاپەریندا لەدایک بوون و ژیاون و گەورە
بوون، ئەو منداڵانەن کە یان لەدایکبوونیان یان قوناغى
مندالییان دەکەویتە پۆژگارى دواى ڕاپەرینی سالى ١٩٩١.
ئەم ئافرەتانە ئەزموونی تال و تۆقینەرى جەنگ و کوشتن

و چەوساندنەوھەکانى قۇناغى ھۆكۈمراڭى سەدام ھوسەين
 و قۇناغى خەباتى چەكدارىيى باۋكەكانيان نىيە و ناناسن.
 ئەو ژىنگە ئابوورى و سىياسى و كۆمەلايەتى و فەرھەنگى
 و ئەخلاقى و دىنىيەى ئەم مىندالانەى تىدا گەورە بووہ ئەو
 ژىنگەيەيە كە لە ساىەى ھۆكۈمراڭىيى كوردىيى خۇيەوہ دروست
 بووہ. بۇيە بۇ تىگەيشتن لە چۇنيەتسى ھەلسوكەوتى ئەم
 نەوہيە، بەتاييەتى بۇ تىگەيشتن لە دياردەى خۇكۇشتىيان،
 پىيوستە وردەكارىيەكانى ئەو ژىنگەيە بخوينىنەوہ و پافە
 بکەين.

خالىكى گرنكى دىكە ئەوہيە، زۆرىنەى ئەوانەى كە خۇيان
 دەكوژن و دەبنە قوربانىيى توندوتىژىيى رەگەزى لەو شىوہيە
 خەلكى گوند و لادى چەپەر و دوورەدەستەكانى كوردستان
 نىن، بەلكو خەلكى شارە گەورەكان و شارە مامناوہندىيەكانى
 كوردستانن. ئەوہشى ئەمانە ئەزموونى دەكەن ئەو گۇرپانە
 خىرا و ھەمەلايەنانەيە كە ئەم شارانە لە دوو دەيەى
 دوايىدا بەخۇيانەوہ بىنيوہ، لە پىش ھەمووانىشەوہ پىرۆسەى
 بەشاربوون و گەورەبوون و تازەبوونەوہ. لە ھەندىك ئاستدا
 ئەم گۇرپانكارىيانە بە جۇرىكە شتىك لەو دونيا كۇن و
 سونەتەيىيە لەم شارانەدا نەماوہتەوہ كە تا كۇتايىيى ھەشتاكان
 ھەبوون و لەئارادا بوون. جگە لەمانە بەشى زۆرى ئەو ئافەرەتە
 گەنجانەى كە پىرۆبەپىرۆوى ئەم سى شىۋازە لە توندوتىژىيى
 رەگەزى دەبنەوہ، بەتاييەتى خۇكۇشتن و خۇسووتاندن،
 ئافەرەتانىكى خويندەوارن و لانى كەم خويندنى ناوہندى يان
 دواناوہندىيان ھەيە. ئەمەش لە زۆر دۇخدا ماناى ئەوہيە
 ئەم ئافەرەتە گەنجانە ھەلگىرىيى جۇرىك لە تاكەكەسبوونى

مۆدیرن، که دنیاکیان به‌ریتتر و فراوانتر و ئالۆزتر ده‌کات له دنیاى دایک و باوکانیان. زۆربه‌شیان دۆخی ئابووری و بژنویى ژیاڤیان یان باشه یان مامناوه‌ندییه، واته مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی، به‌تایبه‌تى خۆکوشتن، که‌متر په‌یوه‌ندیی به هه‌زارییه‌وه هه‌یه. ئه‌وه‌ی ئه‌م نه‌وه‌یه ئه‌زموونی ده‌کات، به پله‌ی یه‌که‌م، کیشه و گرفت و نااسوده‌یییه له‌ناو خێزندا. خێزان ئه‌و ژینه‌که سه‌ره‌تاییه‌یه که ئه‌م ئافره‌ته‌که‌نجانه به‌ره‌و خۆکوشتن و خۆسووتاندن ده‌بات.

ئه‌م ئافره‌ته‌که‌نجانه ناتوانن له‌ناو نرخ و به‌ها پاتریارکییه سونه‌تییه‌کان و له‌ناو مه‌جالى شه‌خسى و داخراوى خێزاندان ده‌مج بین، ناتوانن ئه‌و دنیا ته‌قلیدییه‌ی له هه‌موو ئاراسته‌یه‌که‌وه ڤووی به‌چه‌ندان گۆراناگریدا ته‌قیوه‌ته‌وه، قبول بکه‌ن. ئه‌م نه‌وه‌یه زیاتر له‌وه‌وه نزیکن که شوناسی خۆیان له‌پال ئه‌گه‌ر و مژده و چێژ و ئاره‌زه‌کانی ناو ئه‌و کولتوره‌ جه‌ماوه‌رییه نوێیه‌دا دروست بکه‌ن که مه‌سه‌ره‌فکه‌رایى له‌گه‌ل خۆیدا هه‌تاویه‌تى. شوناسی کۆمه‌لایه‌تى، به‌تایبه‌تى شوناسی سێکسى، ئه‌م نه‌وه‌یه له‌پال وینه ئیروۆتیکییه جیاوازه‌کانی مه‌سه‌ره‌فکه‌رایى و له‌پال ئه‌و ئاره‌زه‌وانه‌دا دروست ده‌بیت که مه‌سه‌ره‌فکه‌رایى و پروسه‌ی به‌شاربوون له‌گه‌ل خۆیاندا ده‌یه‌یتن. جگه له‌مه‌ش ئه‌م‌ڤۆ دیدیکی نوێ بۆ جه‌سته و سێکس و ژیاڤی سێکسى له‌دروسته‌بووندایه که له‌گه‌ل به‌ها سونه‌تییه‌کانی ناو کۆمه‌لگای ئێمه‌دا یه‌ک ناگریته‌وه، پیشه‌سازی و بازرگانیه‌کی ئاشکرا و نااشکرای سێکس هه‌یه که کۆمه‌لگا لێی به‌ئاگایه و ده‌زانیت هه‌یه. هاوکات فه‌زایه‌کی سه‌له‌فی دینی له‌دروسته‌بووندایه و

دروست بووه كه ترس له سىكس و دژايەتيكردنى سىكس، له ڤىنگاى داپۆشيني جەستەى ئافرەت و ناشىرنيكردنى لەشى پياووه، له دەرکەوتە هەرە سەرەكییەكانیەتی. بوونی ئەم هەموو قەيران و ناكوکیانە دۆخی شلەژانیکى پێوانیى و سەرلێشێوانى ئەخلاقىيان دروست کردووە، كه بەشێك له نەو هەنگەجەكه لێیان تێناگەن و ناتوانن خۆيانى لەگەڵدا بگونجێن. بۆ تێگەيشتن له توندوتیژیی ڤهگەزى له هەريەدا پێويستە ئەم توندوتیژییە لەناو ئەم ژینگە و ڤهوتە نوێ و ڤر گۆرانیکارییەدا نیشتهجێ بکړیت.

له ئاستیکى دیکەدا توندوتیژیی دژ بە ئافرەتان ڤهيوەندییەکی بەهیزی بە گۆرانیکارییەکانى دەسەلاتى سیاسییەوه له کوردستاندا هەیە، بە ڤلەى یەكەمیش گۆران له دەسەلاتیکى خاوەن هەژمونهوه بۆ دەسەلاتیکى خۆسەپنەر. ئەم گۆرانه سیاسییە له سالى ۱۹۹۱هوه هاوشانە بە گۆرانیکی کۆمەلایەتیی گرنک كه تیايدا پێشمەرگەکانى جاران دەگۆرین بۆ نوخبەیهکی سەرمايه‌دارى و سیاسى گەندەل و توندوتیژ كه هەموو دەرکەوتەکانى کۆمەلگای کوردییان هیناوتە ژیر کۆنترۆلى خۆیانەوه. قەیرانى سیاسى و کۆمەلایەتى و ئەخلاقیی ئەم نوخبە خۆسەپنە بۆتە هۆى دروستبوونی قەیرانیکی گەوره له شیوازی ئایدیالی و نمونەییى "پیاوەتیی بالادەست" له کوردستاندا، كه پیاوەتیی پێشمەرگانەیه. ئەم قەیرانە ڤووبەرى کۆمەلایەتى و سیاسى و فەرهنگیی نویى دروست کردووە بۆ دروستبوونی شیوازی تری پیاوەتى، كه ناكۆکن بە پیاوەتیی پێشمەرگانه و بەشدار بوون له تیکشکان و لەبەریه‌كه‌لوه‌شاندنەوه و بێبایەخبکردنى بەهاکانى

"پياوھىتى پىشمەرگانە". ھاۋكات شىۋازى نوڭى ژىنبوون لە كوردستاندا لەدايك بوو، كە نايەوئىت و ناتوانئىت شىۋازە تەقلدئىيە بالادەستەكانى پياوېوون و ژىنبوون قىبۇول بىكات. سەپاندنەوھى بەزۆرى پياوھىتى پىشمەرگانە و سەپاندنەوھى بەزۆرى ژىنبوونى تەقلدئىيە بەسەر كۆمەلگادا پىرۆسەيەكە نەك تەنھا بە پەنابردن بۇ توندوتىژىيى جۆرىك لە ھەتمىت دەبەخشىت، بەلكو توندوتىژىيى خوشى دەگۆرئىت بۇ ئامرازى ھەر سەرەكىي پاراستنى خۆسەپاندنەوھى سىياسى و ئابوورى و كۆمەلايەتى و كولتورىيى نوخبەي بالادەست لە ھەرىمدا. ئەو ئاستە بەرزەي توندوتىژىيى دژ بە ئافرەتان، كە ئىستا لە ھەرىمدا ھەيە، ھاوشانە بەو توندوتىژىيە فراوانەي لە سالانى رابردودا پىووبەرووى ئەو نەو كەنجە رەخنەيىيە كراوھتەوھە كە لە ھەرىمدا چالاک بوون، لەوانەش بۇ نمونە، رىفاندن و لىندان و كوشتنى ئەو رۆژنامەنووسە كەنجانەي بە شىۋەيەكى رەخنەگرانە لەسەر ئەو دونىايەيان نووسىۋە كە دروست كراوھ. پەنابردن بۇ توندوتىژىيى و بەكارھىتانى، يان ھەپەشكردن بە بەكارھىتانى، بەشىكى ناوھەكى و ئۆرگانىيى ئەو نەزمە سىياسىيە لە ھەرىمدا دروست كراوھ، نەزمىك كە كۆمەلىك بونىيادى دەسلەتكەرەنەي دروست كىردوھ و لە ھەولئى ئەوھشدايە بە ھەر نىرخىك بوو، ھەم نەزمەكە و ھەم شىۋازى پياوھىتى بالادەست و ھەم دابەشكردنى نايەكسانى داھاتەكان لەناويدا بىپارىژئىت.

فانتازىيەكى كۆمەلايەتى و رەگەزىيى نوڭ لە كوردستاندا لەدروستبووندايە، كە پەيوەندىيەكى ھىجگار زەھمەت و پىر ناكۆكىي بەو كەلەپوور و پەيوەندىيە خىزانى و كۆمەلايەتىيە

کۆن و دريژخايه نانه وه ههيه که له ئارادان. سه رجه مي نهو
 کۆده نه خلاقينه نه که به شيويه که ئۆتوماتيکي به ناوه کي
 کراون و به شيويه که پۆتيني له ناو تاکه کاندای چيندراون و
 په پره و کراون، ئيستايه پوه پوهی گومان و پرسياي گه وه
 بوونه ته وه. نهو په يوه ندييه کۆمه لایه تيبانه ی له کوردستاندا
 تاکه که سه جياوازه کانی به يه که وه ده به سه ته وه، له وانه ش، بۆ
 نمونه، په يوه ندييه کانی خزمخواهی، هاوشوينی، به مانای
 نه وه ی خه لکی گه ره کيک يان ناوچه يه که دياریکراو بيت، دين
 و ناسيۆناليزم، سياست، هه موويان گۆرپانکاریي گه وه يان
 به سه ردا ها ته وه. په يوه ندييه کانی ناو خيزان و شوناسه کانی،
 په يامه دينيه کان و ده زگا کانی، پارتیه سياسيه کان و ئۆرگانه
 جياوازه کانیان، چيتر نهو پيگه يه يان نه ماوه بتوانن متمانه
 به تاکه که سه کان، لانی که م به ژماره يه که به رچاو له
 تاکه که سه کانی کۆمه لگای ئيمه ببه خشن. هه موو نه م شوینانه
 بوون به پوه به ری کۆمه لایه تیی پر له ناکۆکی و ململانی
 و بيباوه ری، که هيشته وه ی په يوه ندييه کانی ده سه لات
 له ناوياندا پيويستی به په نابردن بۆ به کاره يتانی توندوتیژی
 هه يه. نه م توندوتیژییه ش له ژينگه يه کدا پياده ده کريت که
 تازه يه، ژينگه يه که که زۆرينه ی هه ره زۆری ژينگه يه که
 شارپیه. به کورتیه که ی، مه سه له که ته نها مه سه له ی بوونی
 که له پووريکی خپله کی چهند سه د سه له نيه که خوی
 دووباره ده کاته وه و ده بيه ته هوی کوشتن و خۆکوشتنی
 ئافره تان، به لکو مه سه له ی سه ره کی دروستبوونی نهو ژينگه
 تازه يه يه که پرۆسه سه ره کييه کانی و هه ندیک له ته فاسيله کان

و کیشەکانی لەم لیکۆلێنەوێهەدا بەوردی باس کران.

بێگومان مەسەلەی تاوانبارکردنی پاتریارکیانەی ژیاڵی سینکسی ژنان لە هەرێمدا بەشیکە لەو ھۆکارانەی کە پێویستە لە شیکردنەوێ دیاردەیی توندوتیژیی پەگەزیدا بەرامبەر بە ئافەرەتان باس بکەیت و گرنگیی پێ بدەیت، بەلام وەک ئەم لیکۆلێنەوێهە نیشانی دا ئەمە ھەموو دیمەنەکان شە ناکاتەوێ. شیکردنەوێ دروستبوونی ژینگە شارێی تازەکان بەو شەژانە پێوانەیییەوێ کە تیااندا دروست بوو، بەتەنھا پێگەیەک نییە بۆ ئەوێ لە پەگەپێشە و ھۆکارەکانی ئەم توندوتیژییە تێگەین، بەلکو ھاوکات ھاریکارمان دەبێت بۆ بێرکردنەوێ و داھێنانی ستراتیژیەتی نوێ بۆ بەرەنگاربوونەوێ ئەم توندوتیژییە. بەشیکێ زۆری ئەو ئەدەبیاتەیی لەسەر توندوتیژیی پەگەزی دژ بە ئافەرەتان لە کوردستاندا نووسراو، تا ئێستاش ئەم گۆرانکارییە ئابووری و سیاسی و فەرھەنگی و کۆمەلایەتیانە پشتگوێ دەخات، ئەم لیکۆلێنەوێهە ھەنگاویکی سەرەتایییە بۆ خوێندنەوێ و سەیرکردنێکی نوێ بۆ ئەم بابەتە.

ژمارەکان و ئامارەکان

وێک لە سەرەوێ ھێمای بۆ کرا ئەو ئامارانەیی لەم لیکۆلێنەوێدا بەکار ھاتوون لەلایەن "بەریوێبەراییەتی گشتیی بەرەنگاربوونەوێ توندوتیژیی دژ بە ژنان" کۆ کراونەتەوێ و ئەم بەریوێبەراییەتیەش سەر بە وەزارەتی ناوخۆی حکومەتی ھەرێمە. ئەم دەزگایە بەرپرسی کۆکردنەوێ

زانياريه له سهر توندوتيزي په گهزي دژ به ژنان له هريمد،
 كوكردنه وهی ژماره كانيش له چهند پنگايه كي جياوازه وه
 نه نجام نه دريت، له وانه: له پنگاي قوربانويه كان خويانه وه،
 له پنگاي دهزگاكانی پولي سه وه، له پنگاي نه خوشخانه كان
 و دهزگاكانی تندرستي له هريمد. نه و نامارانه ی كه
 به كار هاتوون ناماری سالانی ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳
 شاره كانی سلیمانی و هوليتر و دهوكن. ژماره كان نه چهند
 لايه نه دياريكراوانه ده گريته وه: ژماره ی قوربانويه كان، جوری
 توندوتيزيه كان، ته مهنی قوربانويه كان، دخی شه خسيان
 (شوويان كرده يان نه يانكردوه) ناستی خوينده واريان،
 ناستی بژيویی ژيانيان، شويی نيشته جيتوونيان. نه م
 ليكولینه وه په ده خوازيت له پنگاي شيكردنه وهی نه و ژماره
 و زانياريه وه وینه په كي راستتر و گشتير سهاره ت به
 ديارده ی توندوتيزي دژ به نافرته تان له كوردستاندا بخاته
 به رده می خوينه ران.

ناماره كان له م سى خسته په ی لای خواره وه به پنی
 شاره كان كو كراوه ته وه و نيشان دراو. له بهر كه می
 ماوه نه كرا ته فاسیلی ژماره كانی له سالی ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ دا
 له ناو خسته كاندا تومار بكریت، به لام نه م تومارنه كرده
 له و راستيه ناگوریت كه جياوازيه كي نه وتو له نيوان
 ساله كاندا نيه. مه به سستی نه م ليكولینه وهش ليكدانه وه په كي
 وردی ژماره كان نيه، به لكو دروستكردنی وینه گشتيه كه ی
 به كار هينانی توندوتيزيه له هريمد به رامبه ر به نافرته تان.

پاريزگای ههولير

٢٠١٣	٢٠١٢	٢٠١١	٢٠١٠	
١٥	٩	٩	١٢	١-خوځوځښتن
به شپږه يه يکي گڼښتي هه مان پريژه گانې سالاني پيشو و	%١٠٠: ٣٧-١٤	%١١: ١٨-١٣ %٤٨: ٣٠-١٩ %٤١: ٦٠-٣١	%٢٥: ١٨-١٣ %٦٧: ٣٠-١٩ %٨: ٦٠-٣١	٢-مهمن
به شپږه يه يکي گڼښتي هه مان پريژه گانې سالاني پيشو و	%٦٧: شو وکړو و: شو و نه کړو و: %٣٣	%٣٣: شو وکړو و: شو و نه کړو و: %١٧	%٦٧: شو وکړو و: شو و نه کړو و: %٣٣	باري خپزاني
به شپږه يه يکي گڼښتي هه مان پريژه گانې سالاني پيشو و	%١٠٠: خوځندو و: %	%٧٨: خوځندو و: نه خوځندو و: %٢٢	%٧٥: خوځندو و: نه خوځندو و: %٢٥	لاستي خوځندو و اړيې

ناستی ژبانی	سهر و سامناو هندی: %۵۶	سهر و سامناو هندی: %۷۸	به شير هیه کی
تابوری	%۴۱ سامناو هندی: %۴۲	%۴۴ سامناو هندی: %۲۲	گشتی هه مان
	%۱۷ هه ژان: %۱۷		بریزه ماکانی
شویی	شار: %۳۳	شار: %۵۶	سلازی پیتشور
نیشته جیبورون	%۵۹ هه ژان ناحیه: %۸۰	%۴۴ هه ژان ناحیه: %۴۴	به شیر هیه کی
			گشتی هه مان
			بریزه ماکانی
۲- کوشتن	۲۶	۲۳	سلازی پیتشور
هژکار	تولای شهرهف: %۱۹ کیشی خیزانی: %۶۱ هه ژانراو: %۱۵*	۴ تارانی شهرهف تومار کراوه	
نمهن	%۷: %۱۸-۱۳ %۵۷: %۳۰-۱۹ %۳۲: %۱۰-۳۱ %۴: %۱۶-۱۵	%۲۱: %۱۸-۱۳ %۲۸: %۳۰-۱۹ %۴۱: %۱۰-۳۱	تارانی شهرهف: %۳۲ %۹۱: %۳۱-۱۶ %۹: %۷۰-۶۰

باری خیزانی	%۸۲ شوکر دو:	%۷۸ شوکر دو:	%۷۲ شوکر دو:		
	شوکر دو:	%۱۸ شوکر دو:	%۵۲ شوکر دو:		
ناستی	%۵۴ خوپندوار:	%۸۰ خوپندوار:	%۹۱ خوپندوار:		
خوپندواری	%۴۶ ته خوپندوار:	%۲۰ ته خوپندوار:	%۹ ته خوپندوار:		
ناستی ژبانی	%۱۱ سهر و مامناوندی:	%۳۵ سهر و مامناوندی:	%۴۵ سهر و مامناوندی:		
نابورری	%۱۱ مامناوندی:	%۳۹ مامناوندی:	%۵۵ مامناوندی:		
	%۱۱ مامناوندی:	%۳۶ مامناوندی:			
شویی	%۴۷ شل:	%۳۷ شل:	%۵۰ شل:		
نیشته جیبون	%۱۴ ته زاناجیه:	%۴۲ ته زاناجیه:	%۲۲ ته زاناجیه:		
	%۳۹ گوند:	%۱۶ گوند:	%۲۷ گوند:		
۳ سوسون	%۱۰۲ خوسونان:	%۳۷ خوسونان:	%۴۵ خوسونان:		
	%۶۴ ته زانقه دهر:	%۸۴ ته زانقه دهر:	%۱۱۴ ته زانقه دهر:		
				خق	ته زان
				سوسونان ته دهر:	۱۰۰
					۱۶

مۆکار	خیزانی:						
	کیشی %۵۵						
	کیشی خوښەوێستی:						
	%۶						
	کیشی کۆمەلایەتی: %۶						
	کیشی دەرونی:						
	%۱۱						
	تەزائو: %۲۲						
تەمەن	%۲۳ : ۱۸-۱۳	%۱۷ : ۱۷-۱۳	%۳۰ : ۱۷-۱۳	%۲۴ : ۱۸-۱۳	%۲۹ : ۱۸-۱۳		
	%۵۶ : ۳۹-۱۹	%۴۱ : ۳۰-۱۸	%۵۹ : ۳-۱۸	%۵۴ : ۳-۱۹	%۴۷ : ۳۰-۱۹		
	%۲۱ : ۶-۳۱	%۴۲ : ۶-۳۱	%۸ : ۶۰-۳۱	%۲۲ : ۶-۳۱	%۳۶ : ۶۰-۳۱		
			%۳ : ۶۰+				

باری خیزانی	شورکر دو: %۶۵	شورکر دو: %۴	شورکر دو: %۵۵	شورکر دو: %۶۷	شورکر دو: %۵۶
	شورکر دو: %۲۵	شورکر دو: %۴۶	شورکر دو: %۵۵	شورکر دو: %۲۳	شورکر دو: %۴۴
ثاستی	خوینده وار: %۵۱	خوینده وار: %۷	خوینده وار: %۸۲	خوینده وار: %۸۲	خوینده وار: %۶۱
خوینده واری	نه خوینده وار: %۴۹	نه خوینده وار: %۳۳	نه خوینده وار: %۱۸	نه خوینده وار: %۱۸	نه خوینده وار: %۳۹
ثاستی ژبانی	سرو	سرو	سرو و مامناوه	سرو	سرو
ثابووری	مامناو هندی: %۲۳	مامناو هندی: %۴۹	ندی: %۲۶	مامناو هندی: %۴۰	مامناو هندی: %۴۲
	مامناو هندی: %۱۳	مامناو هندی: %۳۲	مامناو هندی: %۲۲	مامناو هندی: %۴۹	مامناو هندی: %۳۵
	هزار: %۱۴	هزار: %۱۹	هزار: %۴۲	هزار: %۱۱	هزار: %۲۳
شوئی	شار: %۳۹	شار: %۶۰	شار: %۴۰	شار: %۵۰	شار: %۴۰
نیشته جیروین	نه زار ناحیه: %۳۷	نه زار ناحیه: %۴۰	نه زار ناحیه: %۴۵	نه زار ناحیه: %۲۳	نه زار ناحیه: %۴۵
	گوند: %۲۴		گوند: %۱۵	گوند: %۲۷	گوند: %۱۵

پاریزگی سلیمانی

۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۸	۱۵	۱۹	۲۵	۱-خزک شستن
به شیوه‌های گشتی به شیوه‌های همان ویژه‌گانی سالانی پیشور	به شیوه‌های گشتی به شیوه‌های همان ویژه‌گانی سالانی پیشور	%۳۷: ۲۰-۱۱ %۳۲: ۳۰-۲۱ %۱۶: ۴۰-۳۱ %۵: ۵۰-۴۱ %۵: ۶۰-۵۱	%۵۵: ۲۰-۱۱ %۲۴: ۳۰-۲۱ %۹: ۴۰-۳۱ %۶: ۵۰-۴۱ %۲: ۶۰-۵۱	تعمین
به شیوه‌های گشتی به شیوه‌های همان ویژه‌گانی سالانی پیشور	به شیوه‌های گشتی به شیوه‌های همان ویژه‌گانی سالانی پیشور	%۵۲: شوروکودو: %۳۷: شوروکودو: %۱۱: نه‌زنانو:	%۵۸: شوروکودو: %۳۶: شوروکودو: %۶: نه‌زنانو:	باری خیزانی

به شپوهیه کی هه مان بۆره کانی پیشور	به شپوهیه کی هه مان بۆره کانی پیشور	خویندوار: %۷۳ ته خویندوار: %۱۶ ته زانزار: %۱۱	خویندوار: %۵۵ ته خویندوار: %۳۰ ته زانزار: %۱۵	ناستی خویندواری
به شپوهیه کی هه مان بۆره کانی پیشور	به شپوهیه کی هه مان بۆره کانی پیشور	سهرومانو مندئ: %۱۳ ماناو مندئ: %۲۱ هه ژار: %۱۱	سهرومانو مندئ: %۵۵ ماناو مندئ: %۲۱ هه ژار: %۱۲ ته زانزار: %۱۲	ناستی ژبانی تابووری
به شپوهیه کی هه مان بۆره کانی پیشور	به شپوهیه کی هه مان بۆره کانی پیشور	شار: %۴۲ ته زانو ناحیه: %۴۲ گوئند: %۱۶	شار: %۳۴ ته زانو ناحیه: %۲۱ گوئند: %۳۰ گوئندی بچورک: %۱۵	شویتی نیشته جیپوون
۴	۱۰	۹	۸	۲- کوشتن

موزکار	گنیشی خیزانی: ۲۷% گنیشی کومه لایه تی: ۲۷% نه زانرا: ۴۱%*	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور
نهمن	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه ی خنزه ی خنزکوشته	۲۰-۱۱% ۳۰-۲۱% ۴۰-۳۱% ۵۱۱:۵۰-۴۱%	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور
باری خیزانی	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه ی خنزکوشته	۸۹% ۱۱%	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور	به شیوه یکی گنیشی گنیشی همان ریژه گانی سالانی پیشور

[illegible]

موزار	کیشی خیزانی: ۱۰٪ قزاقودر: ۱۹٪ کیشی کرمه لایه تی: ۸٪	ته زانار: ۱۲٪				
به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور				
به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	۱۱-۳۰: ۲۷-۲۰٪	۱۱-۳۰: ۲۱-۲۰٪	۱۱-۳۰: ۲۹-۲۰٪	نهمه ن
			۲۴٪	۲۱-۳۰: ۱۴-۴۰٪	۲۱-۳۰: ۴۴-۴۰٪	
			۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	
به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	نهمه ن
			۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	
			۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	
به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	به شیره به کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشور	۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	نهمه ن
			۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	
			۲۱-۳۰: ۴۰٪	۲۱-۳۰: ۵۳-۴۱٪	۲۱-۳۰: ۵۱-۴۱٪	

[illegible]

سالانی پیشورو				سروامناوهند	سروامناوهندنی: %۵۴ %۶۲ می: %۶۲ مامناوهندنی: %۳۰ ههژار: %۲۵ تهزانوار: %۱۹	تابوریعی
به شیوهیهکی گفتنی ههمان ریژهکانی سالانی پیشورو	به شیوهیهکی به گفتنی ههمان شیوهیهکی گفتنی ریژهکانی سالانی پیشورو ههمان	به شیوهیهکی به گفتنی ههمان شیوهیهکی گفتنی ریژهکانی سالانی پیشورو ههمان	شان: %۲۰ تهزانوابعهک %۱۲	شر: %۳۷ تهزانوابعهکان: %۵۵ گوند: %۸	شار: %۳۹ تهزانوابعهکان: %۳۱ گوند: %۲۱ گوندی بجورک: %۹	شویچی نیشتهجی
به شیوهیهکی گفتنی ههمان ریژهکانی سالانی پیشورو	به شیوهیهکی به گفتنی ههمان شیوهیهکی گفتنی ریژهکانی سالانی پیشورو ههمان	به شیوهیهکی به گفتنی ههمان شیوهیهکی گفتنی ریژهکانی سالانی پیشورو ههمان	شان: %۲۰ تهزانوابعهک %۱۲	شر: %۳۷ تهزانوابعهکان: %۵۵ گوند: %۸	شار: %۳۹ تهزانوابعهکان: %۳۱ گوند: %۲۱ گوندی بجورک: %۹	شویچی نیشتهجی

پاریزگای دموک

۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۸	۱۰	۱۰	۱۵	۱-خزکوشتن
شپوهیه کی به هه مان گشتی سالانی پیتشور	شپوهیه کی به هه مان گشتی پیتشور	%۸۰: ۳۰-۱۴ %۲۰: ۱۰-۳۱	%۲۷: ۱۸-۸ %۶۰: ۳۰-۱۹ %۱۳: ۱۰-۳۱	تعمن
شپوهیه کی به هه مان گشتی سالانی پیتشور	شپوهیه کی به هه مان گشتی پیتشور	%۵۰: شوروکودو: %۵۰: شوبه کودو:	%۳۳: شوروکودو: %۱۷: شوبه کودو:	باری خیزانی
شپوهیه کی به هه مان گشتی سالانی پیتشور	شپوهیه کی به هه مان گشتی پیتشور	%۴۰: خوپندووار: %۶۰: خوپندووار:	%۶۰: خوپندووار: %۴۰: خوپندووار:	ناسنی خوپندووارنی

شیبیه کی به	شیبیه کی به	شیبیه کی به	سره سامناو مندئی: %۴۰	سره سامناو مندئی: %۳۴	ثانستی ژبانی
هه مان	هه مان گشتی	گشتی	مامناو مندئی: %۵۳۰	هه ژار: %۱۳	ثابو وری
سالانی	سالا نی پرژ هکانی	پرژ هکانی	هه ژار: %۱۰	هه ژار: %۵۲	
	پیشور	پیشور	هه زانراو: %۲۰	هه زانراو: %۵۲	
شیبیه کی به	شیبیه کی به	به	شار: %۱۰	شار: %۲۷	شویی
هه مان	هه مان گشتی	گشتی	هه زانراو ناحیه کان: %۴۰	هه زانراو ناحیه کان: %۷۲	نیشته جینبورن
سالانی	سالا نی پرژ هکانی	پرژ هکانی	گوند: %۴۰		
	پیشور	پیشور			
۴	۹	۶		۱۰	۲-کوشتن
		%۵۰ تاوانی شه رف		%۵۰ تاوانی شه رف	هوکار
		%۸۳ : ۳۰-۱۹		%۶۷ : ۳۰-۱۹	تهه من
		%۱۷ : ۱۰-۲۱		%۳۳ : ۱۰-۲۱	
		شور کو درو: %۸۳		شور کو درو: %۶۷	دوخی خیزانی
		جیا بو ووه: %۱۷		شور کو درو: %۲۰	
				جیا بو ووه: %۱۱	

ناستی	خویندهوار: %۵۴۴	خویندهوار: %۲۳			
خویندهواری	ته خویندهوار: %۵۶	ته خویندهوار: %۶۷	ته خویندهوار: %۲۳		
ناستی ژبانی	سهرو سامناوه دندی: %۱۰۰	سهرو سامناوه دندی: %۱۷	سامناوه دندی: %۵۰		
ثابوری		ته زانراو: %۱۰۰	ته زانراو: %۱۰۰		
شویی	شاز: %۲۳	ته زانراو ناحیه کان: %۶۷			
نیشته جیورون		ته زانراو ناحیه کان: %۶۷			
۳- سوتاندن	۸۵ (ورده کار به کان) تایاره	خوسوتان: ۵۱	ته زانراو قه در: ۲۴	خوسوتا قه زانراو قه در: ۲۵	خوسوتا قه زانراو قه در: ۲۱
هوکار	کیشی %۱۱	خیزانی: %۱۱			
	ته زانراو قه در: %۶۱	ته زانراو قه در: %۶۱			
	کوشتی به نه قه ست: %۱۵				
	کیشی پیدرونی: %۲				
	ته زانراو: %۵				

تعمد	%۳۲ : ۸-۸ %۵۶ : ۳۰-۱۹ %۱۱ : ۶۰-۳۱ ته زانراو: %۱	%۷۵ : ۳۰-۱۳ %۲۵ : ۶۰-۳۱	%۷۹ : ۳۰-۱۳ %۲۱ : ۶۰-۳۱		
دوخ خیزانی	%۵۹ شوکرودو: شوکرودو: %۴۰ شوکرودو: %۶۵ پدمزگیران: %۱	شوکرودو: %۶۵ شوکرودو: %۲۵	%۵۶ شوکرودو: شوکرودو: %۴۴		
ثاستی خویندهواری	%۵۵ خویندهواری: %۴۵ ته خویندهواری: %۵۱	خویندهواری: %۵۱ ته خویندهواری: %۴۹	%۵۲ خویندهواری: %۴۷ ته خویندهواری: %۴۷		
شویی نیشته جیرون	%۱۸ شار: %۸۲ ته زانوا حییه کان: %۵۳ %۵۲ %۱۸ گند:	%۴۱ شار: %۸۲ ته زانوا حییه کان: %۵۳ %۴۹ %۱۰ گند:	%۲۹ شار: %۵۳ ته زانوا حییه کان: %۵۲ %۵۳ %۱۸ گند:		

به‌شی سیّهم

**شاره‌کائی هرّیم و دروستبوونی "پرووبه‌ری
گشتی" ی نوخبه‌ویی**

شاره‌کانی هه‌رێم و دروستبوونی "پووبه‌ری گشتی" ی نوخبه‌ویی

سه‌ره‌تا

ئه‌وه‌ی ئه‌م‌پۆ به‌ هه‌ر یه‌كێك له‌ شاره‌كانی كوردستاندا تێپه‌ریت، ده‌زانیت كومه‌لێك پووبه‌ری كومه‌لایه‌تی نوێ له‌ دروستبووندان كه‌ جیاوازن له‌ پووبه‌ره‌ كومه‌لایه‌تییه‌ سونه‌تیانه‌ی جاران له‌ كوردستاندا ئاماده‌ بوون. ژماره‌یه‌كی زۆر له‌ چاخانه‌ و قاوه‌خانه‌ و باخ و گۆپه‌پان و شوینی یه‌كدیبینی و سه‌یران و گفتوگۆکردن دروست بوون، كه‌ جاران یان نه‌بوون یان به‌و شیوه‌یه‌ی ئه‌م‌پۆكه‌ له‌ دونیای ئێمه‌دا بوونیان نه‌بووه‌. له‌ شارێکی وه‌ك سلیمانیدا بۆ نمونه‌، ده‌یان شوینی وه‌ك "كافی نالی" له‌ سه‌رچنار، "قاوه‌خانه‌ی كۆلتووری"، "كافی ١١"، قاوه‌خانه‌ی "سیتی سینتەر" و "سیتی ستار" و "باخی شار" و چه‌ندانی تر دروست بوون، كه‌ پێشتر له‌و شیوه‌ شویتانه‌ بوونیان نه‌بووه‌. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ دروستبوونی چه‌ندان شه‌قام و مۆل و باخچه‌ی نوێ و چه‌ندان یانه‌ و شوینی هه‌وانه‌وه‌ كه‌ به‌سه‌ریه‌كه‌وه‌ به‌شێكن له‌ هه‌نده‌سه‌ی نوێی شاره‌كان له‌ هه‌رێمدا. له‌ هه‌ولێر و ده‌وكیش هه‌مان دیارده‌ ئاماده‌یه‌ و گۆرانه‌كانیش له‌و دوو شارهدا هاوشیوه‌ن و هه‌مان ئاراسته‌شیان هه‌یه‌. له‌و دوو شارهدا

چەندان قاوہخانە و یانە و مۆل و پارک و شوینی گشتیی نوێ دروست کراون، کە لە دونیای بەر لە پاپەپیندا بوونیان نەبوو. ژمارەیی ئەم جۆرە شوینانەش تا دیت ڕوویان لە زیادبوون و گەورەبوونە و تا دیت زیاتر پوختساری شارە گەورەکانی کوردستان دەستیشان دەکەن.

ئەم ڕووبەرە تازانە بەشێکن لە پڕۆسەی تازەبوونەوێ شارەکانی کوردستان، ئەو پڕۆسەیە بە ئینگیزی پێی دەلێن ئوربانیزەیشن urbanization و ھێما بۆ دروستبوونی کۆمەڵێک ڕووبەری شاریی نوێ دەکەن جیاواز لە ڕووبەرە سونەتیەکانی ناو دونیای ئێمە. لەم شوینە تازانەدا ھەم کتێب و ڕۆژنامە و بلاوکراوێ جیاواز ھەن، ھەم پەیوەندیی ئینتەرنیتی ھەیە، کە ئەو شوینانە بە دونیای دەرەووە گری ئەدەن، ھەم "جمھوور" یکی تێدا یە جیاواز لە جمھووری زۆریک لە شوین و ڕووبەرەکانی تری ناو کۆمەڵگای ئێمە. ھەموو ئەم شتانە لە ڕووی تیورییەو ئەگەری ئەو بەم شوینانە ئەدەن کە بێن بە شوینی ئەلتەرناتیڤ و داھێنەری گوتار و زمان و پەیوەندی و خەیاڵێک جیاواز لەوێ لە ڕووبەرە سونەتیەکاندا ئامادە یە. بەلام پرسیارە کە ئەو یە: ئایا بەراست ئەم ڕووبەرە تازانە چین و چۆن بتوانین لە ڕووی تیورییەو مامەلەیان بکەین؟ چ جۆرە چەمک و زمان و تیورییەک بەکار بهێنین بۆ تیکە یشتن لە چییەتی ئەم شوینانە و لەو ئەرک و ڕۆلانەیی دەشیت لە ژایانی کۆمەلایەتیدا بپینن؟ ئەوێ من لێرەدا بۆ خۆیندەوێ ئەم ڕووبەرە نوێیانە پێشنیاری دەکەم، چەمکی "ڕووبەری گشتیی"، بەو شیوہیەیی لای فەیلەسوفی ئەلمانێ: یۆرگن ھابرماس و ھەندیک تیوریستی تری دوا

هابرماس ئاماده‌یه. به‌بۆچوونی من ئهم چه‌مکه ده‌توانیت هاریکارمان بێت بۆ دروستکردنی چوارچۆیه‌کی تیوری بۆ خۆیندنه‌وه و پاقه‌کردنی ئهم پرۆسه تازانه‌ی به‌شاربوون و دروستبوونی ئهم ڤووبه‌ره نوێیانه له‌ دونه‌ی ئێمه‌دا.

به‌لام به‌ر له‌وه‌ی له‌سه‌ر هه‌ندیک ئاکاری سه‌ره‌کی ئهم ڤووبه‌ره تازانه‌ بدویم، سه‌ره‌کێترین پرسیاریک لێرده‌ا بیکه‌م ئه‌مه‌یه: ئایا به‌راست ئهم شوێنه تازانه "ڤووبه‌ری گشتی"ی نوێن به‌ مانا هابرمازییه‌که‌ی، یان شتیکی جیاوازن و به‌شێکن له‌ کۆمه‌لیک پرۆسه‌ی کۆمه‌لایه‌تی دیکه که کرده‌ی دروستکردنی "ڤووبه‌ری گشتی" ئاراسته‌یان ناکات. بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی ئهم پرسیاره پێویسته سه‌ره‌تا ماناکانی چه‌مکی "ڤووبه‌ری گشتی" لێک بده‌ینه‌وه.

ڤووبه‌ری گشتی چییه‌؟

یورگن هابرماس، فه‌یله‌سوف و کۆمه‌لناسی ئه‌لمانی، له‌ سالی ۱۹۶۲ کتێبێک به‌ ناوی *گۆر/ئانکاریه بونیادییه‌کانی ڤووبه‌ری گشتی* ده‌نووسیت، ئهم کتێبه دواتر ده‌بێت به‌ یه‌کیک له‌ کتێبه مه‌ره گرنگ و به‌ناوبانگه‌کان ده‌رباره‌ی "ڤووبه‌ری گشتی" که به‌ عه‌ره‌بی "المجال العام" و به‌ ئینگلیزی *Public Sphere* ی پێ ده‌لێن. هابرماس له‌م کتێبه‌دا به‌وردی ده‌ستنیشانی ماناکانی "ڤووبه‌ری گشتی" ده‌کات و ده‌یکات به‌ یه‌کیک له‌ چه‌مکه سه‌ره‌کییه‌کانی قسه‌کردن له‌سه‌ر کۆمه‌لگا مۆدێرنه‌کان. کتێبه‌که وێنه‌یه‌کی گشتی و ئایدیالی ئه‌و "ڤووبه‌ره گشتیه" ده‌کیشیت که پرۆسه‌ی تازه‌بوونه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی کۆمه‌لگا ئه‌ورووپیه‌کان له‌گه‌ل خۆیاندا ده‌یه‌ینن. ڤووبه‌ریک

ئەو بە "مۆدىلى لىبرالانەى پروبەرى گىشتى بۆرجوزىيانە" لە سەدەى ھەژدەھەمدا ناوى دەنیت. ھابرماس لە داتاشینی چەمكى "پروبەرى گىشتى" دا سەرنج لە و گۆرانکاریيانە ئەدات كە لە سەدەى ھەژدەھەمدا لە كۆمەلگا ئەوروپىيەكاندا دیتە كاپەو، بەتایبەتى ئەو گۆرانکاریيانەى كە چینی بۆرژوازیی لە ژيانى گىشتى ئەو كۆمەلگایاندا دروستى دەكات. لە دیدى ھابرماسدا یەكێك لە گرنترین گۆرانکاریيەكانى سەدەى ھەژدەھەم، بریتیيە لە دروستکردنى شوینی كۆبوونەو و پێكەوھبوونی كۆمەلایەتى لەناو شارەكاندا، شوینێك كە تیاياندا ھەم كات بەسەر دەبریت و ھەم قسەوباس و راگۆرکى لەسەر مەسەلە سەرەكى و گىشتیەكانى ژيانى كۆمەلایەتى دروست دەبیت. لە دیدى ھابرماسدا، ئاكارى سەرەكى ئەم كۆبوونەو و راگۆرکیتیيانە دەستگەپشتن و گۆرپنەوھى ئازادى زانیاریەكانە بە ھەمووان و لەنیوان ھەموواندا.

ھابرماس شوین لە "پروبەرى گىشتى" دا وەك پروبەریكى جوگرفى مامەلە ناكات، بەلكو وەك پەھەندیكى گرنك لە پەھەندەكانى ژيانى كۆمەلایەتى وینای دەكات. چاخانهكان و قاوہخانهكان و زانكۆكان و شوینە گىشتیەكانى تر، تەنھا بالەخانە و بینا و پروبەرى جوگرافىی تايبەت نین، تەنھا شوینی مادى نین، بەلكو درێژكراوھى ژيانى كۆمەلایەتىن. شوینێكن تیاياندا خەلك بێر و بۆچوونى خۆیان دەر دەبێر و باس لە ژيانى خۆیان لەناو كۆمەلگادا دەكەن (Habermas 49: 1974). لە دیدى ھابرماسدا ئەوانەى لەم شویناندا كۆ دەبنەو و را و بۆچوونەكانى خۆیان دەر دەبێر، ئەو كەسانەن كە "پای گىشتى" دروست دەكەن (Habermas)

(1974: 50).

لای هابرماس ئەم "پووبەرە گشتییە" دوو ئاکاری سەرەکی هەیە. یەکەمیان ئەوەیە هەموو کەسێک ئەتوانێت بچیتە ناویەوه. دووهمیان ئەوەیە هەمووان تایدا ئازادانە توانای قسەکردن و راگورکێ و دەرپرینی بۆچوونەکانی خۆیان هەیە (Habermas 1974: 49). هەمووانیش وەکو یەک دەستیان بەو زانیاریانە دەگات کە لەبەردەستدایە، واتە هیچ زانیارییەک لە هیچ کەس و لایەنێک ناشاردریته‌وه. ئەمانە وا دەکەن هابرماس ئاکاریکی دیموکراسییانە‌ی بەهێز بە "پووبەری گشتی" ببەخشێت.

ئەو خالە‌ی کە هابرماس لەسەری دە‌وه‌ستێت ئەوەیە، کە ئەم "پووبەرە گشتییە" دا بۆچوون و دید و روانینی جیاواز و کەسانی سەر بە چین و پێگە‌ی کۆمه‌لایەتی جیاواز ئامادەن. "گشتی" لە دەسته‌واژه‌ی "پووبەری گشتی" دا هێما بۆ دروستبوونی فەزایەکی کۆمه‌لایەتی هاوبەش دەگات، کە کراوە‌یە بە پووی هەموواندا و تایدا هەمووان دەتوانن بچنە ناو دەزگاکان و گوتارەکانیەوه، هەمووان ئەتوانن لەو فەزایەدا باس لە "مەسەله‌ گشتییەکان" ی ژبانی پێکه‌وه‌بێیان بکەن و هەرکەسە و دەنگی خۆی وەک دەنگێکی بیستراوی ناو ئەو پووبەرە ئەزموون بکات. ئەوە‌ی "گشتی" یە لە "پووبەری گشتی" دا ئەو مەسەلانیە کە شوێنی گرنگییێدانی هەمووان، شتگە‌لیک نین پە‌یوه‌ندییان بە ژبانی تایبەتی ئەم یان ئەو کەس و لایەنەوه هەبێت، بە‌لکو ئەو شتانیە کە پە‌یوه‌ندییان بە ژبانی گشتییەوه هەیە.

وەک و تەم هابرماس دروستبوونی ئەم پووبەرە گشتییە

به ئاكارى بۆرژوازييه ته وه گرى ئهدات و بۆرژوازيهت وهك دروستكهرى ئهو پووبه رانه ده بينيت، به لام هاوكات لهو كتيبه دا هابرماس هيماس بۆ دروستبوونى "پووبه رى گشتى تر" و جياواز له "پووبه رى گشتى"ى بۆرژوازيانه له سه دهى هه ژده هم و نۆزده هه مدا دهكات. بۆ نمونه باس له "پووبه رى گشتى پڕوليتاريا" دهكات، كه شتگه ليكى تيدا دهگوتريت و ئالوگۆر دهگريت جياواز له وهى له پووبه رى گشتى بۆرژوازيانه دا دهگريت. هابرماس ئهم پووبه ره گشتيه پڕوليتارييه به "پووبه رى كه نار" ناو دهبات، له كاتيكدا "پووبه رى گشتى"ى بۆرژوازيانه وهك "ناوه ند" يان "سيتته ر" ناو ده نيت. خاليك له تيزه كهى هابرماس دا به رچاوه ئه وه به له سه دهى هه ژده هه مدا په يوه ندييه كانى ناو "پووبه رى گشتى" په يوه ندى پووبه روو و فيزيابيه، كه سه كان بۆ ئه وهى را و بۆچوونه كانيان بلي، ده بوايه خويان له ناو ئهو پووبه رانه دا ئاماده بن، يان لانى كه م ئهو نووسين و وتارانه بخوينته وه كه له پۆژنامه تيراز كه مه كانى ئهو سه رده مدا له ناو ئهو چاخانه و قاوه خانه و شويته گشتيانه دا داده نران. له دونياى ئه مپۆدا ئهم دۆخه به ته واوى گۆراوه، هابرماس خوشى له ئه نجامى گه شهى ته كنۆلۆژياى په يوه ندى و هاتنه كايهى به رفراوانى ميدياى جه ماوه ريدا ده سكارى تيزه كهى دهكات و پى له سه ر ئه وه داده گريت كه مه رج نيه مرفه كان پووبه روو يه كترى بينن بۆ ئه وهى بين به به شيك له پووبه رى گشتى. تاكه كه سه كان ده توانن بير و بۆچوونه كانيان له پۆژنامه كان و گۆفاره كان و ته له فيزونه كان و راڊيۆكان و سايته كانى سه ر ئيتته رنيتدا به يان بكهن و به مهش بين به

به‌شیک له‌و رای گشتییی که دروست ده‌بیت، ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌ی که ده‌کریت ڕووبه‌ری گشتی تر دروست بیت به‌بی تیپه‌رین به‌ناو کرده‌ی یه‌کتربینین و پیکه‌وه‌بوونی فیزیاییانه له‌شونینکی گشتیدا.

ڕووبه‌ری گشتی و عه‌قلانیه‌ت

له‌ دیدی هابرمازدا ئه‌وه‌ی ده‌توانیت له‌و گشته ئالۆزه‌ی ئاماده‌گیی له‌ناو ڕووبه‌ری گشتیدا "رایه‌کی گشتی" دروست بکات، بیرکردنه‌وه و به‌رخوردی عه‌قلانیانه‌یه، توانای عه‌قله له‌یه‌ک‌خستنی ڕا و بۆچونه جیاوازه‌کاندا، دروستبوونی ڕیکه‌وتنه له‌نیوان دید و ڕوانینه جیاوازه‌کاندا له‌سه‌ر بنه‌مای گفتوگۆ و به‌رخوردی عه‌قلانی. ئه‌م ڕه‌گه‌زه عه‌قلانیانه‌یه وا ده‌کات گرنگ نه‌بیت کێ چ پاشخانیکی کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه و کێ له‌ کۆیوه هاتوه، گرنگ نه‌بیت ئه‌وه‌ی قسه ده‌کات کو‌پی چ بنه‌ماله و خیزانیک بیت و له‌ کام به‌شی کۆمه‌لگاوه هاتبیت. ئه‌وه‌ی له‌ ڕووبه‌ری گشتیدا که‌سه‌کان به‌یه‌که‌وه کۆ ده‌کاته‌وه پینگه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیان نییه، به‌لکو توانای به‌رخورد و قسه‌کردن و ڕیکه‌وتنی عه‌قلانیانه‌یه. ئه‌مه‌ وا ده‌کات هابرماز ئاکاریکی عه‌قلانی به‌ "ڕووبه‌ری گشتی" بیه‌خشیت. به‌کو‌رتی لای هابرماز "ڕووبه‌ری گشتی" هه‌لگری سێ ئاکاری سه‌ره‌کییه له‌یه‌ک کاتدا که بریتین له‌: یه‌که‌م ئه‌م ڕووبه‌ره ڕووبه‌ریکی دیموکراسییانه. دووه‌م، ڕووبه‌ریکی عه‌قلانیانه و سێهه‌م ڕووبه‌ریکی ڕه‌خنه‌گرانه‌یه. هاوکات چه‌مکی "ڕووبه‌ری گشتی" لای هابرماز چه‌مکیکی نۆرماتیفیه، واته چه‌مکیکی پێوانه‌یی پۆزه‌تیفه و نا‌کریت مانای نیگه‌تیفی هه‌بیت (Habermas ۱۹۷۴: ۵۴). له‌م ڕووبه‌ردها ها‌ولاتیان به‌یه‌ک

دەگەن و خۇيان پىك دەخەن و دىالۆگ دەگەن، دەرەنجامەكەشى دروستبۈۋىنى راي گىشتىيە لە كۆمەلگادا.

پروپەرى گىشتى و دەۋلەت

بىرۈكەى سەرەكى لە "پروپەرى گىشتى"دا بىرۈكەى جياكرىدەۋەى دەزگاكانى دەۋلەتە لەو پروپەرى گىشتىيەى ھاۋولاتيان خۇيان بۇ خۇيانى دروست دەگەن، چ لە فۇرمى دەزگا و شۈينى كۆبۈۋەى و قسەكرىن و بلاۋكرىدەۋە و كۆيكرىن و بەيەكگەيشتىندا، چ لە فۇرمى چەندەن كوتارى جياۋازدا لەو كوتارەى دەۋلەت بەرەمىيان دەيىتت. بەم مانايە "پروپەرى گىشتى" ھەم شۈين و دەزگايە، ھەم جۆرىكى تايىبەتە لە قسەكرىن و بىركرىدەۋە. جياكرىدەۋەى دەزگاكانى دەۋلەت و كوتارەكانى لەو دەزگا و كوتارەى ھاۋولاتيان خۇيان دروستى دەگەن، تىزەى سەرەكى ھابرمازە لە كىتەپكەيدا و "پروپەرى گىشتىش" ئەو چەمكەيە كە ھىما بۇ ئەم مەسەلەيە دەكات. تىكەلبۈۋىنى دەۋلەت و پروپەرى گىشتى بە يەك، كۆبۈۋەىيان بەيەكەۋە، يان بۈۋىيان بە يەك، ئەو سىستەمە تۇتالىتارىيەنە دروست دەكات كە لە سەدەى بىستەمدا بىنىمانن. بۇيە "پروپەرى گىشتى" يەك لە پىداۋىستىيە سىياسى و تىۋرىيەكانى سىستىمى دىموكراسى خۇشەيتى. لاي ھابرماز "پروپەرى گىشتى" بىشكەى ئەو كوتارەيە كە كوتارى دەۋلەت نىن، كوتارى ھاۋولاتيان و كۆمەلگان و دىدى ئەمان بۇ ژيانى گىشتى دەخاتە پرو. ۋەك ژنە فەيلەسوفى ئەمريكى، نانسى فرىزەر، دەلەيت چەمكى "پروپەرى گىشتى" لاي ھابرماز ۋەك "شانۇيەك وايە لە كۆمەلگا مۇدىرنەكاندا تايىدا لە

پینگای قسه‌کردنه‌وه به‌شداربوونی سیاسی چالاک ده‌کریته‌وه. پووبه‌ری گشتی ئه‌و پووبه‌ریه‌یه که تاییدا هاوولاتیان بیر له مه‌سه‌له هاوبه‌شه‌کانیان ده‌که‌نه‌وه (Fraser ۱۹۹۰: ۵۷). به‌کورتی، "پووبه‌ری گشتی" ئه‌و پووبه‌ره کۆمه‌لایه‌تییه که تاییدا ئه‌و گوتار و پوانینه دروست ده‌بن و بلاو ده‌بنه‌وه، که یه‌که‌م گوتار و پوانینی ده‌ولت نین، دووه‌م هبی ههموانه له کۆمه‌لگادا.

په‌خنه له دیدی هابرماز

بینگومان ئه‌م لیکدانه‌وه‌یهی هابرماز بۆ "پووبه‌ری گشتی" په‌خنه‌یه‌کی زۆر کراوه و نیشان دراوه ئه‌و پووبه‌ره له سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌مدا به‌و پاده‌یه کراوه نه‌بووه به‌ پووی ههمو و گروپه‌کان و تاکه‌که‌سه‌کاندا وه‌ک هابرماز ده‌لێت. چینه هه‌زاره‌کانی کۆمه‌لگا و گروپه لاوازه‌کان و ژنان، به‌شیک نه‌بوون له‌وانه‌ی له‌و "پووبه‌ره گشتی"دا ئاماده بوون. واته ئه‌م گشتیبوونه به‌و پاده‌یه گشتی نه‌بووه که هابرماز باسی ده‌کات (Fraser ۱۹۹۰). هاوکات هه‌ر له‌و سه‌ده‌یه‌دا "پووبه‌ری گشتی"ی دژ و پووبه‌ری ئه‌لته‌رناتیفی هیز و گروپه‌کانی تر دروست بووه و شتیک به‌ مانای یه‌ک پووبه‌ری گشتی له‌ فۆرمه هابرمازییه‌که‌یدا بوونی نه‌بووه. بینگومان ئه‌م په‌خنانه په‌خنه‌ی گرنگ و هاریکاریی ههمو ئه‌وانه ده‌کات که له‌م دیده تیورییه‌وه له‌ گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگا‌کان ده‌پوانن، به‌لام خالیک که گرنگه باس بکریته‌وه‌یه که گه‌شه‌کردنی "پووبه‌ری گشتی" له‌ ئه‌زموونی کۆمه‌لگا ئه‌وروپیه‌کاندا پووی له‌ دابینکردنی ئه‌و لانی

که مه ی په کسانى و دادپهروه ريبه که هابرماز ده داته پال نه م
 پروبه ره. ئيشکردنى سيستمى ديموکراسيى و گه شه کردنى،
 به مانايهک له ماناکانى، ماناي به ديموکراسيپوونى نه و
 پروبه ره گشتييه و گورپنيه تى به شوينى کوپوونه وهى زياد
 له هيزيکى کومه لايه تى و بؤ شوينىک بؤ ژنان و پياوان و
 کریکاران و هتد... نه مړؤ به شيکى گه وره ی "پروبه رى گشتى"
 له کومه لگا نه وروپييه کاند ا نه و لاني که مه له په کسانى بؤ
 ژماره يه کى گه وره ی که سه کان و گروپ و چينه جياوازه کان
 ده سته بهر کردوه. ميژووى گه شه کردنى نه م پروبه ره گشتييه
 له نه وروپادا ميژووى گورپانيه تى له "پروبه ريکى گشتى
 بؤرژوازيى" وه بؤ پروبه ريکى گشتى کراوه به پړوى هيزه
 کومه لايه تيبه کاني دهره وهى بؤرژوازيه تدا.

پروبه رى گشتى له دونيای نه مړؤدا

له دونيای نه مړؤدا ده کريت زياد له چهن د "پروبه رى گشتى"
 دروست ببيت، گروپه سياسى و کومه لايه تيبه جياوازه کان
 ده توانن "پروبه رى گشتى" ى تاييه ت به خويان دروست
 بکن و گه شه پى بدهن (Dahlgren ۲۰۰۶: ۱۵۲). نه م
 پروبه ره گشتيانه ش ده شيت پروبه ريکى گشتى نانورماتيڤى
 و نيکه تيف بن، واته مه رج نييه هه ميشه پروبه رى باش و
 پوزه تيف بن، بؤ نمونه ده کريت پروبه ريکى گشتى فاشيستى
 يان سه له فى يان ناسيؤناليستى په رگير دروست ببيت و
 جورىک له را و بؤچوون و ديدى تيا دا به ره م بيت که دژ به
 پينکه وه ژيانى سياسى و کومه لايه تى هينمن و نارام بيت. نه م
 خاله نيشانى نه دات نه وانه ی نه مړؤکه تيوريزه ی "پروبه رى

گشتی“ ده‌کەن، ئەو دیدە نۆرماتیڤییەى ھابرمازیان بۆ ئەم
پرووبەرە نییە کە باسمان کرد و بەردەوام وەک پرووبەرێکی
پۆزەتیڤ مامەلەى ناکەن.

لە کتێبى ھىجگار گرنگ و بنچىنەىیدا: دینىس ماكوایل،
پۆلى میدیای جەماوەرى، ئەوێ پێى دەلێن ماس میدیا،
پوون دەکاتەو و کاریگەرێیەکانى لەسەر “پرووبەرى گشتى”
نیشان ئەدات. لای ئەم نووسەرە “پرووبەرى گشتى” پىناسىنى
گشتیتەر و فراوانترى ھەيە و وەک ئەو پرووبەرە دەپناسىنیت
کە دەکەوتە نۆوان بەشى خوارەوێ کۆمەلگا و ئەو توێژە
بالادەستەو کە کۆمەلگا ئاراستە دەکات (McQuail 2005: 181).
خوارەوێ کۆمەلگا لە ھاوالتیان پىک دیت، بەلام
توێژەکى سەرەو دەزگا حوکومىیەکان و ھیزە سەرەکیەکانى
بازارن (McQuail 2005: 181). لای ئەم نووسەرە “پرووبەرى
گشتى” بە مانایەک لە ماناکان، دەگۆریت بۆ “کۆمەلگای مەدەنى”
و ئەو پۆلە دەپىنیت کە کۆمەلگای مەدەنى لە دیدە تۆکفیلیەکەو
بەرامبەر بە دەولەت دەگۆریت. ئەم نووسەرە کە باس لە پۆلى
میدیای جەماوەرى دەکات باس لە کۆمەلێک مەرج دەکات کە
داینگردنێان گرنگە بۆ ئەوێ بتوانن وەک پرووبەرێکی گشتى
کار بکەن، ئەو مەرجانەش بریتىن لە کرانەو و شەفافىت، ئازاد
بوون، پىزگرتنى جیاوازی دەنگەکان و پلورالىزمى کۆمەلایەتى.
میدیای جەماوەرى دۇنیای ئەمرو میدیایەکی یەکناراستە نییە،
واتە میدیای تەلەفیزىۆن و رادیۆ و پوژنامە و گوڤارە کۆنەکان
نییە کە تیاپاندا پەيامەکە لەناو ئەو ئامرازە تەکنۆلۆژیانەو بەر
گوى و چاوى گوێگران و بىنەران بکەون، بەلکو میدیایەکی
دووناراستەيە و گوێگران و بىنەران دەتوانن راستەوخو

كاردانه وهكاني خويان بهرامبه ر بهوهي دهگوتريت و دهبينريت،
 دهر بېرن. بهمهش تواناي گهوجانندن و خراپهكارهيتان و
 پهيوهنديي پهكجهمسره لاوازتر دهبيت و نهگهري گورپنهوهي
 نهركوميتي عهقلانيانهش گهورهتر دهبيت. له سالاني نهوهدهوه
 و لهگهل هاتني ئينتهرنييت و ميدياي ديگيتالي و كومهلايهتيدا
 تواناي كاردانهوهي كومهلگا به پووي نهوهي دهگوتريت و
 دهنوسريت و دهر دهكهويت، زياتر و گهورهتر بووه. لهسهر
 پهيوهنديي نيوان ئينتهرنييت و پووبهري گشتي له چهند سالي
 رابردودا دهيهه كتيب نووسراوه، ئيره شويني راوهستان
 لهسهر ديدده جياوازهكاني ناو نهه نهدهبياته زوره نيه، نهوهي
 گرنگه بيزانين كه چهكي پووبهري گشتي پهكيكه له چهكه
 سهركيهكاني قسهكردن له زياد له دهركهوتيكي سياسي و
 كومهلايهتي و نهخلاقيي كومهلكاكاني نهمرؤكه.

پووبهري گشتي له كوردستاندا

خاليك كه دهشيت لهسهر ي پيك بين نهويه، كه كومهلگاي
 ئيمه كومهلگايهكي پهكسان و دادپهروه نيه بهو مانايه
 دهزگاکان و چوارچينه سهرهكي و بنهپهتيهكاني نهو
 كومهلگايه مروفهكان وهك تاكهكهسي پهكسان بين و مامهله
 بكهن، بهبن گويدانه ئيتيماي ناوچهيي و سياسي و خيزاني و
 بنهماله و دولهمندي و ههژاري و هند... نهه چوارچينه،
 ئيدي له چوارچينه سياسييهكانوه بيگره بو چوارچينه
 بيروكراسيهكان و لهوانيشهوه بو چوارچينه ئاييني و
 نهخلاقييهكان، مروفهكان و گروهكان دهخهنه پهيوهنديي
 بونياديي نايهكسانهوه و ههرهميهتيكي تاييهت له مافي

قسه‌کردن و گوێزپایه‌لیکردندا ده‌سه‌پێتن. له‌پال ئه‌مه‌دا ئه‌م
 کۆمه‌لگایه‌که‌ چه‌ندان پێوه‌ری جیاوازی نایه‌کسانی هه‌یه‌ له
 ڕیگایانه‌وه‌ به‌های مڕۆقه‌کانی پێ ده‌وێت و ئه‌میان له‌و پتریان
 به‌ باشتر و به‌پێزتر و خاوه‌نماfter و قورستر و گرنگتر
 ده‌زانیت، ئیدی له‌ پێوه‌ره‌ دینییه‌کانه‌وه‌ بێگره‌ بۆ پێوه‌ره‌
 خیزانییه‌کان و له‌وانیشه‌وه‌ بۆ پێوه‌ره‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی
 و فره‌هه‌نگییه‌کان. به‌کورتییه‌که‌ی "ژیانی گشتی" له‌ کۆمه‌لگای
 ئیمه‌دا ژيانیکی پڕ نایه‌کسانی و بێدادی و فره‌ق و جیاوازی
 فره‌جۆر و فره‌ئاسته‌. بۆیه‌ ئه‌وه‌ی ناوی "گشتی" له‌ دونه‌ی
 ئیمه‌دا "گشتی" نییه‌ به‌ مانا هه‌برمازییه‌که‌ی، هه‌روه‌ها گشتی
 نییه‌ به‌ مانا دیموکراسییه‌که‌ی. "ژیانی گشتی" له‌ کۆمه‌لگای
 ئیمه‌دا ژيانیکی پارچه‌پارچه‌ و دابه‌ش و لێکداپراوه‌، به‌تایبه‌تی له
 دونه‌ی دواي‌ ڕاپه‌ریندا به‌شی هه‌ره‌زۆری "گشتی" بوونه‌کانی
 ئه‌م ژيانه‌ وێرانکراون و دونه‌ی ته‌ریب و له‌یه‌کداپراوی
 بێهه‌ندی شونی "گشتی" بوونه‌کانی گرتۆته‌وه‌. من له‌ زیاد
 له‌ نووسینی‌دا باسم له‌ دروستبوونی "کۆمه‌لگای گیتۆ" و
 "له‌دایکبوونی پاسه‌وان" له‌ دونه‌ی دواي‌ ڕاپه‌ریندا کردوه‌،
 که‌ ئه‌رکی ئه‌و پاسه‌وانانه‌ پاراستنی ئه‌و سنووره‌ که‌ وهرانه‌یه‌
 که‌ دونه‌ی‌کان و جیهانه‌کان و که‌ره‌که‌کان و گیتۆکان له‌یه‌کتری
 جیا ده‌که‌نه‌وه‌. ئه‌م دابه‌شبوونه‌ هه‌مه‌لایه‌نه‌ وای کردوه‌
 زۆر گروپ و ده‌سته‌ له‌ کوردستاندا هه‌ولی دروستکردنی
 "ڕووبه‌ریکی گشتی"ی تایبه‌ت به‌ خۆیان بده‌ن.

میدیای جه‌ماوه‌ری و ئینته‌رنیته‌ش له‌ هه‌ندیک ئاستدا ئه‌م
 دابه‌شبوونانه‌ی که‌ وهره‌تر و قوولتر کردۆته‌وه‌. ئه‌م میدیایه‌
 زۆر جار دابه‌شبوونه‌کانی ناو واقعی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی

گورپوه بڼ دابه شېوونى ناو دونياى ديگيتال و له ويدا سهرله نوږ دروستى كړدونه ته وه و گوره تری كړدوون. بهم مانايه نه وهى ناوى "پووبه رى گشتى" ه، به مانا هابرمازييه كى، هم له ئاسته ديگيتالى و هم له ئاسته نادىگيتالييه كهيدا له دونياى ئيمه دا لاوازه و چنده ها ميكانيزمى جياواز هن پيگه له دروستېوونى هم "پووبه رى گشتى" ه هاوبه شه له هر ټيما ده گرن.

نه وهى لټره دا شوينى سهرنج و ټيپينى منه و دهمه وټ قسه يان له سهر بكم، نه و پووبه رى نوټيانه كه له ناو نه خشه و ئه رشيتيكتى نوږى شاره كاني كوردستاندا هاتونه ته كايه وه. مه به ستم له مهش بريكي زورى نه و چاخانه و قاوه خانه و شوينه كولتوورى و هونه ريپانه يه كه له چند سالى راپردودا دروست بوون و بوون به به شيكى به رچاوى فه زاي نوږى ناو شاره كان. نه و شوټانه ي له سهره تاي هم وتاره دا له شارىكي وهك سليتمانيدا باسم كردن.

ئاكارمكاني نه و پووبه رى نوټيانه

به بڼچوونى من به شى هره زورى هم پووبه رى نوټيانه ي له هر ټيما دروست بوون "پووبه رى گشتى" نين، يان ته واو گشتى نين به و مانايانه ي له سهره وه بهم چه مكه درا، به پيچه وانه وه زوربه يان پووبه رىكي نوخه ويى داخراون و به شيكن له ميكانيزمه كاني دروستېوونى چينيكي نوږ له كوردستاندا، كه هه لومه جى ژيانى دونياى دواى راپه رين دروستى كړدون. ئاكارى سهره كى هم چينه خو جيا كړدنه وه يه له كومه لگا و داپرانه له و شته "گشتى" انه كه به سهره كه وه "ژيانى

كشتى" لەم كۆمەلگايەدا دروست دەكات. زۆربەى ھەرەزورى ئەوانەى لەم ڤووبەرانەدا كۆ دەبنەو ھەسانى پارەدارن و ئەو شتانەى لەو شویتانەدا دەفرۆشترین بە ڤادەيەك گرانن كە لەگەل ئاستى ئابوورىى زۆربەى ھەرەزورى خەلكى ئەو كۆمەلگايەدا نايەنەو. بۆيە ئەوانەى دەچنە ئەو شویتانە "خەلك" نین بە مانا سۆسیۆلۆژىيەكەى چەمكەكە، بەلكو ھەسانى سەر بە نوخبە دەسەلاتدار و دەولەمەند و بەتواناكەى كۆمەلگان و ڤووبەرەكانىش ھەك ڤووبەرى خۆجياكردنەو ھى خۆيان لە سەرچەمى كۆمەلگا و ھەك ڤووبەرى كۆبوونەو ھەگەل ئەوانەدا كە لە خۆيان دەچن، كار دەكات. بەم مانايە ئەم ڤووبەرانە ڤەيوەندىيەكى پتەويان بە دەسەلات و دەسەلاتدارانەو ھەيە. كوردەى خۆجياكردنەو ھەكەش لە خەلك و لە كۆمەلگا بە مانا گشتىيەكەى ئاكارىكى سەرەكىى ئەم شویتانەيە.

ئەم خۆجياكردنەو ھەيە لە چەندەھا دەرکەوتى مادى و ڤەمزىدا بەرجەستەيە، بۆ نمونە لە چۆنەتیی ڤىكخستنى ناوھەكىى شویتەكاندا، لە دىكۆر و تابلۆ و وینەى سەر دىوارەكاندا، لە جۆرى جلۆبەرگى ئەوانەدا كە دیتە ئەوئ و لە جۆرى ئەو ئامىزانەدا كە لەگەل خۆياندا دەيگىرن، زۆر جار كۆمپيوترى لاپتۆپە، لە جۆرى مۇسقىقا و شىتوازى خۆراك و جۆرى خواردنەو ھەكانىشدا، تەنانەت لە جۆرى ئەو كەسانەدا كە لەو شویتانەدا كار دەكەن. لە سەرچەمى ئەم شتانەدا ئەم شویتانە تەواو تايبەتن و بێيەيوەندىن لەگەل بەشىكى گەورەى ژيانى كۆمەلایەتیدا.

به مانايهك له ماناكان ئهم پووبهراڼه ئامرازيكن له ئامرازه
تاييه ته كاني خودروستكردني ئهم چينه نوييه، وهك چينيك كه
پينگه گرنگي له ناو ئابووري و دهسهلاتي سياسيدها هريدها
ههيه. ئهم پووبه ره تازانه، كه توپيكي تاييه ته له يانه و چاخانه
و قاوه خانه و زانكو و هتد... وهك پووبه ريكي داخراو كار دهكهن
و ته نها به پووي ئه وانه دا كراوه يه كه له سه ره وه ي هه ره مي
كومه لگادا نيسته جيژن. ئهم شويانه زور جار شويي به كترناسين
و به يه كگه يشتني كه س و گروه جياوازه كاني ناو ئهم نوخبه
و چينه تازه يه ي ناو هه رييمه. ئه مانه له م شويانه دا گه شه به
په يوه ندييه كانيان ئه دن و نه وه جياوازه كانيان، به تاييه تي كچ و
كوپه گه نجه كانيان، به يه كتری دهگهن.

ئهم پووبه ره تازانه ئامرازيكي نويي به شبهه شكردني
كومه لگان له پينگاي له يه كتر جياكردنه وه و دابراي جمهوره كان
له يه كتری. شتيك به ناوي ئاميزانبووني كومه لايه تيبه وه
له م شويانه دا بووني نيبه، هه نديك جار ته نانه ت زمانى
قسه كردن له و شويانه دا زمانى كوردی نيبه و ئه وانه ي
ده چنه ئه و شويانه وه به ئينگلزي قسه دهكهن و مرؤف ئه و
هه سته ي لا دروست ده بيت كه ئه وانه له شوييني ده ره وه ي
كوردستانه وه ها توونه ته ئه وئ. ئهم پووبه راڼه "ئيمه" يه كي
تاييه ت دروست ده كات كه ئيمه يه كي داخراوه، "ئيمه" يه كه
كه "ئيمه" يه كي گشتي به مانا ها برمازييه كه ي نيبه، ئيمه يه كي
"نوخبه وي" ي بچوو كه.

له م پووه وه ئهم پووبه راڼه "پووبه ري گشتي" نين،
به لكو "پووبه ري ته ريبن" و ئه و دونيا كومه لايه تيبه ئالوز

و گەرەبە نابېرڭىن كە لە دەرەوئى ئىو شىوئىنانەدا ئامادەبە.
شىوئىنكى دابراون لەناو جوگرافىيەكى كۆمەلايەتتى گەرەدا.
ئەمانە وەك خال و ھىل و فارىزەى دەرەوئى ئىو ژيانە
كۆمەلايەتتى ئامادەن كە لە ھەرئىدا ھەبە و دورگەبەكى
دابراون لەناو دەرەبەكى كۆمەلايەتتى كە ناپاسن و
بىپەيوەندىن لەگەلدا. لە راستىدا ئىم شىوئىنانە درىژەدانن
بە "پروئىسەى بەگىتوكردى كۆمەلگا" و "بەگىتوكردى ژيانى
كۆمەلايەتى" لەم پروبەرانەدا جوړىك لە تاكەكەس ئامادەبە،
مروڤگەلىك دروست دەبىت، كە خوى لە كۆمەلگا بە گەرەتر
و بەھادرتەر و زاناتەر و پىشكەوتووتر و عاقلتر دەزانىت و بە
چاوىكى پەر لە نرځاندنى بچووك و كەمەو ەسەبرى دەرەوئى
خوى دەكات. خەلكى ناو ئىم پروبەرە تازانە، زور جار،
ھەلگى نارسىسمىكى تاكەكەسى و كۆمەلايەتتىن، كە تەنھا
خوڤان وەك سىنتەرى ژيانى كۆمەلايەتى نابىنن، بەلكو جگە
لە خوڤىيان شتىكى دىكە لەو كۆمەلگايەدا نابىنن، يان وەك
شتى جىاواز و نەخواستراو و نەيار دەبىنن. زورىك لەمانە
جوړە تاكەكەسىكن لەناو كولتوورىكى نوڤى نوخەبەرەدا
دروست بوون، كە تەننەت زمانەكەشىان جىاوازه، وەك
وتم زور جار زمانى ئىنگلىزىيە، پەمزەكان و گوتارەكان
و چاوپوانىيەكانىيان تەواو جىاوازه لەوئى لای زورىنەى
خەلكى ئىو كۆمەلگايە ئامادەبە. ئىم پروبەرە تازانە
درىژكراوئى ئىو گىتو كۆمەلايەتتىنەن كە دەولەمەندانى
دونىايى دواى پاپەپىن بۇ خوڤانىيان دروست كرده. ياخود
بەشىك لە كوردانەى لە دىاسپوراو گەراونەتەو و چوونەتە

ناوې. له پاستيدا هم جوړه له پووبهري نوې ته و او دژ به
بيروكې هاوالاتيپوونې په كسان و به بوونې لاني هرهكه مي
دادپهروهري كومه لايه تيبه. له باتيې كړدنه وهې پيكا به ره و
له دايكبوونې كومه لكاي هاوالاتيپوون، پيكا به داب شكدنيكي
نوخه ويانه ي پووبه ره گشتيپه كاني كومه لكاي خوش دهكات
و به مهش په كيك له ميكانيزمه سهره كيپه كاني دروستبوونې
ژياني گشتي و دروستبوونې هاوالاتيپي په كسان و خاوه ن
مافي په كسان په ك ده خات.

به لام سهره پاي شو پاستيپه ي سهره وه، دوو شاكاري
تري هم پووبه رانه گرنگن و له جيبه نديي و په وت "سياق" ي
كومه لكاي نيمه دا ماناي گرنگيان هيه. په كه ميان نه وه يه هم
پووبه رانه پووبهري نيزانه نين، تنها شويني پياوان نين،
به لكو ژماره يكي زور ثافره تيان تپداه كه پياده ي هه نديك
له نازاديه سهره تايپه كاني خويان ده كه ن. واته كومه ليك
شوينه له پووي جيتده ريبه وه تيكه له.

دوهه ميان نه وه يه هم پووبه رانه پووبهري مه ده نني
عهلمانين، تياياندا ياسا و به ها و نورمه دينيپه كان كار ناكه ن. نه مه
ماناي نه وه نيه كه سانيك ناچه ناو هم پووبه رانه وه كه دين
شوناسي سهره كيپان بيت، كه ساني ديني ده چن و ژماره يكي
به رچاو له خانمي په چه پووش له ويدان، به لام شو و نه شوناسه دينيپه
شه خسيپه شوناسي شو پووبه رانه نيه. له م پووه وه هم
پووبه رانه به شيكن له پرؤسه ي به عهلمانيپوونې دونيا نيمه و
نه و لوژيكي له م پووبه رانه دا كار دهكات لوژيكيكي نادينيپه.

دوره‌نجام

دروستبوونی ئەم ڕووبه‌رانه هێما بۆ جوړنیک له تازه‌بوونه‌وه‌ی نایه‌کسان و نوخه‌ویی داخراو ده‌که‌ن و ده‌مانبه‌نه‌وه ناو هه‌موو ئەو سه‌ره‌تایانه‌ی تیااندا جه‌نگی به‌رگرکردن له دادپه‌روه‌ریی جه‌نگی ژماره‌یه‌که. کێشه‌که له‌وه‌دایه ئەم مۆدیله له تازه‌بوونه‌وه زۆر چار دژه‌که‌ی خۆی به‌هێز و گه‌وره‌تر ده‌کاته‌وه، له به‌رامبه‌ر ئەم ڕووبه‌ره گه‌شتیه نادینیه‌دا "ڕووبه‌ری گه‌شتی دینی" دروست و به‌هێز ده‌بێت. به‌مه‌ش کرده‌ی دابه‌شکردن و پارچه‌پارچه‌بوونی کۆمه‌لایه‌تی به‌هێزتر و قوولتر ده‌بێت. ئەگه‌ر ئەو تیزه راست بێت که هه‌موو تازه‌بوونه‌وه‌یه‌ک دژه-تازه‌بوونه‌وه‌ی خۆی به‌ره‌م ده‌هێنێت، ئەوا سه‌له‌فیه‌تی دینی ئەو دژه-تازه‌بوونه‌وه‌یه که ئەم شیوازه له پرۆژه‌ی نوخه‌ویی و داخراو و دابراو له گه‌شتینی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی دروستی ده‌کات. به‌مانایه‌کی دیکه به‌رامبه‌ر به‌م ڕووبه‌ره مه‌ده‌نیه نوخه‌ویییه داخراوه، ڕووبه‌ریکی دینی گه‌شه ده‌کات که له‌سه‌ره‌ نه‌فیه‌کی دینی و ئەخلاقی و کۆمه‌لایه‌تی سه‌رجه‌می ئەم ڕووبه‌ره تازانه کار ده‌کات.

بیه‌شبوون له‌و ڕووبه‌ره گه‌شتیه نوێیانه که ژماره‌یه‌کی به‌رچاوی ئافره‌تی چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ی تیداوه و به‌شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کان که‌شوه‌وای چاخانه و قاوه‌خانه‌کانی ئه‌وروپای تیداوه، ده‌شیت بیه‌ته سه‌رچاوه‌ی کێشه‌ی گه‌وره، به‌تایبه‌تی به‌هێزبوونی زیاتری ئوسولیه‌ت و سه‌له‌فیه‌ت و له‌کو‌تاییشدا په‌نگه‌ تێرۆر.

سەرچاومكان

Dahlgren, P. (2006). 'The internet public spheres, and political communication: dispersion and Deliberation'. In: political communication.

Fraser, Nancy (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. Social Text No. 25/26, pp. 56–80

Habermas, J., Lennox, S & Lennox, F. (1974). 'The public sphere: An Encyclopedia Article (1964)' in: New German Critique.

McQuail, Denis (2005). McQuail's Mass Communication Theory. SAGE Publications.

بەشى چوارھەم

موناجاتى عىرفانى

سەبارەت بە رۆحانىيەتى بى رۆحانىيەت لە دۇنيای

ئىمەدا

موناجاتی عیرفانی

سەرەتا

ئەمپۆكە لە كوردستاندا شەپۆلك لە موناجاتی عیرفانی و شیوازیك لە سوفیزم و پۇحانیەتی ڕووكەش ئامادەیه، ھەركەسیك تاقەتی بینین و بیستنی ھەبێت، دەتوانێت ببینێت و ببیسیست. ئەم شەپۆلە باس لە گرنگی پۇحانیەت و لە گرنگی دۆزینەوێ دیوھ "نادیار" و "نەبیرا" ھەکانی مەرۆف و باس لە گرنگی پاكژکردنەوێ بینین و گەشەدان بە توانای بەرھەمھێنانی "مەریفە یەکی تر" و "گالمتر"ی مەرۆف و ژیان و بوون دەکات. بە شێوھەکی گشتیییش ئەم شەپۆلە لە پۇحانیەت لە ئاستی نووسینی ھەندیک وتاری سادە و دووبارەکردنەوێ كۆمەلێك كلیشەئە ناو کە لە پووریکی تایبەتی نووسین و گشتگیری گەورە و بەتال و گەرانەوێ بۆ كۆمەلێك دێر و تێكستی ھەندیک لە شاعیرانی کلاسیك و گۆنکرتن لە جۆریکی تایبەت لە موسیقادا، ئامادەیه. بەدەگمەنیش نەبێت ھیچ دەرکەوتیکی ئەم شەپۆلە عیرفانییە بەرز نەبۆتەوێ بۆ ئاستی ئەوێ بێت بە "شیوازیکی نووسینی" راستەقینە و مانادارا و بۆ "شیوازیکی جیاواز" لە ژیان و دابراو لە شیوازی بالادەستی ژیان لە كوردستاندا، كە مۆدیلیکی بەرخوری

بهربلاو چوارچينو سه ره كيه كاني ده ستنيشان ده كات. ياخود بهرز بيته وه بۆ كومه لايك هه لسوكه وت و پراكتيكي ئينساني تاييه ت و شتوازيك له بوون و ناماده گي له جيهاندا، كه هئما بيت بۆ ناماده گي راسته قينه ي جيهان بينيه ك كه نيازي ده سكار يكر دنيكي ناوه كيي مرؤف و ده سكار يكر دني مؤديله بالاده سته كاني ژيان و شتوازه سه روه ره كاني هه لسوكه وتي كومه لايه تبي هه يه.

ئهم وتاره هه ولدانيكي سه ره تاييه بۆ تينگه يشتن له م ديارده تازه يه و له و پاشخانه كومه لايه تي و سياسي و ئابووريانه ي له مپۆكه ي كوردستاندا به ره ميان هئناوه. هه ولدانه بۆ تينگه يشتن له جورينك له ئيديعا كردني پۆحانيه ت، به لام ته واو به تال له هه موو پۆحانيه تيك ي راسته قينه.

سئ تيزي سه ره كيي

ئهم وتاره سئ تيزي سه ره كي سه باره ت به م فۆرمه به تاله ي پۆحانيه ت پيشنيار ده كات، كه بيگومان سه لماندني ته واوي هه ريه كنيكان پيويستي به ليكولينه وه و پشكيني زياتر هه يه. تيزه كانيش ئه مانه ن:

يه كه م: ئهم مونا جاته عيرفانيه تازه يه له زۆر سه ره وه دريژكراوه ي ئه و دۆخ ي ئا پارازيوونه كومه لايه تيه هه مه لايه نه يه كه لاي زياد له بگه ريك و له ناو زياد له يه كه يه كي كومه لايه تبي دوناي ئيمه دا ناماده يه. ئهم مونا جاته نه وهنده ي له بيزاري له و دونيا يه وه سه رچاوه ي گرتوه كه دروست بووه، به بيزار بوون له به سياسي كردني دين خوشيه وه، نه وهنده ش هئما بۆ شكستي تواناي به رگري كردن

و به‌ره‌نگار بوونه‌وه ده‌کات، ئه‌وه‌نده‌ی له بیثمۆیدبوونه‌وه له نه‌جامدانی گۆرپانکارییه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه، ئه‌وه‌نده‌ی له‌ناو کولتوووری به‌رخۆریدا نیشته‌جێیه و خۆشی ده‌رکه‌وتیکه له ده‌رکه‌وته‌کانی ئه‌و کولتوووره، ئه‌وه‌نده‌ش "منیکی نارسێستی به‌رخۆر" هه‌لگریه‌تی، که خۆی به‌ سێنته‌ری هه‌موو شته‌کانی ناو دونیا ده‌زانیت، ئه‌وه‌نده له گه‌شه‌کردنیکي پۆجیی ناوه‌کی و له دروستبوونی مرقۆفیکي تازه‌ی پڕ گومان و له دله‌پاوکیکه‌ری دینی یان نادینییه‌وه دروست نه‌بووه که له دۆخی گه‌پانیکي ناوه‌کییدا بیت به‌دوای کۆمه‌لێک مانا و هه‌قیقه‌ت و یه‌قین و په‌یوه‌ندیدا، که دونیای ده‌ره‌کیی ناو ئه‌و کۆمه‌لگایه نه‌توانیت بۆی ده‌سته‌به‌ر بکات. به‌کورتییه‌که‌ی ئه‌م موناچاته عیرفانییه قه‌له‌قی و دله‌پاوکییه‌کی ناوه‌کی نابجولینیت، به‌لکو ئه‌و شتانه ئه‌یجولینیت که هه‌مامان پێ کرد. یه‌کێک له مانا هه‌ره سه‌ره‌کییه‌کانی پۆجانیه‌ت ئه‌وه‌یه که مرقۆف وه‌ک "بوونه‌ریکی جیهانیینی دروستکه‌ر" وێنا ده‌کات، نه‌ک ته‌نها وه‌ک مرقۆفیکي ئامراز دروستکه‌ر. ئه‌و شیوازه له عیرفانیه‌ت که له دونیای ئیمه‌دا هه‌یه نه "مرقۆفیکي ئامراز دروستکه‌ر" و نه "مرقۆفیکي جیهانیینی دروستکه‌ر"ی له‌پشت نییه، به‌لکو مرقۆفیکي ته‌واو به‌رخۆریی له‌پشته. له‌خه‌می دروستکردنی دونیایه‌کی نوێدا نییه، به‌لکو له‌خه‌می خواردن و کرۆشتنی دونیایه‌کی دروستکراودایه.

تیزی دووه‌می ئه‌م نووسینه، پێداگرتنه له‌سه‌ر ئه‌و پاستییه که ئه‌م موناچاته عیرفانییه تازه‌یه هه‌لدانی ئه‌و خوده به‌رخۆره نارسێستییه به‌ق ته‌لاقدانی مه‌سه‌له سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تییه‌کانی ناو "ژیانی هاوبه‌ش" و کێشه گشتییه‌کانی

کۆمه‌لگا، که لانی کهم داوای جۆریک له ئیلتیزامی ئه‌خلاقی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی له کهسه‌کان وهک هاوولاتییه‌ک ده‌که‌ن. ئه‌گه‌ر په‌کیک له مانا سه‌ره‌کییه‌کانی پڤحانیه‌ت نه‌وه بیت مرۆف "ژیانیکی کامل" و "ژیانیکی پڤر" بژی، نه‌وا ئه‌م جۆره له موناچاتی عیرفانی له دونیای ئیسه‌دا جگه له لایله‌کردنی تاکه‌که‌سیکی به‌رخزوری ماندوو و دابراو بۆ خۆی، تاکه‌که‌سیکی بیثیتیه‌ما که تاقه‌تی "پشکینی ژیا‌نی" خۆشی نه‌ماوه، به‌لام هاوکات بوونه‌وه‌ریکی نارسیه‌ستی فووتیکراوه که پتی وایه مۆدیلی پیرفیکت و کاملی مرۆفبوونه، شتیکی دیکه نییه. ئه‌م موناچاته عیرفانییه پڤحانیه‌تیکی به‌تاله دابراو له هه‌ستکردن به کۆمه‌لیک به‌های ئینسانیه‌ گه‌وره که مرۆف ده‌که‌نه بوونه‌وه‌ریکی به‌رپرسیاری ناو ژیا‌نی گشتی و ده‌یه‌سته‌نه‌وه به مه‌سه‌له سه‌ره‌کییه‌کانی مرۆف له‌و کۆمه‌لگایه‌دا که تیایدا ئاماده‌ن. ئه‌گه‌ر پڤحانیه‌ت "سه‌فه‌ریکی تاکه‌که‌سییه‌نه" ش بیت، دواچار ئه‌و سه‌فه‌ره سه‌فه‌ریک نییه له بۆشاییدا، به‌لکو سه‌فه‌ره به‌ناو کۆمه‌لگا و کیشه و گرفت و ته‌حه‌داکانیدا و دروستکردنی په‌یوه‌ندییه‌کی ته‌ندروسته له‌گه‌ل ئه‌و شتانه‌دا که به‌شیکی دانه‌برای هه‌موو پڤحانیه‌تیکه نه‌گۆڤیت بۆ جۆریک له نارسیه‌می فووتیکراو و نوqm نه‌بیت له‌ناو ئه‌و فه‌زا به‌رخۆره‌دا که به‌ره‌می هیتاوه.

تیزی سیه‌ه‌می ئه‌م نووسینه ئه‌وه‌یه که پڤحانیه‌ت، هه‌موو پڤحانیه‌تیکی، کوپی کۆمه‌لگا و سه‌رده‌میکی میژوویی دیاریکراوه، شتیکی نییه موجه‌رد و ده‌ره‌میژوو بیت. بۆیه هه‌موو پڤحانیه‌تیکی، وهک زۆر دیارده‌ی ئینسانیه‌تی، ئاکاریکی هه‌رباییه‌یه و په‌نگوڤووی ئه‌و ژینگه و ساته‌وه‌خته

میژووویییه وهر ده‌گرتیت که له‌ناویاندا دروست ده‌ییت. ئەم شه‌پۆله‌ش له‌ موناچاتی عیرفانی له‌مڕۆکه‌ی کوردستاندا په‌نگی ئەو ژینگه‌ به‌رخۆر و نابهرپرسیاره‌ی وهر گرتوه‌ که به‌شیکێ دانه‌برای ئاکاری زۆریک له‌ نوخبه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی کوردستانه‌، له‌ نوخبه‌ی سیاسیه‌یه‌ به‌یگره‌ بۆ نوخبه‌ی پۆشنییری، به‌ تێپه‌رین به‌ناو نوخبه‌ی بازرگانی و میدیایی و پزشکی و هند... ئەوه‌ی ئەم شه‌پۆله‌ له‌ عیرفانیته‌ پێشیلی ده‌کات ئەو به‌هایانه‌یه‌ که هه‌م رۆحانیته‌ ده‌باته‌وه‌ ناو کۆمه‌لگا و کێشه‌ سه‌ره‌کی و بنه‌رته‌یه‌کانیه‌وه‌، هه‌م مڕۆقه‌کان خوشیان ده‌گۆریت بۆ مڕۆقی "په‌ر" و "کامل" و "فرمه‌ودا"ی به‌رپرسیار به‌رامبه‌ر به‌ خۆیان و به‌رامبه‌ر به‌و دونیایه‌ی تیایدا ده‌ژین. به‌م مانایه‌ ئەم شه‌پۆله‌ له‌ موناچاتی عیرفانیانه‌ ده‌ربهری هه‌لاتنیکێ راسته‌وخۆیه‌ بۆ ناو فه‌زایه‌کی نارسیستی، که له‌ دونیای ئێمه‌دا به‌رخۆری ژێرخانه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سایکۆلۆژی و فره‌هه‌نگیه‌که‌ی په‌نگریژ کردوه‌ و ئەوه‌شی ده‌یه‌پێنێته‌وه‌ ناو "فه‌زای گشتی" که‌رانی به‌رده‌وامی ئەم خوده‌ نارسیستیه‌یه‌ به‌دوای هه‌موو ئەو شتانه‌دا که وێنه‌کانی ئەو نارسیزمه‌ له‌سه‌ر خۆی ده‌سه‌له‌مینیت و ئاوێنه‌یه‌کی بۆ دروست ده‌کات که جگه‌ له‌ خۆی که‌سی تری تیدا نه‌بینیت. ئەم رۆحانیته‌ تازه‌یه‌ ده‌رهاویشه‌تی ئەو سایکۆلۆژیا و دۆخه‌ ده‌رونییه‌یه‌ که به‌رخۆری له‌ کوردستاندا وه‌ک دۆخی بالاده‌ست دروستی کردوه‌، ئەوه‌ندی که‌رانه‌ به‌دوای "چێژیکێ تر"دا، ئیتر گرنگ نییه‌ ئەو چێژه‌ چ ناویکی لێ ده‌نیت، ناوی "چێژی په‌رستن و عیباده‌ت"ی خودا، یان "چێژی په‌یه‌وه‌ندی له‌گه‌ل نادیار و بان-زهمینی و ده‌ره‌-میژوو"دا، ئەوه‌نده‌ ئەزموونیکێ رۆحی ناوه‌کی نییه‌، که له‌ په‌یه‌وه‌ندییه‌کی په‌خته‌یی و نه‌فیکه‌ردا بیت له‌گه‌ل ئەو

دونيایەدا کە بەرخۆری پەنگرێزی کردووە و چەندەها قەیرانی ئەخلاقی و دەرونی و کۆمەڵایەتی و سیاسیی تێدا دروست کردووە. ئەم موناچاتە عێرفانییە ئەوەندە موناچاتی گەران و بەدەستپێتانی چێژ بە مانا بەرخۆرییەکی، هێندە بەدەستپێتانی چێژیکی عێرفانییە کە لە پەيوەندییەکی نەفیکەردا بیت لەگەڵ کۆلتور و پراکتیکی بەرخۆرییدا.

موناچاتیکی بێچوولە

ئەوانەى شارەزای ئیسلامی سیاسین، دەزانن تەنانەت مەهدی لە سودان و حەسەن بەننا لە میسر و ئایەتوللا خومەینی لە ئێران، هەموویان پاشخانێکی سوفی و عێرفانییان هەبوو، بەلام ئەمانە ئەم پاشخانە بەتوندی بە چالاکیی سیاسی و کۆششکردنی بەردەوامووە بۆ گۆڕین و دەسکاریکردنی دۆنیاوێ گریژ ئەدەنەو. عێرفان و دینداری لای ئەمان پێگایەک بوو بۆ چۆنەوێ ناو دۆنیا و دەسکاریکردن و گۆڕان و سەرلهنوێ دارشتنەوێ. لە دەرەوێ دیدگایەکی سیاسیدا نەبوو، بەلکە بەشێک بوو لە دیدگایەکی سیاسی کە خوازیاری دروستکردنی دۆنیایەکی تر بوو، هاوکات ئەم دیدگایە زۆر بەتوندی بە پراکتیک و هەلسوکهوتی کۆمەڵایەتی نوێوە گریزراو بوو. بەلام یەکیک لە ئاکارە هەرە سەرەکییەکانی ئەم شەپۆلە لە موناچاتی عێرفانیی نوێ لە کوردستاندا "خۆپاککردنەو" یەتی لەو پەهەندە سیاسییە و لەو دەرگیربوونە پۆزەیییە لەگەڵ دۆنیادا بە مەبەستی گۆڕین و دەسکاریکردنی. کۆشتی هەموو پەهەندیکی کردەیییە لەو موناچاتەدا و نمایشکردنیەتی وەک

جوولەيەكى ناوہكىى دابراو لە دونيا. بىگومان كىشەكە لىزەدا لە خۆخەرىكردنى مرۆف بە خودى خۆيەوہ نىيە، ئەوہ نىيە مرۆف سەرقالى "مشوورخواردنى خودى خوى بيت"، وەك مېشىل فۆكۆ دەلىت، يان مرۆف سەرقالى داهىنانى كەسايەتى خوى نەبىت بەپىنى نۆرم و بەها و خواست و خەونى تايبەتى خوى، كىشەكە لەوہدايە ئەم عىرفانىيەتە تازەيە شىوازە ھەرە نارسىستى و ھەرە بەرخۆرەكەى "خۆ بە خود سەرقالکردنەوہ" دەخاتە شوپىنى ھەموو سەرقالىيەك بە دونيا و بە ئەوانى تر و بە كۆمەلگاوە (Foucault ۱۹۹۷).

ئەمەش ئەو خالەيە كە ئەم جۆرە لە پۇحانەت بەتوندى بەو سىستىمى بەرخۆرىيەوہ دەبەستىتەوہ كە لە كوردستاندا سەرۆرە و لە كاركردنى خۆشيدا چەندەھا تاكەكەس و مرۆفى بىيەيوەندى و بىدەرەبەستى دروست كردوہ و دروست دەكات، كە نارسىزمىكى ناتەندروست شوناسە ھەرە سەرەككەيەتى.

كام بگەرى كۆمەلايەتى؟

بگەرەكانى ئەم موناچات و عىرفانىيەتە تازەيە فرەجۆر و جىاوازن، لە كەسانى دىنييەوہ بىگرە كە ناپازىن بە شىوازە بالادەستەكانى دىندارىيى لە ولاتەكەدا، بەتايبەتى دواى ھاتنى داعش و دواى ھەرچى زياترى بەسياسىيەون و بەسەلفىبىونى دىن، تا بەوانە دەكات كە پەخنەيەكى عىرفانىيانە لە مۆدىرنە بەگشتى و لە دونياى ھاوچەرخ بەتايبەتى دەگرن. بەشىكى ترى ئەم موناچاتە عىرفانىيە لە قەلەم و قسەوباسى ئەو خويندەوارە دىنييانەوہ دىت كە ھەم پلەوپايەى دىنى و

کۆمهلايه تىي گه وره يان ههيه و ههم نو قمن له ناو ده رکه وته جياوازه کاني دونياى به رخوريدا، ئيتر له فره ژنييه و بيگره بۆ فره مندالي و له وانيشه وه بۆ فره قسه کردن و فره بهرژه وهندي و هتد.... ئه مه جگه له که سانيکي نادينييش که بينزاري له و دونيايه ي تيايدا ده ژين به ره و جورىک له عيرفانيه تي بردون گونجاو له گه ل پيگه و دۆخى کۆمهلايه تياندا و له گه ل پاراستنى ئه و ئاسته له به رخوريسى که به ده ستيان هتياوه. زۆربه ي ئه مانه که ساني سه ر به چيني ناوه راستى کۆمه لگاي ئيمه ن که له دونياى دواى راپه ريندا دروست بوون، خاوه ني ئاستيکي ژياني مه عقولن و توانايه کي تايه تى به رخوربوونيان ههيه. به لام هه موويان ئه و ههسته شيان لا به هتزه که ئه وان نه ک به رپرس نين له دروستبووني ئه و دونيايه ي له دواى راپه رينه وه دروست کراوه، به لکو خزبان وهک ره خنه گري ئه و دونيايه و وهک قوربانيشى وينا ده که ن. ئه م گروه ي دواييان، مه به ستم له عيرفانيه نادينييه کانه، به دواى ئه و شته دا ده که رين که له کۆمه لئاسي دیندا پيى ده لين "پۆحانيهت، به لام به بي دين"، يان "پۆحانيه تي ناديني" spiritual but not religious. ئه مانه زۆربه يان که سانيکن له قوناغیکدا له پووي سياسييه وه چالاک بوون و ئه نداسى ئه م يان ئه و پيکخراو و کوپ و کۆمه له ي سياسي و ديني بوون، هه ندیکیان تا ئه مپروش ئه ندامن و پيگه ي بيرۆکراتييان له ناو حيزب و ده زگا کانيدا ههيه، به لام نا ئوميد بوونيان له م ئه زمونه و خود ژينه وه يان له ناو دونيايه کي پر له به رخوريسى ته ريب به دروستبووني جورىک له تاککه راييى داخراودا، به ره و ئه و شه پوله له عيرفانيه تي تازه ي بردون.

هه‌موو ئه‌مانه له‌ناو ئه‌و دونیایه‌دا باس له گه‌ڕان به‌دوای "سه‌رچاوه‌ی سه‌رچاوه‌کان" و به‌دوای "یه‌قینی ناوه‌کی" و دوزینه‌وه‌ی "ئارامیی دل و ده‌روون" ده‌کهن، باس له په‌یوه‌ندی به "خودیکی بانگه‌ردونی" و "په‌ها"وه ده‌کهن، قسه له "ژیانی کامل" و "مرۆفی کامل" و "بوونی کامل" ده‌کهن، باسی "مه‌عریفه‌ی قوول" و "نادیاره‌کانی ناو مرۆف" ده‌کهن، به‌لام بێ ئه‌وه‌ی ئه‌م شتانه بێته هۆی ده‌سکاریکردنی شینواز و ستایه‌لی ژیان و به‌بێ لانی هه‌ره‌که‌می پاشه‌کشه‌کردن له‌و دونیایه‌ی که به‌رخۆری به‌شیکی زۆری یاسا ئه‌خلاق و ده‌رونییه‌کانی داده‌پژێت و بێ ئه‌وه‌ی فۆرمیکی نوێش له جیهانبینییه‌ک نیشان بدات که که‌سه‌کان خۆیان پراکتیکه‌ری بنه‌ما سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تییه‌کانی بن. ئه‌م عیرفانیته لیوانلیوه له به‌رخۆری و به‌رده‌وامیش ئه‌و جۆره له که‌سایه‌تی نارسیه‌ستی دروست ده‌کات که له یه‌که‌مین نیگادا وه‌ک که‌سیکی هێمن و کراوه و میهره‌بان دهر ده‌که‌ویت، به‌لام له‌ناوه‌وه دلسارد و بێهه‌ست و بێبه‌زه‌یی، پڕ له ویستی کۆنترۆلکردن و به‌کارهێنان و ئاراسته‌کردنی ئه‌وانی تر. ئه‌م نارسیه‌سته به‌ شیوه‌یه‌کی ئاشکرا نماییشی دهرد و بیزاری و به‌مارییه‌کانی خۆی ده‌کات، به‌لام ناتوانیت دهرد و بیزاری و به‌ماریی که‌سانی دیکه ببینیت. وه‌ستایه له‌وه‌دا خۆی وه‌ک قوربانی پێشکه‌ش بکات، به‌لام توانای بینینی هیچ قوربانییه‌کی تری نییه. ئه‌م جۆره که‌سایه‌تییه خۆبه‌پۆحانیزان و به‌رخۆره له‌پال پۆحی خۆبه‌گه‌وره‌زانی و ته‌که‌بوریکی شاراوه‌دا توانای نیشاندانی بێ‌پزیه‌یه‌کی گه‌وره‌شی هه‌یه و سل له‌وه ناکاته‌وه خه‌لکانیکی زۆر وه‌ک بوونه‌وه‌ری گه‌مژه و بێنرخ و گرگن ببینیت و مامه‌له بکات. هه‌موو ئه‌مانه له کاتیکدا پێویستییه‌کی ده‌رونی

به‌رده‌واميشى به‌ويه ئه‌وه‌ى ئه‌و به‌ه‌شاماتى ده‌زانيت و وه‌ك
 كه‌مژه ده‌يانناسينيت، باسى بكن و ئيعجابه‌ى خويانى بو‌ دهر
 برن. بيگومان له‌و شوئانه‌شدا كه‌ پئويست بكات و بو‌ ئه‌و
 باش بيت خوى وه‌كو كه‌سايه‌تیه‌كى شارستانی و ميه‌ره‌بان
 نمايش ده‌كات، به‌لام له‌كويدا بو‌ى نه‌شيا و شته‌كان له‌ قازانجى
 خوده‌ نارسىستیه‌كه‌يدا نه‌بوون، ده‌توانيت ببيتە بوونه‌وه‌ريكى
 بپوژدان و بيته‌ده‌بترين ئاكار و ناشيريتترين زمان نيشان بدات.
 ئه‌م جۆره‌ نارسىستانه‌ جۆره‌ كه‌سايه‌تیه‌كن به‌رده‌وام توو‌په‌ن،
 توو‌په‌ له‌ كه‌سيك و له‌ شتيك، دونياى ده‌ره‌وه‌ى خويان وه‌ك
 هه‌ره‌شه‌يه‌كى گه‌وره‌ ئه‌زموون ده‌كن، په‌يوه‌ندييان به‌ دونياوه
 په‌يوه‌ندى مملانى و كتيه‌ركتيه‌كى بيترانه‌ويه‌ كه‌ ئه‌و تيايدا
 هه‌م هه‌ست به‌وه‌ ده‌كات كه‌ قوربانیه‌، هه‌م به‌وه‌ى كه‌ ده‌گه‌ن
 و بپوژنه‌ و كامله‌. به‌رده‌واميش پووى له‌ دوژمنيكه‌ كه‌ دل‌په‌ق و
 بيتە‌زه‌ى بيت به‌رامبه‌رى. ئه‌م عيرفانيه‌ته‌ تيكه‌ل به‌ به‌رخو‌رييه‌،
 له‌ سالانى پابردودا زۆريك له‌ مۆديلى ئه‌م كه‌سايه‌تییانه‌ى له‌
 دونياى ئيمه‌دا دروست كردوه‌.

وه‌ك پيشتر هت‌مام پى كرد ئه‌م شت‌وازه‌ له‌ عيرفانيه‌ت،
 ئه‌وه‌نده‌ى گه‌رانه‌ به‌دواى "چيژى تر"دا، له‌پال ئه‌و چيژانه‌دا
 كه‌ به‌رخو‌رى ده‌يانبه‌خشيت، به‌ چيژى ئازاردانى ئه‌وانى
 تريشه‌وه‌، ئه‌وه‌نده‌ ئه‌زموونيكى پوحيى نيه‌ كه‌ تيايدا م‌رو‌ف
 بگ‌وپيت بو‌ بوونه‌ره‌وه‌ريكى ناسك و ميه‌ره‌بان و خه‌مخو‌ر،
 مشوور له‌ خوى و له‌ ئه‌وانى تر و له‌ كۆمه‌لگا و له‌ دونيا
 بخوات.

شیوازم‌کانی ئەم عیڕه‌ئانییه‌ته‌ تازمییه

ئەمڕۆ ئەم پۆحانییه‌ته‌ له‌ زیاد له‌ شیوه‌یه‌که‌دا دهر ده‌که‌وێت و له‌ زیاد له‌ فۆرمیکدا به‌رجه‌سته‌یه. بۆ نمونه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی به‌رچاو هه‌یه‌ بۆ سوفیزم له‌ شیعرێ کلاسیکیدا و وه‌ک ئەزموونێکی پۆحانیی مامه‌له‌ی له‌که‌لدا ده‌کرێت، له‌ گه‌رانه‌وه‌وه‌ بۆ جه‌لاله‌دینی رومی‌وه‌ بێگره‌ بۆ باوه‌شکردن به‌ شیرازی و سوه‌ره‌وه‌ردی و حافیزدا و له‌وانیشه‌وه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی به‌رچاو، زۆر جار گه‌رانه‌وه‌یه‌کی بێقوولایی و ریتۆریکی، بۆ مه‌حوی و نالی و مه‌وله‌وی له‌ ئەده‌بیاتی کوردیدا. له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری ئەم دۆخی گه‌رانه‌وه‌یه‌دا تا ئێستا تێکستی‌ک نه‌نووسراوه‌ توانیبیستی تیشکی‌کی نوێ بخاته‌ سه‌ر قوولاییی ئەو ئەزموونانه‌، یان خۆی به‌رز بێت‌وه‌ بۆ ئاستی ئەزموونیک له‌و ئەزموومانه‌. له‌م نووسه‌ره‌ کلاسیکیانه‌ش تێپه‌رێت، ئەمڕۆکه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌ن بۆ ئەزموونه‌ شیعریه‌که‌ی سوه‌رابی سه‌په‌ری له‌ئارادایه‌، ئەزموونیک له‌ ئەده‌بیاتی ئەمڕۆکه‌ی ئێمه‌دا وه‌ک پۆحانییه‌تیکی که‌موینه‌ مامه‌له‌ ده‌کرێت و له‌شکرێکی گه‌وره‌ له‌ سیبهر و لاسییکه‌ره‌وه‌ی له‌ناو ئەو ئەده‌بیاته‌دا دروست کردوه‌. پۆلی سوه‌راب، له‌ پێگای دروستکردنی ئەو هه‌موو کۆپییه‌وه‌ له‌لای ئێمه‌، پۆلێکی نێگه‌تیڤه‌ و پاسته‌وخۆ به‌شداره‌ له‌ هه‌زارخستنیکی به‌رچاوی شیعرێ کوردیی ئەمڕۆدا. په‌نگه‌ کێشه‌ی ژماره‌یه‌کی ئەم لاساییکردنه‌وه‌یه‌ له‌وه‌دا بیت ئەوانه‌ی لاسایی ده‌که‌نه‌وه‌ ته‌نها له‌ ئاستی لاساییکردنه‌وه‌ی زمان و وینه‌ شیعریه‌که‌نیدا ده‌میته‌وه‌ و ئەم زمان و وینه‌ش لای ئێمه‌ بۆ ناو دونیایه‌ک پاده‌کێشترین که‌ به‌رخۆری سنوره‌کانی ده‌ستنیشان کردوه‌ و پۆحانییه‌کان خوشیان به‌شیکێ دانه‌پراوی ئەو دنیا

به رخۆرهـن. به كورتبيـه كـهـى سـوهراب بووه به "چيژ" يـك له پـال چيژـه كـانـى تـرى ئابوورى و ليبيدۆ و ئيستاتيكاى به رخۆريدا. ئـهـم باسـه پـتيـوستـى به له سهـروهـستـانى زياتر هـيه كه به داخـوه لـيرهـدا شـويـنى ئـهـوه نـيهـه.

ئـهـم عـيرفـانيـهـتـه تـازـه يـه هـهـر تـهـنـها له ئاستى گـهـرـانهـوهـدا بـۆ شـيـعر بهـرجهـسته نـيهـه، بهـلكـو كـۆـلهـكهـيهـكى سهـرهـكـيـشى لهـناو جـۆريـكى تـايـبهـت له مـۆسـيـقا داـيه. خـالى هـهـره بـهـرهـتى لـيرهـدا مـۆسـيـقاي ئـيرانيـه، بهـتـايـبهـتى ئـهـو مـۆسـيـقا كـلاسيـكيـه نـيمـچهـدينـيهـى كه ئـهـمـرۆ چـهـنـدهـها گـروپـى تـازـه له فـۆرمـى تـازـهـدا پـيشـكهـشى دهـكـهـن و تـيـكـستهـكانـى جـهـلالـهـدينـى رومـى و خـهـيام و حـافـز تـيـكـسته سهـرهـكـيهـكانـين. دهـستهـواژه سهـرهـكـيهـكانـى ناو ئـهـم عـيرفـانيـهـتـه تـازـه يـه هـهـمان دهـستهـواژه كـۆـنهـكانـى وهـك سهـما و شـهـراب و مهـيـخـانهـيه، كه خـۆيان وهـك جـۆريـك له هـۆشـياري ناـهـۆشـيار، يان هـۆشـياري و جـودى، يان هـۆشـياري ئـهـودىـوى حـهـرام و حـهـلال، نـمـايـيش دهـكـهـن و بهـدـواى "يارئ" كـدا سهـرگـهـرمـن كه مهـحـاله و ناگـيرـيت. هـهـموو ئـهـمانه لهـناو كـۆمهـلـگا و ئابوورى و ئيستاتيكاى به رخۆريدا ماناكانيان دهـگـۆرـيت و دهـبن به بهـشـيـك له دـونـيا پهـمـزيـهـكهـى ئـهـو دـونـيا بهـرخـۆره، بهـتـايـبهـتى دـواى سـرپـنهـوهـى پهـهـنده كـردهـيى و سـياسـى و چـالاكـهـكهـى ئـهـو گوـتـاره عـيرفـانيـه. تـۆرهـكانـى يـوتـوب و سايتـهـكانـى سهـر ئـينـتهـرنـيت پـهـرـن لهـم شـيـوازه له مـۆسـيـقا و گـۆراني و سهـما، كه زۆرينهـى هـهـرهـزۆريان فارسـين و بـرـيـكـيشـيان ژيـرنـووسـى كـوردـيـيان بـۆ داـنـراوه.

هاوكات بلاوبوونهوهى يوكا وهك وهرزشيكي پوحي و دروستكردى سينتەر و ناوهندى تاييهت به يوكا و نووسين

له‌سه‌ر بنه‌ما ده‌رونی و دینی و مه‌عریفیه‌کانی یوگا به‌شیکێ تری ئهم عیرفانیه‌ته‌ تازه‌یه‌یه. ئه‌مانه‌ گه‌شه‌ به‌ پیشه‌سازیی گه‌ران به‌دوای نه‌زانراو و نه‌ببنراو و نادیاردا ده‌ده‌ن و پێ له‌سه‌ر "چیژی" دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و ونبوو و نه‌ببنراو و نه‌زانراوانه‌ داده‌گرن، که‌ مرۆف له‌ ژیا‌نی ئاساییدا و له‌ پینکه‌وه‌بوونی کۆمه‌لایه‌تییدا لێ و نه‌بیت و پینان ناگات. هاوکات بازا‌ریک بۆ رۆحانیه‌تیکی سروشتامیز دروست بووه‌ که‌ باس له‌ گرنگی خواردنی هه‌ندیک جۆری تایبه‌ت له‌ گژوگیا و خواردنه‌وه‌ی هه‌ندیک جۆری چا و ده‌رمان و شله‌مه‌نی ده‌کات وه‌ک به‌شیک له‌ ئه‌زمونیکی رۆحی تایبه‌ت. هاوکات سه‌ردان له‌ هه‌ندیک ناوچه‌ی تایبه‌ت و "گه‌رانه‌وه‌ بۆ سروشت" وه‌ک توریستیک، به‌ ده‌رمانی سارپێژکردنی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ برینه‌ ده‌رونییه‌کانی مرۆفی ناو ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ ده‌زانیت و به‌مه‌ش فورمیکی نوێ له‌ دا‌بران له‌ کۆمه‌لگا و له‌ پینکه‌وه‌بوونی ده‌سته‌جهمعی پینشیار ده‌کات. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ به‌شداریکردن و کۆبوونه‌وه‌ له‌ هه‌لقه‌ی زیکر و سه‌ما و موسیقای سوفیدا و بره‌ودان به‌ بازا‌ریکی تایبه‌ت بۆ کتیب و چاپه‌مه‌نی عیرفانی.

هه‌موو ئه‌مانه‌ ده‌چنه‌ ناو ئهم پیشه‌سازییه‌ تازه‌یه‌ی چیژوه‌رگرتنه‌وه‌، که‌ له‌ دونیای ئیله‌دا له‌ فورمی رۆحانیه‌تدا خۆی ده‌ر ده‌خات و باس له‌ په‌یوه‌ندی ناوه‌کیی مرۆف به‌ خۆی و به‌ نه‌زانراو و نه‌دیتراو و نادیاره‌وه‌ ده‌کات. له‌ پووی جینده‌ریشه‌وه‌ زۆربه‌ی ئه‌وانه‌ی له‌ کوردستان به‌دوای ئهم شیوازه‌ نوییه‌ی رۆحانیه‌ته‌وه‌ن پیاون و له‌ کوتاییه‌کانی ده‌یه‌ی سیه‌هم و چواره‌می ته‌مه‌نیاندا، دیارده‌که‌ له‌ بنه‌رته‌وه‌ دیارده‌یه‌کی پیاوانه‌یه‌ و هه‌لگری هه‌موو په‌هه‌نده‌

تەقلىدىيەكانى پياوسالارى و سياسەتى نايەكسانى جىندەرييە
لە كوردستاندا.

پۇحانيەتى ناو سەيارە گرانىبەھاكان

ئەگەرچى لىنكۆلىنەۋەيەكى ورد لەسەر ھەلگرانى ئەم موناجاتە
تازەيە لەبەردەستدا نىيە، بەلام ھەموو ئەوانەى كە من بينيومن
و قسەم لەگەل كردوون، يان ئەوانەى دووربەدوور دەيانناسم و
ئەوانەشى لە "پووبەرى گشتى"دا دەر دەكەون و بە شيۋەيەكى
پراستەوخۇ يان ناراستەوخۇ لەم "شەپۇلە پۇحانيەۋە" ئالاون،
يان ئەوانەى من ھەندىك لە نووسىنەكانىنام خويندۇتەۋە،
كەسانىك نىن سادە بژىن. زۆربەيان سەر بە چىنى ناۋەپراستن،
بەتايىبەتى تويۇزى سەرەۋە يان تويۇزى ناۋەندى ئەم چىنەن.
شىۋازى بەرخۇرييان سەر بە مۇدىلى بەرخۇرىي چىنى
ناۋەپراستە و ژيانىان ھاوتاي ژيانى كەسە خۇشگوزەرەنەكانى
ناو ئەو كۆمەلگايەن. ئەمانە زۆركىيان ئوتومبىليان ھەيە،
باخيان لە دەرەۋەى شاردا ھەيە، لە مۇلەكاندا بازار دەكەن،
دەچنە چىشتخانە و قاۋەخانە گرانەكانەۋە بۇ نانخواردن و
كاتىبەسەربردن، جلۇبەرگيان جلۇبەرگى ماركەدارە و زۆرىش
ئاگادارى پوخسار و دەرکەوتنى جەسەتەى خويانن لەناو
پووبەرى گشتىيدا. بەدەگمەنىش نەبىت كەسىكيان نىيە ۱۵ تا
۲۰ كىلۇ گۇشتى زياد بە لەشيۋە نەبىت. بەكورتى ئەمانە ئەو
مۇدىلەن لە پۇحانيەت كە ھىچ شتىك نايانباتەۋە سەر مۇدىلى
غاندى و دايكە تىرىزا و ئەو عابىد و سوقىيانەى تر كە ژيانىكى
تەۋاۋ سادە و بىتمەسەرەف و پرىشكردن و پەنجكىشان ژياۋن.

به‌کورتی ئەم پۆحانیه‌ته پۆحانیه‌تیکه له‌ناو باخ و سه‌یاره و سه‌فه‌ر و خواردنه‌وه و سه‌یران و ماسی و گوشتخواردنێکی گه‌وره‌دا ڤوو ده‌بات. به‌کورتی، به‌رخووری ئەم پۆحانیه‌ته‌ی خستۆته ناو چوارچینه‌ ئالۆزه‌کانی خۆیه‌وه و دایه‌ریوه له‌و که‌له‌پووره درێژه‌ی پۆحانیه‌ت که له‌سه‌ر ساده‌ژیان و که‌مه‌سه‌ره‌فی و نه‌بوونی و نه‌دارییه‌رستی کاری کردوه و کار ده‌کات، پۆحانیه‌تی ئه‌و عابیده‌ی پۆژانه له‌سه‌ر سیۆیک یان چه‌ند ده‌نکه خورمایه‌ک ژیاون و ده‌ژین. وه‌ک چۆن به‌شیکی زۆری دنیاری له‌ کوردستاندا بووه به‌ دیندارییه‌کی ڤووکه‌ش و ئاکاریکی نمایشکه‌رانه و شانۆسازانه‌ی وه‌ر گرتوه، به‌شیکی زۆری ئەم شیوازه‌ش له پۆحانیه‌ت هه‌مان ئاکاری هه‌یه و هه‌مان میکانیزمی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و فره‌هه‌نگی ئاراسته‌ی ده‌کات.

پۆحانیه‌تی نیولیه‌یرال

ئهو مۆدیله‌ بالاده‌سته‌ی پۆحانیه‌ت که له‌ کوردستاندا ئاماده‌یه، خودی‌ک هه‌لی گرتوه، له‌ ئه‌ده‌بیاتی زانستیدا ناوی "خودی‌کی نیولیه‌یرالی پۆحانی" ی لئێ نراوه (Williams 2011: 616). ئەم شیوازه له پۆحانیه‌تی نیولیه‌یرال ته‌نها به‌شدار نییه له هه‌موو گه‌مه‌کانی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییدا به‌و شیوه به‌رفراوانه‌ی له کۆمه‌لگادا هه‌یه و ئاماده‌یه، به‌لکو هاوکات پێ له‌سه‌ر دیدیکی ته‌واو ناسیاسی بۆ ژیاانی کۆمه‌لایه‌تی و فره‌هه‌نگی داده‌گریت، که جه‌وه‌ری دیدی نیولیه‌یراله بۆ تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگا. ئەم پۆحانیه‌ته جگه له‌وه‌ی گه‌رانه به‌دوای چیژدا، هاوکات گرنگیدانیکی سایکو تی‌ره‌پیه‌یه به‌ خود وه‌ک سینتته‌ری دونیا

لە جيهانئىكدا پەر لە نايەكسانىي كۆمەلايەتى و نادادپەرەزى و بېرئىزى بەرامبەر بە مەرۆف. ئەم دىدە نيوليبرالە بۆ پۇچانەت بەختەوربىوون لە ژياندا دادەبەرىت لە سەرچەمى پىنگە و جىيەندىيە سىياسى و كۆمەلايەتى و ئابوورى و فەرەنگىيەكان و گرڤى ئەداتەو بە تواناي تاكەكەسى چىژوەرگرتن و بىيىنى جوانى و ويستى پزگاربىوون و پاكژبوونەو بەكە تاكەكەسىيەو. لەم دىدە نيوليبرالە دا بەختەوهرى گرڤى دراوہ بە بەرپرسىيارىتى تاكەكەس خۆيەو، لەوہدا بتوانىت دوور لە كىشە كۆمەلايەتى و دەستەجەمعيەكان و دوور لە نايەكسانى و ململانئ و خراپەكارىيەكان، چاوہكانى خۆى پاكژ بكاتەوہ و وايان لى بكات بتوانن جوانى بىيىن و دونيا بە شىوہەكە ئىستاتىكى ئەزموون بەكن.

وہك پىشتريش وتم ئەم قوناغە لە بەرخۆرى نيوليبرالانە قوناغى فرۆشتنى نارسىسمە، لە راستىدا ناكريت قسە لە بەرخۆرى و ساىكۆلۆژيا و ئابوورىيەكى نيوليبرال بەكەن بەبى قسەكردن لەسەر نارسىسم وەك كالايەكەى سەرەكى ناو ئەم دونيا نيوليبرالە. چونكە ئەوہى تاكەكەس دەكاتە سىنتەر، بەتاييەتى سىنتەر وەك كرىار، پەرەدانە بە نارسىسم وەك يەكەى سەرەكى ساىكۆلۆژياى تاكەكەسى و گەرەكردن و فووكردنە بە خودىكدا كە بە مافى خۆى دەزانىت خاوەنى ھەمووشتىك بىت و بتوانىت ھەموو شتىك بكرىت، ئىتر لە كرىارى شتومەكە مادىيەكانەوہ بىگرە تا بە كرىنى سەرچەمى ئەو گوتار و زمان و ئەدەبىياتە دەكات كە بە پۇچانەت و "دونىاي مەعنەوہى" يەوہ گرڤى دراون. لە راستىدا نارسىزم ياساى سەرەكى دروستكردنى كرىارە لە دونىاي ئىمەدا،

کریاری شته مادییه‌کان و کریاری شته مه‌عنه‌وییه‌کان. نارسیزم ژیرخانه سایکۆلۆژییه‌که‌ی به‌رخۆرییه وه‌ک سیستمیکی ئابووری و ژیرخانه سایکۆلۆژییه‌که‌ی نیولیبرالیزمه وه‌ک سیستمی دروستکردنی تاکه‌که‌سی له‌یه‌کدا برآوی ناسیاسی و دابراو له‌ گشتیتیی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی.

بێگومان ئهم مۆدێله له‌ کریاریبوون و به‌بازاپیکردنی مروف، ته‌نها له‌به‌رده‌می ئه‌و که‌سانه‌دایه که‌ توانای دابینکردنی بنه‌ما مادییه‌کانی ژيانیان هه‌یه، ده‌توانن مندا له‌کانیان بنێرنه قوتابخانه باشه‌کانه‌وه، به‌ ئوتومبیله‌کانیان بچن بۆ سه‌ر کاره‌کانیان، سه‌یران بکه‌ن بۆ ده‌شت و شاخه‌ دووره‌کان و له‌ ته‌نیشته‌ ئاوه‌کان و له‌ ژیر که‌پری باخه‌کانیاندا بخۆن و بخۆنه‌وه و ماسی بېژێنن و گۆرانی بێژن. به‌ هه‌موو مانایه‌ک ئهم پۆحانیته‌ پۆحانیته‌ی ناو مه‌سره‌فکه‌راییه‌کی به‌ربالاوه و ئه‌وه‌شی بنه‌ما مادییه‌که‌ی دروست ده‌کات مه‌سره‌فکه‌راییی خۆیه‌تی، هاوکات خۆشی به‌شیکی دانه‌برآوه‌ له‌و ئه‌خلاقیات و مۆراله‌ی مه‌سره‌فکه‌راییی له‌گه‌ڵ خۆیدا ده‌یه‌یتیت. ئهم شیوازه له‌ پۆحانیته‌، پۆحانیته‌ی ئه‌وانه‌یه که‌ ده‌توانن مه‌سره‌ف بکه‌ن، شته‌ بکهن، سه‌فه‌ر بکه‌ن، بچنه‌ ده‌ره‌وه‌ی شار، سه‌یران بکه‌ن، مۆسیقا پۆحانییه‌کان له‌ ئوتومبیله‌کانیاندا لی‌ بدەن، دوا‌ی تیرخواردن کو‌ی له‌ مه‌ولانا و حافیز و سوپه‌ه‌ری بگرن، هتد....

ئه‌وه‌ی شۆینی سه‌رنجه‌ ئهم تاکه‌که‌سه‌ نارسیه‌یه که‌ پۆحانیته‌تیک‌ی نیولیبرالانه‌ ئاراسته‌ی ده‌کات، خۆی وه‌ک هاولاتی نابینیت به‌ هه‌موو چاوه‌پوانی و به‌رپرسیاریتییه‌کانی هاولاتیبوونه‌وه، به‌لکو‌ گاته‌ی به‌ کۆمه‌لگا دیت و ژيانی

پيکه وهی دهستهجه معی به ژيانیکی سه تحی ده زانیت و کهسانی تر به گه مژه و نه زان و بیگولتوور ناونوس دهکات. چاره سهری کیشه کانی شه و دونه یاهش له گورانی هوکمپانی و دهسکاریکردنی بونیادی په یوه ندیه کومه لایه تییه کاندایانیت، به لکو له مشورخواردنیکي نارسیستیانه ی تاکه که سیدا بق خودی خوی ده بیینیت. شه پړحانییه نیولیراله پړحانیته له دهره وهی ته حدها گه وره و کیشه سهره کییه کانی دونیادا، پړحانیته تیکه نارسیستوبونی هه لگره کانی، که به ره می نابووری و دونه یاه کی نیولیراله، وهک مافیکي گهر دونی نمایش دهکات و ده ستوانیت تا شه شویته بپروات وهک به شیک له مه فاکانی مروژ بیناسیتیت. هاوکات شه پړحانیته که مه سره فگه رایه، به لام مه سره فگه راییه که وهک مه سره فگه رایه دهر ناخات، خوی دهکات به ژیر کومه لیک وینه و گوتار و زمانه وه که وا بکه نه پروکاره نارسیستییه کی دهر بکه ویت، نه هه قیقه ته کانی شه مونا جاته عیرفانییه وهک به شیک له کولتووری مه سره فگه رایه. شه "پړحانیانه!" کهسانی ناموی ناو شه و دنیا مه سره فگه رایه نین که دروست بووه، به لکو کوره دلسوزه کانی شه و دونه یاه و وهک ماسییش چون له ناو ناودا مه له دهکات شه وانیش له ناو شه و دنیا به رخور و مه سره فگه رایه دا مه له دهکات. شه مانه پرسپاری شه وه ناکه شه ژینگه یه چون کار دهکات، به لکو به دوا ی شه وه دا دهگه پین له ناو شه ژینگه یه دا چون پړحانی و به خته وهر بین، پرسپاری شه وه ناکه شه ژینگه یه چیه ناشیرینی و بیریزی و تاوان به ره م ده هیتیت، به لکو داوا ی شه وه دهکات جوانیین و جوانیه کانی ناو شه ژینگه یه بین و خومان له پړخه واته کانی به دور بگرین. له باتی شه وهی بچه

پەيوەندییەوه لەگەڵ ڕەهەندە سەخت و ناشیرین و دژوارەکانی
ئەو ژینگەییەوه بە ئامانجی گۆڕین و دەسکاریکردنی،
خەریکی ئەوەن ئەو ژینگەییە لەگەڵ ڕوانینەکانی ئەم خودە
نارسیسیستەدا بۆ خۆی بگونجێنن و لەباتیی جوانکردنی دنیا
خەریکی جوانکردنی ڕوانین و چاوەکانیان بن. وەک سوپەهەری
دەیانەوێت قەناعەتەمان پێ بهێتێن کە مادامەکی سیو هەیه
پێویستە دلمان بە ژیان خۆش بیت. بەلام پرسبازی ئەو ناگەن
کێ ڕەنج ئەدات بۆ بەرەمەهیتانی ئەو سیو، کێ دەیفروشت
و قازانجی لێ دەکات، کێ لە بەرەمەهیتانیدا نەخۆش دەکەوێت،
چەندە مندال و پیر و پەککەوتە بەشدارن لە بەرەمەهیتانیدا،
کێش دەتوانێت لەگەڵ خواردنی گۆشتی ماسی و ئاسکەکیوی
و دوائی شەرابخواردنەوه، بیخوات.

ئەخلاقیاتی ڕۆحانیەت

بە بۆچوونی من هەر ڕۆحانیەتێک بخوازێت لە دنیای ئێمەدا
وەک کردەییەکی ئەخلاقیی پاستەقینە ئامادە بیت، کردەیک
تیایدا مەزەق هەم لەبەردەمی خۆیدا و هەم لەبەردەمی
کۆمەلگاکەیدا بەرپرسباز بیت، پێویستە هەلگری ئەم سی
پرنسیپە سەرکییە بیت.

یەكەم، سادەژیان و نەبوون بە بەشیک لەو پەتای
بەرخۆرییەیی لە کوردستاندا ئامادەیه. ئەمە مەرجی ژمارە
یەكە و مەرجی هەره سەرەتایی هەر ڕۆحانیەتیکە بخوازێت
سنوورێک لەنتوان خۆی و سایکۆلۆژیای بەرخۆریدا بکێشێت.
ڕۆحانیەت لە دنیای ئێمەدا هیچ مانایەکی نابێت گەر
نەگۆڕێت بۆ شیوەژیاڵنێکی ئەلتەرناتیف و جیاواز بۆ ئەو

دوخه مادى و دهرونييهى بهرځورى له ولاتهكه دا دروستى كړدوه.

دووهم؛ له باتيى "كشان" و "قهله وپوونى من" له باتيى "فووكړنه خود" تا ئاستى ئينته لا كړدنيكى مادى و مهغهوى، له باتيى نارسيزميك كه هه لپه ي راکيښانى هه موو دونياى بڼو ناو خود هه بيت، مړوف له پړحانيه تدا هه ولى "به رزبوونه وه" و "دهرچوون" و "وازميتان" نه دات، هه ولى بوون به مړوفنيكى كامل نه دات، كه له ئيستاي كزمه لگاي ئيمه دا ماناي هه ولدان بڼو نوقمه بوون له ناو نه و "قهله وپوون" هه جهسته ي و پره مزيه دا، كه له هه موو شوپنيكدا ناماده يه و داپران له و فورمه ترسناكه ي نارسيزم كه بهرځورى له دونياى ئيمه دا دروستى كړدوه (Kunnenman 2009). بهم مانايه پړحانيه ت ماناي جيگرته وه ي "به هاكاني كشان" به "به هاكاني به رزبوونه وه"، به رزبوونه وه به ماناي تپه پړاندنيكى هوشيارانه ي موديله بالاده سته كاني به خودبوون، كه له دونياى ئيمه دا نوقمه له ناو دهر كه وته ناته ندروست و خراپه كاني نارسيزمدا، نارسيزست كه سيكه له هه موو شوپنيكي نه م دونيايه دا به دواى وينه كاني خوى و سه داي قسه كاني خويده ده كه پښت، نهك به دواى وينه كاني جيهان خوى و وينه ي نه واني تر و دهنگ و سه داي نه و قسه و باس و زمانانه ي كه له وانه ي خوى جياوازن.

سپههم، نه خلاق يان نه تيكي پړحانيى نه خلاقى، ئيلتيزاميكي كه وريه به كيښه سه ره كييه كاني ناو ژيانى گشتييه وه، نه خلاقيكه ته نها به دواى "پزگار كړدني تاكه كه سى" دا ناكه پښت، دونيا ناخاته تا يه كي ته رازووه وه و خودى خوښى له تا يه كه ي تريدا. له م نه خلاقه دا به وه فابوون بڼو خود و بڼو خود، بڼو

نەدۆزراوه و نادیار، دەبیت بەشیک بیت لە بەوه فابوون
بۆ ئێره و ئیستا، بۆ ئەوهی دیاره و دەبیینین، بۆ ئەوهی
لە ئیستادا هەیه و دنیا دروست دەکات. مەرقۇی پۇحانی،
مەرقۇیکە تیکەل بە دنیا، تێوه گلاو لە کێشه و تەحەداکانی،
کەسیکە هاو کێشه یەکی تەندروستی لەنیوان پیکە وەبوون و
تەنهاکە و تندا دۆزیووە. وە.

مەرقۇ، چ پۇحانی بیت یان نا پۇحانی، ناتوانیت مالتیکی
هێمن لەناو جەهەنمیکی کۆمەلایەتیدا دروست بکات، خاوەنی
خودیکی ئارام بیت لەناو دنیایەکی نا ئارامدا. پۇحانیەت لەم
ئاستەدا بەشیکە لەو هەول و کۆششانی دەیانەوێت ئەو
دنیایە باشتر و ئینسانیتەر و یەکسانتر و دادپەرورەرانە تر بکەن.
ئەخلاقى پۇحانیەت ئەخلاقى ئینتیمایەکی دووجەمسەرەیه،
لە سەرێکە وە ئینتیمایە بۆ خود خۆی وەک بکەرێک کە
بەردەوام خەریکی خۆداهێنان و خۆدروستکردنە، لە سەرێکی
ترە وە ئینتیمایە بۆ دنیا، بۆ خودا و بۆ ئەوانی تر، بە
مەبەستى بە ئینسانیکردنیکى بەردەوامى هەموویان. هەردوو
ئینتیماکەش وەک چۆن دوو کۆلەکەى گرنکی خودسازییەکی
ئینسانی و ئەخلاقین، ئاواش بەشیکن لە پڕۆژەیهکی قوولى
دەسکاریکردن و داڕشتنەوهی دنیا بە ئاراستەیهکەدا مەرقۇ
تاییدا ناسکتر و میهرەبانتر و دادپەرورەرانە تر بژی.

کێشهى ئیستیتیزم وەک جوانسازییەکی پەرگیر

بەشیکى گەورەى ئەم موناچاتە عێرفانییە خۆی بە ئیستاتیکا
و جوانناسییە وە گری داوه، تا ئەو شوێنەى هەلگرانی ئەم
موناچاتە بەرەمەھێنانى جوانییان کردووە بە ئەلەرناتیفی

به ره مهيتاني كومه لگايه كي دادپه روه. له مهش خراپتر هم
 عيرفانيه ته تازه يه له زور سهره وه ئيستاتيكا دهكات به
 نه لته رناتيفي كرده ي ميژوويي به مانا كومه لايه تي و سياسي
 و فرهه نكيه كه ي. ئيستاتيزم پي له سهر مه يلكي جوانكاريي
 پر موبالغ و له سهر قه به كردنيكي گه وره ي پولي هونه ر و
 جواني له ژياني كومه لايه تيدا داده گريت. ياخود سهر كردني
 دونيا به پتي پتوه ره ئيستاتيكيه كان و بينرخ و بيمانا كردني
 هه ر كرده و خواست و حه زيك ي ميژوويي كه نه چي ته وه ناو
 حيسابات و پتوه ره كان ي جوانكاريه وه. مامه له كردني ديد ي
 جوانكاري يانه وه ك نه لته رناتيفي سهر جه مي ديد ي سياسي و
 كومه لايه تي و ديني و فرهه نكي و ره مزيبه كان ي تر. مه سه له كه
 نه وه نييه ثايا هونه ر و جواني پوليان له ژياني كومه لايه تيدا
 هه يه يان نا، به لكو نه وه يه ژياني كومه لايه تي به هه موو
 ده ركوت و ئالوزيبه كان يه وه بۆ هونه ر و جواني كورت
 بكه ي ته وه. يان له مهش خورافيتر نماييش كردني ئيستاتيكا
 وه ك نه لته رناتيفي هه موو كرده يه كي ميژوويي. له م ديد ي
 جوانسازيبه په رگيره دا دونيا ي نه مرق جواني ي تيدا نه ماوه
 و له باتي ي جواني يش پر كراوه له "ئيبتيزال" و "ته خدير كردني
 هه ستي مرقف به جواني" بويه ئيشي مرقف نه وه يه جواني
 بۆ نه و دونيا يه بگه ري ني ته وه. نه م وينا كردنه ساده يه ي دونيا ي
 نه مرق له چه ندان سهره وه وينا كردنيكي ته واو نو قسان و
 خورافييه. چونكه دونيا ي نه مرق دونيا ي چه نده ها كيشه ي
 كومه لايه تي و سياسي و نه خلاقي و فرهه نكي گه وره يه كه
 به "دروست كردن" و "به ره مهيتان" ي جواني چاره سهر ناكريت.
 بينيني جواني ي سيويك له وه رزگارمان ناكات ناشيريني

سه‌روبوژتاشینی مروژتیک له ده‌قه‌ری هه‌ولتیر نه‌بینین و توو‌ردانیشی له دینگه‌له‌وه‌ بۆ ئه‌مدیو پامان نه‌وه‌ستیتیت. ئه‌و ئازادییه‌ش که گوايه به‌ره‌مه‌یتانی جوانی، یان ئه‌م شیوازه له به‌پیرۆزکردنی ئیستاتیکا، به مرو‌فی ده‌به‌خشیت له باشترین حاله‌تا ئازادییه‌کی په‌مزی و تاکه‌که‌سی ده‌رونییه له‌ناو دونیایه‌کی ئا‌زادی پر له‌جه‌بر و فشار و بونیاد و یه‌که و هیز و خه‌ونی ئا‌زاد و چه‌پینه‌ردا، دونیایه‌ک پر له سوو‌کایه‌تیکردنی به‌رده‌وام و گه‌وره به مرو‌فه‌کانی.

گۆرانی دنیا به پۆمانسیه‌تیک گری‌دراو به هونه‌ره‌وه مه‌یسه‌ر ناییت، جوانی ناتوانیت زۆریک له کیشه‌کانی دونیای ئه‌مرو چاره‌سه‌ر بکات، ئه‌وه‌ی پتویسته کرده‌ی میژووی کۆنکریت و به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی کیشه و گرفته کۆنکریته‌کانه که سروشتی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و سه‌ربازی و بیرو‌کراسی و هتد... هه‌یه. خه‌ونی‌بین به دونیایه‌کی باشتره‌وه له‌وه‌ی له ئیستادا هه‌یه و به‌کاره‌یتانی خه‌یال بۆ هه‌ولدان بۆ ویناکردنی ئه‌و دونیایه به‌ته‌نها به‌س نییه، له راستییدا به‌شی هه‌ره‌زوری خه‌ونه ئیسانیه گه‌وره‌کان به دونیایه‌کی باشتره‌وه بینراون، ئه‌وه‌ی گرنگ و زه‌حمه‌ته، چۆنیه‌تی ده‌سکاریکردنی دونیایه به ئاراسته‌یه‌کدا بتوانیت به‌شیک له‌و خه‌ونانه وه‌دی به‌یت‌یت.

له پووی میژوویییه‌وه ئه‌و هیزه‌ی که بۆ جوانی و خوشه‌ویستی ژیاوه و پشتی کردۆته پندراوه سه‌ره‌کیه‌کانی کۆمه‌لگای به‌رخو‌ریی مۆدیرن، هه‌پیه‌کان و هیزه په‌راویزه‌کانی سالانی شه‌ست و هه‌فتای کۆمه‌لگا‌کانی خو‌رئاویه. ئه‌مانه ئه‌و که‌سانه بوون که هه‌م بۆ جوانی و هه‌م

بۇ خۇشەويستى دەريان و لە ژيانى رۇژانەى خۇشياندەك
 ھەقىقەتتەك لەگەل ھەردووكاندا ئەژيان. واتە لاي ھېيپەكان و
 ھىزە پەراويزىيەكانى سالانى شەست مەسەلەكە تەنھا قسە و
 رېتورىك و تىكست نەبوو، بەلكو شىواز و ستايەلى ژيانىش
 بوو. بەلام دەرەنجامە ميژوويىيەكەى بۇ ھەمووان ئاشكرايە
 و دەرکەوت ئەو فۆرمە لە كردهى ميژوويى بەس نىيە بۇ
 ئەوھى دونىايەكى گونجاوتر دروست بکريت.

ئەوھى لە كوردستاندا دەيىنين بە ئاستى ھېيپەكانى
 سالانى شەست و ھەفتاي خۇرئاوا ناگات، چونكە زۆرىنەى
 ئەوانەى باس لە عىرقانىيەت و پۇحانىيەت و جوانى دەكەن
 و بەرگرييان لى دەكەن، ھىچ يەكەك لەم بەھايانە لە ژيانى
 خۇياندا پەنگى نەداتەوھ و ئامادە نىيە. وەك وتم ئەوانە
 نوقمى ناو كۆمەلگاي بەرخۆرىي ئەمۆكەى كوردستان و
 لەگەل بەشيكى زۆرى ناشىرىنييەكانى ناو ئەو كۆمەلگايەدا، چ
 لە ئاستى پەيوەندىي كۆمەلەيەتى و چ لە ئاستى خۇشەويستى
 و چ لە ئاستى سياسىدا دەژين. ئەمانە ھەلگري ئەو جۆرە
 لە ھۆشيارين كە ھىزبەرت ماركۆزە ناوى ”ھۆشيارىي
 بەختەوهرىي” ناو كۆمەلگاي بەرخۆرييان لى دەنيت
 (Marcuse 1991).

دەرەنجام

ئەم شەپۆلە لە پۇحانىيەتى بەرخۆرانە كە لە ھەريەدا دروست
 بوو، پۇحانىيەتتەك ھىمايە نە بۇ خۇدۇزىنەوھى تازەى ئەو
 كەسانە، نە بۇ داھىتانى خودىكى نوئى، نە بەشيكىشە لە
 پروسەى دەسكارىكرەنى ژيان و پەيوەندىيەكانيان، بەلكو

دریژه‌دانه به هه‌مان خودسازی به‌رخ‌ورانه‌ی دونیای دوی
 راپه‌رین، له‌ناو هه‌مان مۆدیل له‌ژیان و هه‌مان ژینگه‌ و
 هه‌مان دونیایییدا. ئەم پۆحانیته‌ و موناچاته‌ دینی و
 نیمچه‌دینییه‌ خۆی له‌و دونیایه‌ ناسیتته‌وه‌ که دروستی کردن
 و که پۆزانه‌ش به‌به‌رده‌وامی دروستیان ده‌کات، که‌سیان نه‌
 کاره‌که‌ی، نه‌ پۆسته‌که‌ی، نه‌ پینگه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی خۆی،
 نه‌ ئەو شیوه‌ ژيانه‌ی که ئەمانه‌ بۆیان ده‌سته‌به‌ر کردوه،
 جی نه‌هیتشوه، بۆ ئەوه‌ی پینگه‌یه‌کی پۆحیی نوێ و خودیکی
 نوێ دابه‌یتن. ئەم پۆحیه‌ته‌ له‌ هیچ ئاستیکیدا پیفۆرمکردنی
 ژيانی ئەوان نییه، په‌رینه‌وه‌ نییه‌ بۆ ستایه‌ل و تیغه‌یشتنیک
 نوێ بۆ ژيان، یان بۆ وازه‌یتان له‌ کۆمه‌لێک سه‌نگه‌رگیریی
 ئایدیۆلۆژی و سیاسی و فره‌هه‌نگیی ته‌قلیدی. به‌شیک
 که‌وره‌ی ئەم پۆحانیته‌ دیارده‌یه‌کی پیتۆریکی به‌رفراوانه‌
 و به‌شیکشه‌ له‌و پیشه‌سازی چێژه‌ی که به‌رخوری له‌
 کوردستاندا دروستی کردوه. په‌نگه‌ له‌ هه‌ندیک ئاستدا ئەم
 پۆحانیته‌ شیواژیک بیت له‌ "هۆشیارییه‌کی په‌خنه‌یی"،
 به‌لام کیشه‌که‌ له‌وه‌دایه‌ ئەم موناچاته‌ عیرفانییه‌ ناتوانیت تا
 دواهه‌نگاو له‌گه‌ل په‌خنه‌ییبوونی خۆیدا به‌روات و ناتوانیت
 له‌و فه‌زا ده‌رونی و سایکۆلۆژی و عه‌قلیه‌ پزگاری بیت که
 به‌رخوری له‌ ولاته‌که‌دا دروستی کردوه.

به‌کورتی ئەم پۆحانیته‌ هه‌رچیه‌ک بیت، به‌شیک نییه‌ له‌
 جووله‌یه‌ک واکات مرۆف خۆی و کۆمه‌لگاکه‌ی و ژینگه‌که‌ی
 باشتربناسیت، واکات ببیته‌ ئەکته‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی چالاک
 بۆ ده‌سکاریکردنی خۆی و ژینگه‌ و دونه‌یاکه‌ی، به‌لکو زیاتر
 ته‌عبیره‌ له‌ په‌رچه‌کردنیک سایکۆلۆژی، که بیزاربوونه‌کانی

ناو بەرخۆريزم ئاراستەى دەكات و ھەر خودى بەرخۆريزم
خۆشى وەك چارەسەر وينا دەكات. پۈحانيەت لىترەدا بەشيكە
لە سايكۆلۇژياى ناو مەسرهفكەرايى، نەك پۈحانيەت وەك
ھۆشيارىيەكى پەخنەيى.

سەرچاوەکان

Foucault, M. (1997). The ethics of the concern for self as a practice of freedom. In P. Rabinow (ed.). *Ethics, Subjectivity and truth Essential works of Foucault*, vol. 1 (pp. 281–301). New York: New Press.

Kunnenman, Hary (2009). *Voorbij het dikke-ik: bouwstenen voor een kritisch humanisme*. Uitgeverij S.W.P.B.V.

Marcuse, Herbert (1991). "Introduction to the Second Edition". *One-dimensional Man: studies in ideology of advanced industrial society*. London: Routledge

Williams, Ruth (2011). Eat, Pray, Love: producing the Female Neoliberal Spiritual Subject. *The Journal of Popular Culture*, Vol. 47, No. 3.

بەشى پىنجەم

لەودىيوى تەكنوفۇبىياوۋە

تەكنولۇژىيى پەيۋەندى لە ژيانى رۇژانەدا

له ویدیوی

سهره تا

به شتیکی بهرچاو له وانهی من له نزیکه وه ده یاننا سم، یان قسه یان له گهل ده کم و کاتیان له گهلدا به سر ده به م، یان نه وانهی له چاخانه کان و شویتنه گشتییه کاندایان بینم دانیشتون و قسه ده کم، یان که سانیک دیکه که نایاننا سم، به لام له ږنگای توره کومه لایه تییه کانی سر ئینته رنیته وه په یوه ندیمان هیه، زور به یان، نه گهر نه لیم هه موویان، به شیوه یه کی بهرچاو له ناو دونیای دیگتالدا نامادهن و خاوه نی نامیره ته کتولوزییه تازه کانی په یوه ندیکردن. زور به یان سمارت فونیک یان لاپ توپیک یان ئای پادیک، یان هه موو نه مانه یان به یه که وه هیه و هه ندیک له م نامیرانه ش له گهل خویاندا ده به نه ناو ”پووبه ره گشتی“ هکانی ناو دونیای ئیمه وه. زوریک له مانه چهنده به قسه کردن و گفتوگو کردنه وه له گهل یه کتریدا سهرقالن، نه وه نده ش، نه گهر زور زیاتریش نه بیت، به ئای فون و گالاسکی و سمارت فونه کانیا نه وه سهرقالن. نه م نامیرانه به جوریک نامادهن له زورکاتدا وه ک دریزکراوهی جهسته و که سایه تییه هه لک ره کانیا ن دهر ده که ون، به شیکن له و که سایه تییا نه و دهر که وتیکی گرنکی شوناسی

نهوانن له ناو كومه لگای ئيمده. وهك چؤن ههنديكيان هئما
 بؤ پئنگه چينايه تي و شينوازي ژيانى هه لگه ركانيان دهكات
 ههنديكى ديكه يان هئما بؤ زهوق و چيژى ئيستاتيكيى نهوان
 دهكات. له م پوهوه ئهم ئاميرانه به لام كه متر وهك ئاميركي
 بينلايه ن و زياتر وهك كوديكى كولتوورى يان ئاميركي
 كولتوورى و پهمزيى دهر دهكه ون. زؤرينه ئهم ئاميرانه ش
 نووسخه كو پيكر او هكانيى نهو ئاميرانه ن كه له نهو روپا و
 نه مريكادا ئاماده ن و زؤربه شيان له چين و تايلاند و شوئنانى
 تردا وهك كۆپى دروست كراون و هئتراونه ته بازاره كاني
 كوردستانه وه و خه لك به خيرايبه كي پئوانه يى ده يانكړن و
 به كاريان ده هئتن. باوه ر ناكه م هئچ ئاميركي ته كنؤلؤژيى ديكه
 به خيرايبى ئهم ئاميرانه توانيبيتى بيت به به شيكى دانه بېراو
 و سه ره كيى ژيانى پؤژانه ئهماره يه كي گه و ره له م رؤف
 له كومه لگاي ئيمده. ئهركى ئهم ئاميرانه ش ته نها ئهركيى
 كرده يى نيه، واته ته نها ئهركيان نه وه نيه كه په پوهندي
 دروست و مه سهر بكن، يان م رؤف له پئگايانه وه بتوانيت
 ئهم يان نهو كار جئبه جي بكات، بهلكو ئهركى كولتوورى و
 پهمزيى گرنگيشيان هه يه، له وهدا كه ده خوازن شوناسيكي
 تاييهت بهو كه سه بدن كه هه لگريانه و پوانينيكي تاييه تيشيان
 بؤ مه سهر بكن.

له زؤر پوهوه ئهم ئاميرانه به شيكى سه ره كيى ژيانى
 پؤژانه ئهماره يه كي بهرچاوى م رؤفه كانيى ناو كومه لگاي
 ئيمه يه و له زياد له بواريكدا دهسكاريى شينواز و ناوه رؤكى
 ئهم ژيانه شيان كردوه و دهكهن و كومه ليك پروسه و
 تيگه يشتن و پوانيني نوپيان له گه ل خوياندا هئتاوه و ده هئتن.

تا دیتیش به‌شیکی گه‌وره‌تری مرۆفه‌کانی کۆمه‌لگای ئیمه
پوژانه له پینگای ئهم ئامیرانه‌وه "ئون لاین" و له‌سه‌ر توپری
په‌یوه‌ندییه‌ نه‌له‌کترۆنییه‌کان چالاکن، له زۆر کاتیشدا ئه‌و
تۆرانه به‌شیکی سه‌ره‌کی و گرنگی ئه‌و جیهانه‌ن که تیایدا
ئاماده‌ن و په‌یوه‌ندییه‌کانیان پێک ده‌خه‌ن و گه‌شه‌ پێ ئه‌ده‌ن.

دونیای دیگی‌تال له هه‌موو شوێنێکدا

جگه‌ له‌و خالانه‌ی سه‌ره‌وه، به‌شیکی زۆری پوژنامه و
گۆزاره‌کان، گروپه‌کانی گفتوگو و ڕاکۆڕکی، ده‌زگا و ئۆرگانه
په‌سمی و نا‌په‌سمیه‌کانی دونیای ئیمه، گروپه‌کانی کۆمه‌لگای
مه‌ده‌نی، پلاتفوورمی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی جیاوا، پارتیه
سیاسیه‌کان، کۆچه‌رانی ده‌ره‌وه‌ی کوردستان، چالاکه‌وانه
کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و فره‌هه‌نگیه‌کان، هونه‌رمه‌ندان و
پۆشنبیران، پێکخراوه‌کانی ژنان و منداڵان، یانه وه‌رزشییه‌کان
و ئوتیله‌کان هتد... هه‌موویان له‌ناو ئهم تۆرانه‌دا ئاماده‌ن و
زۆر جاریش ده‌رکه‌وته سه‌ره‌کییه‌کانی ژيانێ ئه‌مانه و شیوازی
سه‌ره‌کی کارکردنیه‌ن و مۆدیلی بالاده‌ستی په‌یوه‌ندی‌کردنیه‌ن
به‌ کۆمه‌لگاوه، له پینگای ئهم تۆرانه‌وه پوو ده‌دات. ئهم تۆرانه
چیت‌ر دیاردیه‌کی لاوه‌کیی ناو کۆمه‌لگای ئیمه‌ نیه‌ن، به‌لکو
دیاردیه‌ی سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تیه‌ن و دونیای دیگی‌تال دونه‌ییه‌کی
کۆمه‌لایه‌تییه‌ نوێیه که مرۆفی ئیمه له سه‌ره‌تا‌کانی سه‌ده‌ی
بیستویه‌که‌مدا خۆی له‌ناویدا ده‌دۆزیته‌وه و خۆی له‌ناویدا
دروست ده‌کات.

له‌ راستیدا ته‌نها گروپ و لایه‌ن و هیزه ئاماده‌کانی
ناو "پروبه‌ری گشتی" نیه‌ن که له‌سه‌ر ئهم تۆرانه چالاکن

و تهکنولژيای پهيوهندی نوی کارگهريی لهسهر ژيانيان بهجی دهملیت، بهلکو هم تهکنولژيایه لهناو "پروبهري تایبته"یشدا به شتویهکی بهرفراوان نامادهیه و بهشیکی گهورهی "ژيانی تایبته"ی کهسانیکی زوری ناو کومهلگای ئیمه، به مندالانیشهوه، له پهيوهندییهکی راستهوخودان بهم نامیره تهکنولژيیه تازانهوه. بهشیکی بهرچاوی "ژيانی تایبته" له کوردستاندا لهناو شو تورانه دایه که شو نامیرانه دروستیان کردهوه.

له هندیک مالدا، بۆ نمونه، زیاد له تلهفیزیونیک هیه، که نیشانی ته دات ته دنامانی شو ماله ناتوان لهسهر سهیرکردنی یهک که نال پیک بکهون و ناتوانن یهکرا بن لهسهر شهوهی پیکهوه سهیری چی بکهن. بویه له زور مالدا زیاد له نامیریکی تهلهفیزیون و زیاد له سهتالایتیک و زیاد له کومپیوتهریک و زیاد له لاپتوپیک و چندان سمارت فون و موبایل بوونیان هیه، که هر یهکیک لهو نامیرانه سهیرکردنی که نالی تر و پیکه ی تر و شتیری ناو دونیای دیگیتال بۆ ههریهکیک لهو که سانه مهیسه دهکات. لهم پوهوه شو شتوازه له پیکهوه بوون که جاران له مهجالی تایبته دا بوونی هه بوو، له زور شوین و لهناو زور خیزاندا نه ماوه. زوریک له مندالانیس خاوهنی شو نامیره نه لکترونییه جیاوازان و زور جاریش هر مندالیک به ته نه خهريکی یاریکردنه، یاریهک له یارییه نه لکترونییهکانی ناو شو نامیرانه و به دابراوی لهو ژینگه خیزانییه ی که ناماده و له ئارادایه.

به مانایهکی دیکه هم نامیرانه لهناو "پروبهري تایبته"ی

ژیانی کۆمه‌لایه‌تیدا لای زیاد له نه‌وه‌یه‌ک به زیاد له شینوازیکی و بۆ زیاد له مه‌به‌ستیک ناماده‌یه. چ نه‌وه کۆنه‌کان و چ نه‌وه نوویه‌کان، چ ژنان و چ پیاوان، چ خاوه‌ن پاره و چ هه‌ژاران، زۆرینه‌یان خاوه‌نی ئهم نامیرانه‌ن و به‌شیکێ گرنکی ژیا‌نی پو‌ژانه‌یان به هۆی ئهم نامیرانه‌وه پیک ده‌خه‌ن. ئهم دۆخه به پاده‌یه‌که له زۆر شویندا شتیک به ناوی "کۆلان" یان "گه‌ره‌ک"، یان "به‌رده‌رگا" به مانا سۆسیۆلۆژییه‌که‌ی جاران بوونی نه‌ماوه، نه یاریی منداڵانی جاران له‌ناو ب‌ریک له کۆلانه‌کاندا ماوه، نه کۆبوونه‌وه‌ی دراوسێکان له‌گه‌ل یه‌کدا، نه ئهو سه‌ردان و میواندارییه شه‌وانانه که به‌شیکێ گرنک و به‌په‌تیی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی بوون. واته شینوازیکی تاییه‌تی پێکه‌وه‌بوون و کارلێکردنی کۆمه‌لایه‌تی که "شوینی کۆنکریت" پۆلی سه‌ره‌کی تیندا ده‌بینی، یان نه‌ماوه یان ته‌واو لاواز بووه. ئامیره‌کانی په‌یوه‌ندیکردنی نوێ ده‌سکارییه‌کی ته‌واوی مانا‌کانی "دراوسیه‌تی" و "کۆلان" و "گه‌ره‌ک" یان کردوه و له‌ناو دونه‌یای دیگیتا‌لیدا "شوینی گریمانکراوی" ان وه‌ک ئه‌لته‌رناتیف بۆ دۆزیونه‌ته‌وه، که "شوینی ناو دونه‌یای واقعی" نین و به مانا سۆسیۆلۆژییه‌که‌شی شوینیکی کۆنکریتی نین. به مانایه‌ک له ماناکان شوینه دیگیتا‌لییه‌کان بوون به‌و پو‌وبه‌ره گریمانکراونه که ب‌ریکی زۆری م‌رو‌قه‌کانی کۆمه‌لگای ئیتمه، به‌تاییه‌تی مندا‌لان، ناتوانن ب‌چه‌نه‌ده‌ره‌وه‌ی. هاوکات زۆر جار وه‌ک ده‌ره‌نجامی ئاماده‌گیی هه‌مه‌لایه‌نه‌ی ئهم دونه‌یای دیگیتا‌لییه ده‌ره‌وه‌یه‌ک نه‌ماوه‌ته‌وه له فۆرمی کۆلان و گه‌ره‌ک و دراوسیدا که که‌سه‌کان ب‌چه‌نه‌ناویه‌وه و وه‌ک دونه‌یایه‌کی کۆمه‌لایه‌تی مامه‌له‌ی ب‌که‌ن. له پ‌و‌وه

سۆسىۋلۇژىيەكەيەۋە ئەم ئامىزانە كۆتايان بە دونىايەك
و بە شىۋازىك لە پىكەۋەبىۋىنى كۆمەلەيتى و بە مانايەك
لە ماناكانى شىۋىن ھىتاۋە و دونىاي تىر و شىۋازى تىرى
پەيۋەندى و ماناي تىران خىستۆتە جىيان. ئەم خالە ئەۋ
پاستىيەمان دەربارەي تەكتۇلۇژىيە پەيۋەندى نىشان ئەدات
كە ماكلۇھان McLuhan لە سەرەتاي شەستەكانەۋە نىشانى
داۋىن، پاستى ئەۋەي كە كارىگەرىي ئامىرەكان ۋەك ئامىر،
ۋەك تەكتۇلۇژىيە، لەسەر كۆمەلگا گەۋرەيە، بەبى ئەۋەي
تەماشاي ناۋەرۈكى ئەۋ گوتار و باسانە بگەين كە ئەۋ
تەكتۇلۇژىيەنە بىلۋى دەكەنەۋە. واتە كارىگەرىي كاراكتەرى
ئامىرەكە خۇي ۋەك ئامىر، بەبى ناۋەرۈكى ئەۋ باسانەي
بىلۋى دەكاتەۋە، لەسەر كۆمەگا گەۋرەيە. بە مانايەكى دىكە
ئامرازە تەكتۇلۇژىيەكە خۇي ناۋەرۈكەكەشەيتى (McLuhan 1994).

سەردەمى دىگىتال بۇ ھەمىۋان

لە دوو دەيەي پابردودا گەشەكردنى تەكتۇلۇژىيە پەيۋەندى
دونىايەكى تەۋاۋ تازەي دروست كىردە، كۆمپيوتەرى لاپ
تۇپ، تەلەفۇنى مۇبايل، دروستىۋىنى تۇپەكانى ئىنتەرنىت
و لەدايكبۋىنى دونىاي دىگىتالى، ئاستىكى تەۋاۋ نويى
پەيۋەندىيىكردنى مۇقەكانى بەيەكتىيەۋە و پەيۋەندىيان بە
خۇيانەۋە، ھىتاۋەتە كايەۋە. ئەمۇ كەسانىكى زۆر لە شىۋىنە
جىاۋازەكانى دونىادا لە پىگاي تەلەفۇنە مۇبايلەكانىانەۋە
بە تۇرپىك لە پەيۋەندىي ئەلكىرۋىيەۋە گىرئ دراۋن كە لە
مىژۋودا ۋىنەي نەبۋە. لە ئىستادا زىاد لە دوو مىليار مۇۋ

به تورپه‌کانی ئینتەرنیته‌وه گری دراون و زیاد له پینچ ملیار مرۆفیش خاوه‌نی ته‌له‌فونی مۆبایلن. هه‌موو ئەمانه‌ش له ماوه‌یه‌کی هینجگار کورتدا و به‌ پاده‌یه‌ک ساتیک له‌ میژوودا نادۆزینه‌وه مرۆف به‌ پاده‌ی ئەمڕۆکه‌ ئه‌و هه‌موو توانایه‌ی په‌یوندیکردنی به‌ که‌سانی تره‌وه‌ و به‌ شته‌کانی ناو ئه‌و دونیایه‌وه که‌ تیایدا ده‌ژی، له‌ به‌رده‌مدا بووبیت (Chatfield ۲۰۱۲: ۱۲).

کۆمپیوته‌ر و تورپه‌ گه‌وره‌کانی ئینتەرنیت و ئامرازه ته‌کتۆلۆژیاکانی تر وایان کردوه زۆر جار ئه‌رکی زیاد له‌ ده‌زگا و ئامرازیکێ ناو ژایانی نادیکتالی ببینن. بۆ نمونه، لاپ تۆپیک له‌ یه‌ک کاتدا هه‌م کتبخانه‌یه‌کی هینجگار گه‌وره‌ی پر کتیب و زانیاری هه‌مه‌جۆره، هه‌م زانکۆ یان نیمچه‌زانکۆیه‌که، هه‌م خه‌زینه‌یه‌کی گه‌وره‌یه‌ بۆ فیزبوونی چهندان پیشه‌ی جیاوازان لانی که‌م گه‌شه‌دان به‌ تواناکی مرۆف له‌ زیاد له‌ پیشه‌یه‌کدا، هه‌م ریکۆرده‌ریکی چالاکی ده‌نگ و خه‌زینه‌یه‌کی گه‌وره‌ی موسیقا و گۆرانی و فیلم بیت، هه‌م کامێرایه‌کی سینه‌مایی و هه‌م کامێرایه‌کی ساده‌ی وینه‌گرته‌ی فۆتوگرافی و هه‌م ته‌له‌فیزیۆن یان سینه‌مایه‌کی ته‌واو بیت، هه‌م هۆکاریکیش بیت بۆ په‌یوه‌ندیکردنی ده‌نگی و وینه‌یی به‌ که‌سانی تره‌وه‌. هاوکات هه‌م بازاریکی ته‌واو بیت بۆ کرینی ئه‌و شتانه‌ی مرۆف له‌ ژایانی پڕۆژانه‌یدا پیویستیی پێیانه‌. به‌شیکێ گه‌وره‌ی ئه‌م ئه‌رکانه‌ش ته‌نانه‌ت له‌ ناو سمارت فۆنه‌ مۆبایله‌کانیشدا هه‌ن و ده‌کریت بۆ ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ به‌کار به‌یتڕین.

تا کۆتایی سالی ۲۰۱۱ هه‌موو پۆژیک و له‌ هه‌موو

دهقيقه يه كدا ته نها يه ك كاتزمير توماري قيديوبي خراوته ناو
 توپره كاني ئينته رنښته وه، له ئيستادا نه و توانايه زور گوره تر
 و زور تره و به شيكي زوري ياداوهر يي مرقايه تي، له هموو
 بواره كاندا، له فيلم و گوراني و موسيqa و هونه روه بيگره، تا
 به هموو بهر همه فيكري و نه ده بي و سياسي و فلسه فييه كان
 ده گات، له ناو دونيای ديگتاليدا و به زمانه جياوازه كاني دونيا
 ناماده ن و به شيكي بهرچاويشيان به بي بهرام بهر له بهر ده ستي
 نه وانه دايه كه ده توانن و ده يانه ويت به كاري به ينن. تا سالي
 ۲۰۰۸ يه ك مليار لاپه ره له ناو توپره كاني ئينته رنښتدا دانرابوون،
 له ئيستادا ژماره كه هينده بهر ز بوته وه كه ناژمير دريت.
 له پوژي داهيتاني چاپخانه وه و به دريژايي پينج سه ده ي
 رابردو ژماره ي نه و كتيبانه ي به هموو زمانه كاني دونيا
 چاپ كراون سه د مليار د كتيبكه، له مړودا نه و ژماره يه له
 تيگس تي نووسراو ته نها له مانگي كدا ده خريته سهر توپره كاني
 ئينته رنښت (ه. س. پ. ل ۲۷). ژماره ي به شدار بوواني ناو ميدياي
 كومه لايه تي، به تاييه تي به شدار بوواني فه يسبو ك، تا سالي
 ۲۰۱۳ له سه روي ميلاريك و سه د مليون كه سه وه بووه.
 نه مه جگه له وه ي ژماره يه كي هيجكار گوره له كورسي
 جياواز له هموو بواره جياوازه كاني ژياني عه مه ليدا، تا به
 سه دان و هه زاران وانه و كورسي زانكو گوره و گرنگه كاني
 دونيا ده گات، هه موويان له سه ر لاپه ره كاني ئينته رنښت هه ن
 نه وه ي بيه ويت ده توانيت كه لكيان لي وهر بگري ت.
 نه وه ي له پووي كومه لايه تيه وه گرنگه نه وه يه كومپيو ته ر
 و سمارت فون و ته كنولوژيا تازه كاني تري په يوه نديي كرن
 ته نها ثاميريك نين بق دانان و دوزينه وه و هه لگرتي زانياري،

بەلكو ئاميرى پەيوەندىي فرەجەمسەر و فرەجۆرىشن، دەتوانرئىت لەناوياندا دونيايەكى پەر پەيوەندى و پەر كارلئىكردىنى ھەمەجۆرە و ھەمەپرەھەند دروست بكرئىت. دونيايەك تەرىب يان لەپال ئەو دونيا كۆمەلايەتییەدا كە ئىمە لەناويدا دەژىن، بەلام ھاوكات گرنگ و فرەپرەھەند. ۋەك نووسەرىك دەلئىت چۆن دروستكردىنى شارى مۆدىرن لە چەند سەدەى پابردوودا دەبئىتە ھۆكارى كۆچ و مالكواستەۋەى ژمارەيەكى گەورەى دانىشتووانى لادىكان بۆ شارەكان، بە ھەمان شتوۋە دروستبوونى دونياى ديگىتال ژمارەيەك مەۋقى زۆرى لەناو دونياى كۆمەلايەتیی خۆيانەۋە بەرەو ئەو دونيا ديگىتالييە پادەكئىشئىت (ە. س. پ. ل ۲۷). ئەم پاكئىشانەش دەسكارىي زۆر پەھەندى ژيانى كۆمەلايەتى و سياسى و پەرمزىي مەۋقەكان دەكات. كۆچ بۆ دونياى ديگىتال يەكئىك لە شتوۋە ھەرە سەرەككەكانى كۆچكرىنە لە دونياى ئەمەردا. زۆر جار مەۋق پەيوەستى بە كۆچكرىنى جوگرافىي نىيە بۆ ئەۋەى خۆى بە دانىشتووانى شوئىئىكى دىكەى دونيا بزائىت، يان ئەو ھەستەى ھەبئىت سەر بە گرۇپ و دەزگا و بزوتنەۋە و كۆمەلەيەكە كە لە ژىنگە جوگرافىيە پاستەخۆكەى خۆيدا نازىن. بە بۆچوونى مەن بەشئىكى گەورەى چىنى ناۋەند لە كۆمەلگا جياۋازەكانى دونيادا لە دۇخى كۆچكرىنئىكى ديگىتالى بەردەوامدايە و بەشئىكى گرنگى چالاككەكانيان لەناو ئەو كۆچە ديگىتاليەدا ئەنجام ئەدەن.

مانوئىل كاستئىلس لە يەكئىك لە كئىتەبە گرنگەكانيدا بە ناۋى: سەرردەمى تۆرەكۆمەلايەتییەكان، باس لەو پۆلە گرنگە دەكات كە ئەم تۆرپانە لە دروستكردىنى بكَەرى كۆمەلايەتیی

نوئ و بهرپاگردنى گورانكارىي كومه لايه تى و ميژوووييدا دهگيتپن. لاي كاستيلس ئەم تورانه ديناميكه تى كومه لايه تىي نوئ دروست دهكەن و ئەو كهسانهش بهرپوهيان دهبن كه ناوى "هاولاتييانى ناو تورەكان" و ناو "پووبهري گشتيى ژماره يى" يان، لى ده نيت. له ديدى ئەم نووسه رەدا ئەم تورانه دهتوانن بهرهمه پته رى هوشيارىيه كى ميژووويىي نوئ بن و دهتوانن به شدار بن له دروستكردنى سه ردهم و پوژگاركيى نويدا (Castells 2000).

بهرامبه ر بهم ديدة پوزه تيفه بۆ دونياى ديگيتالى و ئاماده گيى مروڤه كان له ناو ئەو دونيايه دا، ديدكى ننگه تيف ههيه كه پتى وايه كارىگه رىيه ننگه تيفه كانى ئەم دونيا ديگيتالييه له كارىگه رىيه پوزه تيفه كانى زۆرتر و گه وره تره و ئەو خوشباوه رىيه ي له گه ل دروستبوونى ئەم تهكنولوژيا تازانه دا هاوتۆته كايه وه، خوشباوه رىيه كى ته واو ساده و ناراسته. ئەم دونيا ديگيتالييه مروڤ له و ژينگه راسته قينه يه داده برىت كه له ناويدا ده ژى و تووشى جوړىكى ته واو نوئ له ته نهايى و دابراى كومه لايه تىي دهكات، ئەمه جكه له گيرخواردن به دهستى چنده ها ناره حه تى و ئازارى جهسته ييه وه، كه وهك دهره نجامى دانىشتنى زۆر له پشتى كومپيوته ر و تهكنولوژياكانى ترى په يوه ندييه وه دروست ده بيت. هاوكات هه نديكى ديكه باس له دهره نجامه خراپه كانى ئەو شه پوله كارؤموگناتىسييانه بۆ سه ر ته دروستى دهكەن، كه له فه زاي ئاماده گيى ئەو ئاميرانه دا دروست بدهن. به داخه وه ليتره دا كاتى ئەوه مان نيه ئەم دوو ديدة به دريژى باس بكه ين و خالى به هيتز و لاوازى هه ريه كتيكان نيشان بده ين، ئەوه ي

دەشتت بۇ مەبەستى ئەم نووسىنە جەغتى لى بگەينەو،
گرنگىي دروستبىرونى سۆسىۈلۈزىيەكە كە بتوانىت دەرکەوتە
جىاوازەكانى ئەم گۇرئانكارىيانە، بە دەرکەوتە پۈزەتيف و
نىگەتيفەكانەوە بخوئىتەوە و ۋافە بکات. سۆسىۈلۈزىيەك
كۇتايى بەو ئىدانەکردن يان پىياھەلدانە سادانە بەئىتت كە لە
دونىاي ئىمەدا بەرامبەر بە دونىاي دىگىتالى ئامادەن.

پىنداۋىستىي ھاتتەكايەي سۆسىۈلۈزىيەكى نوي

بە بۇچوونى من كاتى ئەو ھاتوۋە سەرەتاكانى زانستىكى
نوي بە ناوى "سۆسىۈلۈزىيەي ژيانى دىگىتالى" يان
"سۆسىۈلۈزىيەي ئىتتەرنىت"، يان "سۆسىۈلۈزىيەي تۈرە
كۆمەلايەتتەكان" لەدايك بىتت و ئەم دەرکەوتە تازە و
گرنگانەي ژيانى كۆمەلايەتى لە دونىاي ئىمەدا نىشان بدات
و ۋافە بکات. نىشانى بدات چۇن ئەم ئامىرانە كارىگەرىي
لەسەر ژيانى كۆمەلايەتى جى دەھىلن، چ كارىگەرىيەك
لەسەر مۇدىلە فەرھەنگىيەكان بەجى دەھىلن، چۇن كار لە
مەيلە كۆمەلايەتتەكان دەكەن، چۇن پرسى شوناس دەھىتتە
پىتتەو، چۇن پەيوەندىيە كۆمەلايەتتەكانى ناو ژيانى پۇزانە
دەسكارى دەكەن، چ جۇرىك لە شوناس و چ جۇرىك لە
پىكەوەبوون و چ جۇرە تەنھايىيەك بەرھەم دەھىتتە و چۇن
دەسكارى ماناكانى پەيوەندىکردن و پىكەوەبوون دەگۇپن؟
بەشىكى دىكە لەو پرسىيارە گرنگانەي كە دەكرىت بىيانكەين،
پرسىيارگەلىكى لەم بابەتەيە: ئايا مۇۋى ئەم كۆمەلگاىە چ
ۋىنەيەك لەسەر ئەو تۇرپانە بۇ خۇى دروست دەكات؟ چ
پۇرۋايلىك لەسەر خۇى دەخاتە ناو ژيانى گشتىيەو؟ ئەم

وينانه چ په يامنيكي كومه لايه تي و فهره نكيان له خو گرتوه؟
 چ جوړه سياسي تكي خودنمايش كردن هيه و كار دهكات؟
 ثانيا هم تورانه چ جوړه کرانه وهيهك دههينن و چ جوړه
 داخرانيكي نوې دروست دهكهن؟ سيلفي چ كاريگريهك
 له سر شوناسي تاكه كه سي جي دههيليت؟ به تايه تي كاتيک
 شو سيلفي له وه دهر دهچيت له ناو رووبه ري شه خسيده
 بميتته وه و دهچيته ناو رووبه ري گشتيه وه؟ ثانيا هم تورانه
 چ توانا و نهگريكيان به گروپ و هيزه په راويزخواه كاني
 دونيای نيمه به خشيوه، ژنان و پيران و منالان بؤ نمونه و چ
 توانايه كيشي تيدا لاواز كردون؟ ثانيا هاتني هم هه موو ناميره
 زيره كانه و دروستووني شو دونيای ديگاتليه، كه به شيكه
 له نابووري مه عريفه ي نوې، چ كاريگريهك جي دههيليت
 له سر كومه لگايهك كه كومه لگايه كي "به له مه عريفه" به؟
 هم دuxe نويه چي له كولتوري ته قلدی و بالاده ستي
 به ها و نورمه كاني ناو شو كومه لگايه دهكات؟ شو نهگريه
 كومه لايه تيبانه كامانه كه دهيانكه نه وه و شو مه ترسي و
 پرسكانه ش چين كه له گهل خوياندا دههينن؟ ثانيا هم دنيا
 ديگيتاليه چ رولكي بينيوه له قولكردنه وهی دابه شكرده
 سياسي و كومه لايه تيبه كاني دونيای نيمه دا؟ چ رولكي هه بووه
 له بهر مههيناني رق و بوغزي فهره نكي و كومه لايه تيدا؟
 هي چ نهگريكي كاري پيکه وهی و له دايكبون و هيز و
 گروپ و ستراتيژ و پلانی نوې دهخنه وه؟ چ كاريگريهك
 له سر بونياده گه وړه و سه ره كييه كاني وهك بونيادی
 كومه لايه تي و نابووري و سياسي به جي دههيلن؟ رولي
 هم دنيا ديگيتاليه له دروستووني ئوپوزيسيوني سياسي،

گوتارى سىياسىي نوئ، پوانىنى تر بۇ كۆمەلگا و سىياسەتدا چى بووه؟ ئەم تۆرانە چۆن دەسكارىي مۆبىلزەكردنى مەدەنى و سىياسىيان كىردوه؟ چ زمانىكى سىياسىي نوئيان دروست كىردوه و گەشەيان بە چ جۆره رېتۇرىكىكى سىياسىي داوه؟ ئەم دونيا ديگىتالىيە چ كارىگەربىهكى لەسەر شىئوازي هارىكارىي كۆمەلايەتى و سىياسىي هەبووه؟ كام مەسەلەي كۆمەلايەتى و سىياسىيان بە سەرەكى كىردوه و كاميان بە لاوهكى؟ چ جۆره بكارىكى كۆمەلايەتى و سىياسىي نوئيان دروست كىردوه و چ جۆره بكارىكيان پەراويز خستوه؟ ئەم تۆرانە چ جۆره هيراركيەتكيان شكاندوه و چ فورمىك لە هيراركيەتى نوئيان دروست كىردوه؟ پەيوەندىي نىوان ئەم دونيا ديگىتالىيە و نارسىزمى تاكەكەسى و كۆمەلايەتى چۆنە و چىيە؟ چ رۆلىك دەبين لە كىردەي بە تاكەكەسبوون و دروستبوونى گروپى فانتازياكراوى نوئدا؟ گشتىتر بېرسىن: ئايا ئەم دونيا ديگىتالىيە چ جۆره بكارىكى فەرەنگى و كۆمەلايەتى و ھونەرى و مىدىيىي دروست كىردوه؟ چەندە پووبەرى دىموكراسىيىبون و بەشەشكردى ھەقىقەتى گەرەتر كىردوه؟ تا چەند ئەو پەردەي تەقدىس و پىرۆزبوونە تەقلىدىيانەي شكاندوه كە بەسەر بكارە دىنى و كۆمەلايەتى و سىياسىي و پۆشنىبىرىيەكاندا دەدرىن؟ چەند قەيرانى بۇ دەسەلاتى "خەبىر"ەكان دروست كىردوه؟ تا چەند دەسەلاتى پۆشنىبىران و ھونەرمەندان و بەرھەمەنەرانى ترى دەسەلاتى پەمىزى تەحەدا كىردوه؟ چ جۆره موقەدەسكىيان شكاندوه و چ جۆره موقەدەسكىي نوئيان دروست كىردوه؟

بە بۆچوونى من ھەر سۆسىۆلۇژىيايەك بىيەيت دەركىر

بیت له گه ل شم دونيا ديگيتالي و شم ئاميره تازانه دا، پتويسته سهرقالي شو پرسيارانه بيت. دونياى ئيمه له هه موو شو ئاستانه دا له بهردهم کرده و گورانتيكى گه وره و هه مه لايه ندايه و هه موويان پتويستيان به خويندنه وهى نوئ هه يه. له م ئاسته دا دروستبوونى شم دونيا ديگيتالييه شه پاز له يه كى گه وره يه له پرووى سهرجه مى شو شتوازانهى بيركردنه وه ته مبه لانهى كه پتيان وايه دونياى ئيمه سه ده ها ساله نه گوراوه و سه ده ها ساله خوى و بونياده گريمانكراوه كانى دووباره و سه دباره ده كاته وه.

له وديوى ته كنفوژيا وه

به لام بق شو وهى له پولى شو دونيا ديگيتالييه و له پولى شو و ئاميرانه له ژيانى كومه لايه تى و تاكه كه سى ئيمه دا تينگه ين و بق شو وهى بتوانين دهركه وت و كاريگه ريه جياواز و تازه كانيان ببينين، پوله پوزه تيف و نيكه تيفه كانيان بناسين، يه كه مين شتيك پتويسته خومانى لى بپاريزين و نه كه وينه ناويه وه: نه خوشى "ته كنفوژيا" يه. ته كنفوژيا به ماناي ترسيكى نه خوشانه له ته كنفوژيا، ترسيكى دهرونى و فهرهنگى و كومه لايه تى ناعقلانى به رامبه ر به ته كنفوژيا به گشتى و به رامبه ر به ئاميره ته كنفوژيه تازانه كان، به تايه تى.

كه نه مه ده ليم ده زانم ترس له ته كنفوژيا به شيكى دانه بپراوه له ميژروى ته كنفوژيا خوى، هه ميشه كه سانى تايهت و هيزى كومه لايه تى دياريكراو هه بوون و هه ن كه پوحيان له ته كنفوژيا و تازه بوونه وه كانى چووه. له

سەردهمی شوپشی پیشه‌سازیدا له سه‌دهی شازده‌مه‌وه تا نه‌مړو ته‌م ترسه به‌رده‌وامه و له قوناغی جیاوازا شیاوازی جیاواز گرتوته خوی. ئامیره ته‌کنولۆژییه‌کانی سه‌ره‌تا ته‌و ئامیرانه بوون که ده‌یانتوانی کاری کریکاره نه‌خوینده‌واره‌کان ته‌نجام بدن، ته‌و کارانه‌ی پیوستیان به‌خوینده‌واری و شاره‌زایی نه‌بوو، به‌لکو پیوستیان به‌هیزی بازوو هه‌بوو. نه‌وه‌ی یه‌که‌می ته‌وانه‌ی له ئامیره ته‌کنولۆژییه‌کان ده‌ترسان ته‌م که‌سانه‌ بوون که نه‌خوینده‌وار و سه‌ر به‌چینه‌کانی خواره‌وه کۆمه‌لگا بوون، چونکه ته‌و ئامیرانه هه‌ره‌شه‌ بوون له کاره‌کانی ته‌وان و ده‌یانتوانی بیکار و بیژنیان بکه‌ن. هه‌ر له سه‌ده‌ی شازده‌مه‌دا که‌سانیک هه‌بوون که‌وتنه‌ شکاندنی ئامیره‌کان، به‌لام هه‌چ لایه‌نیک وه‌ک بزوتنه‌وه‌ی لۆدیه‌کان له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزده‌مه‌دا، ناویان نه‌چوو نه‌ ناو میژوووه وه‌ک بزوتنه‌وه‌یه‌کی دژ به‌ته‌کنولۆژیا و شکینه‌ری ئامیره‌کان. نید لۆد کریکاریک بوو له شاری پیرمه‌نگه‌هام په‌لاماری ئامیره‌کانی دا و چه‌ند دانه‌یه‌کی لی شکاندن، ته‌م پیاوه وه‌ک رۆبین هوودی دونه‌ی مۆیرن ده‌ناسریت، به‌لام رۆبین هوودیک که له‌گه‌ل ئامیره ته‌کنولۆژییه‌کاندا له‌جنگدايه، نه‌ک له‌گه‌ل مرو‌فه‌کاندا. کارل مارکس له‌خوینده‌وه‌یدا بو بزوتنه‌وه‌ی لۆدیه‌کان باس له‌وه ده‌کات که کریکاره‌کانی ناو ته‌و بزوتنه‌وه‌یه هۆشیاری چینه‌یتیان پی نه‌گه‌یشتبوو، ته‌وان له‌باتیی دژایه‌تیکردنی "خاوه‌ن ئامیره‌کان" دژایه‌تی ئامیره‌کانیان ده‌کرد (Hobsbawm 2009)

پۇمانسىيەت و تەكئۇلۇزىيا

لەگەل لەدايىكبوونى بزوئىنەوھى پۇمانسىيەتدا ترس لە ئامىر و تەكئۇلۇزىيا و لەخودى زانست خوشى دەچىتە قۇناغىكى دىكەوھ، ئەم ترسە پەيوەندىيەكى گەورەى بە ترسى بەشىكى كۆمەلگا مۇدىرنەكانەوھ لە تەكئۇلۇزىيا و ئامىر و لەدەستدانى سادەبىيەكانى ژيانەوھ ھەيە. لای پۇمانسىيەكان پۇلى خەيال لە پۇلى عەقل گرنگترە و ئەوھشى بە باشترین شىوھ دەتوانىت جەوھەرى عەقل بەرجەستە بكات، ئامىرە. لەم پوانىنەدا عەقل يەكسانە بە ژيانىكى مىكانىكى و خەيال بە ژيانىكى ئورگانىكى، عەقل ماشىنە و خەيال پۇجانىتە و ئازادىيە. بەشىكى زۇرى ئەدەبىياتى دونىاي مۇدىرن ئەم ترسە لە تەكئۇلۇزىيا و ئەم حەز و ئۇستالزىايە بۇ سەردەمە تىپەرە سادەكانى تىدايە. لە سەدەى بىستەمىشدا ترس لە ئامىر و ترس لە بۇمباى ئەتۇمى و لە چەكى كۆكۆز و گازى ژەھراوىى بەيەكدى تىكەل دەبن و ئەمانىش دىنە سەر ئەو كەلەپورە گەورەيەى ترس كە لە قۇناغەكانى پىشتىردا ھەبووھ. پەنگە كەس ھىندەى فەيەلەسوفى ئەلمانى: مارتەن ھايدگەر، ئەم ترسەى مرقۇفى سەدەى بىستەمى لە تەكئۇلۇزىيا بەرجەستە نەكردىت. ھايدگەر پىتى وايە مرقۇف لەم سەدەيدە بە جۆرىك بووھ بە بوونەوھرىكى تەكئۇلۇزى، كە تواناي بىنىنى ھىچ شتىكى لە ھەقىقەتى خۇيدا نەماوھ، ناتوانىت بوون وەك بوون بىنىت، بەلكو تەنھا لە پىكاي تەكئۇلۇزىياوھ دەتوانىت بىنىت، ئەمە ھەم بۇ بىنىنى سروشت و ھەم بۇ بىنىنى ئىنسان خوشى راستە. بە مانايەكى دىكە مرقۇفى ئەم سەردەمە ھەم سروشت و ھەم مرقۇفەكانى

تر وەك كەرەستەيەكى خاۋ دەبىئىت بۇ كۆمەلەك پىرۇسە
و بەرخوردىيى تەكئۆلۇڭىيى. بە مانايەكى دىكە مەۋقى ئەم
چەرخە لەلەيەن تەكئۆلۇڭىياۋە بە جۇرىك كۆنترۆل كراۋە
كە تواناي بىيىنى ھىچ شىئىكى لە دەرەۋەي دەسلەت و
خۋاست و تواناكانى ئەو تەكئۆلۇڭىياۋە نەماۋە. مەۋقى ئەم
سەدەيە بە رادەيەك گىرى بەدەست تەكنىك و عەقلىيەتى
تەكنىكىيەۋە خۋاردۋە، مەگەر تەنھا خۋدا مەۋقايەتى پىزگار
بكات. سەبارەت بە دىدى ھايدگەر بۇ تەكئۆلۇڭىيا بىروانە:
(Tijmes ۱۹۹۲).

لە ھەشتاكانى سەدەكەشدا بىزوتنەۋەي بەرگىرىدەن لە
ژىنگە لەدايك دەبىت، كە بەشىكى ئەم لەدايكىۋنە پەيۋەستە
بە ترس لە تەكئۆلۇڭىياۋە. بەكورتى ترس لە تەكئۆلۇڭىيا
بەشىكى دانەبىراۋە لە مەۋقايە تەكئۆلۇڭىيا و لە مەۋقايە
بىرگەرنەۋە لە تەكئۆلۇڭىيا. بىگومان بەشىكى ئەم ترسە تەۋاۋ
رەۋا و واقىيە، ترسىكى بەرەمەتەر و سوۋدەبەخشىشە،
بەلام لە كۆيدا ئەم ترسە بوۋ بە قۇبىيا و ئاكارىكى ناعەقلىنى
و پۇمانسىيەنەي ۋەر گرت، ئىتر لەۋە دەكەۋىت ترسىكى
ماقۇۋل و مانادار بىت.

لە دۇنيای دىگىتالىي ئەمەردا ئەم ترسە لە تەكئۆلۇڭىيا
زىيادى كىردۋە، كەمى نەكردۋە، ترسى ھەرە دىار ترسە
لەۋەي مەۋقايە بىت بە ژىر تۈپىكى زەبەلاخ لە زانىارىيەۋە،
كە نە تواناي خۋىندەۋەيانى ھەبىت و نە تواناي پىكخستىن
و نە تواناي بەكارھىتەنەيان. لەدۋاي ئەمەش ترس لەۋەي
مەۋقايە ئاكارە كۆمەلەيەتتەكانى لەدەست بەت و ئامىر بىتە
ھاۋپى و دۇستى ژمارە يەكى و پىداۋىستى بە كەسانى

"داگرتنی شوناس بۆ ناو عەقڵیکى کۆمپيوتەریی دروستکراو"، هتد... هەموو ئەمانە ئەمڕۆکە هەن و ئامادەن. کەسانیک هەن ئەم ترسانە بە رادەیه‌ک گەوره دەیینن باس لە "قوناغى دواى ئینسان"، قوناغى "پۆست-ئینسان"، یان "کۆتاییی ئینسان" دەکەن (Dinello 2005: 2).

بە بۆچوونی من بەشیکی زۆری ئەم جۆره ترسه له ته‌کتۆلۆژیا ترسیکی سایکۆلۆژی و ناعەقلانییه و بەشیکی دیکەشیان بەشیکن له حیکایه‌تینکی ئایدیۆلۆژی، که ئەم ترسه بۆ بەرگریکردن له وینه‌یه‌کی تری دنیا ده‌خه‌نه‌ گەڕ.

ترس له دونیای ئێمه‌دا

له دونیای ئێمه‌دا ئەو شیوانەى سەرەوه‌ی ترس که باسکران بوونیان نییه، نه‌ ترسی "کلۆنکردن" هیه، نه‌ ترسی "بە‌ماتریکسکردنی دنیا" و نه‌ ترسی "بە‌دیگی‌تالیکردنی عەقل"، هه‌روه‌ها ئەو ترسه سەرە‌تاییانە‌ش بوونی نییه که ئامێر شوینی ئیشکەرە‌کان بگرتە‌وه، هاوکات ترسی جیگرتنە‌وه‌ی دونیای دیگی‌تال بۆ دونیای وایعیش هێشتا به‌و خه‌ستییه‌ی له‌ شوێنانی تردا هیه‌ له‌ ئێمه‌ له‌ ئارادا نییه، هه‌ر له‌ بته‌رتیش‌وه‌ به‌شی هه‌ره‌زۆری ئەم ترسانە‌ش نه‌‌بوون به‌ بابە‌ت له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا، که‌چی هاوکات پڕۆسه‌یه‌کی تایبه‌تی به‌ده‌عاجانکردن و به‌شه‌یتانیکردنی ته‌کتۆلۆژیا بوونی هیه. پرسیاری سەرە‌کی ئە‌وه‌یه: ئایا بنچینه و شیوازی سەرە‌کیی ئەم ترسه چیه؟ ئە‌گەر ئەم ترسه له‌ کۆمه‌لگاکانی تردا ترس بێت له‌ ته‌سلیمکردنی ژیا‌ن و ئازادییه‌کان به‌ ماشینه ته‌کتۆلۆژییه جیا‌وازه‌کان، ترس بێت له‌ وه‌ی

ته ڪنٽولڙيا ڪهينونهي مرؤف ٽيڪ بدات، ئهوا ترسه ڪه له
 ڪومه لڳاي ئيمه دا به پلهي يه ڪم ترسي ڪي ئه خالقي ته قلدييه،
 ڪه تيايدا زياد له هيڙيڪ له وه ده ترسيٽ به ها ئه خالقييه
 ته قلدي و بالاده سته ڪان بشله ڙين و ڪوتايييان پي بيت و
 له وئشه وه پيڳهي ڪومه لايه تي و په مزي ئه وان هه په شه ي
 لي بڪريت. ترسي دونيا ي ئيمه ئه وه نيه ئامير ڪوترو لمان
 بڪات، به لڪو ئه وه به ئه و ئاميرانه به هاي نوي بهيئن ڪه به ها
 ڪون و به موقه ده سڪراوه ڪان ٽيڪ بدات.

ڪه ئه مه ده ليم، نامه وئٽ نڪولي له وه بڪم ڪه ترسي ڪي
 تاييهٽ به رامبر به ئامير و به ته ڪنٽولڙيا له دونيا ي ئيمه دا
 هيه و ئم ترسه ش ميڙوويه ڪي دريڙي هيه، لاني ڪم
 په ڪه ڪاني ده ڪه پريته وه بؤ نيوه ي يه ڪم سي سده ي نوزده هم.
 ئم ترسه ش ترسه له ته ڪنٽولڙيا ي جهنگ و سهر بازي. له
 چهڪ و تفاق و توپي سهره تاييه وه بيگه ڪه له سده ي
 نوزده هم مدا ڪوتايي به ده سلهاتي ئيماره ته ڪوردييه ڪان
 ده هيئيٽ، تا ترسي هيڙش و په لاماري سهر بازي به رفراوان
 له دواي جهنگي جيهاني يه ڪم و له سهرده مي جهنگه ڪه دا، تا
 به ترسي به ڪارهيناني چه ڪي ڪوڪوڙي و چه ڪي ڙهه راوي
 ده گات ڪه له په لاماره ڪاني ئه نفالدا دونيا ي ئيمه پروه هه ره
 تاريڪ و ترسنا ڪه ڪاني له فورمي جينو سايدا ئه زمون ڪردوه.
 به بؤچووني من له پروي ميڙووييه وه ئم ترسه سهر بازيه
 له ئامير و ته ڪنٽولڙيا ي جهنگ بالاترين فورمي ڪي ترس
 بووه له ڪومه لڳاي ئيمه دا، پهنگه له ههنديڪ قوناغي شدا تاقه
 ترسيڪ بوويٽ. هاوشان به م ترسه سهر بازيه، يان دواي
 ئه و له پال ئه ودا، ترسي ڪي دينيش له ئامير و ته ڪنٽولڙيا

ھەبووھە كە پابەستى ترس بووھە لە تىكچوونى بەھا دىنى و ئەخلاقيە بالادەستەكان و جىگرتەوھيان بە بەھا و نۆرمى تر، كە پىگە پياوانى ئايىن لە كۆمەلگادا لاواز بگەن. ترس لە سىنەما، ترس لە تەلەفېزىيۇن، ترس لە رادىيۆ، ترس لە ئامېرەكانى مۇسېقا، ترس لە كامېرا ھتد... بەشىكەن لەم ترسە دىنيە كە لە قوناغى جياوازدا لە فۆرمى جياوازدا لە دونىاي ئىمەدا ئامادە بووھە.

بە بۆچوونى مەن رەھەندىكى گرنگى ترسى ئەخلاقى لە تەكنۆلۇژيا لە دونىاي ئىمەدا، ترسە لە دروستبوونى پەيوەندىيەكى نۆي و كراوھە لەنتوان نىر و مېدا، لەم رەوھە، بۆ نمونە، ھەك چۆن پياوانى ئايىن و باوكانى تەقلىدى لە تواناي ئەو پەيوەندىيانە ئەترسەن كە ئەم تەكنۆلۇژيايە لەنتوان نىر و مەن و گەورە و بچووك و دىندار و بېدىندا دروستى دەكات، ئاواش بېرىكى بەرچاھ لە رۆشنىيان و خويندەوارانىش ترسى ئەوھيان ھەيە، بۆ نمونە ئەم شىوازە نوپيانە لە پەيوەندىيە ئەلەكترونى كۆتايى بە "عەشق" بەئىت. گوايە كاتېك كچ و كۆپى گەنجى ئەم ولاتە كە نامەي ئەلەكترونى، واتە "ئىس ئىم ئىس"، بۆ يەكتى دەنېرن، يان لە ژىرنووسى تەلەفېزىيۇنەكاندا و لە رېگاي مېدياكانەوھە خۆشەويستى خۇيان بۆ يەكتى بەيان دەكەن، ئەوا ھىمايە بۆ نەمان و وىرانبوونى عەشقى راستەقىنە. لە دىدى ئەم تايپە لە رۆشنىيان ئەمە "كۆتايى عەشق" راستەقىنە و "لەدەستدانى قوولاي" يەكانى مەزەبوونە و جىگرتەوھيانە بە "ئىحساسى سەتھى" و "رېكلامى مېديايى" و "خۆنمايشكردن" لە فەزاي كشتىدا. رۆشنىيانى تر ھەن پىيان وايە شىوازە تازەكانى

تەكتۈلۈژىيە پەيۋەندىكىردن "بەھا ئەخلاقىيەكانى پىزگرتن" ويران دەكات و لەباتىي ئەوان پۇجى "شەپانگىزى" و "حىقد" و "دووپوويى" گەورە دەكات. لەم ئاستەدا كۆمەلگەي ئىمە شاھىدى ئامادەگىيە دوو جۆر گروپە، كە ھەردووكيان لە دوو دىدگەي جىاوازەو تەكتۈلۈژىيە پەيۋەندىيە نوئى تۇقاندوونى. يەكەمىيان گروپە دىنىيەكان و پىاوانى ئايىنن لە ولاتەكەدا. دووھەمىيان بەشىك لەو پۇشنىپىرانەن كە بە ناوى "ئەخلاقىياتى رەسەن" و ھەستى "ئىنسانىيە قوول" و "مروفيونى كامىل" ھەو ئەدوین و ئەنوسن.

لەپال ئەو ترسە ئەخلاقىيەدا ترسىكى دىكە لە ئەمروكەي دونىيەي ئىمەدا لە تەكتۈلۈژىيە پەيۋەندىيە نوئى ھەيە، كە برىتقىيە لە ترس لە تىكشكانى ھەرمىيەتە كۆمەلەيەتى و پەمىزىيە تەقلىدپىيەكان. ئەم تۆرە تازانەي پەيۋەندى، چونكە تۆپى پەيۋەندىيە يەكسەرە نىن و ئىنتەرنەكتىقن، واتە پەيۋەندىيەكان تىايدا دوولەيەنە و فرەجەمسەرە، بۆيە تواناي ۋەلامدانەو ۋە بەشدارىكىردن بە ھەموو ئەوانە ئەبەخىشەن كە لەسەر ھىلە ئەلەكترونىيەكان ئامادەن. كاتىك نووسەرىك لەسەر لاپەرەي ھەسبىوكەكەي يان لە سايتەكەي خۇيدا نووسىنىك يان راپەك دەنوسىت، ئەودەم ژمارەيەكى زۆر لە خويشەران تواناي ۋەلامدانەو ۋە كاردانەو ۋە راستەوخويان ھەيە. دەشىت ھەندىك لەم ۋەلامانە بە دلى ئەو نووسەرە نەبىت كە نووسىنەكەي نووسىو ۋە زۆر كەس ھەن ئەو كاردانەوانە زۆر نىگەتيف دەنرخىنن و پىيان وايە ئەم تەكتۈلۈژىيە تازەيە ھەلى بە "گەمژەكان!" ىش بەخىشيو ۋە ئەو ۋەي بتوانن "قەسە لە قەسەي تۇدا بكەن"، يان "قەسە لە قەسەي كەسانى تۇدا بكەن".

یه‌کێک له دهره‌نجامه پۆزه‌تیفه‌کانی ئهم دۆخی ئینتەرنەتاکتیفه ئه‌وه‌یه که ده‌توانیت ب‌ریک له ههرمه‌ته کۆمه‌لایه‌تی و به‌مزیه‌ بالاده‌سته‌کانی ناو کۆمه‌لگا بشکینیت، یان لانی که‌م پ‌یژه‌ییان بکات و به‌خه‌یه‌کی به‌رده‌وامیان لێ بگریت. هه‌لگرانی ئهم ترسه‌ پ‌یایان وایه ناکریت هه‌موو که‌سیک مافی قسه‌کردنی هه‌بیت، ئهم مافه‌ ته‌نها هی ئهو نوخبه‌ عارف و خوینده‌وار و داهینه‌ره‌یه که ناشیت و نابیت که‌س قسه‌ له قسه‌یاندای بکات و که‌س رایه‌ک له پ‌اکانیان موناقه‌شه‌ بکات. ئهم ته‌کنۆلۆژیا تازه‌یه هه‌موو ئه‌وانه زویر ده‌کات که پ‌یایان وایه ته‌نها ئه‌وان مافی قسه‌کردنێان هه‌یه و ته‌نها ئه‌وان ده‌زانن کۆمه‌لگا و پ‌یوستی به‌ چیه‌ و ته‌نها ئه‌وان ده‌زانن م‌رو‌ف ده‌بیت چی بیت و چۆن بیت و چی نه‌بیت.

ترسیکی تر که ئاماده‌یه، ترسی له‌دایکبوونی جۆریکی نوێیه له شه‌ریعت که ماف و ئه‌گه‌ر و به‌واپه‌تی قسه‌کردن و پ‌اده‌رب‌پ‌ین به‌ هه‌مووان ده‌به‌خشیت، به‌ هه‌موو به‌هه‌نده بریندارکه‌ر و هیزشبه‌ر و توندوتیژه‌ به‌مزیه‌کانی ئهم قسه‌کردن و پ‌اده‌رب‌پ‌ینه‌وه، که ب‌یگومان توپه‌بوون و ب‌یزاربوون و شله‌ژانیشی لێ ده‌که‌وێته‌وه. به‌لام بوونی ئهم شه‌ریعته هه‌میشه له نه‌بوون و کۆنترۆلکردن و ب‌یده‌نگکردن باشتر و ته‌ندروستتره. ته‌کنۆلۆژیای په‌یوه‌ندی توانا و ئه‌گه‌ر و بو‌یری ئه‌وه به‌ هه‌مووان ده‌به‌خشیت قسه‌ بکه‌ن، ده‌شیت به‌شیک له‌م قسه‌کردنانه بریندارکه‌ر بن، به‌لام قسه‌کردن له‌م ئاسته‌دا هه‌میشه له هه‌موو میکانیزمه‌کانی ب‌ینده‌گکردن زیاتر خاوه‌نی شه‌ریعته.

ترسیکی تر که ئهم ته‌کنۆلۆژیا تازانه‌ی په‌یوه‌ندیکردن

دروستی دهکهن، ترسه له رهخنه. ئهم تۆره کومه لایه تيبه تازانه توانا و نهگهري ئهوه به مرۆفه کان و گروپه کان نه به خشن په کتري رهخنه بکهن و له سه سر شتيازي بيرکردنه وه و جوولاندنه وه ی په کتري له ناو دونیادا قسه بکهن. ئه مهش دیسانه وه ده شیت مایه ی بیزار بوون و نا په حه تی و شله ژان بیت، به لام پروکاره پۆزه تیفه که ی ئه وه یه که بۆ هه مووان ئاشکرا ده بیت چی له فیکر و خه یالی خه لکدا هه یه و چ شتيازيک له بهر خورد و تیفکرین ئاماده یه.

به کورتی ترسه سه ره کیه کانی دونیای ئیمه له م ئامیرانه له قوولاییدا ترسه له ئه وی تر و له پای تر و له پوانینی تر، ترسه له فۆرکه مانی تری مرۆفبوون، ترسه له تیکشکانی هیرارکیه ته کومه لایه تی و په مزیه کان، ترسه له هاتنه کایه ی ئه خلاقیاتى نوئ، ترسه له ناو و ناوبانگ، واته ترسه له بریندار بوونی سه رمایه ی په مزى که سه کان، که به سه ریه که وه ده توانین کۆیان بکهینه وه و بلتین له قوولایییاندا ترسه له دیموکراسیه ت له مانا فراوانه کهیدا. دیموکراسیه ت وهک دۆخی ئاماده گی و بیستنی پا و بۆچوون و خهون و خولیا و دیدگا و پوانینی جیاواز و ناکۆک به یه کتري.

هه ندیک پوکارى نیه گه تیشی ته گنۆلۆژیای په یوه ندى

له کومه لگای ئیمه دا ئینته ریت و سمارت فۆن و موبایل و دونیای دیگیتالیی تۆره کومه لایه تيبه کان کومه لیک کیشه ی راسته قینه یان دروست کردوه و دروست دهکهن، که ده کریت لیره دا زۆر به خیزایی له سه ره هه ندیکیان بوه ستین. یه که م، کیشه ی ئیدمانبوون له سه ره ئینته رنیت، ئیتر له

ئىدىمانبىوون لەسەر يارىيە زۆرەكانى ناو دونىاي ديگىتالەو
بيگرە بۆ ئىدىمانبىوون لەسەر فەيسبووك. وەك ھەر جۇرىك
لە جۆرەكانى ئىدىمانبىوون، ئەم شىۋازە لە ئىدىمانبىوونى
ديگىتالى، كىشەي گەورە بۆ كەسە مودىنەكە خۆى و بۆ ئەو
ژىنگەيەش دروست دەكات كە تيايدا دەژى. ئىدى ئەو ژىنگەيە
دەشىت خىزان بىت، يان ھەر شىۋازىكى تىرى پىنگەوەبوونى
كۆمەلايەتى، كە پىۋىستىي بە پەيوەندىي راستەوخۆى
مىرۇفەكان بەيەكەو ھەبىت.

دووھەم، دروستكردنى چەندەھا دەمامك و كەسايەتتى
ساختە لەناو تۆرەكانى دونىاي ديگىتالدا. مىرۇف دەتوانىت
لەپشتى شاشەي كۆپپوتەرەكەيەو كەسايەتتى خۆى بگۆرپىت،
ناوى تر و شوناسى تر و كەسايەتتى تر بۆ خۆى دروست
بكات، بەو ناو و كەسايەتتىيە ساختەيەشەو كىنى بويت و
چۆنى بويت كەسانى تر بەئاسانى برىندار بكات، كىشى
نەويست بىسرىتەو ە دىلىتى بكات، ەتد...

سىتھەم، گەورەكردنى مەوداكانى درۆكردن. ھەمووان
دەزانىن كەسانىك ھەن چەندەھا ئەكاونت و لاپەرەي
جىاوازيان بە ناوى ترەو كىرەتەو ە لەو لاپەرەندا
يان مەدحى كەسايەتتىيە راستەقىنەكەي خويان دەكەن، يان
پەلامارى ئەو كەسانە ئەدەن كە بە نەياري خويانى دەزانن،
يان را و بۆچوونىك لەو ئەكاونتەندا بلاو دەكەنەو كە
ناویرن لای خويان بلاوى بکەنەو.

چوارەم، بەھىزكردنى نارسىزم و كەسايەتتى سىلفى،
بىننىي دونيا وەك ئاۋىتەيەك بۆ دەرکەوتنى خود خۆى
بەتەنھا.

پينجهم، مهترسيي بۆ سهر نه مان و هاتنه ژووره وهی
بيپرس بۆ ناو ژيانى شه خسيي كه سه كان و له ويشه وه
دهستدریژكردنه سهر شه و ژيانه شه خسييه.

شه شه، دروستبوونی مهترسيي بۆ سهر ژيانى كچان و
ژنان به تاييه تى كاتيك شه و ته كنولۆژياي پيه وهنديه جوريك
له ته ماس و پيه وهندي مهيسر دهكات كه روانينه نه خلاقى و
دينيه بالادهسته كان وهك نه شياو ويناى دهكهن.

حه وه، دروستكردنى جوريك له خويتهر و نووسهر
و كارى فهرهنگى و پوشنبيري ستهى كه تۆره
كۆمه لايه تيه كان تاقه پووبه رى خويندنه وه و نووسينانه.
پاهيتانى ژماره يهك له خويتهران له سهر خويندنه وهى كورت
و تاقه تنه مان له خويندنه وهى جيدي و هيمن و له سه رخۆ.
هه شته، شه ته كنولۆژياي پيه وهنديه له دهستى هيزه
سياسى و دهسه لاتداره كاندا دهكریت بگوریت بۆ ئامرازىكى
به هيزى كونترول و چاوديرى و ديسپلين كردن و دهشيت به
هوانه وه جاسووسى له سهر ژيانى تاييه تى كه سانتيكى زۆر
بكریت.

تۆه، كۆبوونه وهى شه بپه زۆره له سهر زانيارى له
دهستى كۆمه لتيك كۆمپانيان و ناوهندي تاييه تدا وا دهكات شه
كۆمپانيا و ناوهندانه دهسه لاتيكي هيجكار گه وره يان هه بيت
و بتوانن كاريگه رىي زۆر گه وره له سهر ژيانى ئينسانه كان
به جي بهيلن له دهره وهى ويست و خواستى خوياندا.

سەرچاومكان

Castells, M. (2000). The rise of the network society (2nd ed.). U.S.: Blackwell Publishing.

Chatfield, Tom (2012). How to thrive in the digital age. MacMillan.

Dinello, Daniel (2005). Technophobia!: Science Fiction Visions of Posthuman Technology. University of Texas Press.

Hobsbawm, Eric (2009). "The Machine Breakers', Past and Present 1 (1952), 57–70". Libcom.org.

McLuhan, Marshall (1994). Understanding Media: The Extensions of Man. The MIT Press; Reprint edition (October 20, 1994)

P. Tijmes 1992). 'Martin Heidegger: techniek als metafysica', in: H. Achterhuis (red.), De maat van de techniek, Baarn.

بەشى شەشەم

كۆتايىيى سىستىمى خويندىن وەك سىستىمىكى

يەكسانخواز لە ھەريىمدا

لە گيتۆ كۆمەلايەتییەكانەوہ بۆ گيتۆكانى

خويندىن

کوتایی سیستمی خونتدن وهک سیستمیکی یه کسانغواز له هه ریمدا

سهرمتا

بیدادی و نایه کسانى له کومه لگای ئیمدا تهنه ديارده یه کی حیزبى سیاسى نییه، تهنه له وهدا بهرجهسته نییه که ئەندامانى ئەم یان ئەو خیزانى سیاسى و کادرانى ئەم یان ئەو پارتى سیاسى و کەسانى سەر بهم یان بهو ناوچهی دیاریکراو، مامه له یه کی تهواو تایبەت دهکرین، که هیچ شتیکی نایان به سستیته وه به مامه له کردنى که سه ساده کانى دونیای ئیمه وه. ديارده ی بیدادی و نایه کسانى له دنیاى ئیمدا تهنه ديارده یه کی سیاسى نییه، به لکو له ئاستى زور قوولتر و ترسناکتردا بهرهم دههینریت و گواستراوه ته وه بۆ ناو چۆنیه تى ئیشکردنى دهزگا سهرهکییه کانى ناو کومه لگا، له پینش هه مووانیشه وه دهزگای قوتابخانه و سیستمی خويندن و فیزبوون له کوردستاندا. به دریزایی میژووی ئەم ناوچه یه و تا سالانیکی کهم له مه و بهر یه کیک له ئامراز و میکانیزمه سهرهکییه کانى دروستکردنى یه کسانى و که مکرده وه ی بیدادی کومه لایه تی: سیستمی خويندن و فیزبوون بووه. قوتابخانه کان ئەو شوینانه بوون که هه لی جیگۆرکئی چینایه تی

و بهر زېږونه وه له هره ميه ټي کومه لايه تيان به خشيوه به و
 قوتاييانه سهر به چينه کاني خواره بوون و سرکه وتوانه
 بوونه ته خاوه نې پروانامه ټاييه ت. له ناو سيستمې فېرېوون
 و خوښندا سهره تايه کي يه کسان و جوړيک له داپه روه ري
 سهره تايي هه بووه، که هلي گه شه کړدنې يه کساني به
 هه مووان به خشيوه. له ناو پوله کاني فېرېوودا مندالي خيزانه
 دهوله منده کان و مندالي خيزانه هه ژاران له سهر يه ک
 کورسي دانيشتون و يه ک ماموستا به يه ک زماني هاوبه ش
 يه ک مهنه جي به هه مووان گوتوته وه. نه و مندالانه ټواناي
 فېرېوونيان زياتر بوو، با له چينه کاني خواره وه ش هاتېن،
 نه وانه نه گهر و هلي نه و هيان له بهر دمه دا بووه پيش بکه ون و
 له مندالي خيزانه دهوله منده کان زياتر بچه پيشه وه. نه وه ي
 نه مړو له دوناي ئيمه دا به خيرايبه کي گه وره پروي داوه
 ويزانبووني ته واوه تبي سيستمې قوتابخانه و فېرېوونه به و
 شتوازه ي که بتوانيت لاني که مي يه کساني و داپه روه ري
 و لاني که مي هلي يه کسان بق هه مووان دهسته بهر بکات.
 نه گهر به دريژايي ميژوو سيستمې په روه رده و فېرېوون
 نه گهر ي دهسکاري کړدنې پيگه ي کومه لايه تبي قوتاييانه کاني
 له هه ناوي خوياندا هه لگرتيت، بق نمونه کوړه هه ژاريک
 توانييتي له ريگاي ته واو کړدنکي سرکه وتوانه ټوښندنه وه
 پيگه ي کومه لايه تبي خوي گوربييت و به سهر هه ژاريدا
 سهرکه وتيت، نه وه ي نه مړو پرو دهاد کوتاييها تني سيستمې
 قوتابخانه و فېرېوونه به و مانايه ي سهر وه. له هه ري مي
 کوردستاندا دځيکي سياسي و کومه لايه تي دروست کراوه
 که قوتابخانه ناتوانيت نه و جيگوړکي کومه لايه تبي دهسته بهر

بكات، كە لە قۇناغەكانى پىشتىردا دەيكرد. ئەمەش وابەستەى ئەو گۆرپانكارىيە ويرانكەرەنەيە كە لەناو ئەم سىستەمەدا پروويان داوہ و ئەو مىكانىزمە تازانەيە كە لەناو سىستەمەكەدا چىنراون. بە بۆچوونى من ئەم گۆرپانە لە سىستەمى خویندن و فىزىبوندا يەكئىكە لە گۆرپانە ھەرە نىگەتيف و ويرانكەرەكانى دونىايى دواى راپەرپىن.

بىرۆكەى يەكسانى

يەكئىك لە بىرۆكە ھەرە گرنگ و ئالۆزەكانى ناو فيكر و فەلسەفەى سياسى، بىرۆكەى يەكسانىيە، يەكسانىيە مەرفەھەكان لەگەل يەكدا. لە مەژووى دونىايى مۆدىرندا زىاد لە ئايدىيۆلۆژىيەك لەدايەك دەبىت بەرگرى لەم يەكسانىيە دەكات، بۆ نمونە سۆسيالىستەكان، ئانارشىستەكان، سۆيسال ديموكراتەكان، كۆمۇنىستەكان، لىبرالە چەپەكان و زۆرانكىكى دىكە. ئەگەرچى ھەريەكئىك لەمانە دىدىكى جىياوازى بۆ يەكسانى ھەيە، بەلام لە ھەمووياندا يەكسانى بنەماى ھەرە سەرەكى "دادپەرۋەرىي كۆمەلايەتتى"، لەم ئايدىيۆلۆژىيەدا ناكرىت باس لە دادپەرۋەرىي كۆمەلايەتتى بگەين و باس لە يەكسانىيە مەرفەھەكان لەگەل يەكديدا نەكەين. پرسیارى سەرەكى يەكسانى و دادپەرۋەرىي كۆمەلايەتتىش، لە جەھەردا، پرسیارە دەربارەى ئەوئى ئايا چۆن كۆمەلگا رېك بگەين؟ چۆن پەيوەندىيەكان و دەزگاكان و ياساكان و بەھاكانى رېك بخرىن بۆ ئەوئى كۆمەلگايەكى ھىمەن و ئاسايىش و بەختەوەر دروست بكرىت؟ ھەمووان دەزانين لە ھىچ كۆمەلگايەكى دونىادا مەرفەھەكان

لە ھەموو پرويەكەووە و لە ھەموو ئاستەکاندا بە يەكتری يەكسان نین، كەسانێك ھەن لەوانی تر دەولەمەندتر و دەسەلاتدارتر و کاریگەرتەرن، چين و پینگەي كۆمەلایەتیيی جیاواز ھەن، شتێوازی جیاوازی دەولەمەندی و ھەژاری ھەن، ناوچەي دەولەمەند و ناوچەي ھەژار ھەن. بە بۆچوونی من پرسیارەكە لە بنەڕەتیشەووە ئەو ھەوێ نییە چۆن مەرفەھەكان لە ھەموو ئاستەكاندا بە يەكتری يەكسان بن و كەس لەوی تر زیاتر یان كەمتری نەبێت. پرسیارەكە ئەو ھەوێ ھەموو دونیا، یان ھەموو كۆمەلگا، وەكو یەكی لێ بكەیت و مەرفەھەكان ھیچ ھیراركی و جیاوازییەکیان لە نێواندا نەمیتێت، پێم وایە ئەم پرووانینە نەك تەنھا بڕیكی گەورە لە خەونی نییەتی یۆتۆپیانەي تێدا، بەلكو دا بەزاندنی ئەم خەونە بۆ ناو واقع لەناو مێژووی مەرفەھە تێدا تەواو كارەساتنامەي و خۆناویی بوو. بە بۆچوونی من پرسیاری سەرەكی ئەو ھەوێ، وەك جۆن راولز دەلێت، چۆن "سەرەتای یەكسان" بۆ مەرفەھەكان لەناو كۆمەلگادا دروست بكەین. چۆن لە كۆمەلگادا خالێك ھەبێت تێیدا ھەموو مەرفەھەكان وەك "خالی سەرەتا" یان "خالی دەسپێكردن" تێیدا بە يەكتری يەكسان بن و ئەگەر نایەكسانیی ھەبێت لە دواي ئەو سەرەتا یەكسانەووە دەست پێ بكات (Voice 2011).

بە مانایەكی دیکە مەسەلەي یەكسانی لە بنەڕەتەووە مەسەلەي بوونی یەكسانییەكی پەھا نییە لە نێوان مەرفەھەكاندا، بەلكو بوونی سەرەتا و خالی دەسپێكردنی یەكسانە كە تێیدا كەسەكان ھەست بكەن وەك یەك و لە واقعیشدا وەك یەك بن. خالێكی دیکە كە گرنگە باسی بكەین جۆری

نایه‌کسانییه‌کانی ناو کۆمه‌لگایه، چونکه نایه‌کسانییه‌کانیش یه‌ک جۆر نین، به‌لکو هه‌مه‌جۆر و هه‌مه‌ئاست و جیاوازن. پرسپاری سه‌ره‌کی ئه‌وه نییه چۆن کۆتایی به هه‌موو نایه‌کسانییه‌کان به‌پێین و بۆ هه‌تا هه‌تایه واکه‌ین هه‌موومان له‌گه‌ل یه‌کدیدا یه‌کسان بین، به‌لکو ئه‌وه‌یه ئایا کۆمه‌لگا چ جۆره نایه‌کسانییه‌ک قبول بکات و تا کۆی و تا چهند لینگه‌پیت نایه‌کسانییه‌کان هه‌بن و بپۆن، له‌کویشدا پێویسته پڕۆسه‌ی دروستکردنی نایه‌کسانی بوه‌ستخیزیت؟ به‌کورتی کام بر و راده‌ی نایه‌کسانی کۆمه‌لایه‌تی قابیلی قبولکردنه، کامیشیان قابیلی قبولکردن نییه؟ ئایا نایه‌کسانی له‌کویدا له‌ دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه ده‌گۆریت بۆ هه‌ره‌شه و مه‌ترسییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و بوونی ده‌سته‌جه‌معی کۆمه‌لگا ده‌خاته مه‌ترسییه‌وه؟ به‌ بۆچوونی من ئه‌مانه ئه‌و پرسپار و پوانینه سه‌ره‌کیانه‌ن که پێویسته له‌ په‌یوه‌ندییدا به‌ مه‌سه‌له‌ی یه‌کسانییه‌وه له‌به‌رچاویان بگرین.

یه‌کسانی له‌به‌رده‌م ده‌زگا‌کاندا

ئه‌وه‌ی من ده‌مه‌ویت لێره‌دا به‌رگری لێ بکه‌م ئه‌وه‌یه: یه‌کسانی مانای ئه‌وه نییه هه‌مووان هه‌مان مووچه وهر بگرن، که‌س له‌ که‌سی تر ده‌وله‌مه‌ندتر و کاریگه‌رت‌ر و خاوه‌ن نفوز‌تر نه‌بیت، هه‌موومان توانای گرین و په‌یداکردنمان وه‌ک یه‌ک بیت. ئه‌م شینوازه له‌ یه‌کسانی نه‌ له‌ میژووی مرۆفایه‌تی و نه‌ له‌ مرۆدا له‌ هیچ شوێنێکی دونیادا بوونی نییه. من سه‌روکاریشم له‌گه‌ل ئایینده‌دا نییه به‌و مانایه‌ی پڕوپاگه‌نده بۆ چاوه‌روانییه‌ک بکه‌م که گوايه دوا‌ی سه‌د

سالى تر، كه مكيك زووتر يان دواتر، ئو جوړه يه كسانيه به حتمى هر دروست دهيتت و همووان وهكو يه كيان لى ديت. ئوهى من ليره دا مه به ستمه بوونى يه كسانيه له هندنك هه لومهرجى سهره كى و بنه رتېى ناو كومه لگادا، كه به بې ئوه بوونى كومه لايه تى و فورمه كانى پيڅه وه بوون دهك ونه ژير مه ترسى زور گه وره وه. ئو يه كسانيه ي من به گريى لى دكم، بۆ نمونه، باوه رېونه به وهى كه پتويسته خلك يه كسان بن له به ردهم و له پيوه ندياندا به دهزگا سهره كييه كانى ناو كومه لگاوه، يه كسان بن له به ردهم ئو هه لومهرجه گشتيه دا كه هموويان به يه كه وه كو دهكات وه و ئو شته دروست دهكات كه ناوى "رېوبه رى گشتى"، يان "زيانى گشتى" به. له ئاستيك له ئاسته كاندا ئمه ماناي ئوه يه هموو كه سىكى ناو ئو زيانه گشتيه "ئه گهر" ي پيشكه و تنى يه كسان و "ئه گهر" ي يه كسانى به ده سته ينانى زيانكى باش و گونجاوى له به رده ستدا بيت. ئمه ش ديسان وه ماناي ئوه نيه دهره نجامى به گه رځستنى ئو ئه گهرانه وهك پرؤسى كومه لايه تى دهيتت به حتمى يه كسانى لى بكه وېته وه، به پيچه وانه وه ئمه ماناي ئوه يه له سهره تاي سهره تاكاندا پتويسته ئه گهرى يه كسان له به رده مى هموو كه سه كاندا بيت، به لام ئوهى مرقه كان دواتر چى له م ئه گهره يه كسانانه دهكهن و به كوئ و به چ دهره نجامىكى دهگه يهنن، ئمه يان مه سه له يه كى ديكه يه. بۆ نمونه پتويسته هموو مندالېك ئه گهرى يه كسانى له ناو سيستمى خويندن و په روه رده دا له به رده مدا بيت، به لام ئو منداله دواتر له ناو پرؤسى خويندنا چى له و ئه گهرانه دهكات و تا كوئ دهخوينيت و چهند

له‌ خویندنه‌که‌یدا سه‌رکه‌وتوو ده‌بیت، ئه‌مه‌یان مه‌سه‌له‌یه‌کی تره‌. یه‌کیکیش له‌و ده‌زگا سه‌ره‌کیانه‌ی که‌ پێویسته‌ به‌رجه‌سته‌که‌ری بیروکه‌ی "سه‌ره‌تای یه‌کسان" و "به‌خشینی ئه‌که‌ری یه‌کسان" بیت به‌ مرۆفه‌کان، قوتابخانه‌یه‌. قوتابخانه‌ پێویسته‌ هم‌ ده‌زگایه‌کی یه‌کسانخواز بیت، هم‌ تواناسازی یه‌کسان به‌ منداڵان به‌خشیت، هم‌ هه‌لی یه‌کسان به‌ هه‌موو ئه‌وانه‌ به‌خشیت که‌ ده‌چنه‌ ناویه‌وه‌. قوتابخانه‌ یه‌کیکه‌ له‌و ده‌زگا کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی که‌ پێویسته‌ هه‌مووان له‌ناویدا و له‌ خالی ده‌ستپێکردندا یه‌کسان بن، چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ و چینه‌کانی خواره‌وه‌، خه‌لکی شار و خه‌لکی لای، دیندار و بیدین، هه‌موویان ده‌بیت ئه‌که‌ری ئه‌وه‌یان هه‌بیت به‌یه‌کسانی بچنه‌ ناو سیستمی خویندن و په‌روه‌رده‌وه‌ و دوا‌ی ده‌رچوونیش له‌ سیستمه‌که‌ هه‌مان ئه‌که‌ری که‌شه‌کردنیا‌ن له‌به‌رده‌مدا بیت. قوتابخانه‌ ئه‌و خاله‌ سه‌ره‌تاییه‌ یه‌کسانه‌یه‌ که‌ کۆمه‌لگا ده‌یخاته‌ به‌رده‌می هه‌موو ئه‌ندامه‌کانیه‌وه‌. به‌لام با به‌ر له‌وه‌ی بێمه‌ سه‌ر باسکردنیکی ته‌واوی ئه‌م بابته‌، با سه‌ره‌تا له‌سه‌ر خالێکی دیکه‌ به‌هستم که‌ گرنگه‌ قسه‌ی له‌سه‌ر بکه‌ین، خالی په‌یوه‌ندیی نێوان چه‌مکی یه‌کسانی و چه‌مکی هاریکاری و ئازادی.

هاریکاری و ئازادی

هه‌میشه‌ که‌ باس له‌ چه‌مکی "یه‌کسانی" ده‌کړیت، راسته‌وخو باس له‌ دوو چه‌مکی تریش ده‌کړیت که‌ ده‌چنه‌ پالی و به‌یه‌که‌وه‌ سیانه‌یه‌کی گرنگ پێک ده‌هێنن، ئه‌و دوو چه‌مکه‌ش بریتین له‌ چه‌مکه‌کانی "ئازادی" و "هاریکاری". دوا‌جار ئه‌وه‌ی له‌ ژیا‌نی

كۆمەلايە تىدا گرنگە: دروستكردنى كۆمەلگايەكە ئەندامەكانى
 ھەستى ئەو ھىيان تىدا بىت كە دەتوانن و دەيانە وىت پىنگەو ھە
 و لەپال يەكدا بە ئاسوودەيى و لە ئاسايشدا بژين. بەشى
 ھەرە زۆرى فيكرى مۆدىرن، لە زۆربەى چاپە ئايدىلۆژىيە
 جياوازەكانىدا، بەرگرىيەكى بەردەوامە لەم سى چەمكە،
 بەلام بە پلە و پادەى جياواز لە ھەريەكەيان. مەگەر تەنھا
 ئەوانەى سەر بە "داروينىزمى كۆمەلايەتى" و كۆمەلگا
 ھەك جەنگەلىك وىنا دەكەن، دژايەتتى ئەو سى چەمكە
 سەزەككەيى رېكخستى ژيان لەناو كۆمەلگا مۆدىرنەكاندا
 بكن. پرسىارە گرنگەكان لەم ئاستەدا بەم شىوئەيەن: ئايا
 ئەگەر مەروۇف ئازاد بىت چۆن دەتوانىت يەكسان بىت؟ ئايا
 ئازادى و يەكسانى لە ئاستىكى ديارىكرادا دژ بە يەكترى
 نىن؟ ئەگەر مەروۇف ئازادە، واتە ئازادىي ئەو ھەيە ھەموو
 ئەو شتانە بىكات كە دەشەيت قازانچ و دەسكەوتەكانى زياد
 بىكات و بىكات بە كەسىكى نايەكسان لەگەل كەسەكانى دىكەدا.
 ھەرچى مەسەلەى "ھارىكارى" شە دەشەيت ناكۆك بىت بە
 ھەردوو پرنسىپەكەى تر. ئەگەر مەروۇفەكان ھەمووان ھەك
 يەك بن، ئەو دەم رەنگە مەسەلەى ھارىكارىكرەدن مانايەكى
 نەمىنئەو؟ چونكە مادام ھەمووان بەيەكترى يەكسانن رەنگە
 كەسانىك وا تىيگەن كە كەس پىويستى بەوى تر نىيە.
 ھەمان شت لە پەيوەندىدا بە ئازادىيەو، ئايا ناشەيت ئازادى
 بىيە ھوى لاوازكرەدن يان نەھىشتى ھارىكارىي كۆمەلايەتى؟
 ھەلامدانەو ھى ئەم پرسىارانە بەشىكى گەورەى فيكر و
 فەلسەفەى سياسىي مۆدىرنى سەرقال كەردە و لىرەدا شوىنى

باسکردنیان نابیته‌وه. ئه‌و خاڵه‌ی من ده‌مه‌وینت به‌رگریی لێ بکهم ئه‌وه‌یه که هه‌موو کۆمه‌لگایه‌ک پتویستی به‌ دۆزینه‌وه‌ی هاوکیشه‌یه‌کی هاوسه‌نگه له‌نیوان ئه‌و سێ چه‌مکه‌دا. هه‌موو کۆمه‌لگایه‌ک پتویستی به‌ یه‌کسانی هه‌یه، پتویستی به‌ ئازادی هه‌یه و پتویستی به‌ هاریکاری و به‌ده‌مه‌وه‌چوون هه‌یه. پرسپاری سه‌ره‌کی ئه‌وه‌یه چۆن ئه‌م سیانه به‌یه‌که‌وه کۆ بکه‌ینه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی بتوانین کۆمه‌لگایه‌کمان هه‌بێت به‌ لانی هه‌ره‌که‌می بێداده‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه، به‌ بڕیکی زۆری هاریکاری و به‌ده‌مه‌وه‌چوونی کۆمه‌لایه‌تی و به‌ پروبه‌ریکی گه‌وره‌وه بۆ ئازادی. له‌ کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌م سێ چه‌مکه‌دا به‌یه‌که‌وه، دیسانه‌وه سیستمی خویندن و قوتابخانه پۆلی گرنگ و سه‌ره‌کی ده‌بین. هه‌ر سیستمی که په‌روه‌ده‌یی نه‌یتوانی ئه‌م سێ خواسته به‌ره‌م به‌ییت و ده‌سته‌به‌ر بکات، ته‌نها هه‌ما بۆ فه‌شله‌ی خۆی وه‌ک خویندن و په‌روه‌ده‌کردن ناکات، به‌لکه‌ هه‌ما بۆ کۆمه‌لگایه‌کی ده‌کاته که فاشیل بووه له‌وه‌دا وه‌ک کۆمه‌لگایه‌ک کار بکات به‌ لانی که‌می داده‌په‌روه‌ری کۆمه‌لایه‌تی و هاریکاری و ئازادی مرو‌فه‌کانیه‌وه.

سیستمی خویندن و نایه‌کسانی

وه‌ک وتم شتی که به‌ ناوی یه‌کسانی په‌هاوه له‌ناو هه‌چ سیستمی که خویندن و فیزبووندا بوونی نییه، هه‌میشه شیوازی جیاوازی نایه‌کسانی له‌ناو سیستمی خویندن و فیزبووندا ئاماده‌یه. به‌لام وه‌ک له‌ سه‌ره‌تادا وتم شیوازه‌کانی نایه‌کسانی له‌ناو سیستمی خویندن له‌ کوردستاندا هه‌موو سنووریکی

تپه پاندوه و نهو لانی که مه له نه گهري پيشکه و تنی يه کسان که جاران بوونی هه بوو ئیستا نه ماوه و له زوربهی هه ره زوری مندالانی کوردستان سه ندر اووه ته وه. دابه شبوونه چینه تپه ترسناکه کانی کومه لگای دواي پاپه پین، له ناو سیستمی خویندن و فیزیووندا و به هوی ئه م سیستمه وه سه ره له نوئ بهرهم هینراوه ته وه و داپژراوه ته وه. سیستمی خویندن له مپوکه ی کوردستاندا هه ره له بهر ده رگای قوتاخانه کانه وه تا قوناغی ته واوکردنی خویندن، دابه شبوونه چینه تپه و کومه لایه تپه کان به زه قترین شیوه هه م بهرجهسته ده کات و هه م بهرهمیشیان ده هینیتته وه.

سه ره تا دابه شکردنی سیستمی خویندن له کوردستاندا بۆ "سیستمی حکومی" و "سیستمی ئه هلی" دونیا یه ک نایه کسانیی له گه ل خویدا هه لگرتوه، که درپژدانه به و نایه کسانییانه ی له ناو کومه لگادا هه ن، پاراستن و بهرهمه پنهانه وه ی نه و نایه کسانییانه ی ناو کومه لگایه له ناو سیستمی فیزیوون و قوتاخانه کاندا. ئه م دابه شکردنه هه ره له سه ره تا وه بهرجهسته که ری دابه شبوونی نیوان دهوله مهندان و که مده رامه تانی ناو کومه لگایه. ئه وانه ی پاره دار و دهوله مهندن منداله کانین ده نیرنه قوتاخانه تایبه ته کان و ئه وانی تریش قوتاخانه حکومیه کان. بهر له هه موو شتی که ئه م دابه شکردنه له رۆژی یه که مه وه منداله دهوله مهنده کان و منداله هه ژاره کان له یه کتری جیا ده کاته وه و ده یانخاته ناو دوو دونیای پهروه دهیی ته واو جیاوازه وه. بهمهش دوو دونیای ته ریب بهیه کتری دروست ده کات، که دواي ته واوکردنی قوتاخانهش له هیهچ ئاستیکدا بهیه کدی تیکه ل نابن و یه کتری نابرن.

زۆرینه‌ی ئه‌وانه‌ی له قوتابخانه ئه‌هلی و تایبه‌ته‌کاندا ده‌خوینن، دواتر ده‌چن بۆ زانکۆ تایبه‌ته‌کان و له‌ویندا ده‌خوینن و درێژه به‌نایه‌کسانیه‌یه‌کانی ناو سیستمی خویندن و په‌روه‌رده‌ده‌دن. له‌کاتی خویندن و دوا‌ی خویندیش ئه‌و "په‌روه‌ره‌گشتیه‌" نوخبه‌ویه‌یه‌ له‌یه‌کتریان جیا ده‌کاته‌وه‌ و ناهیلێت لانی که‌می ئامیزانبوونی کۆمه‌لایه‌تی دروست بێت. (په‌روانه ئه‌و به‌شه‌ی ئه‌م کتێبه‌ که‌ باس له‌ په‌روه‌ری گشتی نوخبه‌وی ده‌کات) خویندنی ناو قوتابخانه ئه‌هلی و تایبه‌ته‌کان ته‌واو جیاوازه‌ له‌ خویندنی ناو قوتابخانه‌ حکومه‌یه‌کان و منداڵان له‌ قوتابخانه ئه‌هلییه‌کاندا هه‌م زمانه‌ بیانییه‌کان فێر ده‌بن و هه‌م مامۆستای تایبه‌تیان هه‌یه‌ وانه‌یان پێ ده‌لێنه‌وه‌، هه‌م که‌ش و فه‌زای ناو پۆله‌کانیان ته‌واو تایبه‌ت و جیاوازه‌. له‌م گه‌شته‌دا "هه‌بیتۆس" یکی کۆمه‌لایه‌تی ئاماده‌یه‌ که‌ "هه‌بیتۆس"ی چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌یه‌ و هه‌موو سیسته‌ په‌روه‌رده‌یییه‌ تایبه‌ته‌که‌ش ده‌بێته‌ هه‌لگری ئه‌و هه‌بیتۆسه‌.^۱ بۆیه‌ هه‌ر له‌ خالی سه‌ره‌تاوه‌ و له‌ ڕینگای جیاکردنه‌وه‌ی

۱ چه‌مکی "هه‌بیتۆس" یه‌کیکه‌ له‌ چه‌مکه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ناو سۆسیۆلۆژیای پیار بۆردیو و له‌ راستیشدا یه‌کیکه‌ له‌ چه‌مکه‌ هه‌ره‌ناله‌زیه‌کانی. مه‌به‌ست له‌ هه‌بیتۆس بوونی جوړیک له‌ مه‌یل و توانا و ئاکار و ڕوانین و چێژی تایبه‌ته‌ که‌ به‌ هۆیان‌وه‌ تاکه‌که‌س وینای دونیای کۆمه‌لایه‌تی ده‌کات. ئه‌م شتانه‌ بوون به‌ به‌شیک له‌ جه‌سته‌ی تاکه‌که‌س و پێش‌وه‌خت و به‌ هۆی پێگه‌ی چینه‌یه‌یه‌وه‌ له‌ناو ئه‌و جه‌سته‌یه‌دا چێنراوه‌. ئه‌مانه‌ش وا ده‌کهن په‌یوه‌ندییه‌کی تایبه‌تی به‌و ژینگه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌وه‌ هه‌بیت که‌ ده‌چێته‌ ناویان. به‌ کورتیه‌که‌ی هه‌بیتۆسی خه‌لکی گه‌ره‌که‌ هه‌ژاره‌کان و خه‌لکی گه‌ره‌که‌ ده‌وله‌م‌نده‌کان له‌یه‌ک جیا‌یه‌ و ئه‌م جیاوازییه‌ش ده‌گوازیته‌وه‌ بۆ ناو سه‌ره‌جه‌م ژینگه‌ و په‌روه‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تر. بۆ زانیاری زیاتر په‌روانه: (Lizardo 2004)

سيستمى قوتابخانه‌كانه‌وه له‌يه‌كترى، نايه‌كسانى و بيداييه‌كى كه‌وره دروست ده‌ييت يه‌كه‌مين شتيك كه‌ ويرانى ده‌كات نه‌و "سه‌ره‌تا يه‌كسانه" يه‌ كه‌ باسماڼ كرد، سه‌ره‌تايه‌ك كه‌ كارى ژماره‌يه‌كى قوتابخانه‌ نه‌ويه‌ بڅ هه‌موو منډالانى ولاته‌كه‌ ده‌سته‌به‌رى بكات. هه‌موو نه‌و منډالانى له‌ كوردستاندا ناتوانن بچنه قوتابخانه‌ نه‌هلى و تاييه‌ته‌كانه‌وه، هه‌لى فيربوون و پيشكه‌وتنيان له‌ ژياندا ته‌واو كه‌متر و لاوازتره له‌وانه‌ى له‌و قوتابخاناندا ده‌خوينن. نه‌و زمانانه‌ فير نابن كه‌ منډالانى ناو نه‌و قوتابخانانه‌ فيريان ده‌بن و نه‌و شتوازه مامه‌له‌يه‌يان ناكريت كه‌ له‌و قوتابخاناندا ده‌كرين و نه‌و ډوانينه‌يان تيا دروست ناكريت به‌رامبه‌ر به‌ دونيا كه‌ له‌و قوتابخاناندا دروست ده‌كرين.

نه‌م دوخه نايه‌كسان و پر هه‌لاويزديه ده‌ره‌نجامى نه‌وه راستيه‌يه كه‌ سيستمى فيربوون له‌ كوردستاندا كراوه به‌ بزڼس و بازار و لوژيكي بزڼس و بازار له‌ناو نه‌م به‌شه هه‌ره سه‌ره‌كى و بنه‌ره‌تبييه‌ى له‌ ژيانى كومه‌لايه‌تيدا ده‌سته‌به‌كاره. قوتابخانه تاييه‌ته‌كان هه‌م خويان پرژه‌ى ئابوورين و هه‌م نه‌و منډالانى ده‌چنه ناوييه‌وه ته‌ماحيكى ئابوورينى كه‌وره، كه‌ ته‌ماحى چينه ده‌وله‌مه‌نده‌كانى هه‌ريمه، ده‌ينابات نه‌و نه‌و قوتابخانانه‌وه. به‌لام نه‌م به‌بازاركرندنه‌ى خويندن ته‌نها يارييه‌كى ئابوورينى نيبه‌ و مه‌به‌ست لى به‌ته‌نها به‌ده‌سته‌هينانى قازانجى راسته‌وخو نيبه، به‌لكو به‌شيكي سه‌ره‌كي ستراتيژيه‌تى نه‌و هيز و گروه كومه‌لايه‌تبييه ده‌سه‌لاتدارانه‌يه، كه‌ ميكانيزمه‌كانى به‌ره‌مه‌هينانه‌وه‌ى پينگه كومه‌لايه‌تى و پينگه‌كانى ده‌سه‌لاتداربوونيان ده‌گوازنه‌وه بڅ ناو سه‌ره‌تاي

هه‌ره سه‌ره‌تا کان: واته بۆ ناو سیستمی خویندن و فیربوونی مندا لان له کوردستاندا و له‌م پێگایه‌شه‌وه دونیای خویان به‌ته‌واوی له دونیای به‌شه هه‌زار و نه‌داره‌که‌ی دانیشتوانی هه‌ریم جیا بکه‌نه‌وه.

نایه‌کسانیه‌ی کان دواتر بۆ ناو زانکۆکانیش ده‌گوازتریه‌وه، بێگومان له پێگای ئه‌وه‌وه نا یه‌کیک ده‌بیته ده‌رچووی کۆلیژی پزیشکی و یه‌کیکی دی ده‌رچووی کۆلیژی ئاداب، به‌لکو به‌وه‌ی یه‌کیکیان ده‌بیته ده‌رچووی زانکۆیه‌کی ئه‌هلی و ئه‌وی تریان ده‌رچووی زانکۆیه‌کی حوکمی. یه‌کیک له زانکۆی ئه‌مریکی له سلیمانی خویندویه‌تی و یه‌کیکی تر له زانکۆی پاپه‌رین. له هه‌موو پڕویه‌کیشه‌وه دونیای ئه‌م دوو زانکۆیه له‌یه‌کتری جیاوازن و ده‌رچووانی زانکۆی پاپه‌رین ئه‌و هه‌لی پێشکه‌وتنه کۆمه‌لایه‌تییه‌یان له‌به‌رده‌ستدا نییه که له‌به‌رده‌می خویندکاریکی زانکۆی ئه‌مریکدا یه. وه‌ک وتم جیاوازییه‌که له قوتاغه‌کانی پێشتری ناو سیستمی فریوونه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات، له‌و دا به‌شکردنه‌وه که له‌نیوان قوتاخانه ئه‌هلیه‌کان و قوتاخانه حکومه‌یه‌کاندا ده‌کریت. وه‌ک وتم له قوتاخانه ئه‌هلی و تایبه‌ته‌کاندا مندا لان زمانه بێگانه‌کان، بۆ نمونه زمانی ئینگلیزی و فره‌نسی و تورکی ده‌خوینن و گرنگی زیاتر به‌گه‌شه‌ی مندا له‌کان ئه‌دریت، له به‌رامبه‌ردا قوتاخانه حکومه‌یه‌کان له هه‌موو پڕویه‌که‌وه له‌پاش ئه‌و قوتاخانه ئه‌هلیانه‌وه‌ن. ئه‌م قوتاخانه ئه‌هلیانه هه‌م ژینگه ته‌ندروستییه‌که‌یان پاکتر و باشتره، هه‌م پۆله‌کانیان قوتایی که‌متری تێدا یه و قه‌ره‌بالغ نییه، هه‌م مامۆستاکانیان ئاستیکی به‌رزتریان هه‌یه و هه‌م فۆرم و شیوازی ده‌رسکوته‌وه تیا یاندا جیاوازه.

نايهكسانىيهكى زور تاييه ت

ئەم شىۋازە لە نايەكسانى لە سىستىمى خويندن لە كوردستاندا زور جياوازە لەو جورانە لە نايەكسانى كە، بۆ نمونە، پيار بۆردىق لە سىستىمى خويندنى ناو قوتابخانەكانى فەرەنسادا باسيان دەكات. جياوازييهكانى ناو كوردستان سىستمەكە دەكات بە دوو بەشى تەواو جياوازی بېپەيوەندييهو و بەشىكيان هەموو ئەگرەكانى پيشكەوتن و قەلەبوونى كۆمەلايهتى بۆ منالانى چينهكانى سەرەو دەستەبەر دەكات، لەسەر حيسابى بەشەكەى تريان كە تيايدا زۆربەى دەرگاكانى ئىستا و ئاييندە بە پرووى ئەو منالاندا داخراوە كە تياياندا دەخوينتن و فێر دەبن. پيار بۆردىق لە زياد لە ليكۆلنەو هەيەكدا سەبارەت بە سىستىمى خويندن لە فەرەنسادا كە باس لە قوتابخانە حكومىيهكان دەكات، ئويش باس لە نەبوونى "سەرەتايەكسان" دەكات، بەلام سەرەتايەك جياواز لەوێ لە كوردستاندا هەيە. بۆردىق باس لەو دەكات كە سەرەتايەكەم لەناو پۇلى خويندن لە قوتابخانەكانى فەرەنسادا سەرەتايەكى نايەكسانە و بەشىكى زور لە جياوازييه چينايەتتیهكان لەناو پۇلەكانى خويندندا بەرھەم دەھيترينەو. بۆ نمونە بۆردىق باس لەو زمانە بالادەستە دەكات كە لە پۇلەكانى خويندندا قسەى پى دەكریت و تيكستەكانى پى نووسراو، بۆردىق دەلێت ئەم زمانە زمانى چينى ناوەرەستى كۆمەلگای فەرەنسىيە. بۆيە منداڵكى سەر بە چينى ناوەرەست لە پۇلەكەدا زور لەپيشترە لە منداڵى كريكارتىك كە زمانى

پۆله‌که له زمانی قسه‌کردنی دایک و باوکی ئه‌و ناچیت. جگه له‌م جیاوازییه‌ بۆردیۆ چه‌مکی "سه‌رمایه‌ی کولتووری" به‌کار ده‌هێنیت بۆ نیشاناندانی ئه‌و راستیه‌ی که منداڵیکی سه‌ر به‌ چینه‌کانی سه‌ره‌وه، هه‌لگری سه‌رمایه‌یه‌کی کولتووری گه‌وره‌تره له منداڵیک سه‌ر به‌ چینه‌کانی خواره‌وه، له کاتیکدا هه‌ردووکیان له‌ناو هه‌مان پۆلدا ئاماده‌ن. مه‌به‌ست له "سه‌رمایه‌ی کولتووری" سه‌رجه‌می ئه‌و کۆده‌ ئیستاتیکی و فره‌هه‌نگیه‌یه‌ که منداڵان له‌ خه‌زانه‌کانیانه‌وه وه‌ری ده‌گرن و له‌گه‌ل خویاندا ده‌یه‌یه‌ ناو پۆله‌کانه‌وه. ئه‌مه‌ش، وه‌ک بۆردیۆ به‌رجه‌سته‌ی ده‌کات، نیشانمان ئه‌دات که پۆله‌کان له‌ سه‌ره‌تای سه‌ره‌تاكانه‌وه پووبه‌ریکی بێلایه‌ن و بێجیاوازی نین، به‌لکو چه‌ندان جیاوازییان تێدایه، چ له‌ ئاستی زمانی په‌روه‌رده و فێرکردنه‌که‌دا، چ له‌ سه‌رمایه‌ کولتووریه‌دا که منداڵه‌کان له‌ناو خه‌زانه‌کانیانه‌وه هه‌تاویانه. به‌کورتی لای بۆردیۆ پۆلی خویندن شوێنیکه‌ شیوازی جیاوازی "توندوتیژی په‌مزی" تێدایه. (Bourdieu, P. & Psseron, J.C. ۱۹۹۰)

بێگومان ئه‌م تێزانه‌ی بۆردیۆ تیزی گرنه‌ک و سه‌رکێن بۆ هه‌ر سۆسیۆلۆژیایه‌ک خۆی به‌ مه‌سه‌له‌ی په‌روه‌رده و فریپوونه‌وه سه‌رقال بکات، به‌لام وه‌ک نیشانمان دا، کێشه‌که له‌ کوردستاندا ئه‌وه نییه له‌ پۆله‌کاندا به‌ زمانیک وانه ده‌گوترێته‌وه که زمانی چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگایه، یان سه‌رمایه‌ی کولتووری منداڵه‌کان له‌ناو پۆله‌کاندا یه‌کسان نییه، واته‌ کێشه‌که له‌ کوردستاندا کێشه‌ی بوونی ئه‌و شیوازه له‌ جیاوازی له‌ناو پۆله‌کانی خویندندا نییه. له‌ کوردستاندا

کيشه که نه وه به نه سلن پوله کان و قوتابخانه کان له ههنگاوی به که مه وه له يه ککری جيا کراونه ته وه، له تېوونیکي شاقوولې سیستمی خویندن و پهروه دهی بۆ دوو بهشی جياواز دابهش کردوه، که به شیکيان له وی تریان که مبابه ختر و بینایینه تهره. به مانایه کی دیکه نایه کسانى و نه بوونی دادپهروهی له سیستمی خویندن له کوردستاندا ته نها له و شوینانه دا نییه که بۆردیۆ باسی دهکات، به لکو فورمی نویی وه گرته وه، که پهنگه ههره بهرچاوترینیان فورمی جیاکردنه وه و دابړاندنی مندالانى چینهکانى سهره وه به له مندالانى چینهکانى خواره وه، کوکردنه وهی ههریه کیکيان له ناو سیستمی جياوازی فیربوون و له ناو قوتابخانه ی جياوازا دا. ههر له سهره تاوه مندالی چینه دهوله مهندهکانى کوردستان له گهل مندالانى چینهکانى خواره وه ناچنه ناو یهک پۆل، له یهک قوتابخانه دا ناخوینن، له ناو پروبه ریکى هاوبه شدا پیکه وه نین، به یهک زمان ناخوینن، یهک جۆر ماموستا وانه یان پى نالیته وه، نهخشه ی ناوه کیى پوله کانیان له یهک ناچیت، هتد... له هه موو نه م دۆخانه شدا قوتابخانه وهک دهزگای دا بینکردنی "سهره تایه کی یه کسان" بۆ هه موو مندالانى ههریم به بی هیچ داپوشین و په رده پۆشییهک، گوڤاوه بۆ ئامرازی درێژهدان به و دۆخی نایه کسانى و جياوازییه چینه یه تییه گه ورا نه ی له دهره وهی سیستمی خویندندا له کومه گای ئیمه دا دروست بووه. به مهش یه کیک له دهزگا ههره سهره کییهکانى بهخشینی "ههلی یه کسان" و "ئه گهری یه کسان" به مندالان له کوردستاندا ویران کراوه.

له گیتۆ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌وه به‌ گیتۆکانی خۆندن

من تا ئێستا له زیاد له نووسینێکدا باسم له پرۆسه‌ی به‌گیتۆکردنی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی له کوردستاندا کردوه و ئه‌و خاله‌م شی کردۆته‌وه، که چۆن چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ی ناو دونیای دوا‌ی راپه‌رین، به‌تایبه‌تی نوخبه‌ ده‌سه‌لاتدار و ده‌وله‌منده‌که، دونیایه‌کی ته‌ریب و کۆمه‌لگایه‌کی ته‌ریب و ژیا‌نیک‌ی ته‌ریبیا‌ن به‌ ناو هه‌رمیدا دروست کردوه، که هیچ شتی‌ک نایانباته‌وه ناو گشتیتیی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و ناو دونیای که‌سه ئاسایییه‌کانی کۆمه‌لگای ئیمه. شاره‌ که‌وره‌کانی کوردستان به‌کرده‌وه بوون به‌ شاری چه‌ندان گیتۆ‌ی کۆمه‌لایه‌تی و پووبه‌ری تایبه‌ت و داخراو و پارێزراو له‌ پێگای پاسه‌وانه‌وه. شوی‌نی نیشته‌جێبوونی ئه‌م نوخبه‌یه و شوی‌نی هه‌سانه‌وه و جیگه‌ی به‌یه‌که‌دیگه‌یشتیا‌ن ته‌واو تایبه‌ت و داخراوه و به‌ زۆر مانا له‌ ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگاکه‌دايه. یه‌که‌م شت ئه‌م پرۆسه‌ی به‌گیتۆکردنه‌ی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی ویرانی ده‌کات ئه‌و هه‌سته‌یه که ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ ژیا‌نیک‌ی "گشتی" و "هاوبه‌ش"ی هه‌یه. که‌ گروپه‌کان خه‌می هاوبه‌شیا‌ن هه‌یه و به‌یه‌که‌ترییه‌وه په‌یوه‌ستن و "هاریکاریی کۆمه‌لایه‌تی" به‌کێکه له‌ میکانیزمه‌کانی به‌یه‌که‌وه‌گرێدانی به‌شه‌ جیاوازه‌کانی ئه‌و کۆمه‌لگایه. به‌گیتۆکردنی کۆمه‌لگا له‌ زۆر سه‌ره‌وه‌ کوتاییه‌تانه به‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری "هاوبه‌شه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان" و له‌ناویاندا کوتاییه‌تانه به‌ "هاریکاریی کۆمه‌لایه‌تی" له‌نیوان تاکه‌که‌س و گروپه‌ جیاوازه‌کاندا و گرێدانه‌وه‌ی هه‌ر یه‌کیکیانه به‌ دونیای ناوه‌کیی گیتۆ تایبه‌ته‌کانی خۆیا‌نه‌وه و پاشه‌کشیا‌نه

بو ناو ئه و گيتويانه. وهك له چه ند نووسينيكي ديكه دا باسم كرده، ئه م "پروسه ي به گيتوكردن" ه و دروستكردني ئه و دونيا دا پراو و تهريبانه له ناو يهك كومه لگا دا، به رده وام پيوستى به پاراستن ههيه و ئاساييشى گيتوكانيش به شيك نيه له ئاساييشى گشتى كومه لگا. ئه مه واى كرده "پاسه وان" بيت به يه كيك له و بوونه وه ره تازانه ي له دونياى دواى راپه رپندا دروست ده بيت و ده بيت به شيكى به رچاوى ناو نه خشه ي تازهى شاره كانى كوردستان. له داىكيوونى پاسه وان وهك كه س و پاسه وان بى كردن وهك شتوازي جياوازي دا برين و كونترول و دبسلينكردنى كومه لايه تى، ديارده يه كى ته واو نو يى دونياى دواى راپه رپنه. پاسه وان جاران كه سيك بوو ده زگا و فهرمانگه فهرميه كانى دهوله تى ده پاراست، به لام له دونياى دواى راپه رپندا ئه م بوونه وه ره ماله كان و قوتابخانه كان و گيتوكان و كه سايه تيه كان ده پاريزيت، واته به شيك له كومه لگا به رامبه ر به به شه كانى ترى كومه لگا ده پاريزيت. ديارده ي دروستكردنى ديوار و شوورا به دهورى گه ره كه دهوله مند و تازه كاندا، به دهورى ئه و گيتويانه دا كه دروست ده كرين، به شيكى سه ره كى هه نده سه ي ئه و به شه تازانه ي شاره كانه كه نوخبه دهوله منده كه ي دواى راپه رپن بو خويان دروستيان كرده. پاسه وان به شيكى جه وه رى و سه ره كى ناو ئه و فورمه تاييه ته ي به شاربوون و تازه بوونه وهيه كه له دونياى دواى راپه رپندا ديته كايه وه، فورميك زور شت تيايدا ده بيت به گيتو، له گه رهك و شارى خه ونه كانه وه بو سيستمى خويندن و فيربوون.

پروسه ي به گيتوكردنى خويندن و په روه رده له كوردستاندا

دریژه‌دان و گواسته‌وه‌ی لوژیکی گیتوبوونی کۆمه‌لایه‌تییه‌ بۆ ناو سیستمی خوێندن و په‌روه‌رده. ئه‌گه‌ر پینشتی به‌گیتوبوونی کۆمه‌لایه‌تی خیزانه‌ ده‌وله‌م‌ه‌ند و گروپه‌ پاره‌داره‌کانی هه‌ریم خۆیان له‌ سه‌ره‌جه‌می کۆمه‌لگا جیا کردبێته‌وه‌ و مالی ناو گیتۆ تازه‌کانیان له‌ ماله‌کانی تری ناو شاره‌کان دا‌بریبێت، له‌ ڕینگای دروستکردنی شوورا و دیوار و پاسه‌وان و کامی‌رای کۆنترۆل و چاودێری‌شه‌وه‌ گیتۆکانیان پاراستبێت، ئه‌وا یه‌کێک له‌ ئیشه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی سیستمی خوێندنی تایبته‌ و ئه‌هلی له‌ هه‌رێمدا ئه‌وه‌یه‌ مندا له‌کانی ئه‌م نوخبه‌ ده‌وله‌م‌ه‌نده له‌ مندا له‌کانی تری ولاته‌که‌ جیا بکاته‌وه‌. وه‌ک چۆن یه‌کێک له‌ کاره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی دروستکردنی ئه‌و "پروژه‌ره‌ گشتیی" ه‌ نوخبه‌ویییه‌ تازه‌یه‌ی له‌ هه‌رێمدا دروست بووه‌، جیاکردنه‌وه‌ی هه‌مان دوو به‌شی کۆمه‌لگایه‌ یه‌کتر، له‌ ناو فه‌زا کراوه‌کانی کۆمه‌لگای ئێمه‌دا.

به‌ جیاکردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌کان و سیستمی فێرکردن له‌یه‌کتری، هه‌م شوناسی چینه‌یه‌تییه‌ مندا له‌ ده‌وله‌م‌ه‌نده‌کان دروست ده‌کری‌ت و سه‌رله‌نوێ به‌ره‌م ده‌هێنری‌ته‌وه‌، هه‌م کۆمه‌لێک توانا و لی‌هاته‌ویییه‌کان تێدا ده‌چینری‌ت که‌ له‌ مندا له‌کانی تردا ناچیندری‌ت، وه‌ک وتم مندا له‌ ده‌وله‌م‌ه‌نده‌کان فێری زمانیک یان چه‌ند زمانیکی بیانی ده‌کری‌ن. ئه‌رکیکی تری ئه‌م جیاکردنه‌وه‌یه‌ سه‌رله‌نوێ دا‌رشته‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه‌، له‌باتیی ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ په‌یوه‌ندیی نێوان هاو‌لاتییانی یه‌کسان بیت له‌گه‌ل یه‌کدا، ئه‌م جیاکردنه‌وه‌یه‌ ده‌مانباته‌وه‌ بۆ ئه‌و سه‌رده‌م و شیوازه‌ی که‌ په‌یوه‌ندییه‌کان له‌نێوان "خاسه‌" و "عامه‌"دا بووه‌، خاسه‌یه‌ک

که سه‌روه‌ر و زانايه و عامه‌یه‌ک که گه‌مژه و نه‌زانه. نوخبه ده‌وله‌مهنده‌کاني دونيای دواي پاپه‌رين وه‌ک چوَن ماله‌کانيان به‌ديوار و پاسه‌وان و کاميراي کوَنتروَلکردن له‌کومه‌لگا جيا کردوَتِه‌وه و جيا ده‌که‌نه‌وه، ئاواش له‌ريگاي به‌بازارکردني سيستمی خویندن و فيربوونه‌وه سيستمیکي تاييه‌تيان بۆ منداله‌کانيان دروست کردوه و له‌سه‌رجه‌می مندالانی ولاتيان جيا کردوونه‌ته‌وه. ئهم لوژيکه‌کومه‌لايه‌تييه گيتوَسازيه‌یه که ئهم‌پۆکه له‌ناو سيستمی په‌روه‌رده و فيرکردني کوردستاندا ئاماده‌یه، له‌باخچه‌ی ساوايان و قوتابخانه‌سه‌ره‌تاييه‌کانه‌وه ده‌ست پي ده‌کات و تا قوناغی زانکو و دواي زانکوش دريژه ده‌کيشيت.

ئاشکرايه کيشه‌که ليره‌دا ته‌نها کيشه‌ی جياکردنه‌وه‌ی مندالان نييه له‌یه‌کتری، ته‌نها ئه‌وه نييه مندالی خيزانه ده‌وله‌مهنده‌کان له‌که‌ل یه‌کتریدا و به‌دابراوی له‌مندالانی تری ولات ده‌خوینن و په‌روه‌رده ده‌کرین، کيشه‌که گواسته‌وه‌ی ته‌واوه‌تی عه‌قلیه‌ت و لوژيکی ناو گيتوَ کومه‌لايه‌تييه‌کانه بۆ ناو لوژيکی سيستمی خویندن و په‌روه‌رده. گواسته‌وه‌ی دابه‌شکردني کومه‌لگايه له‌سه‌ر بنه‌مای "خاسه" و "عامه" و له‌سه‌ر بنه‌مای سه‌رجه‌می دابه‌شکردنه ئه‌رستوکراتيه ته‌قلیديه‌کاني قوناغی به‌ر له‌مۆدیرنه‌ی سیاسي و کومه‌لايه‌تی بۆ ناو سيستمی خویندن و له‌ویشه‌وه ته‌عمیمکردني ته‌واوی به‌سه‌ر هه‌موو کومه‌لگادا. ده‌ره‌نجامی ئهم گواسته‌وه‌یه‌ش ته‌نها به‌گيتوَکردني سيستمی خویندن و فيربوون نييه له‌کوردستاندا، به‌لکو قرتاندني هه‌موو په‌یوه‌ندييه‌که له‌نيوان سيستمی خویندنی مۆدیرن و خواست و توانا و ئه‌گه‌ری

دروستکردنی کۆمه‌لگایه‌کی مۆدیرندا. ئه‌مه‌ش له‌ ڕێگای به‌تالکردنه‌وه‌ی ئه‌م سیستمه‌ له‌ هه‌موو ئه‌و ئه‌گه‌ره‌ یه‌کسانخواز و دادپه‌روه‌رانه‌ی که‌ پێویسته‌ هه‌لگریان بێت و له‌ قوناغیکه‌ی میژوویدا هه‌لگریان بووه‌. په‌کخستنی قوتابخانه‌یه‌ وه‌ک یه‌کێک له‌و ده‌زگا گرنگانه‌ که‌ ئێشی په‌رده‌دانه‌ به‌ دادپه‌روه‌ریی کۆمه‌لایه‌تی و به‌خشینی سه‌ره‌تای یه‌کسان به‌ هه‌مووان. به‌گیتۆکردنی سیستمی په‌روه‌رده‌ هه‌موو "سه‌ره‌تا یه‌کسان" هه‌کانی ناو کۆمه‌لگای ئێمه‌ وێران ده‌کات و نایه‌کسانیی ئێوان چینه‌کان و گروپه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌ شوێنیکدا ده‌چیتیت که‌ نابێت به‌چینریت.

ئه‌گه‌ر له‌ قوناغه‌کانی به‌ر له‌ دونه‌ی مۆدیرندا سیستمی په‌روه‌رده‌ و فێربوون ئامرازیک بووبیت بۆ هه‌ندیک جیگۆڕکیی کۆمه‌لایه‌تی، فێربوون شتیک له‌ یه‌کسانیی تیدا بووبیت و منالی جووتیاریک که‌ قوتابخانه‌ دینییه‌کانی ته‌واو کردبیت، توانای ئه‌وه‌ی له‌به‌رده‌مدا بووه‌ بێت به‌ موفتی، یان سه‌رۆکی ده‌زگا گه‌وره‌کانی خوێندنی وه‌ک زانکۆی ئه‌زه‌ر، یان مه‌لای مزگه‌وته‌ گه‌وره‌کان، ئه‌وا ئه‌مڕۆ ئه‌م ئه‌گه‌ره‌ له‌ سیستمی خوێندن و فێربوون سه‌ندراوه‌ته‌وه‌. ئه‌مڕۆ ئه‌وه‌ی ڕوو ده‌دات سه‌رینه‌وه‌ی ئه‌م په‌هه‌نده‌ یه‌کسانخوازه‌یه‌ که‌ سیستمه‌ کۆنه‌کانی خوێندن لێی بێیه‌ش نه‌بوون.

سەرچاوەکان

Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (1990 [1970]).
Reproduction in Education, Society and
Culture. Second Edition. London: Sage
Publications.

Lizardo, O. 2004, "The cognitive origins of
Bourdieu's Habitus", Journal for the Theory
of Social Behaviour, vol. 34, no. 4, pp. 375-
448.

Voice, Paul (2011). Rawls explained : from
fairness to utopia. Chicago : Open Court.

به‌شی‌جه‌وتهم

سه‌له‌فیه‌ت و شار

سەلەفەت و شار

سەرەتا

ئەمرو بزاوتىكى ئىسلامى سەلەفى لە كوردستاندا ئامادەيە، كە بۇ ھەمووان ديار و بىنراو، سەلەفىيەكان خوشيان سل لەوہ ناكەنەوہ لەناو شارەكانى كوردستاندا خۇيان وەك "دیندارى جياواز" نمايش بكن و شوناسىكى ئايىنى بە خۇيان ببەخشن جياواز لە شوناسى زورىنەى دىنى لە كوردستاندا. لەناو "پووبەرى گشتى"ى دونىاي ئىمەشدا بە شىوازی جياواز دەر دەكەون. ھەم شىوازی جلو بەرگ و خۇپوشىنيان جياوازه، ھەم چۈنەيتى پىكخستنى لەش و پوخساريان، ھەم ئەو روانىن و دیدانەى بۇ دین و دیندارى ھەيانە. ئەمە جگە لە ئامادەبوونیان لەناو چەندەھا مزگەوت و ناوہندی دىنى و فیرگە و پۇلى خویندننى ناو زانكوكانىشدا. ھاوكات بە شىۋەيەكى بەرچاو لەناو دونىاي پەيوەندیە تەكتۇلۇژییە مۇدیرنەكاندا ئامادەن، ئەم بزوتنەوہ تازەيە ھەم تەلەفیزیۆن و رادیۆی ھەيە، ھەم ئەكاوتنى تايبەت لەسەر فەیسبوك و ھەم چەندان ویسسايت و پىگەى ئەلکترۆنىی جياواز. زۆربەشیان لە دەورى ئەم یان ئەو "زانا" و "شیخ" "بانگخوازی"ى دىنى كۆ بوونەتەوہ و ئەوانیش پۇلى سەرکردەيەكى دینیى

دهبينن که دهتوانيت دهست بخاته ناو ژيانى شهخسى هواداراکانيه وه. نمونه کانيان له کوردستاندا که ساني وهک وهک دهه بدولواحيد و مهلا شووشکهي و مهلا عه بدولله تيفن. ئەم سه له فيانه کتبي ديني و ناديني تايهت به خويان ههيه و له کومه ليک کتيخانه ي تايه تيشدا ده فروشرين.

له م دهيه ي دوايدا ئەم سه له فيانه ناوي زياد له خوینده وار و تيوريستكي دينيان ههتاوه ته کوردستانه وه که زورينه يان سعودی و خهليجين و پيشتر ئەو ناوانه نه له ناو کايه ي دين و نه له ناو کايه ي پوشتييري ئيمه دا بوونيان نه بووه، له ناوه هه ره دياره کانيش ئەبو محهمه دي المقدسي، سفر الحوالي، صالح الفوزان، شيخ عبدالرحمن البراک و په بيع بن هادي المدخلي. ئەمانه و چه ندان ناوي تر، که خويان به په پيره و که ري سه له في صالح ده زانن، هاتونه ته ناو ئەو فهزا ديني و پرويه ره گشتيه وه که له کوردستاندا ناماده يه. هاوکات ئەم گروپانه زمانیکی دینی و سياسي و کومه لايه تي تايهت به خويان ههيه، که زور جار زمانیکی دینی ته واو ساده گويه و جيا کردنه وه ي حه لال له حه رامي دینی يه که ي سه ره کي ناو ئەو زمانه يه. خو نمايش کردني خوشيان وهک "هواداراني سوننه تي پيغه مبه ر" به کيکي تره له ته وه سه ره کييه کاني شوناسي دينيان و له پروي تيولوزييشه وه گرنگييه کي گه وه به "حه ديس" و "سوننه" ي پيغه مبه ر ئەدهن، نهک به قورئان خوي، چونکه پتيان وايه باشتري که سينک له قورئان تيگه يشتييت پيغه مبه ري ئيسلام و نه وه ي يه که مي ئەسحابه کانه. ئەم سه له فيانه زمان و زاراه سه ره کييه کانيان له ناو ميژووي فيکري ئيسلامي کلاسيکيه وه ده ره هينن

و له زۆر پوهوه درێژه‌دانه به‌و شتوازه له زمان که له ده‌بیاتی "سیاسه‌تی شه‌ری" و "ته‌حکامی سولتانی" دا ئاماده‌یه.

هاوکات برېږه‌پشتی بیر و بۆچونه سیاسیه‌کانیان له‌ناو کایه‌ی سیاسیه‌ی ئیمه‌دا له‌سه‌ر پێداگرتن له‌سه‌ر "نیئاغه‌تی سیاسیه‌ی" و "وه‌لا بۆ وه‌لی شه‌مر" کار ده‌کات، هه‌موو په‌خنه و ناڤه‌زاییده‌ربړینیک وه‌ک "خروج" له‌ دین و له‌ ئیسلام وێنا ده‌که‌ن و وه‌ک شکاندن و ده‌رچوون له‌ "به‌یعت" و هه‌لگیرساندی "قیته‌" ده‌بینن. "دانه‌خوداگرتن" و "ته‌حه‌مولکردنی حاکم" به‌ها سیاسیه‌ی سه‌ره‌کی و گرنگه‌کانیانه و شتی که‌ به‌ ناوی "ده‌وله‌تی یاسا"، "جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان له‌یه‌کتري"، "حوکمرانی ده‌ستوری" و "ژیانی په‌رله‌مانی" و زۆری که‌ تر له‌ پێدراوه‌ی مۆدیرنه‌کانی تری حوکمرانی کردن لای ئه‌مانه‌ ئاماده‌ نییه‌. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه به‌لکو خودی دیموکراتیه‌ت خوشی وه‌ک سیستیمیکه‌ی سیاسیه‌ی لای ئه‌مانه‌ وه‌ک کوفر مامه‌له‌ ده‌کریت و به‌ داھینراوی که‌ خۆڕئاوایی ناو ده‌بریت، که‌ هه‌یچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌ ئیسلام و به‌ که‌له‌پووری ئیسلامیه‌وه‌ نییه‌. "نه‌سیحه‌ت" کردنی حاکم و ده‌سه‌لاتدار ئامرازی سه‌ره‌کی به‌ شداریکردنی سیاسیه‌ی و خه‌لافه‌که‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌ ئایا ئه‌م "نه‌سیحه‌ت" به‌ نه‌هێنی ئه‌نجام بدریت یان به‌ ئاشکرا. له‌ کوردستاندا هه‌م یه‌کیتی و هه‌م پارته‌ی گروپی سه‌له‌فیه‌ی تایبه‌ت به‌ خۆیان هه‌یه‌.^۱

۱ سه‌له‌فیه‌کانی سه‌ر به‌ مه‌لا عه‌بدوله‌تیه‌ی مه‌دخه‌لی له‌ یه‌کیتی نزیک و پارته‌یه‌کانیش گروپی سه‌له‌فیه‌ی تایبه‌ت به‌ خۆیان هه‌یه‌ که‌ سیروان ئه‌شقه‌ر سه‌رکردایه‌تیان ده‌کات.

بەلام ھەندىك گروپى سەلەفىي تر ھەن كە باوەريان بە نەسپەت و مەشورەت نىيە و لەباتىي ئەمانە ھەلگىرى گوتارىكى سىياسىي رادىكالىي پەخەيىن و داواي كۆتايەينان بە سىستىمى سىياسىي دەكەن بەو شىۋەيەي كە ھەيە. بەلام ھەموويان لە ھووي كۆمەلايەتى و دىنيەو تەواو داخراو و كۆنەپارىزن و دىدىكى ھىجگار سادە و خورافى يان نىمچەخورافىيان بۆ چۆنيەتتى كاركردن و پىكخستنى كۆمەلگا ھەيە. بنچىنەي سەرەكى پىكخستنى كۆمەلگا لاي ئەمان جياكردنەوئى تەواوي نىر لە مى و داپۆشين و دىسپلن و گەمارۆدانى جەستەي ئافرەتە. لەم ھووەو ھەلگىرى داخراوترىن دىدى پاترياركىن بۆ چۆنيەتتى پىكخستنى كۆمەلگا و چۆنيەتتى دارشتەوئى پەيوەندىي نىوان نىر و مى لە كۆمەلگادا (Meijer 2009).

پرسىارى سەرەكى ئەوئەيە چۆن لەم دياردەي سەلەفىيەتە لە كوردستاندا تىگەين؟ بە بۆچوونى من بەبى گەراندەو بۆ سۆسۆلۆژىي دىن تىگەيشتن لەم دياردەيە مەحالە، بەتايبەتتى ئەو شىۋازە لە سۆسۆلۆژىي كە دىن بە ژيانى ناو شارە گەورەكانەو و بە پروسە ئالۆزەكانى بەشاربوونەو گرى ئەدات، واتە بەو پروسەيەو كە بە ئىنگلىزى پىي دەلتن ئوربانىزەيشن urbanization. دياردەي سەلەفىيەت دياردەي ناو دونىاي دواي راپەرەنە، دونىايەك تىايدا تەنھا مۆدىلىكى سولتاني تايبەت لە ئاستى حوكمرانيدا دروست نابىت، بەلكو پروسەيەكى تايبەتتى بەشاربوونىش چىيەتتى و ناوەرۆكى فەزا گشتىيەكانى ئەو كۆمەلگايە دەستىشان دەكات. من تا ئىستادا لە زياد لە نووسىنىكدا باسەم لەو

کردوه که سولتانیزمی سیاسی له کوردستاندا پێویستی بهو
گوتاره سه‌له‌فیه هه‌یه که له‌ ڕووی سیاسیه‌وه باس له
"نه‌سیحه‌ت" و "مه‌شوه‌ره‌ت" و "ئیتاعه‌تکردنی وه‌لی ئه‌مر"
ده‌کات، ئه‌م پڕۆسه‌یه‌شم له‌ زیاد له‌ نووسینیکدا به‌ پڕۆسه‌ی
"به‌سه‌ودیکردنی کوردستان" ناو ناوه، ئه‌وه‌ی له‌م وتاره‌دا
ده‌مه‌ویت جه‌غتی لی بکه‌مه‌وه؛ په‌یوه‌ندیی ئێوان سه‌له‌فیه‌ت و
پڕۆسه‌ی به‌شاربوونه‌ له‌ کوردستاندا.

سۆسیۆلۆژیای شار

تا سه‌ره‌تای سالانی هه‌فتا له‌ سۆسیۆلۆژیای شار و
شارنیشینیدا ئه‌و گریمانه‌یه‌ بالاده‌ست بوو که‌ ژيانی شار
ژیانیککی نادینی ده‌بیت، ژیانیککی سیکوله‌ر به‌بی ئاماده‌گییه‌کی
به‌رچاوی دین له‌ ژيانی گشتیدا. گریمانه‌که‌ باسی له‌وه
ده‌کرد ڕاسته‌ دین له‌ شاردا ده‌میتیت، که‌سانی دینی له‌ناو
شاردا بوونیان ده‌بیت، به‌لام ژيانی گشتی له‌ شار و له
پووبه‌ره‌ گشتیه‌کانی ناو شاردا، ژیان و پووبه‌ریکی دینی
نابن. ئه‌م ڕوانینه‌ به‌شیک بوو له‌ تیزی "به‌عه‌لمانییوونی
حه‌تمیانه‌ی دونیا" وه‌ک به‌شیک له‌ پڕۆسه‌ی تازه‌بوونه‌وه‌ی
کۆمه‌لایه‌تی. لێره‌شه‌وه‌ له‌م شیوازه‌دا له‌ سۆسیۆلۆژیای
دین پڕۆسه‌ی به‌شاربوون، ئه‌وه‌ی به‌ ئینگلیزی پێی ده‌لین
ئوربانیزه‌یشن، urbanization، وه‌ک پڕۆسه‌ی لاوازبوونی
دین و په‌راویزکه‌وتنی دینداری وینا ده‌کرا (Cox ۱۹۶۶).
له‌ئێوان هاته‌که‌یه‌ی شاری که‌وره‌ و به‌هیزی دینداریدا
په‌یوه‌ندییه‌کی پێچه‌وانه‌ گریمان ده‌کرا. بێگومان ئه‌م
گریمانه‌ی به‌عه‌لمانییوونه‌ی فه‌زای شار له‌ هه‌ندیک ئاست

و له ناو هه نديک له پووبه ره شارپه کاندایا پاسته و پاست بووه، به لام بۆ گشتیتی پروسه ی به شاربوون پاست نییه و پاست نه بووه. بۆیه کومه لناسه تازه کان گه شه به دیدیکی تر بۆ پروسه ی به شاربوون شه دن جیاواز له و دیده سه ره تایپیه که پشتی ته وای به تیزی به عه لمانیبوونی دنیا له پروسه ی تازه بوونه و ده، به ستوه. له پاستیدا له هه فتاکان به دواوه په هابوون و دوگمایبوونی شه و گریمانه یه بهر په خنه یه کی زۆر ده که ویت و ژماره یه کی زۆر کومه لناس شه و پاستیه یان بۆ ده ره ده که ویت که شاره گه وره کان، له پال لاوازبوونی هه نديک ده ره که وتی دینی و کوتایپه اتنی هه نديک شیوازی تایپه تی دینداریدا، هاوکات ژینگه یه کی نوین بۆ دروستبوونی چه ندان بزوتنه وه ی ئایینی تازه ی به هیز و چه ندان شیوازی نوینی دینداریش، شاره گه وره کانی شه مژکه ی دنیا نمونه ی شه و شویتانه که تیا یاندا دین و نادین، مژقه ی باوه ردار و مژقه ی بیناوه ر، بزوتنه وه ی دینی و بزوتنه وه ی نادینی فره شیوه و هه مه جوریان تیا دایه. شه و تاره هه ولدانیکه بۆ به ستنه وه ی بزوتنه وه ی سه له فیه ت له کوردستاندا به پروسه ی به شاربوونه وه له دنیا ی دوا ی راهه ریندا (AlSayyad and Massoumi 2010).

به عه لمانیبوونی دنیا یان به پلورالبوونی؟

له سۆسیۆلۆژیای سونه تیدا کوچکردن و گواستنه وه له لادیکانه وه بۆ شار سه ره تا وه که به شیک له پروسه ی به عه لمانیبوونی دنیا ویتا ده کرا، که تیایدا کوچه ران ژینگه ته قلیدیه دینییه که ی خویان جی ده هیلن و له ناو شاره کاندایا

به‌ها و نه‌خلاقیاتێ نوێی نادینی وهر ده‌گرن، به‌لام دواتر ده‌ر كه‌وت ئهم شى‌وازه‌ گواستنه‌وه و كوچكردنه‌ بۆ به‌شىك له‌ كوچبه‌ران راسته‌ و بۆ گشتیتى دیارده‌ی كوچكردن راست نییه‌. كوچكردن له‌ لادیه‌وه‌ بۆ شار هه‌ندىك كه‌س و گروپ و هیزى كۆمه‌لایه‌تى له‌ دین دوور ده‌خاته‌وه‌، به‌لام به‌ شى‌وه‌یه‌كى گشتى ئهم كوچكردنه‌ بۆ شاره‌كان ژینگه‌یه‌كى به‌هیز و له‌بارىش بۆ گه‌شه‌كردنى دیندارى نوێ و دروستبوونی بزوتنه‌وه‌ی دینی ده‌رپه‌خسینیت. ئه‌گه‌ر زانا كۆمه‌لایه‌تییه‌كان و میژوونووسان پشتر باوه‌ریان وا بووبیت كه‌ پرۆسه‌ی به‌شاربوون و تازه‌بوونه‌وه‌ی دنیا، مانای دروستبوونی كۆمه‌لىك شار بێت خالى له‌ دین، یان شار یت له‌پال شى‌وازیكى لاواز و په‌راویزی دینداریه‌وه‌. ئیستا به‌شى هه‌ره‌زۆرى ئه‌وانه‌ی باس له‌ پرۆسه‌ی به‌شاربوون ده‌كهن، باس له‌وه‌ ده‌كهن كه‌ ده‌شیت ئهم پرۆسه‌یه‌ هاوشان بێت به‌ دروستبوونی دیندارى نوێ و دروستبوونی بزوتنه‌وه‌ی ئایینی جه‌ماوه‌رى، وه‌ك چۆن ده‌شیت به‌شىك بێت له‌ دروستبوونی ژینگه‌یه‌كى پڕ له‌ ململانی و ناكوکی دینی، كه‌ تیايدا زیاد له‌ پوانینىك بۆ دین و زیاد له‌ فۆرمىك له‌ دیندارى به‌ر یه‌ك بكه‌ون و ململانی له‌گه‌ل یه‌كدا بكه‌ن. به‌لام وه‌ك وتم ئهم پرۆسه‌یه‌ ده‌شیت هاوكات هۆكارىكیش بێت بۆ كه‌مبوونه‌وه‌ و لاوازیبونی دین لای كه‌سان و هیزگه‌لىكى دیارىكراو. واته‌ پرۆسه‌ی به‌شاربوون هم ده‌شیت دیندارى لاواز بكات، لای هه‌ندىك كه‌س و گروپ، به‌لام ده‌شیت به‌هیز و به‌رفرائیشى بكات، لای كه‌سان و گروپی دىكه‌ (AlSayyad and Massoumi 2010).

همموو ئه‌مانه‌ش هيتا بۆ به‌پلورالبوونى ژيانى ويژدانى و عه‌قلى و ئايدىؤلوزىي ناو شاره‌كان ده‌كات و پرؤسه‌ى به‌شاربوون زياتر وه‌ك پرؤسه‌يه‌ك بۆ به‌ره‌مه‌يتانى پلوراليزم وينا ده‌كرىت، نه‌ك وه‌ك پرؤسه‌يه‌ك بۆ به‌عه‌لمانيبوونى دونيا. ئه‌م تيزه، نه‌گه‌رچى لىزه‌دا شوينى شيكرده‌وه‌ى زياتريم نيه، به‌لام يه‌كيكه‌ له‌ تيزه‌ سه‌ره‌كى و گرنگه‌كانى كۆمه‌لناسى ئه‌مريكى: پيتر بېرگه‌ره. ئه‌م كۆمه‌لناسه‌ پتى وايه‌ مه‌رج نيه‌ پرؤسه‌ى مۆديرنيزه‌كردن هاوشان بيت به‌ پرؤسه‌ى به‌عه‌لمانيبوونى به‌رده‌وام، واته‌ مه‌رج نيه‌ عه‌لمانه‌يت هميشه و هه‌رده‌م هۆكار يان ده‌ره‌نجاميكي حه‌تمى پرؤسه‌ى مۆديرنيزه‌كردن بيت، به‌لام ناكريت بير له‌ پرؤسه‌ى مۆديرنيزه‌كردن بكه‌ينه‌وه‌ به‌بى بيركرده‌وه‌ له‌ دروستبوون و به‌ره‌مه‌يتانىكي گه‌وره‌ى پلوراليزم، به‌بى به‌ره‌مه‌يتانى جياوازيى هه‌مه‌ره‌نگ له‌ زياد له‌ كايه‌يه‌كى كۆمه‌لايه‌تى و له‌ناو زياد له‌ شيوازيكى بيركرده‌وه‌ و خۆريخستن و خۆنمايشكردن له‌ رووبه‌رى گشتيدا. پلوراليزمىك كه‌ تيايدا دينى و نادينى، عه‌لمانى و ناعه‌لمانى، باوه‌ردار و بيباوه‌ر به‌يه‌كه‌وه‌ و له‌پال يه‌كدا دروست ده‌كات و داده‌نيت (Berger & Luckmann 1995).

له‌ قاهيرموه بۆ سليمانى

قاميره‌ نمونه‌ى يه‌كيكه‌ له‌و شارانه‌ى كه‌ پرؤسه‌ى به‌شاربوون و پرؤسه‌ى به‌عه‌لمانيبوون و پرؤسه‌ى له‌دايكبوونى بزوتنه‌وه‌ى ئاييينى نوئ و هاتنه‌كايه‌ى شيوازي نوئى ديندارى به‌يه‌كه‌وه‌ له‌ناميز ده‌كرىت. له‌گه‌ل گه‌شه‌كردنى

زىياترى شارەكە و كۆچى ژمارەيەكى زۆر لە گوندنشىنان لە
لادىكانەوہ بۆ ئەو شارە، زىياد لە پروسەيەكى كۆمەلايەتى
دېتە كايەوہ كە ھەريەكەيان بە ئاراستەيەكدا دەپۆن و بکەرى
جياواز و زۆر جار ناكۆك بەيەك دەجوولێتن. لەم رەوتەدا
وەك چۆن كەسايەتییەكى ليبرال و عەلمانى و مۆدىرنىستى
وەك تەھا حوسەين لە لادىيەكى مىسرەوہ كۆچ بۆ قاھىرە
دەكات و لەوئ دەبىت بە يەكێك لە بکەرە سەرەكییەكانى ناو
ژيانى مەدەنى و پۆشنپىرى و پەروردەيى نيوەى يەكەمى
سەدەى بىستەم، تەھا حوسەين چەندەھا زانكۆى لە مىسردا
دروست كرد و دواتریش بوو بە وەزىرى خوێندنى بالا.
بەلام يەكێكى وەك حەسەن بەنا و سەيد قوتبىش لە ھەمان
سەردەمدا لە گوندیكى چەپەكى مىسرەوہ بۆ قاھىرە كۆچ
دەكەن و ئىسلام سەرلەنوێ وەك يەكێك لە ئایدیۆلۆژيا
سەرەكییەكانى سەدەى بىستەم دروست دەكەن، ئەمە جگە
لە دروستکردنى بزوتنەوہى ئىخوان موسلىمىن، كە قاھىرە
شوێنى لەدايكبوونىيەتى. لە دواى ئەم لەدايكبوونەشەوہ لە
سىيەكان و چلەكانى سەدەى بىستەمدا، ئىتر لە ھەفتاكانى
سەدەكەدا زانكۆكانى ناو قاھىرە و سەندىكا و پىڤخراوہ
پىشەپىيەكانى پەر دەبن لە خوێندكار و مامۇستای ئىسلامى
و ئىسلامى سىياسى خۆشى وەك ئایدیۆلۆژيا و وەك
بزوتنەوہيەكى سىياسى لەو ئاوەندە تازە و مەدەنىيە نوێيانەدا
گەشە دەكات. ئەم گەشەکردنەى بالە جياوازهكانى ئىسلامى
سىياسى، بە ئىخوانى و سەلفى و سەلفى جىھادىيەوہ،
ھاوشانە بە گەشەکردنى قاھىرە خۆشى وەك شارىك و
گەورەبوون و فروانبوون و قەرەبالغىبوونىيەوہ. چ لە پووى

دروستېوونى شارى تهنهكه و پراويزخراوى گهړهكه دوورهدهستهكانى ناو شارهكهوه، كه مليونان مروفيان تيا دهژين، چ له پرووى گهشهى گهورهى دانىشتووان و بيتوانابوونى دهولت له پيشكهشكردنى خزمهتگوزارييه سهرهتايييهكان بهو دانىشتووانه، چ له پرووى دروستېوونى چندهها "شارى تاييهت" و "گيتوى كومهلايهتئى" هوه كه دهولهمندهكانى شار له ههژارهكانى دادهپرېت و جيا دهكاتوه، چ له پرووى بالادهستېوونى گندهلى و دزى و جهردهيى بيتيئهى بهرپرسانى ولاتهكهوه، قاهرهئى نهمرؤ پروبهريكى نوييه پر له ناكوكى و بكهړ و بزوتنهوهى دينى و نادينيى جياواز و همهپهنگ (Bayat 2009).

به بوچوونى من مؤيدلى گورانى ناو قاهره مؤيدلى بهشيكى زورى شارهكانى ترى ناوچهكهيه هر سؤسيؤلوزيايهك بيهويت له بزوتنهوه دينييهكانى ناو نه م شانان و له شيوازه تازهكانى ديندارى له م شويناندا تيښكات، سهيركردنى نه م وينه گشتيئهى بهشاربوون گرنگييهكى گهورهئى ههيه.

نهوهئى له شارهكانى كوردستانى دونياى دواى راپهپريندا پرووى داوه و پرو ديدات، پرؤسهئى هاوشيوهئى نه و پرؤسانهيه كه پيشتر له شارىكى وهك قاهرهئا پرويان داوه. بهلام به خيرايبهكى زور زياتر و بهناو شيوازيكى زور گهورهتر له گندهلى و بهگيتوكردنى همهلايهنهئى ژيانى كومهلايهتيدا، له

۱_ له م پرووهوه كارهكانى ناسف بهيات، كومهلناسيى به رچهلهك ئيرانى، مايهئى خويندنهوه و لهسهرهستانه، بهتاييهتى كتيئى "ژيان وهك سياست: چؤن خهلكى ناسايى خورهلاتى ناوهراستيان گورى". بېروانه: (Bayat 2009).

سه‌ر پووبه‌ریکی جوگرافی ی زۆر بچوکتەر و له‌ ماوه‌یه‌کی زه‌مه‌نیی ه‌یجگار کوررتهدا. وه‌ک چۆن ئیسلامی سیاسی له‌ قاهیره‌دا دیاردیه‌کی شاریه‌، ئاواش ئیسلامی سیاسی له‌ ه‌هریمه‌که‌ی ئیمه‌دا دیاردیه‌کی شاریه‌، راسته‌ به‌شیکی زۆری سه‌رکرده‌ و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی ئهم‌ بزوتنه‌وه‌یه‌ له‌ کوردستاندا به‌ ره‌چه‌له‌ک خه‌لکی لادیکانی کوردستان، به‌لام‌ بزوتنه‌وه‌که‌ له‌ شاره‌ گه‌وره‌کانی کوردستاندا گه‌شه‌ ده‌کات و بلاو ده‌بیته‌وه‌ و ه‌ه‌واداری زۆر دروست ده‌کات، نه‌ک له‌ گونده‌کاندا. ته‌نها له‌ دونه‌ی دوا‌ی پاپه‌پیندا ئیسلامی به‌سیاسیکراو وه‌ک دیاردیه‌کی جه‌ماوه‌ری و په‌رله‌مانی له‌دایک ده‌بیت، شوینی له‌دایکبوونه‌که‌شی ه‌ولیر و سلیمانی و ده‌ۆکه‌، نه‌ک گوند و شارۆچکه‌ چه‌په‌که‌کانی کوردستان. به‌ بۆچوونی من ه‌موو قسه‌کردنیک له‌سه‌ر سه‌له‌فیه‌تی دینی له‌ کوردستاندا له‌ ده‌ره‌وه‌ی پرۆسه‌ی به‌شاربوونی خه‌را و ه‌مه‌لایه‌نه‌ی شاره‌کانی ه‌هریمی کوردستان و له‌ ده‌ره‌وه‌ی پرۆسه‌ی کۆچکردن و گواستنه‌وه‌ له‌ لادیکانه‌وه‌ بۆ ئهم‌ شارانه‌ و هاوکات له‌ ده‌ره‌وه‌ی دروستبوونی مملانی دینی گه‌وره‌ له‌ناو کایه‌ی دین خۆیدا (له‌نیوان ئیسلامی ئیخوانی و ئیسلامی سه‌له‌فی و ئیسلامی سوفی و ئیسلامی میلیدا) و له‌ ده‌ره‌وه‌ی تیکه‌لبوونی دین به‌ ده‌سه‌لات و به‌سته‌نه‌وه‌ی به‌ پرۆزه‌ی به‌سوڵتانیکردنی سیستمی سیاسیه‌وه‌ له‌سه‌ر مۆدیلتی سه‌عودی (پرۆسه‌ی به‌ سه‌عودیکردنی کوردستان) و له‌ ده‌ره‌وه‌ی کردی دروستکردنی ه‌زاران مزگه‌وت له‌ ماوه‌یه‌کی ه‌یجگار کورت له‌ ه‌هریمدا، (نزیکه‌ی شه‌ش ه‌زار مزگه‌وت له‌ کوردستاندا ه‌یه‌)، له‌ ده‌ره‌وه‌ی دروستبوونیک

خيرا و بهرچاوى "گيتوى كومه لايه تى" له فورمى "شارى خهون" هكان و "به بهر خورييكردى ئاره زووهكان" دا، ده ليم له دهره وهى ئهم ديارده گه وره و فره لايه نانه دا هه موو قسه كردنيك له سهر سه له فيه تى دينى قسه كردنيكى بيسه مهر ده بيت و پيگر ده بيت له وهى له م ديارده تازه به و له زوريكى ترى ديارده كانى ناو كومه لگاي كوردستاني ئهمر كه تينگه ين.

شار وهك چوار چينه

شار شويى كوبونه وه گه وره كانه، شويى كورك دهنه وهى ژماره ي گه وره ي خه لكه له ده ورى ئهم يان ئه و بيو كه ي ئايىنى يان نا ئايىنى. ئه وهى كه هه ندېك جار له شار يكي وهك هه وليردا نزيكه ي ده هه زار كه سيك له ده ورى مزگه وتيک و مه لايهك و بانگخوازيك كو دهنه وه، ته نها له ناو فه زاي جوگرافىي شاره كاندا ده كريت دروست بيت. شار پووبه ريكي گه وره و فراوانه كه تواناي كورك دهنه وهى ژماره ي گه وره ي له خه لك هيه، به بن شار پرۆسه ي به جه ماوه ريكردى دين و به جه ماوه ريكردى هه ر ئايديولوزيا به كي، مه حاله. جگه له مه شاره كان ئه وه ته ي هه ن شويى دروست كردن و بونيانانى پارت و پيگخواي سياسى و ناسياسىي هه مه جوړن. شويى به ره مه ينان و بلاوكر دهنه وهى ئايديولوزيا جياوازه كانن، بيشكه ي له داىكبوونى بزوتنه وهى سياسىي نوين. له هه مان كاتدا شار شويى هه ستر دنيكى به رجه سته و راسته وخويه به بوون و ئاماده گيى زياد له تينگه يشتن و خهون و چاوه پوانيهك لاي دانيشتوانه گه وره كه ي. شويى پيگه وه بوونى كه ساني جياواز و فره پهنگه، كه ده شيت هه م

له‌سه‌ر زۆرشت هاو‌پا بن، به‌لام له‌سه‌ر زۆر شتی تر ناکۆک و دژبه‌یه‌ک بن. به‌کورتی شار ژینگه‌یه‌کی پر دینامیکه‌تی تازه‌یه، که ته‌گه‌ری جیاواز ده‌خاته به‌رده‌می تاکه‌که‌س و گروپی جیاواز، به‌گروپه‌ دینییه‌ سیاسی و ناسیاسییه‌کانیشه‌وه. جگه‌ له‌مه‌ شار هه‌میشه‌ جوگرافیا‌یه‌کی تایبه‌ته‌ که هه‌ندیک که‌س و هه‌ندیک گروپی کۆمه‌لایه‌تی تووشی جۆریک له‌ نامۆبوونی کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری ده‌کات، شیوازیک له‌ "داچله‌کین و "شۆک"ی کولتووری به‌رهم ده‌هینیت، هه‌ندیک ته‌واو وه‌پس و هه‌ندیک ته‌واو دلخۆش ده‌کات. که‌سانیک هه‌ن پێیان وایه‌ شار له‌ دونه‌ی ئێمه‌دا بوونی نییه‌ و ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ درێژکراوه‌ی لادێ و کولتووری لادیکانه‌. ئهم جۆره‌ روانینه‌، که زۆر جار به‌ ناوی فیکر و فله‌سه‌فه‌ و بیرکردنه‌وه‌ و تییینی قووله‌وه‌ ده‌ر ده‌بردین، جگه‌ له‌ ته‌مه‌له‌یه‌ فیکریه‌که‌ی پشتیان که‌ وایان کردوه‌ توانای پشکنینی راسته‌قینه‌ی هیچ دیارده‌یه‌کی کۆنکریتیان نه‌هیت، هاوکات ڕیگریکی که‌وره‌ن له‌به‌رده‌م تیگه‌یشتن له‌ ساده‌ترین دیارده‌کانی ناو دونه‌ی ئێمه‌دا. ئهم جۆره‌ روانینه‌ له‌باتیی ئه‌وه‌ی پێمان بلین ئێمه‌ چ جۆره‌ شارنیکمان هه‌یه‌، پرسه‌ی به‌شاربوون له‌ناویدا چون دروست ده‌هیت، چ هینز و گروپ و بزوتنه‌وه‌یه‌ک دروست ده‌کات، به‌ کێ ئینتیما ده‌به‌خشیت و کێ بیثینتیما ده‌کات، هتد... ده‌کریت باس له‌ ده‌یان پرۆسه‌ی دیکه‌ بکه‌ین، ده‌لیم له‌باتیی خۆماندووکردن و گه‌ران به‌دوای وه‌لامی ئهم جۆره‌ پرسیارانه‌ و هاوشیوه‌کانیدا، ڕیگه‌ هه‌ره‌ ساده‌ و ئاسان و پرته‌مه‌لییه‌که‌ هه‌لده‌بژیرن و ئه‌لین ئێمه‌ شارمان نییه‌. بۆ سه‌لماندنی هه‌له‌ی ئهم دیدانه‌، هه‌ر بۆ نمونه‌، وینه‌ی

"رۈوبەرى گەشتى" ئى شارىكى ۋەك سلىمانى لە ھەفتاكان و ھەشتاكاندا ۋەر بگرە و بەراوردى بگە بە وىنەى "رۈوبەرى گەشتى" لە مېرۇدا. لە ھەفتاكان و ھەشتاكاندا ئۇو رۈوبەرە گەشتىيە پېر بوو لە ئافرەتى بىنحىباب و مىنجۇب و تەنورەى كورتلەبەر، پېر بوو لە مەيخانە و يانە و دوكانى فرۆشتنى مەى، سىنەماى تىدا بوو كە ھەموو جۆرە فىلمىكىان نىشان ئەدا بە فىللمى ئىرۈتتىكىشەۋە، فورمىكى تايبەت لە مۇسقىا بالادەست بوو، گرۈپى شانۋىيى جىاواز و بۆنە و ئاھەنگ و كۆپ و كۆپۈنەۋەى ھەمەرەنگى تىدا بوو، ئەمە جگە لە بوونى چەندەن كەتتىخانە كە پېر بوون لە ئەدەبىياتىكى تەۋاۋ چەپگەر و ەلمانى. ھەموو ئەمانە سەرچاۋەى نامۇبوون و شۇكى كولتورىيى بوون بۇ كەسانىك كە نەك تەنھا ئەندامى ئەم يان ئۇو گرۈپى ناچالاكى سەر بە ئىسلامى سىياسى بوون، بەلكو بۇ ئەۋانەش كە مەيلى دىنىي كۆنەخۋاز و داخراۋيان ھەبوو. بۇيە گرېندانەۋەى دروستبوونى ئىسلامى سىياسى و سەلەفەتەى دىنى بە فورمە جىاۋازەكانى "نامۇبوونى كۆمەلايەتى" و "شۇكى كولتورى" لەو شارەدا، كارىكى سەير و سەمەرە نىيە و بەشىكە لە ھەر دىدىك بخۋازىت بە شىۋەيەكى زانستى لە دياردەى سەرھەلدانى ئىسلامى سىياسى لە دونىاي ئىمەدا تىبكات لە چوراپچىۋەى پىرۋسەى تازەبوونەۋە و پىرۋسەى بەشاربووندا نىشتەجىتيان بكات. كە ئەمە دەلىم، نامەۋىت دروستبوونى ئىسلامى سىياسى بۇ ئەم پەھەندە شارىيە كورت بگەمەۋە، بەلام فەرامۇشكرەنى ئەم پەھەندە تىگەشىتنىكى تەۋاۋ نوقسان و كەمخوئىنى ئەم دياردەيەمان پى دەبەخشىت. مرقۇف تەنھا لەناۋ ژىنگەيەكى

شارىدا و لەناو پروبەرى شارە گەرەكاندا ھەست بە
دىاردە كولتورىيە جياوازەكان دەكات، ھەست بەو دەكات
كە كولتورىك دۆراو، يان خەرىكە دەدۆریت و كولتورىكى
دىكە دیت و خەرىكە شوینكەى دەگریتەو.

شار و توانای پىڭخستن

وێك وێم شار ئەگەر و توانای مۆبیلزەکردن و پىڭخستن و
پەیداکردنى ئەندام و ھەوادارى زۆر دەخاتە بەردەمى ھەر
بزاتىكى سیاسى و كۆمەلایەتییەو، ھەر ئایدیۆلۆژىيەك
دەتوانیت ھەوادار بۆ خۆى بدۆزیتەو. ھاوكات پروبەرىكى
گەرە بۆ كارى پىڭەوھى و دەستەجەمعى دەستەبەر
دەكات و دەتوانیت ئەو ژێرخانە مەروپە دروست بكات و
بخاتە گەر، كە ھەر بزوتنەو و ئایدیۆلۆژىيەكى سیاسى
بۆ كردەى تەشەنەکردن و بەجەماوهریبوون پتویستى
پتەت. بۆ ھیزگەلىكى وێك ئىسلامى سیاسى، بە ھیزە
سەلەفەكانیشەو، مەسەلى گەشتن بە ژنان و پىڭخستن
و كۆكردنەوھيان لەناو پیزەكانیاندا مەسەلىكى سەرەكى و
بنەپەتیی گرنگە. مادامەكى شىوازى جلوبەرگ و خۆپۆشینى
ئافرەتان یەكێكە لە "پەمزە سیاسى و دینى و كولتورى"یە
ھەرە سەرەكییەكانى ئىسلامى سیاسى بە شىوھەكى گشتى
و سەلەفیتى دینى بەتایبەت، بۆیە ژنانى ناو شارەكان
ئەگەرێكى گەرە و گرنكى دروستکردن و بلاوكردنەوھى
ئەو پەمزە بەم جۆرە بزواتانە دەبەخشن. لە پاستیدا ھەم
شىوازى پىڭخستنى ئافرەتان لەناو بزوتنەو كە خۆیدا گرنگە،
چونكە زۆر جار دەبیت بەو مۆدیلەى ئەم بزوتنەو دینیانە

بۆ ڤيڭخستني پهيوهنديي نځوان نير و مي له سهرجه مي
 كومه لگادا پيشنياري دهكهن، هم بۆ پيوانى برى گه شه كردن
 و سهركه وتني خويان. واته گه يشتن به ئافره تان هم قه باره
 و به ريلايي بزوتنه وه دينيه كان نيشان ئهدات، هم ږولي
 ئهو ږه مزه دينيه يان پي ده سپيږدريت، له ږيگاي جلوه به رگ
 و خوپوشينه وه، كه له بزوتنه وه كانى تريان جيا ده كاته وه.
 شاره كان سهرزمينيكي گونجاو و له بارى موبيليزه كردنى
 ئافره تانن بۆ ئهو دوو مه به سته.

ئهمه جگه له وهى كه به شى ههره زورى فيرگه و قوتاخانه
 دينيه كان له شاره كاندا ئاماده ن و لهويدا و له ږيگاي ئهو
 ده زگايانه وه به رده وامي به جوړيک له ديد و ږوانيني ديني
 ده دريت و له ئاستي ده زگاييدا بللو ده كړيته وه. ئاماده گي
 ئهو ژماره زوره ش له مزگه وت و پارتى سياسي
 له ناو شاره كاندا وا دهكهن ئيشكردن له سهر ئهو تورانه ي
 په يوه نديكردن و ږيڅخراوه ييويون كه پيشتر ئاماده بوون،
 له وانه ش بۆ نمونه ئيشكردن له سهر چوونه ناو مزگه وت و
 فيرگه و شوينه دينيه كانى تره وه، وه گه ږخستني چالاكانه ي
 په يوه ندييه شه خسي و خيزانى و خزمایه تيبه كان، هه روه ها
 به كار هيتانى پهيوه نديي هاوړييه تى و ناسراوى، هه موويان
 نه گه رى گه وره بوونى زياتر به م بزوتنه وانه له شاره كاندا
 ده به خشن.

له دونيای دواي ږاپه ږيندا، كه دونيای گه وره بوون و
 ئاوسانيكي به رچاوى شاره كوردستانيه كانه، له ږوه
 دينيه كه وه دونيای دروستكردنى هه زاران مزگه وت و
 به هيزبوونى تواناي ږيڅخستن و موبيله كردنى دين به گشتي و

ئىسلامى سىياسىيە بە تايىبە تى. لە ناو ئەم دونىا تازە يەدا تواناى
كۆنترۆلكردنى ئايىننىيەنى ژيانى تايىبەت و ژيانى گەشتى
سەدان جار گەورە تر بوو، بە بەراورد بە دەيه كەنى بەر لە
دونىاي پاپە پەين. نەك تەنھا كادرى دىنى و رىكخراوى دىنى
و ناوهندى دىنىي زۆر دروست كراون و ئەمانەش دەتوانن
ئەم پۆلە ببينن، بەلكو بوونى ژىرخانىكى مەيدايى دىنى، لە
فۆرمى چەندە ها رادىو و تەلەفەيزىون و سايتى ئىنتەرنەت
و تواناكانى ترى دونىاي دىگىتالىدا، ژيانى تاكەكەس لەو
شارانەدا بەردەوام لە بەردەم بەرەكەكە و تەنىكى راستەوخو و
ناراستەوخو دا بوو بە پەمز و خواست و دىدى ئۆرگانە
دىنىيەكان و ئۆرگانە جىاوازەكانى ئىسلامى و سەلەفەتە
دىنىيەو. ئەمرو كۆنترۆلكردنى ئايىننىيەنى ژيانى گەشتى و
بەشىكى گرنگى ژيانى تايىبەتەيش كۆنترۆلكردنىكى دىنىيە،
سەلەفەتە دىنىي بەكەكە لە هەيزە سەرەكەيەكانى ناو ئەم
سىستەمە نوێيە كۆنترۆلكردن لە دونىاي ئىمەدا.

شار و ديار دەى فرەدينى

يەكەك لەو دەرکەوتە سەرەكەيانى ژيانى شار، شارەكانى ناو
دونىاي مۆدىرن، شارە گەورە و قەرەبالغەكانى دونىا، برىتەيە
لە ئامادەگى ديار دەى فرەدينى و فرەديندارى. هەيچ شارىكى
ئەم سەردەمە نەيە چەندان و دىنى جىاواز و چەندان گروپى
دىنىي هەمەجۆر و چەندان گروپى كەمدين و بىدىنىشى
تىدا نەبەت. شار ماناى فرەدينى و فرەديندارى. دەشەت
لە گوند و شاروچكە بچوكەكاندا جۆرىك لە هاوشىوہى و
لەكچوونى فرەهەنگى و دىنى هەبەت، بەلام ئەم لەكچوون

و ھاوشىۋەيىيە لە شارەكاندا يان بزر دەيىت، يان دەچىتە پال شىۋازى ترى دىندارى و بىدىنىي جياۋازەۋە. ئەم دۆخە بۆ سەرجهى شارەكانى ھەريمى كوردستانىش راستە، ئەمرو لە ھەمو ئەو شارەكاندا زىاد لە دىنىك دەيىنرەت، زىاد لە شىۋازىك لە دىندارى ئامادەيە و زىاد لە جۆرىك لە جۆركانى نادىن و بىدىنىيىش ئامادەيە. گەشەي ئىسلامى سىياسى خۇيشى لە سەرەتاي نەۋەدەكانەۋە تا ئەمرو سەرچاۋەي كۆمەلىك دابەشبوون و لىكترازانى سىياسىيە كە خۇيان لە پال شىۋازى جياۋاز لە دىندارىيدا نەيىش دەكەن. واتە بەرەي ئىسلامى سىياسى خۇشيان پۇلىيان ھەبوۋە و بەشدار بوون لە دابەشبوونى دىن خۆي و لە جياكردنەۋەي شىۋازەكانى دىندارى لە يەكتەر و لە چۆنەتەي بەسياسىكردنى دىن خۇشىدا.

ئەگەر بە ھەلەدا نەچووبم ئەمروكە لە كوردستاندا بەرەسمى لانى كەم چوار پارتى سىياسىي ئىسلامى ھەيە و لەناو ھەر پارتىكىشدا زىاد لە بال و ئاراستە و خوليايەك ھەيە، كە ھەم پوانىيان بۆ دىن و دىندارى جياۋازە و ھەم تىگەيشتىيان بۆ پۇلى دىن لە ژيانى سىياسى و كۆمەلەيەتيدا ناجۆرە و ھەم تەفسىرکردنەيان بۆ "جەۋھەر"ى دىن خۇيشى جياۋازە. يەككىك لە مەترسىيەكانى سەلەفەيت لە كوردستاندا ئەۋەيە، كە بتوانىت ئەو جياۋازىيە دىنىيانەي سەرەۋە لەناو بىيات و پوانىنى سەلەفەيەتە بۆ دىن و دىندارى بەگشتى بكات و بىخاتە شوئىنى ئەو دۆخە پلورالەيە دىن. بە مانايەكى دىكە يەككىك لە مەترسىيە گەرەكان ئەۋەيە، كە سەلەفەيتە دىنىي فرەپەنگىيەكانى ناو كايەي دىن خۆي، بە دىنى سىياسىيەۋە،

له‌ناو بیات و خۆی بییت به‌ تاکه‌ ئه‌لته‌رناقی هه‌موویان و سه‌رجه‌می کایه‌ی دین به‌ په‌نگی خۆی په‌نگریژ بکات.

به‌وه‌هابیکردنی ئیسلام

شاره‌زایانی بواری میژووی دروستبوون و بلابوونه‌وه‌ی ئیسلامی سیاسی باس له‌وه‌ ده‌که‌ن له‌ سالانی هه‌فتاوه‌ سعودیه‌ خه‌ریکی "به‌وه‌هابیکردن"ی ئیسلامه‌ له‌ سه‌رتاسه‌ری دونیادا (Kepel ۲۰۰۴). ئه‌مه‌ش به‌ هۆی ئه‌و توانا مادییه‌ که‌وره‌یه‌وه‌ که‌ سعودیه‌ له‌ فرۆشی نه‌وته‌وه‌ به‌ده‌ستی ده‌هینیت، ئه‌و توانایه‌ی له‌ ئه‌ده‌بیاتی زانستیدا به‌ "پیترو دۆلار" ناو ده‌بریت (ه. س. پ). هه‌روه‌ها هه‌تا بۆ ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ به‌ دریزایی میژووی ئیسلام فره‌په‌نگی ئایینی به‌ پاده‌ی ئه‌مرو له‌لایه‌ن وه‌هابیزمی سعودیه‌وه‌ له‌ژێر هه‌په‌شه‌ و فشاردا نه‌بوه‌. ئه‌م مه‌ترسی له‌ده‌ستدانی فره‌په‌نگی دینی و جیگرتنه‌وه‌یان به‌ فۆرمیک له‌ فۆرمه‌کانی سه‌له‌فیه‌تی وه‌هابی، مه‌ترسییه‌کی گۆبالییه‌ و توانا ئابوورییه‌کانی ولاتانی خه‌لیجی له‌په‌شته‌. له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ کۆمه‌لگای ئیله‌وه‌ ده‌شیت ئه‌م ترسه‌ گۆبالییه‌ دابه‌زیت بۆ ئاسته‌ لۆکالییه‌که‌ی و مه‌ترسی ئه‌وه‌ دروست بکات ئیسلام له‌ ناوخۆی کوردستاندا به‌م په‌نگه‌ وه‌هابیه‌ سه‌له‌فیه‌ گۆبالییه‌ په‌نگریژ بکریته‌. به‌تایبه‌تی له‌پال ئه‌و راستیه‌دا که‌ په‌یوه‌ندیی نێوان سعودیه‌ و ناوچه‌که‌ له‌ په‌ره‌سه‌ندیکی که‌وره‌ و به‌رفراواندایه‌ و توانای به‌وه‌هابیکردن و به‌سه‌له‌فیکردنی دین توانایه‌کی هه‌جگار که‌وره‌یه‌. تیکه‌لبوونی ئه‌م ئاسته‌ گۆبالییه‌ به‌ ئاسته‌ ناوچه‌یی و ناوخۆیییه‌کان، وا ده‌کات کێشه‌ی سه‌له‌فیه‌تی دینی له‌ کوردستاندا، جیاواز بێت

له کيشه‌ی ئيسلامی سياسی به‌گشتی. سه‌له‌فیه‌تی دینی تنها دینیکی داخراو و دژه‌یه‌کسانی و دژه‌نافره‌ت و دژه‌کرانه‌وه گه‌شه پښ نادات، به‌لکو مه‌ترسی به‌سه‌له‌فیکردنی شیوازه‌کانی تری دیندارییشی لی ده‌که‌وېته‌وه که ده‌شیت له دینداریی سه‌له‌فیانه کراوه‌تر و ئینسانیت و پېشکه‌وتووتر بن.

سه‌له‌فیه‌تی دینی ته‌نانه‌ت بریکی زور له میکانیزمه دینییه سونه‌تیه‌کانیش بؤ تازه‌کردنه‌وه‌ی دین و دینداری ویران ده‌کات، له‌پېش هه‌مووانیش‌وه موغامه‌ره‌ی ئیجتیهاد و لیکدانه‌وه‌ی نوی بؤ تیکست و که‌له‌پووره دینییه سه‌ره‌کییه‌کان. له‌باتی نه‌مانه که‌رانه‌وه بؤ ژماره‌یه‌کی کم له سه‌له‌فی به‌ناو سالح و له شیوازی پوانین و لیکدانه‌وه‌ی نه‌وان بؤ دین و شیوازی پیاده‌کردنی دینداری ده‌کات به‌تاقه مؤدیلکی راسته‌قینه‌ی تیگه‌یشتن له دین و دهره‌وه‌ی نه‌و تاقه مؤدیلش وه‌ک لادان له دین و بیدعه و کوفر مامه‌له ده‌کات. سه‌له‌فیه‌ت له‌م ناسته‌دا به‌گزاچوونه‌وه‌یه‌کی به‌رفراوانی فیکری عه‌قلانییه له هه‌موو دهرکه‌وته‌کان و له هه‌موو بواره‌کانیدا، به‌دهرکه‌وته‌کانی نه‌م عه‌قلانیه‌ته‌وه له‌ناو فیکری دینی خوشیدا. وه‌ک ئولیفه‌ر روا ده‌لېت نه‌م شیوازه له دینداری "دینه به‌بن فره‌نگ"، دین بلا ثقافه، دینکه پر له "جه‌لېکی به‌موقه‌ده‌سکراو" که هیزه سه‌له‌فییه‌کان وه‌ک "دینداری پاکژ" وینا و نماییشی ده‌کن" (Roy 2010). شاره‌که‌وره‌کان نه‌و ژینگه دینییه‌ن که تیایدا به‌ریه‌که‌که‌وتنی فورمه جیاوازه‌کانی دین و نادین دروست ده‌بیت و سه‌له‌فیه‌تی دینی به‌و مانایه‌ی ئولیفیز روا باسی ده‌کات، واته وه‌ک دینیکی بن فره‌نگ و دابراو له هه‌موو سیاقینکی فره‌نگی، دیته کایه‌وه و خوی وه‌ک دینیکی پاکژ و گلۆبالی وینا ده‌کات.

خواراڤه‌تی دینداریی پاکژ

یه‌کێک له ده‌سکه‌وته گه‌وره‌کانی سۆسیۆلۆژیا و ئەنتروپۆلۆژیای دین ئەوه‌یه، که وه‌همی پاکژبوونی دینداریمان نیشان ئەدات. زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌میژه‌ شیوازه‌ جیاوازه‌کانی دینداری و تیگه‌یشتنی جیاواز له‌ دین و پۆله‌ جیاوازه‌کانی دینیان له‌ ژيانی کۆمه‌لایه‌تیدا نیشان داوه. سه‌له‌فیه‌تی دینی به‌م مانایه‌ شیوازیکه‌ له‌ دینداریی تایبەت که‌ له‌سه‌ر وه‌همی "پاکژیی دینی"، واته‌ وه‌همی پاککردنه‌وه‌ی دین له‌ سه‌رجه‌می ئەو فۆرمانه‌ی تری دین و نادین و فره‌هنگ و پوانین و بۆچوون که‌ له‌ سیاقیکی میژوویدا ئاماده‌یه، کار ده‌کات و ده‌ژی. ئەم پاکژییه‌ش له‌ پێگای گه‌راننده‌وه‌ بۆ سه‌له‌فیک به‌یان ده‌کات که‌ گوايه‌ هه‌لگری تاقه‌ تیگه‌یشتنیکى راسته‌ بۆ دین. ئەگه‌ر دیندارییه‌کی پاکژ بوونی هه‌بیت، ئەوا دینداریی ئەو سه‌له‌فه‌ سالحانه‌یه.

له‌ دونیای ئەم‌پۆدا که‌ کۆمه‌لگاكان به‌ره‌و ئەوه‌ ده‌پۆن ببن به‌ "کۆمه‌لگای زانیاری" و "په‌یوه‌ندیی کراوه‌"ی نێوان به‌ش و مرووف و فره‌هنگه‌ جیاوازه‌کانی دونیا، سه‌له‌فیه‌تی دینی گه‌رانیکی ئانومیدانه‌یه‌ به‌دوای "دینداریی پاکژ" و "فره‌هنگی پاکژ" و "باوه‌ری پاکژ"دا له‌ناو ئەو کرده‌ به‌رفراوانه‌ی به‌ناو یه‌کدا چوون و نزیکه‌وتنه‌وه‌ی به‌ش و فره‌هنگ و کۆمه‌لگاكانی جیهان له‌ یه‌کتری. هاوکات له‌ناو کۆبوونه‌وه‌ی دونیایه‌ک جیاوازیی دینی و نادینی نوێدا له‌ناو پووبه‌ری زۆریک له‌ شاره‌کانی جیهاندا. سه‌له‌فیه‌ت به‌م مانایه‌ جووله‌یه‌که‌ دژ به‌ سه‌رده‌مه‌که‌ و دژ به‌ خولیا سه‌ره‌کی

و نه گهره بنه پره تيان نهی جيهان نه مړوکه ده پخاته بهرده می کومه لگاگان و تاکه که سه کان. له زور پووه وه سه له فیه دینداری که سیکه نه یه ویت له دنیای نه مړوډا بڑی، یان نه یه ویت نالوزیه کانی ناو نه و دنیایه بیینیت و نه زمون بکات، به نالوزیه کانی ناو کایه دینی خوشیه وه. سه له فیه نامرازیکی ناثومیدکهره و که سایه تیبه کی دینی بریندار هلی گرتوه بؤ پینه کردنی نوقسانیه گهره کانی بوونی خوی له ناو نالوزیه کانی دنیا و پرؤسهی به پلورالبوونی بهرده وامی فرهنگ و دین و کومه لگاگاندا. گهرانه به دواي مؤدیلک له داپشته وهی دنیا دا که میژووی سه رجه می کومه لگاگانی دنیا به جییان هیستوه. به لام سه پاندنی نه م پرؤژه تیبه ر و مردوه به سه ر کومه لگاگاندا کاریکی مه حال نییه، نه وهی پیوسته بؤ سه پاندنی نه م مؤدیله له پال پاره و چهک و توانای مادیدا، بوونی دنیایه کی گندهل و پر جیاوازی چینایه تی و کومه لایه تی و پر غدر و بیدادی ناشکرایه، که مرؤف له ناثومیدیدا به ره و هر پرؤژه یه کی نه لته رناتیف پال پیوه بنیت، له ناویشیاندا پرؤژه ی سه له فیه تی دینی.

سه له فیه ت وک کارخانه ی دروستکردنی دوژمن

سه له فیه ت له به گزاجوونه ویدا بؤ شیوازه جیاوازه کانی تری دینداری و جوره کانی نادینی و بیتیندا خوی ده گوریت بؤ ماشیکی گهره ی به ره مهیتانی دوژمن. نه م دوژمنایه تیبه تنها دوژمنایه تیبه کی مه دهنی شارستانی و فرهنگی نییه، به لکو داده به زیت بؤ ناستی ژیانې پوزانه و دراوسنی ده کاته دوژمنی دراوسنی و که سیکي سه ر به م دین ده کاته

دوژمنی که‌سی سه‌ر به‌ دینیکی دیکه. هاوکات سه‌له‌فیه‌تی دینی شه‌پازله‌یه‌کی که‌وره‌یه له‌ بیرۆکه‌ی هاوالاتیی یه‌کسان و ده‌ربازبوون له‌ دابه‌شکردنی دونیا له‌سه‌ر بئه‌مای جیاکردنه‌وه‌ی دیندار له‌ بێدین و موسلمان له‌ ناموسلمان. به‌م مانایه سه‌له‌فیه‌ت دژ به‌ بیرۆکه‌ی شاره‌ وه‌ک پرووبه‌ریکی پر له‌ جیاوازیی هه‌مه‌جۆر، سه‌پاندنی خه‌ون و خولیایه‌کی پاکزییه‌کی خورافییه به‌سه‌ر ژینگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و دینیدا که جیاوازیی ئاکاره سه‌ره‌کییه‌که‌یه‌تی.

سه‌له‌فیه‌ت و دووبارمکردنه‌وه‌ی جه‌نگه‌ کۆنه‌کان

سه‌له‌فیه‌ت ناچارمان ده‌کات سه‌رجه‌می ئه‌و شه‌پانه‌ی که‌ مۆدێرنه و تازه‌که‌ره‌کانی دونیای ئێمه له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه له‌گه‌ل دونیای ته‌قلیدیدا ده‌یکه‌ن، جارێکی دیکه دووباره‌ بکه‌ینه‌وه. له‌ پێزگرتن له‌ ئافره‌تان بۆ هاتنه‌ده‌ره‌وه له‌ مال به‌ره‌و کۆمه‌لگا و به‌شدارییان له‌ ژایانی گشتیییه‌وه بێگه‌ره، بۆ پێگرتن له‌ دروستبوون و هاتنه‌کایه‌ی بیرۆکه‌ی هاوالاتیبوونی یه‌کسان له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئینتیمای دینیدا، تا به‌ پێگرتن له‌ به‌ده‌مه‌وه‌چوونیکه‌ عه‌قلانیانه‌ی به‌ها تازه‌کانی دونیا ده‌کات که‌ تیاياندا پێزی زانست و پێزی مرو‌ف و پێزی بێرکردنه‌وه‌ی عه‌قلانی به‌های سه‌ره‌کین. سه‌له‌فیه‌ت ته‌نها نامانگه‌رپێتیته‌وه بۆ دواوه، به‌لکو ده‌خوازیت بمانباته‌وه به‌رده‌م یه‌ک وینه له‌ وینه زۆره‌کانی دونیای کۆن خوشی، ئه‌و وینه‌یه‌ی که له‌ دونیای ئێمه‌دا ده‌خوازیت هه‌مووان وه‌ک عه‌بدولله‌ تیفی سه‌له‌فی لێ بکات. هه‌موومان بێین به‌ کۆپی کۆمه‌لێک سه‌له‌فی سالج و شتیکی به‌ ناوی که‌سایه‌تی

سهر به خوی تاکه که سه وه نه مینیتته وه. ئهم سه له فیه ته دینییه، چ له باله جیهادییه داعشیه کهیدا و چ له باله مه دخلییه هیننه کهیدا، وامان لی دهکات جاریکی تر زور به توندی شه پیک بکهینه وه بۆ بهرگریکردن له سه رجه می ئهو دهسکه وتانه ی که ماوه ی سه دهیه که له کۆمه لگای ئیمه دا به بر و پاده ی جیاواز به دهست هاتوون. ئهو جهنگه فرههنگی و پۆشنپیریانه دووباره بکهینه وه که له گه ل هه موو ئهو هیزانه دا کراون که دژ به یه کسانیی مروقه کان و یه کسانیی نیر و می و دژ به کورتکردنه وه ی تیگه یشتن له دین بۆ یه ک تیگه یشتن بوون. سه له فیه تی دینی کۆمه لیک شه رمان پی دهکاته وه که سه ر به رابردووی میله ت و کۆمه لگای ئیمه یه و ئه نجامدانی ئهم شه رانه ش جگه له به فیروانی وزه و توانایه کی که وه ره ی کۆمه لگای ئیمه شتیکی دیکه نییه.

سه له فیه ت و وینه ی خودا له شیوه ی هیتله ردا

سه له فیه ت کارخانه ی به ره مه ینان و بلاوکردنه وه ی سایکۆلۆژیای ترسه، ترسی دینی له نادین و له و فورمانه ی تری دینیش که له خوی ناچن. سه له فیه ت وینه یه کی ته واو ساده بۆ دین و خودا په رستی دروست دهکات که به هه موو پیوه ریکی میژووپی و عه قلانی وینه یه کی هه له یه و خودا یه کیش دروست دهکات که تووپه و هه ره شه که ر و سزاده ریکی که وه ره یه. له راستیدا وینه ی سه له فیه ت بۆ خودا وینه ی بوونه وه ریکی تووپه یه که خولیای سه ره کیی ئه وه یه مروف بکاته بوونه وه ریکی ته سلیمبوو و ئیتاعه تکه ر، بیکاته بوونه وه ریک هیه ئه رک و کاریکی تری نه بیت جگه

له ته‌لسیمبوون به‌و وینه‌یه و ژیان و مردن له‌پیتاوی
ئه‌و وینه‌یه‌دا. سه‌له‌قیه‌ت له‌مه‌دا وینه‌ی خودا پێک له‌سه‌ر
وینه‌ی سته‌مگه‌ره‌ گه‌وره‌کانی ناو میژوو دروست ده‌کاته‌وه،
خودایه‌کی ته‌واو زۆردار و بێ‌رحم و نامیهره‌بان، که زیاتر
له‌ شیوه‌ی هیتله‌ر و سه‌دام حوسه‌یندا ئاماده‌یه، نه‌ک له
وینه‌ی عابید و شاعیر و مروّفه‌ میهره‌بانه‌کاندا. ئه‌م خودایه
بوونه‌وه‌ریکه‌ چێژی که‌موینه‌ له‌ سووتاندن و برژاندن و
پارچه‌پارچه‌کردنی ئینسان ده‌بینیت.

خودایه‌کی له‌و باب‌ه‌ته‌ له‌ناو ڕووبه‌ره‌ ئالۆزه‌کانی شاری
مۆدیرندا ڕه‌چه‌ته‌یه‌کی ترسناکه‌ بۆ به‌رپاکردنی جه‌نگی دینی
خویناوی و به‌رهمه‌پیتانی هیزگه‌لیک له‌ فۆرمی داعشدا.

سەرچاوەکان

AlSayyad, Nezar & Massoumi, Mejgan (2010). The Fundamentalist City?: Religiosity and the Remaking of Urban Space. Routledge.

Bayat, Asef (2009). Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East. Stanford University Press

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1995). Modernity, Pluralism and crisis of Meaning. Bertelsmann Foundation Pubs.

Cox, Harvey (1966). The secular city: secularization and urbanization in theological perspective. New York: Macmillan Co.,

Kepel, Gilles. Jihad: The Trial of Political Islam. London: I.B. Tauris, 2002.

Meijer, Roel (2009). Global Salafism: Islam's New Religious Movement. C Hurst & Co Publishers Ltd.

Roy, Plivier (2010). Holy Ignorance: when religion and culture parts ways. Columbia University Press.

بەشى ھەشتەم

سۆسيۇلۇڭياي خويندەنەو ۋ گويگرتن

لەدايىكبوونى جەھوورىكى نائايدىۇلۇڭى

سۆيۇلۇڭزىڭاي خوتىندىنەۋە و گونگرتىن

سەرەتا

يەككىك لەو دياردانەي من لەم دە سالەي دواييدا تىيىنىم
كردو، بوونى "جەھوورىكى گەورە"ى پىرەز و شەۋقىكى
تايىبەتە بۇ ئامادەبوون لە كۆپە ئەدەبىي و فېكرىيەكان
و بۇ گونگرتىن و دىالۇگ، لە دەرەۋەي شارە گەۋەركانى
كوردستاندا. لەو زنجىرە كۆرپانەدا كە من لەم چەند سالەي
دواييدا و لە كاتى گەپاندەۋەمدا بۇ كوردستان ئەنجاممان
داۋە، من ئەم جەھوورە تازەيەم لە ھەلەبجە، لە دەرەندىخان،
لە قەلادىزى، لە پانىيە و لە كەلار و لە كۆيە بىنيىۋە و لە
نزيكەۋە ئەزموونم كردو. گومانىشم نىيە لە شارە بچووك
و مامناۋەندىيەكانى تىرى كوردستاندا ھەمان دۇخ لەئارادايە
و ھەمان جەھوور بوون و ئامادەگىي ھەيە. دوابەشى ئەم
كتىبە ھەۋلەتلىكى سەرەتايىيە بۇ تىرامان لەم دياردەيە
لە چوارچىۋەي تىرامان لە گەشەكردن و گۆرپانكارىيەكانى
"كايەي رۇشنىيىرى" و "كولتور" لە دۇنياي دواي پاپەرىندا.

جەھوور كىيە؟

يەكېتك لە دەسكەوتە سەرەككەكانى سۆسىۋلۇزىيە خوينەر و خويندەوۋە ئوۋەيە، كە تواناي جياكرندەوۋە زىياد لە جەھوورىكى خويندەوۋە لەيەككەرى ھەيە. مەن لىرەدا و لەبەر كەمىي ماۋە و زۆر بەكورتى ھەول ئەدەم بۆ ئوۋ جياكارىيە بگەپمەوۋە، كە لەم سۆسىۋلۇزىيەدا لەنتوان "جەھوورى نووسەر" و "جەھوورى ناشر"دا دكرىت. ئەم دووانەش يەك جەھوور نىن. "جەھوورى نووسەر" جەھوورىكى پەمزىيە، بەشيكە لە كەردەي نووسىن و داھىنان خۆي، گرى دراۋە لە كەردەي نووسىنەوۋە ھەك چالاككەيەكى كۆمەلايەتى و تاكەكەسىيە تاييەت. ھەر نووسەرىك كە دەنووسىت لە خەيالى خۇيدا جەھوورىك دروست دەكات كە تىكستەكانى ئارستە دەكات و لە ساتەوۋەختى نووسىندا لە دىالۆگ و راگۇرپكىيەكى بەردەوامدايە لەگەلىدا. ئەم جەھوورە جەھوورىكى ناۋەككەيە، لەناۋ نووسەرەكە خۇيدا، بەشيكە لە پىشەي نووسىن و نووسەربوون. نووسەر گوى لە پەخنە و ناۋەزايەكانى ئەم خوينەرە ناۋەككەيە دەگرىت و ئاگاي لە ھەلسەنگاندە بەردەوامەكانىيەتى بۆ ئوۋ تىكستەكانى كە دەياننووسىت. ئەم شىۋە جەھوورە لەو جۆرە كەسانە پىتك ھاتوۋە كە بەھا ئەدەبىي و ھونەرى و ئىستاتىيەكان دەناسن و خاۋەنى زەۋىكىكى ئىستاتىكىكى و فېكرىي بەرزن و دەتوانن تىكستى باش لە خراب و تىز و تىۋرەي زانستى لە قەسەي گشتى جيا بگەنەرە. بە مانايەك لە ماناكان ئەم جەھوورە ئوۋ پەقىيە ئىستاتىكىكى و فېكرىيە ناۋەككەيە كە لە ناۋەوۋەي نووسەرەكە خۇيدا دروست بوۋە و بەشيكە لە كەردەي نووسىن خۆي.

ئهم جهمووره شتیکه ده‌کریت به "ویژدانیکی ئیستاتیکی" یان "ویژدانیکی فره‌ه‌نگی" و "ئه‌ده‌بیی" و "زانستی" ناوی به‌ین. له‌م نووسینه‌دا که باس له‌ جهموور ده‌که‌م، مه‌به‌ستم ئهم جۆره جهمووره نییه. ئه‌وه‌ی من ده‌مه‌ویت باسی بکه‌م جۆری دوو‌ه‌می جهمووره که "جهمووری ناشر"، واته جهمووری ئه‌و ده‌زگا و ناوه‌ندانیه که به‌ره‌مه‌کان به‌ مه‌به‌ستی فروشتن و ساخ‌کردنه‌وه‌یان له‌ بازاردا چاپ و بلاو ده‌که‌نه‌وه. ئه‌مه‌ش ئه‌و جهمووره‌یه که کتیب و نووسینه‌کان ده‌کریت و ئاماده‌ی بۆنه‌کان و کۆپه‌کان و سیمیناره‌کان ده‌بیت. ئهم جهمووره له‌ ده‌ره‌وه‌را ده‌که‌ویتته‌ گفتوگو و راگۆرکی له‌گه‌ل نووسه‌ران و پۆشنییراندا، ئه‌و که‌سانه‌ن که بوونیکی سه‌ربه‌خوایان هه‌یه و له‌گه‌ل نووسه‌ردا ده‌که‌ونه راگۆرکی و به‌رخوردی تایبه‌ته‌وه. ئهم جهمووره‌ش جهمووریکی هینجگار فره‌جۆر و جیاوازه، دابه‌ش بووه به‌سه‌ر چه‌نده‌ها گروپ و یه‌که‌ی کۆمه‌لایه‌تی جیاوازا، سه‌ر به‌ فره‌ه‌نگ و کولتور و دین و پیشه و ژینگه و ناوچه‌ی جیاوازه و هه‌ریه‌کیکیشیان میژووی تاکه‌که‌سی تایبه‌ت و میژووی خۆینده‌وه و فیزیوونی جیاوازی هه‌یه و ده‌شیت به‌سه‌ر چه‌ندان ئاراسته‌ی ئه‌ده‌بی و سیاسی و ئایدیۆلۆژی و ئیستاتیکا دابه‌ش بووبیت.

ئه‌وه‌یه‌کی گه‌نج وه‌ک خۆینه‌ر و گوێگر

یه‌که‌مین شتی که له‌ دنیا‌ی ئێمه‌دا شوینی سه‌رنجه، ئه‌وه‌یه له‌ هه‌موو ئه‌و شیوانه‌دا که ده‌شیت ئهم جهمووره ده‌ره‌کییه بوونی هه‌بیت، جهمووریکی گه‌نج له‌ گوێگر و قسه‌که‌ر ئاماده‌ن که زۆربه‌یان له‌ دنیا‌ی دوا‌ی پاپه‌ریندا له‌دایک

بوون. مندالی ئو دونياين که له چاره که سه دهی پابردودا له دایک بوون و له ناو ورده کاری پووداوو پوزه تیغ و نیکه تیغه کانیدا گه وره بوون و هوشیارییان بهرامبه به دونیا بهرامبه به نووسین و بهرامبه به تیکسته کان کراوه ته وه. سه رنجی یه که می من نه وه یه ئه م نه وه یه له خوینه ران له زور پووه وه له جمهورری سالانی نه وه ده کان و سه ره تاکانی دوو هه زار جیاوازه، زور جیاوازیسه له جمهورری نووسینی سالانی هه فتا و هه شتا. ئه گه به مه ویت چه مکیک داتاشم بۆ ناساندنی ئه م جمهوره تازه یه، ده کریت بلیم "جمهورریکی ناایدیولۆژی" یه، که سانیکن ئو سه نگه رگرییه ئایدیولۆژییه به رفراوانه یان جی هیشته که له دوو دهیه ی یه که می دونیای دوی پاپه رین و له سه له دژواره کانی هه فتاکان و هه شتاکنیشدا ئاماده بوو. له کۆره کانداهم گه نجی ئیسلامی و نایسلاهی، کوپان و کچانی چه پگه ر، خوینه ری لیبرال و نیمچه لیبرال، تاکه که سی حیزبی و ناحیزبی، که سانیکیش که هه زی فیربوون ده یانجوولینیت، ئاماده بوون. زۆربه ی هه ره زۆریشیان که قسه یان ده کرد و ده که وتنه پاگۆرکی و دیالۆگ وه ئو هه ماسه ته ئایدیولۆژییه ی سالانی نه وه د و دوو هه زار لای ئه مان یان هه ر نه بوو، یان ئاماده گییه کی گه وره و به رچاوی نه بوو.

که ئه مه ده لیم نامه ویت باس له "کۆتایی ئایدیولۆژی" بکه م، هه ر له به ره تیشه وه باوه ریم به وه نییه واقعیکی کۆمه لایه تی بوونی هه بیئت خاوه نی ئایدیولۆزیای تایبه ت نه بیئت، پشیم وایه ئایدیولۆژیا ره هه ندیکی گرنگی ژیا نی تاکه که سی و

دەستەجەمعیشه و وەك بەشیک لە ژیاڻی كۆمەلایەتی، هەم لە ئاستی دەزگایي و پێكخراوەییدا ئامادەیه، هەم لە ئاستی زمان و وێناکردن و پوانیندا، هەم لە ئاستی پەرمزیدا. ئەوێ دەمەوێت لێرەدا بیلیم ئەوێه ئەو پێداگرتنە سەر سەختانە ی جارێ لە سەر "رأستی" و "دروستی" ی دیدە ئایدیۆلۆژیەكان هەبوو، ئەو نەفیکردنە ی ئەم یان ئەو ئایدیۆلۆژیا بۆ ئەوێ تری هەبوو، ئەو قرتاندنی پەتی پەيوەندیە ی دیدە جیاوازەكانی لە یەكتری دادەبەری، بەو بڕ و پادە و گۆر و هیزە ی جارێهە لە ئارادا نەبوو. بەتایبەتی لای ئەو جەمهورە ی كە دیت گۆی بگرتیت و ئامادە ی كۆرەكان دەبیت. ئەم "جەمهورە تازەیه" گەر هەلگری ئایدیۆلۆژیایەك یان زیاد لە ئایدیۆلۆژیایەکی تایبەتییش بیت، ئەم ئایدیۆلۆژیایە وایان لی ناكات گۆی نەگرن، ئامادەگیی ئەو یان تیا نەبیت پأ و بۆچوون و دیدی دیکە، جیاواز لەوانە ی خۆی، بیستیت، بەبێ ئەوێ حەماسەتی ئایدیۆلۆژیانە ی هەلبستیت و پێگر بیت لە لەدایكبوونی لانی هەرەكەمی پەيوەندیكردن و كارلێك و كارلێکی پێچەوانە لەگەل یەكدا. لەو كۆرەدا كە مەن پێشكەشم دەكرد شتێك كە ئاشكرا تێبینی دەكرا غیابی تەواوی "حەماسەتی ئایدیۆلۆژی" بوو لەناو ئەو "پروپەرە گشتیانە" دا كە كۆرەكانی تیدا دەكرا. جۆرێك لە "عەقلانێهەتی پەيوەندیخواز" بە مانا هابرمازیەكە ی ئامادە بوو، كە هەم فەزایەکی تازە و هەم جۆرێکی تازە ی لە ئاخواتن و پاكۆرکیی دروست كردهوو، كە ئەگەر ی كارتێكردنی چەندجەمسەری خویتەرێان و گۆیگران لە سەر یەكتری گەرەتر دەكات (Niemi 2005)

513). به مانايه کي دیکه له ئیستادا جمهوریتک ئامادهیه که به ئاسانی له قالب نادریت و بهو شیوهیه ئاراسته ناکریت که ئایدیولۆژیسته کان له دهیهی یه که می دونیای دوی پاپه پیندا بۆیان ده کرا. جمهوریتکه توانای ئه وهی ههیه پردی په یوه ندی له گه له ئه وانه دا دروست بکات که له خۆی ناچن و به زمانی ئه و له دنیا پانامینن و پافه ی ناکهن.

جمهور، نهک نوخبه

ئه وهی پنیسته خوینهر لیره دا لیتی ئاگادار بیت ئه وهیه: من باس له "جمهور" ده کهم، نهک له و "نوخبه" ئایدیولۆژیانه ی له کوردستاندا ئاماده ن و به سهر دید و پوانینه ئایدیولۆژییه کانیا ن خویاندا کمر که وتوون، باسی ئه وانه ش ناکه م پۆژی بونیادگر و پۆژیک وجودی و پۆژیک مارکسی و پۆژیکی دیکه پووچگه ران. به کورتی باسی ئه و نوخبانه ناکه م که ناتوانن بستیگ بچه ئه ویدیوی پوانینه ئایدیولۆژییه تایبه ته کانی خویانه وه بۆ ئه وهی گوینان له شتگه لیک بیت جیاواز و ناکۆک یان دژ به دیدی خویان. تا ئه مپۆش له دونیای ئیمه دا چه ندان نوخبه ی ئایدیولۆژیی هه ن که ئاکاری سه ره کیان داخران و چه مانه وهیه کی دۆگمایانه یه به سهر چه ند تیز و تیورییه کی تایبه تدا، که به شینکی که می ئه م تیز و تیورانه په یوه ندییا ن به ژیا نی کۆمه لایه تی و سیاسیی دونیای ئیمه وه هه یه و له زۆر پوه وه دووباره کردنه وه و گواسته نه وهی هه ندیک تیزی چه ند نووسه رینکی ئه وروپی و نانه وروپین.

خەونی بە ئایدیۆلۆژیاکردنی ھەمووشتیک

دروستبوونی ئەم جمھوورە "ئایدیۆلۆژیە"، لە زۆر ڕووەوە ھەم کاردانەوێتی ڕەفەزکەرانیە بە ڕووی ئەو دونیایەدا کە لە ھەولی ئەوەدا بە ھەموو ڕووبەرەکانی ژبانی کۆمەڵایەتی بە ئایدیۆلۆژی بکات، ھەم ناپەرەزاییدەربڕینە بەرامبەر بەو دونیایە و بەو نوخبانەیی ئەو دونیایە بە ڕەنگی چەندان ئایدیۆلۆژیای جیاواز ڕەنگڕێژ دەکەن. ئەمڕۆ سەرچەمی ئایدیۆلۆژیا سەرەکییەکانی دونیای ئێمە لە قەیرانیکی گەورەدان، ھەم ئیسلامیزم لە ھەموو شتووەکانیدا لە قەیراندایە، ھەم ناسیۆنالیزم، ھەم ئەو ئاراستە چەپانەیی کە جگە لە نوخبەییەکی بچووک توانای گەشتن بە ھیچ کەرتیکی کۆمەڵایەتی نییە، چ ئەو دیدە نیولیبراڵانەیی دابراون لە ھەر ڕەھەندیکی گشتی و ھاوبەش. ھەریەکێک لەم ئایدیۆلۆژیانە بە دەست چەندان کێشەیی تایبەتەو دەنالتینیت، کە ئێرە شوێنی باسکرانیان نییە، بەلام ھەموویان لەو دا ھاوبەشن کە ھیچ زەمینەییەکی کۆمەڵایەتی ھاوبەش بۆ پێکەووەبوونیکی دەستەجەمعی ھێمنی ھێزە جیاوازهکانی ناو کۆمەڵگای ئێمەیان پێ نییە و ھەرکەسەیان بەسەر کۆمەڵیک ھەقیقەتی ڕەھادا کێ کەوتووە و ھەرکەسەشیان بە شیوازیکی ئەوی تر نەفی دەکات و لانی کەم لە ئاستە ڕەمزییەکاندا وێرانی دەکات. پەيوەندیی نێوانیان پەيوەندیی ئەفیکردن و سڕینەوێتی، شتیک بە ناوی دروستکردنی "چارچێوێتی ھاوبەش"، یان "ڕووبەریک بۆ بەیەکگەشتن" وەک کردەییەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و فەرھەنگیی دەستەجەمعی لە خەیاڵدا نییە.

ھەريەككە لەمانە "ھەقىقەت" يەك بە ھەوادارەكانى دەفروشتەت
 كە لەسەر و پێرانكردنى "ھەقىقەت" ى ئەوانى تر كار دەكات، تا
 پادەى بە دوژمن و گەمژە و بە جاھيلكردنىكى تەواو ھەوتىي
 ئەوانەى لە خۆى ناچن. بە مانايەكى ديكە شتىك بە ناوى
 "دېموكراتىيونى بېركرنەو" لەناو ئەم پوانيانەدا بوونى نىيە.
 بۆيە ھىچ يەككىيان تواناى دۆزىنەو ەى "زەمىنەى ھاوبەش"
 و پېشنياركردنى "ژيانىكى ھاوبەش" ى قابىلى باوھ پېنكردن و
 پاراستن و گەشەپېدانىان نىيە. ھىچ يەككىيان گوتارىكى گشتىي
 وای پى نىيە كە جىگای ھىزى جىاواز و كەسى جىاوازی
 تېدا بېتەو. ھىچ ئايدىۆلۆژيايەك لەم ئايدىۆلۆژيايانە بەرز
 نەبۆتەو ە بۆ ئاستى "جىھانىيى" يەك كە كەسە جىاوازەكانى
 ناو ئەو جىھانە بتوانن بە شىك لە تەفیسرەكانى بۆ دونیا و
 بۆ پىگەى ئەوان لەو كۆمەلگایەدا قبوول بكەن. ھاوكات لەناو
 دىدە ئايدىۆلۆژىيەكەياندا "بۆشایى" ەك بوونى نىيە ھەر گوگیز
 و بېسەر و بېنەرېك، بتوانىت خۆى ئەو بۆشایىيە بە زمان
 و ماناكانى خۆى پەر بکاتەو ە لەناو گشتىي ئەو گوتارە
 ئايدىۆلۆژىيەدا نوقم نەبىت و بتوانىت شوئىنك بۆ خۆى
 دروست بکات. گوتارە ئايدىۆلۆژىيەكانى دونیاى ئىمە ھىندە
 سادە و بىقوولایى و دۆگمايىن ناتوانن ھىچ درز و بۆشایىيەك
 لەناو خۆياندا دروست بكەن كە ئەگەرى ھاتنەكایەى دیدى
 شەخسى و تىگەيشتنى تايبەت بە تاكەكەسەكان بىەخشىت.
 كە باس لەو بۆشایىيە دەكەم، باس لەو ە ناكەم ئەم ھىزانە
 لاپەرەيەكى سېى بدەنە دەست تاكەكەسەكان بۆ ئەو ەى
 خۆيان بە وىستى خۆيان ئەو لاپەرەيە پەش بكەنەو،
 بەلكو باس لە پووبەرېك دەكەم كە جىگای دەنگى جىاواز

و پرواننى جياواز و ليكدانەوھى جياوازی تىدا بېتەو و توانای ئەوھى ھەبىت ئومىد و چاوەپوانى كراوھ بە كۆمەلگا بېخەشەت. لە كوردستاندا زۆرىنەى ئايدىيولۇژياكان نەك ئەم توانايەيان نىيە، بەلكو كورتىش بوونەتەوھ بۆ شوناسى ئەو نوخبانەى كە ھەليان گرتوون و بەشىكن لە ميكانيزمەكانى پاراستنى پىگە و شوين و خواستەكانى ئەو نوخبانە. بە مانايەكى دىكە بازاپىكى ئايدىيولۇژى لە كوردستاندا ھەيە و ھەركەسە و كەرەستە و شتومەكە ئايدىيولۇژىيەكانى خۆى نامايىش دەكات و زمانى ئەم نامايىشكردنەشى زمانى ھىرش و بەگەمژەزانىنى ھەموو ئەوانىيە كە دەكەونە دەرەوھى دوكانە ئايدىيولۇژىيەكەى ئەوانەوھ.

ئەگەر بمەويت تا دواخال لەگەل ئەم شىكردنەوھيدا بېژم وا باشە بۆ ئەو جياكارىيە بەناوبانگە بگەپمەوھ كە كۆمەلناسى ئەلمانى: كارل مانھايەم لەنتوان "ئايدىيولۇژيا" و "يۇتوپيا"دا دەيكات. ئەم جياكارىيە دەتوانىت ھارىكارمان بىت بۆ تىگەيشتن لە دۆخى ئەو ئايدىيولۇژيانەى ئەمپوكە لای چەند نوخبەيەك لە كوردستاندا ئامادەيە و خوشحالانە وایان كردوھ جمھوورىكى "نائايدىيولۇژى" دروست بىت، كە بكەونە دەرەوھى ھىلە تۆخەكانى ئەوانەوھ (Mannheim 1964).

ئايدىيولۇژيا و يۇتوپيا

كارل مانھايەم باوھپى وایە ھەموو فيكرەيەك، ھەموو تىزىك، يان ئەوھتا فيكرە و تىزىكى ئايدىيولۇژىيە، يان يۇتوپى. ئەوھشى دەستنىشانى ئەوھ دەكات تىزىك يان بىرىك ئايدىيولۇژى يان يۇتوپى بىت، خۆدى تىزەكە خۆى نىيە، بەلكو دۆخى

گىشتى ئۇ كۆمەلگايەيە كە تايىدا ئامادە دەيتت. بۇ نمۇنە ئۇەۋى دەشىت لە واقىعى ئىمەدا ۋەك يۇتۇپيا دەر بىكەۋىت، دەشىت لە ھەندىك شۈيىنى تردا واقىع بىت و ئۇەۋى لە دونىاي ئىمەدا ۋەك واقىع ئامادە بىت، دەشىت لە شۈيىنكى دىكەدا يۇتۇپيا بىت. بەم مانايە پىۋەرىكى پىشۋەخت بوۋى نىيە پىمان بلىت ئايدىۋلۇژيا كامەيە و يۇتۇپيا چىيە، ئۇەۋى دەستىشانى ئۇە دەكات پروانىنىك ۋەك ئايدىۋلۇژيا يان يۇتۇپيا بىيىرىت و ئامادە بىت رەۋت و شۈيىنەندى و سىاقە كۆمەلەيەتتەيەتتى. لە دىدى مانايمدا ئايدىۋلۇژيا ئۇ پروانىن و تىز و بىر كىرەنەۋانەيە كە دەيانەۋىت دونيا بەۋ شىۋەيە بىيىتتەۋە كە ھەيە، ئۇ شىۋازەيە لە بىر كىرەنەۋە و ھەۋلەدان بۇ جىگىرى و نەگۇران و ھىشتەنەۋە شتەكان ۋەك خۇيان ئاراستەۋى دەكات و ئىستا و ئايىندەش بەۋ زمان و چەمك و پروانىنە لىك ئەداتەۋە كە سەر بە رابىردوۋە. ئايدىۋلۇژيا ھەۋلى ئۇە ئەدات ئىستا بە لۇژىكى رابىردوۋە بخۈيىتتەۋە و بەۋ لۇژىكەش تەفىسرى بىكات و ۋەك ئۇە رابىردوۋەش بىيىتتەۋە و نەھىلىت گۇرانى بەسەردا بىت. ھەرچى يۇتۇپيايە كۆمەلىك بىر و بۇچوۋى دىكەيە، كە دەخۋازىت ئىستا بەجى بىيىت و بەرەۋ ئايىندە بىرات، پروانىنىكە دەخۋازىت ئۇەۋى ھەيە و بالادەستە بگۇرىت و دونىايەكى نۈيى لىن دروست بىكات. ئۇمە ۋا دەكات يۇتۇپيا ھەمىشە پروۋى لە ئايىندە بىت. زۇر بەكورتى، بەردەۋامىدان بە ئىستا و بەۋەۋى دروست كراۋە، ئەركى ئايدىۋلۇژيايە و بىر كىرەنەۋە لە دونىايەك جىاۋاز لەۋەۋى ھەيە و دروست كراۋە، ئەركى يۇتۇپيايە.

بە بۆچوونى من ئەۋەدى لە كوردستاندا پوو دەدات ئەۋەپە
كە ھىچ يەككىك لەو ئايدىيۇلۇژيايانەى كە ھەن ھەلگىرى ھىچ
رەگەزىكى يۇتۇپى نىن كە ھىما بۇ ئايندەپەكى جىاواز
لەۋەى ھەپە، بىكات. ھەرىپەكىك لەو ئايدىيۇلۇژيايانە واقىع و
پراكتىكىكى ھىندە ناشىرن و بۆگەنىان دروست كىردو، ھىما
بۇ ھىچ واقىكىكى ئايندەپىسى جىاواز و قابىلى باۋەپىنكىردن
ناكەن. لە پەۋتى كاركىردنى خۇياندا ئەو ئايدىيۇلۇژيايانەى كە
ھەن و كار دەكەن گۆپاون بۇ جۆرىك لە عەشىرەتگەرىى
تازە و نەك تەنھا بە لۇژىكى عەشىرەت كار دەكەن، بەلكو
سەرچەمى ئەو ھەلسوكەوت و پراكتىكانەش نىمايش دەكەن
كە لە فۇرمە ھەرە خراپەكانى عەشىرەتگەرىپەۋە دىن:
شكانى تەۋاۋى بەرامبەر و بىرپىزىپەكى گەۋرە و كەمۇنەر
بەرامبەر بە ھەموو ئەۋانەى لە خۇيان ناچن. بەم ماناپە
سەرچەمى يۇتۇپىپاكان لەناو ئايدىيۇلۇژىپەكاندا مردون، گەر
نەمردىپىتىش ئەۋا تەۋاۋ تا رادەى سىرپەۋە و كۆزانەۋەپەكى
سەرتاسەرى رۇپىشتوون. بە بۆچوونى من يەككىك لە
ھۆكارەكانى دروستىۋونى ئەۋا جىمھوورە "ئانايدىيۇلۇژىپەى"
باسم كىرد، لەم تىكچوونە گەۋرەپەى پەپوھندىى نىۋان يۇتۇپىپا
و ئايدىيۇلۇژىپاۋە ھاتو، تىكچوونىك ۋاى كىردو سەرچەمى
يۇتۇپىپاكان لەناو ئايدىيۇلۇژىپاكاندا تىك بىشكىن و بىسرىندىرپەۋە.
بە ماناپەكى دىكە دروستىۋونى ئەۋا جىمھوورە ئانايدىيۇلۇژىپە
بەرھەمى بۆگەنىۋونى خەۋنە ئايندەپىپەكانى ناو ھەرىپەكىك
لەو يۇتۇپىپايانەن كە لەپال ئەۋا ئايدىيۇلۇژىپايانەدا دروست
بوون.

بەرڭۇرىزم وەك ئايدىيۇلۇزىيا

لە شوينى تىر و لە نووسىنى تىردا بەدرىزى باسى ئەو ەم
كىردو ەكە ئايدىيۇلۇزىياى بالادەست لە كوردستانى ئەم دەيەى
دواييدا نە ناسىئونالىزمە، نە ئىسلامىزمە، نە سۆسىالىزمە،
نە لىبرالىزم، نە ەيچ "ئىزم" ئىكى تىرى لە و بابەتەشە،
بەلكو بەرڭۇرىزمە (مەريوان قانع ۲۰۱۲). لە زۇر سەرەو ە
"بەرڭۇرىزم" لە دەيەى دوايىد ئەلتەرناتىفى ەموو ئەو
ئايدىيۇلۇزىيانە بوو ە كۆمەلگائى ئىمە لە ەموو ئاستەكانىدا
نوقمى ناو ئەخلاقىيات و بىر كىردنەو ە ەلسوكەوتى
بەرڭۇرىيانە بوو. لە پىشەكى كىتەپى لە چ ئىستايەكدا
دەۋىزى؟ باس لەم دىمەنەى بەرڭۇرى لە كوردستاندا دەكەم:
"بەرڭۇرىى بوو ە ديار دەيەكى جەماو ەرىى بەرفراوان و
لەو ەكەوتوو ەكارى ئەم يان ئەو كروپى تايىبەتى ناو ئەو
كۆمەلگايە بىت بەتەنھا. ەم چىنەكانى خوارەو ە ەم چىنى
ناو ەراست و ەم ئەو نۇخبە دەسەلاتدار و دەولەمەندە، كە
بە شىۋەيەكى ئەفسانەى لە سالانى پابىردودا دەولەمەند
بوو، ەموويان بەشەكن لەو شەپۇلى بەرڭۇرىيەى لە
ولاتەكەدا دروست بوو. ئەم بەرڭۇرىيە پووى لە ەموو
ئاراستەكانە، وەك چۇن بەرڭۇرى پووبەرىكى گەورەى لە
چالاكىيە دونىايى و ەلمانىيەكانى ئىنسانى ئىمەى كرتۆتەو،
بە ەمان شىۋە چالاكىيە دىنىيەكانى دونىايى ئىمەش
پووكارىكى بەھىزى بەرڭۇرىيان وەر كرتو ە. وەك چۇن
كەرتە نەخوئىندەوار يان كەم خوئىندەوارەكانى دونىايى ئىمە لە
بەرڭۇرىيەو ەئالون، ئاواش بەشە خوئىندەوار و پۇشنىرەكەى
ولات بەرڭۇرن. ەموو يەكە كۆمەلايەتییەكانىش بەرڭۇرن،

هه‌م خه‌زانه‌، هه‌م خه‌یل، هه‌م خه‌یزب، هه‌م مزگه‌وت، هه‌م ده‌زگا‌کانی کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی و هه‌م ده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ت خۆیان. "ئه‌م دیاره‌ی به‌رخۆرییه‌ دیاره‌یه‌کی "خۆبه‌خۆ" و "سروشتی" نییه‌، گه‌شه‌کردنیکی "خۆرسک" ی کۆمه‌لگای ئیمه‌ دروستی نه‌کردوه‌، به‌لکو دیاره‌یه‌کی سیاسی و ستراتیژییه‌تیکی تایبه‌تی کارکردنی ده‌سه‌لات و مۆدێلیکی تایبه‌تی ده‌سه‌لاتداریتی دروستی کردوه‌ و ئاراسته‌شی ده‌کات. "بوونی به‌رخۆری به‌ ئایۆلۆژیا له‌و جیگه‌یه‌دا به‌رچه‌سته‌ ده‌بێت که به‌رخۆری تیایدا ده‌بێت به‌ سه‌رچاوه‌ی شوناس، ده‌بێت به‌ سه‌رچاوه‌ی به‌ها بالاده‌سته‌کان، ده‌بێت به‌ به‌شیک له‌ چاوه‌پوانیه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ئینسان و ده‌بێت به‌ به‌شیک له‌و په‌یوه‌ندییه‌یه‌ که‌س و گروپ و هه‌تزه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌یه‌که‌وه‌ گرێ ئه‌دات. له‌م دۆخانه‌دا کۆمه‌لگا به‌گه‌شتی وه‌ک بازار یان وه‌ک مۆلیکی گه‌وره‌ ده‌ر ده‌که‌ویت تا هه‌ر شیوازیکی تری پێکه‌وه‌بوونی کۆمه‌لایه‌تی" (خۆینه‌ر بۆ ورده‌کارییه‌کانی ئه‌م بۆچوونانه‌ ده‌توانیت بۆ کتییی له‌ هه‌ر ئێستایه‌کدا ده‌ژێن؟ بگه‌ڕێته‌وه‌).

ئه‌وه‌ی ده‌خوازم لێره‌دا جه‌غتی لێ بکه‌م ئه‌وه‌یه‌ به‌رخۆریزم ئاییدیۆلۆژیایه‌ک نییه‌ توانای لێکدانه‌وه‌ و ته‌فسیرکردنی دونه‌یای هه‌بێت بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ناویدا نوقم ده‌بن، به‌تایبه‌تییه‌ش له‌و ساتانه‌دا که به‌رخۆریزم تووشی قه‌یران ده‌بێت و ناتوانیت بنه‌ما ئابوورییه‌کانی خۆی به‌پاریزیت و له‌ زۆر ئاستیدا هه‌لده‌وه‌شێته‌وه‌، وه‌ک دۆخی ئه‌مڕۆکه‌ی کوردستان. قه‌شه‌لی به‌رخۆریزم بۆشایییه‌کی گه‌وره‌ی له‌ دونه‌یای ئیمه‌دا دروست کردوه‌، که ده‌شیت به‌ دروستبوونی

“بۆشايىيەكى ئائىدىۋلۇژى” ناۋى بىنن، واتە بۆشايىيەك دروست بوۋە كە ئايدىۋلۇژياكانى ناۋ دۇنيائى بەرخۇرى ناتوانن پىرى بىكەنەۋە، چونكە ھەيمەنەى بەرخۇرىزم ھەموو ئەۋانى تەۋاۋ كەمنرخ و بىبىايەخ كىردۈۋە، ئەمە جگە لەۋەى ھەمويان بوۋىۋون بە دەرگەۋتىك لە دەرگەۋتە زۆرەكانى بەرخۇرىزم. لەۋاى ئەۋ شىكىست و قەيرانە گەۋرانەۋە كە بەرخۇرىزم بەۋاى خۇيدا ھىتاۋىيەتى، نە ناسىۋناليزم و نە ئىسلامىزم و نە دىدە چەپگەراكان، ناتوانن و نە يانتۋانىۋە ئەم بۆشايىيە پىرى بىكەنەۋە. لەم ئاستەدا ھۆكارىكى تىرى دروستبۋونى ئەۋ “جەھۋورە ئائىدىۋلۇژىيە” دروستبۋونى ئەم قەيرانە گەۋرەيە كە بەرخۇرىزم لەگەل خۇيدا ھىتاۋىيەتى، ئەم بىنەما كۆمەلايەتى و مېژۋىيە تايىبەتەيە ئەۋ جەھۋورە ئائىدىۋلۇژىيەى لەسەر دروست بوۋە.

ئاكارەكانى ئەم جەھۋورە تازىيە

لە سەرەتائى ئەم نوۋسىنەدا ھىمايەكى خىرام بۆ ھەندىك ئاكارى ئەم جەھۋورە نوۋىيە كىرد، لىرەدا دەمەۋىت كەمكىك زىاتىر لەسەر ئەم بابەتە بوەستم و ھىلە گىشتىيەكانى كەمەكىك ئاشكراتىر نىشان بدەم:

يەكەم: ۋەك وىم ئەم جەھۋورە گەنجە زۆر لە جەھۋورى سالانى نەۋەد و دواتىر ھىمىتىر و گوڭگىرتىر و عەقلاىتىرە. گەنجانىكىن لە پىنگاى تۆرە كۆمەلايەتتىيەكانەۋە و لە پىنگاى دۇنيائى دىگىتالىيەۋە ئاگادارى ھىلە گىشتىيەكانى زىاد لە ئايدىۋلۇژىيەك لە ئايدىۋلۇژياكانى ناۋ كوردستانن. تىكىستى زۆرىك لە نوۋسەران دەناسن، دەتوانن لەسەر ئەۋ تىكىستانە

قسه بکهن و رای خویان به شیوهیهکی هیتمن دەر بپیرن. دووهه: ئهوهی تییینی دهکریت لاوازیوونی ئه و پوچی پهلاماردان و هیرشبردنه شهپانگیزهیه که تا ئیستاش لای نوخبه ئایدیۆلۆژییهکانی کوردستان ئامادهیه و جاران لای بهشیکی زۆری گوێگرانیش ههبوو. ئه و هیرشه بریندارکهراڤه جاران ههبوون ئه مرۆ لای ئه و جمهوره به و بر و رادهیه نه ماوه، بۆ نمونه ئیسلامیهک ئامادهیه گوئی له رهخنه کردنی ئیسلام بهگشتی و ئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسی بهتایهت بگریت، بهبی دهنگه دهنگ و بریندارکردن و ئیهاڤه کردن.

سێهه: که باس له دروستبوونی جمهوریهکی گوێگرتر و هۆشیارتر دهکهم، تهنها باس له گوێگرتهی فیزیایی ناو هۆلی کۆرهکان ناکهم، به لکو باس له لاوازیوونی زۆریک له و ریگره ئایدیۆلۆژی و سایکۆلۆژیانهش دهکهم که ناھیلن تاکه که سیک گوئی له تاکه که سیک دیکه بگریت. بهم مانایه شه که ده لیم شتیک به ناوی "عهقلانیهتی په یوه ندیخواز" له روانینه هابرمایه که دا لای ئه م جمهوره دروست بووه.

چواره: بهشی هه ره زۆری ئه م جمهوره نوئییه جمهوریهکی تهواو ناپازییه بهوهی که هیه و دروست کراوه، نهک تهنها له ئاسته سیاسییه کهیدا، به لکو له ئاستی ئایدیۆلۆژییشدا. ئه م جمهوره بهدوای ئایدیۆلۆژیایه کهدا ناگه پیت قهناعت و باوه ره کانی خوئی پی بیهخشیت، به لکو بهدوای چاره سه ره کردنی ره گورپشه کانی بیزاری و بیثومیدی و په راویز که وتنی خویدا ده گه پیت. زمانیکی ده ویت ئه و کیشانه ببینیت و به رجه سهت بکات، ئینجا بشتوانیت هه ندیک ده رچهی میژوویی کۆنکریت پێشنیار بکات، نهک ئه وهی هه ندیک

وينەى پەنگاۋرەنگىي بەھەشتىكى ئايىندەيى ئايدىۋلۇژيان پى
بفرۇشىت.

پىنچەم: ئەم جەمھۇرە تەنھا لە پرووى سىياسىيەۋە نارازى
نىيە، بەلكو لە پرووى فەرەنگى و كولتورىيىشەۋە نارازىيە.
نارازىيە بە شىۋازە بالادەستەكانى پەيوەندىيى نىۋان نىر
و مى، پەيوەندىيەكانى ناو خىزان و كولتور و فەرەنگى
مزگەۋتەكان. لەو كۆرپانەدا كە مەن خۆم ۋەك قەسكەر تىياندە
ئامادە بووم نەۋەيەكم دەيىنى نەدەترسان باسى نەيىيەكانى
ناو ژيانى خىزانى و ژيانى تاكەكەسىي خۆيان بىكەن و
پەخەنگرانە باس لە دەزگا سەرەككەيەكانى ۋەك خىزان و
مزگەۋت و پارته سىياسىيەكان بىكەن. ھاۋكات سەرقالبوونيان
بە ئەزموونى تاكەكەسانەى خۆيانەۋە ۋەك مەرۋف، ۋاى لى
كردوون لە پرووى سايكۇلۇژىيەۋە لە دۇخى تەحەداكرنى
ئەو دونيايەدا بژىن كە ئامادەيە. پىم ۋايە بەشتىكى گرنگى
ئەم جەمھۇرە بۆ ئەۋەى بتوانىت مانايەك بە ژيانى خۆى
بدات، زۆر جار خۆى ۋەك غەربىيىك لەناو ئەو دونيايەدا وينا
دەكات.

شەشەم: ئەم جەمھۇرە بەپەرۋشەۋە دەيەۋىت لەو
دونيايە تىيىكات كە تىيادا دەژى. بۆيە گەران بەدۋاى بىكەرى
پۆشنىيرىيدا كە تواناى شىكرەنەۋەى ئەو دونيايەى ھەيىت،
لە دەرەۋەى پىاۋانى دىن و نووسەرانى ئەدەبىياتدا، يەككىكە لە
شاكارە سەرەكى و جياكەرەۋەكانيان.

حەۋتەم: ئەم جەمھۇرە كەسانىكەن تاقتەى جەدەليان لەپىناو
جەدەلدا نەماۋە، پرسىياري زۆر كۆنكرىتتيان ھەيە و بەدۋاى
ۋەلامى كۆنكرىتتييىشدا دەگەرپىن، گۆرپانى ژيانى شەخسىي

خۇشيان يەكتىگە لە ئاراستەكەرە سەرەكى و بنەپەتتەكانى
پرسىيارەكانيان.

هەشتەم: ئەم جەمھورە بە پادەيەكى باش پەگەزى
مىنەى تىدايە و ژنان بەشىكى گىرگ و بنەپەتتى ئەم
جەمھورە تازەيە پىك دەيتن.

كايەيەكى پۇشنىيرى نوى

كايەى پۇشنىيرى ئىمە ئەو سادەيىيەى لەدەست داوہ كە لە
دە سالى يەكەمى دواى پاپەپىندا ھەيىو. ئەمپۇ ھەم خوينەر
و گويگرى جياواز پەيدا بوو، كە ئەم گويگرە نائايدىقۇلۇژيانە
شىۋازىكايە، ھەم گروپى پۇشنىيرى جياواز و ھەم مىنبەرى
جياواز و ھەم ئاراستە و تەۋژمى پۇشنىيرى جياواز دروست
بوون. چەپ و راست و دىنى و نادىنى و عىرقانى و دونياگەر
ھەمويان مىنبەر و گۇفار و پىگە و جەمھورى تايەتتى خۇيان
ھەيە. جگە لەمانە ھەم ژمارەى گۇفار و پۇژنامە و سايەتەكان
زيادىيان كىردو، ھەم ژمارەى ئەو ئاكادىميەى كە لەناو
كايەى كۆلتوردا ئامادەن، ھەم ژمارەى ئەو خويندەوار و
پۇشنىيرەنى كە زمانە جىھانىيەكان دەناسن و دەتوانن كارى
وەرگىتپان بگەن. ئەو كايە پۇشنىيرىيەى لە نەوئەدەكان و
سەرەتاي سالانى دوو ھەزاردا گۇفار و گروپى پەھەند تيايدا
چالاک بوون، ئەمپۇ گۇرپانى تەۋاوى بەسەردا ھاتوۋە. ھەم
بگەر و بەرھەمەتتەرى كۆلتورى زيادى كىردو و ھەم تەۋاۋ
فرەجۇرىش بوون، ھەم خوينەرانش فرەپەنگ و فرەجۇر
بوون. لەناو كايەى پۇشنىيرى ئىمەدا ئەو پۇرسەيە ئامادەيە
كە كۆمەلئاسەكان ناۋى پۇرسەى "بەرھەمەتتەنى جياۋازى"،

يان "بەجياوازبۇون" يان "ھەمەرەنگبۇون" ى لى دەننن، بە ئىنگلىزى پىرۇسەى "differentiation".

وھك زۇرىنەى تىورىستەكانى ئەم بۇارە باسى دەكەن ئەم پىرۇسەى "ھەمەرەنگبۇونە" دەشەت دوو دەرەنجامى ناكۆك و ھاساىەى لى بگەوتەوھ. واتە دەشەت لە سەرىكەوھ ھەم جۆرىك لە ئامىزانبۇونى كولتۇورى دروست بكات و ئەو شتە لەدايك بېت كە ناوى "كايەى كولتۇور" يان "كايەى پۇشنېرىى" ە وھك كايەىەكى سەربەخۇ لەپال كايەكانى تردا. بەلام لە سەرىكى دىكەوھ دەشەت چەندان شىوازى مەلەلانى دروست بكات لەننۇوان گروپە كولتۇورى و پۇشنېرىيەكانى ناو كايەكە خۇيدا. ھەردو پىرۇسەكەش بەخەستى لە دونىاى ئىمەدا ئامادەن، بە كۆمەلىك ئاكار و تايەتمەندىى تايەتەوھ. واتە لە سەرىكەوھ كايەىەكى كولتۇورىى سەربەخۇ لە دروستبۇونداى، بە ھەمور نوقسانىيەكانىەوھ، لە سەرىكى دىكەوھ چەندەھا گروپ و كۆمەلەى پۇشنېرىى و فەرھەنگى دروست دەبن كە لە مەلەلانىيەكى سەختدان بۇ سەرلەنۇى دابەشكردنەوھى سەرمایەى پەمزی و پۇشنېرىى لە دونىاى ئىمەدا. يەكەك لە ئاكارە سەرەككىيەكانى ئەم دۇخە ئەوہىە، كە ناكۆكىيەكانى ناو ئەم كايەىە لە دونىاى ئىمەدا بە پادەىەك گەورەىە كە پىرۇسەى "ھەمەرەنگبۇون" ى كولتۇورى و پۇشنېرىيان گۇرپوھ بۇ "پىرۇسەى بەجەماعەت" و "بەگروپ" و "بەقوتبۇون" ىكى داخراو و ناكۆك و دژبەىەك. لە كايەى پۇشنېرىى ئىمەدا بەدەگەن نەبەت دوو پۇشنېر نادۇزىتەوھ نرخی كار و بۇچوونەكانى يەكتر بگرن و دوو گروپىش بۇونيان نىيە بەھىمنى لەپال يەكدا بن و ھەولى ئەوھ بەدن

لەيەكتىرى فېر بېن و دونيا فېكرى و تيورى و پۇشنىبىرىيەكەي
يەكتىرى دەولەمەند بىكەن، يان لانى كەم دژايەتتەكى تەواوى
يەكتىرى نەكەن. بېنرخىردنى كارى يەكتىرى يەكتىكە لە ئاكارە
سەرەككەيەكانى ناو كايەي پۇشنىبىرى و خۇبەقوتبزانىنىش ئەو
مىكانىزىمەيە كە ئەم دۇخە ئاراستە دەكات.

خالىكى دىكە ئەوئەيە لە دونىاي ئىمەدا لە سەرىكەو
شتىك بە ناوى "كايەي كولتور" و "پۇشنىبىرى" ئەو دروست
بەو بە پىگە و بىكە و جەولەي جياوازەو، بەلام سىستە
سىياسىيە بالادەستەكە تەنھا لەوئەدا سەركەوتو نەبەو كە
لۇژىكى كاركردىنى خۇي بەسەر كايەكەدا بەسەپىنىت، لۇژىكى
مەملەنىكردىنىكى مەشكىتەنە، بەلكو لەوئەشدا سەركەوتو بەو
كە لەشكرىكى وىكچەو لە "پۇشنىبىرى بەيە" لەناو ئەو
كايەيەدا دروست بىكات كە كارىيان بەيەدانىكى پەمىزى و
پۇشنىبىرىيە بەو سىستە سولتەنىيە ئامادەيە. لەناو كايەي
پۇشنىبىرىدا چەندان گرۇپ ەن ەرىكەيان لەپال ئەم يان
ئەو پارتى سىياسى و لەپال ئەم يان ئەو كەسايەتتى حىزبى و
لەپال فلان يان فېسار چاپخانە و دەزگا و ەندىك كەسايەتتى
تاييەتتى ناو گرۇپە دەولەمەند و ملىۇنەرەكەي دونىاي
پاپەپىندا، دروست بوون و كار دەكەن. ئەمەش مەملەنىكانى
ناو كايەي پۇشنىبىرى نەك تەنھا تىژتر كرەوتەو، بەلكو
پقاوتىر و كۆپرانەترىشى كرەوتەو. نەك تەنھا بېرىكى
گەورەي ناكوكىيە سىياسىيەكانى ناو دونىاي ئىمە بۇ ناو
كايەي پۇشنىبىرى گواستراوئەو، بەلكو ناكوكىيەكانى ناو
كايەكە خۇشى سەختەر و فراوانتر كرەوتەو. ئەمەش وای
كرەو جۆرىك لە مەملەنىتە تاكەكەسى و گرۇپچىتى دروست

ببيت، كه له سهريكهوه دريژكراوهي مملاني سياسي و
ثابورييه ناشكرا و نهپتييهكان بيت، له سهريكي ديكهوه
مملاني بيت لهسر ناو و ناوبانگ و نفوز، واته مملاني بيت
لهسر "سهرمايه پهمزي".

ئهو جمهورهه لهسهرهوه باسم كرد، له زوريك له
ميكانيزمهكان و له مملانيكان و له هلسوكهوتهكاني ناو كايه
پوشنبيري، نهك تنها بهوردي ناگاداره، بهلكو تهواو بيزار
و نارازيه.

پولي پوشنبيير

پوشنبيير پوليكي نهگور و جينگيري ههميشه ي و ههتاها تايي
نيه، ياسايهكي سوسپولوزي بووني نيه پيمان بلت ئركي
پوشنبيير بهرهمايي چيه و كامهيه. پولي پوشنبيير له
كومه لگايه كه وه بۆ كومه لگايه ك و له ژينگه يه كه وه بۆ ژينگه يه ك
و له سهردهم و زهمانيكه وه بۆ سهردهم و زهمانيكي تر
دهگوريت. پوشنبييرك له كومه لگاي ئه مريكيدا بزي، ئركيكي
هيه جياواز له وهي له كومه لگاي ئه فغانيدا بزي، پوشنبييركي
پوسي ئركيكي لهسر شانه، جياوازه لهو ئركه ي لهسر
شاني پوشنبييركي كورده. ئهمه يه وا دهكات پوشنبييراني
ناو سهردهم و كومه لگا و ژينگه جياوازهكان به بهرده وامي
له گهل پرسيارگه ليكي له بابه تي ئه وه ي ئايا پولي ئه وان
وهك پوشنبيير چيه؟ ده رگير بن، ئايا پويسته چي له ناو
ئهو ژينگه يه دا بگهن و ئه نجام بدهن كه تيايدا ئاماده ن؟ بهم
مانايه ئه وه ي به ره و قسه كردنمان لهسر چيه تي پوشنبيير و
پوله كاني ده بات، نايت هه نديكي پوانيني نه گور و كومه لينك

یەقینی ئایدیۆلۆژی و فیکری بیت، یان ھەندیک بۆچونی بەبەردبویی پیشووەخت بریارلەسەردراو بیت. ئەوەی وامان لێ دەکات پرسیار سەبارەت بە پۆلی پۆشنبیر و شیوازی ئامادەبوونی بکەین، پێویستە ئەو واقیعه میژووییە کۆنکریتی و ئالۆزه بیت کە لەئارادایە و لەناویدا پۆشنبیر وەک یەکیک لە بکەرە میژوویی و کۆمەلایەتیەکان ئامادەیه.

شتیک کە سەرنجی منی پاکیشاوه، بیزاربوون و بیتاقەتبوون و پاشەکشەیی تەواوی بێی ھەرەزوری ئەو پۆشنبیرانەن کە لە پەخنەگرتن و ململانێکردن لەگەڵ دەسەلات نەدەترسان، ئەوانەیی لەناو پووبەری گشتیدا پەخنەگرانە ئامادە بوون و لەسەر پوودا و ھاتنەپیشەوکان قسە و پەخنە و ھەلوێستی ناشکرایان ھەبوو. ئەم نۆخبە پۆشنبیریە نەک تەنھا پاشەکشەیی کردووە و بێدەنگ بوو، بەلکو وا ھەست دەکەیت ھەموو کوردستان بسووتیت ئەوان واز لە نووسینی پەخشان و شیعر و پۆمان و شانۆ و کورتەچیرۆک ناھێنن و کارەساتەکانی ناو ژیاانی گشتی نایانجوولێنیت. ئەم دۆخە بە پادەیه‌کە شتیک بە ناوی ململانێی ئێوان پۆشنبیر و دەسەلات لە کوردستاندا نەماوەتەو، یان تەواو تەواو لاواز بوو. ئەمەش وای کردووە زۆرینەی ئەھلی قەلەم و فیکر، بە شیوازی راستەوخۆ یان ناپراستەوخۆ، لەناو نەخشەکانی دەسەلاتدا ئامادە بن.

پێک لەو دۆخی بێدەنگییەدا یە کە گەمارۆدانێکی تەواوی کاری پۆشنبیری لەئارادایە، نەک تەنھا بە ھۆی ئەو دۆخە قەیراناوییەو کە دروست کراوە و بێستی لە زۆرینەی کۆمەلایەتی ئەو کۆمەلگایە بڕیوە. بەلکو بەھۆی دەستگرتنی

تەواۋەتتى نوخبەيەكى بچووكدا بەسەر بەشى ھەرە زۆرى دەزگا
 پۇشنىبىيەكەن و دەزگاكانى پەخش و بلاوكرىنەۋەشدا. ئەمىرۇ
 كە بە كرىدەۋە زۆرىنەى ھەرەزۆرى پۇشنىبىران فەرمانبەرى
 دەۋلەت يان فەرمانبەرى پارتە سىياسىيەكانى كوردستانن. ئەمە
 ۋاى كرىدەۋە پۇشنىبىران ۋەك زۆرىنەيەكى يىدەنگ لە ۋلاتەكەدا
 ئامادە بن، يان بەشى زۆريان خەرىكى شىعر و ئەدەبىيات بن و
 ئەمەش ۋەك تاكە ئەركىك و تاكە پۇلىك بىيىن كە پىي ھەستىن.
 كە باس لە خۇخەرىككردن بە شىعر و ئەدەبىياتەۋە دەكەم، بە
 ھىچ شىۋەيەك نامەۋىت لە نرخی ئەۋ دوۋانە كەم بگەمەۋە، بەلام
 كرىدى ئەم دوۋ فورمە لە ئەدەبىيات بە مىكانىزىمىك بۇ ھەلاتن
 لە پوۋبەپوۋبەۋەۋە كىشە سەرەككىيەكانى ناۋ كۆمەلگا،
 كىشەيەكى ئەخلاقىي گەۋرە دروست دەكات، كە نىشانەى
 پىرسىار لەسەر پۇشنىبىربوۋنى پۇشنىبىران دادەنەت. دەبىت ئەۋ
 خالە لای ھەموۋان ئاشكرا بىت ھىچ كۆمەلگايەك بەتەنھا بە
 شىعر و ئەدەبىيات ناۋى، بەتايىبەتى كۆمەلگايەك بەردەۋام لەۋىر
 فشار و دەستىۋەردانى شىۋىنەرانەى زىاد لە ھىز و لايەنىكى
 سىياسى و كۆمەلەيتىدا بىت. كۆمەلگايەكە خەرىكە لەۋە دەخرىت
 كۆمەلگا بىت و ھاۋبەشىكى ئەخلاقى و پەمزى تىادا بىت، كە لانى
 كەم پۇشنىبىران بەرگى لى بگەن و بىپارىزن. دروستىۋونى ئەۋ
 جەمھورە ئائىدىۋىلۇۋىيەى ئەم وتارە باسى دەكات، دىسانەۋە
 كاردانەۋەيەكى پەخنەكرانەيە بە پوۋى چۆنىەتتى پىكخستىن و
 ئىشكرىنى كايەى پۇشنىبىرى لە كوردستاندا.
 بەشىك لەم بابەت و تىزانە لە دوابەشى ئەم كىتپەدا
 بەدرىزى باس دەكرىن و تىشكى زىاتىران دەخرىتە سەر.

سەرچاومكان

مەريوان وريا قانع (٢٠١٢). / ٤ چ ئىستايەكدا دەژين؟.
سليمانى، دەزگای ئەندیشه بۆ چاپ و بلاوکردنەوه.

Mannheim, K. (1936) Ideology and Utopia.
London: Routledge.

Niemi, Jari I. (2005). Jürgen Habermas's
Theory of Communicative Rationality:
The Foundational Distinction Between
Communicative and Strategic Action.
Social Theory and Practice Vol. 31, No. 4,
pp. 513-532

به‌شی نوهم

پیشه‌سازی دروستکردنی نوخبه

نوخبه وهک ره‌عیه‌ت

پیشه‌سازی دروستکردنی نوخبه

سهرتا

له دونیای دوی راپه‌پیندا کۆمه‌لێک نوخبه دروست ده‌بن که پیشتر له میژووی ئێمه‌دا نه بوونیان هه‌بووه، نه میکانیزمه‌کانی دروستبوونی نوخبه به‌و شیوه‌یه‌ بووه که ئهم نوخبه تازانه‌ی دونیای دوی راپه‌پینی پی دروست ده‌بن. ئه‌و پۆل و ئهرکانه‌ش که نوخبه‌کان له‌ناو ژیاانی کۆمه‌لایه‌تیدا پێیان ده‌سه‌پێردریت ته‌واو نوین و له قوناغه‌کانی پیشتردا له‌ئارادا نه‌بوون. هه‌روه‌ها میکانیزم و ئاسۆکانی گه‌شه‌کردن و به‌روه‌پیشه‌وه‌چوونی ئهم نوخبه‌نه‌ش ته‌واو تازه‌ن و پیشتر به‌و فۆرم و ناوه‌ڕۆکه‌ی ئهم‌پۆوه بوونیان نه‌بووه.

دونیای دوی راپه‌پین له هه‌موو کایه کۆمه‌لایه‌تییه جیاوازه‌کاندا نوخبه‌ی تازه دروست ده‌کات، له‌وانه‌ش: نوخبه‌ی سیاسی، نوخبه‌ی ئابووری، نوخبه‌ی سه‌ربازی، نوخبه‌ی ئه‌منی، نوخبه‌ی میدیایی، نوخبه‌ی دینی، نوخبه‌ی ئه‌کادیمی، نوخبه‌ی ئه‌خلاقی، نوخبه‌ی داوه‌ری، نوخبه‌ی کولتووری و نوخبه‌ی پۆشنییری. ئهم نووسینه هه‌ولدانێکی سه‌ره‌تاییه بۆ خۆیندنه‌وه‌ی پڕۆسه جیاوازه‌کانی دروستبوونی ئه‌و نوخبه‌نه و ئه‌و پرسیاره سه‌ره‌کییه‌ش که ده‌یکات پرسیاره

دەربارەى چۆنەتتى دروستبۈۈنى ئو نوخبانە و چىيەتتى
ئو پەيوەندىيانەى بە دەسەلاتەۋە گرىيان ئەدات؟

نوخبە چىيە و كىنە؟

لە زانستى كۆمەلناسىدا نوخبە بەۋ كەمىنە خاۋەن نفوز و
كارىگەرىيە دەگۈترىت كە پىنگەبەكى كۆمەلايەتتى بەرزى
لەناۋ كۆمەلگادا ھەيە و كارىگەرىيە لەسەر تۈيۈز و ھىزە
كۆمەلايەتتىيەكانى تر ھەيە. ئەمانە ئو كەسانەن كە ناۋەندە
گرنگەكانى دەسەلات، لەناۋ كايە و بۈارە جياۋازەكاندا دەگرە
دەست. لەۋ كەسانە پىك دىن كە بە بەراۋرد بە كەسانى
ترى ناۋ كۆمەلگا، بەتواناتر و لىھاتۈۋتر و شارەزاترن و
پۇلى سەرکردايەتلىكردن لەناۋ كايە و بۈارەكانى خۇياندا
دەبىنن. چەمكى نوخبە يەككىكە لە چەمكە سەرەككىيەكانى
ناۋ سۇسىۋۇلۇژىيە سىياسى و باسكردنىشى لە چۈارچىۋەى
باسكردنى دەسەلات و چىن و ھىزە كۆمەلايەتتىيەكاندا دىت.
لە زۆر پۈۋەۋە شىكردنەۋەى دىياردەى نوخبە بەشىكە لە
شىكردنەۋەى سىستىمى سىياسى و چۆنەتتى دروستبۈۈن و
پىكخستىن و دابەشكردنى دەسەلاتەكان لە كۆمەلگادا. بەشىكە
لە شىكردنەۋەى دروستبۈۈنى ئو بەشەى كۆمەلگا كە
بەكردەۋە دەزگا و ناۋەند و پىنگە گرنگەكان بەپىۋە دەبات.
بەكورتى نوخبە ھىمايە بۇ ئو كەمىنە كۆمەلايەتتىيانەى لە
كۆمەلگادا ئامادەن و دەسەلات و نفوزىكى دىيارىكراۋيان
ھەيە و لە زۆر پۈۋەۋە پۇلى سەرکردايەتلىكردنى كۆمەلگا
لە ئاست و بۈارى جياۋازدا دەگىرن و ھەۋلى ۋەدىيەتتەنى
پرنسىپ و ئامانجە كۆمەلايەتتىيەكانى كۆمەلگا ۋەك گشتىك

نه‌ده‌ن، هاوکات خاوه‌نی هه‌ستکردنیک‌ی که‌وره و تایبه‌تن به
به‌رپرسیاریتی. (Hartmann ۲۰۰۶: ۳۳-۳۴)

دروستبوونی نوخبه‌کانی دوا‌ی راپه‌رین

وه‌ک وتم دونیای دوا‌ی راپه‌رین دونیای دروستبوونی
کۆمه‌لێک نوخبه‌ی جیاوازه و میکانیزمه‌کانی دروستبوونی
ئه‌م نوخبه‌نه‌ش له‌م شه‌ش تیزه‌ سه‌ره‌کییه‌دا پێشکه‌ش ده‌ک‌م.
یه‌که‌م، دروستبوونی نوخبه‌ له‌ دونیای دوا‌ی راپه‌ریندا
پروسه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی زۆر تایبه‌ت ئاراسته‌ی ده‌کات،
که‌ په‌یوه‌ندی به‌ توانا و لێزانی و به‌هره‌ و زۆریکی‌تر
له‌ ئاکاره‌ که‌سییه‌ تایبه‌ته‌کانی ئه‌ندامانی ئه‌و نوخبه‌یه‌وه
نییه‌، به‌لکو کۆمه‌لێ گه‌مه‌ و په‌یوه‌ندی سیاسی و به‌مالایی
و حیزبی له‌ پشتی دروستبوونیانه‌وه‌یه‌، که‌ وه‌لای په‌ها‌ بو
که‌س و پارت و به‌ماله‌ هوکمرانه‌کانی کوردستان ژێرخانه‌
سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و میه‌نه‌یه‌که‌ی ده‌ستنیشان ده‌کات.
ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌ی به‌شی هه‌ره‌زۆری ئه‌و نوخبه‌نه‌ی له
کوردستاندا پێگه‌ سیاسی و ئابووری و یاسایی و ئه‌کادیمی
و ده‌زگایی و دینی و پۆشنیری و میدیاییه‌ گرنگه‌کانیان
له‌ ژێر ده‌ستدایه‌، که‌سانیک‌ نه‌ لێهاتوویی و نه‌ توانا و نه‌
شاره‌زایی له‌ پشتی پروسه‌ی "به‌نوخبه‌بوون" یانه‌وه‌ نییه‌،
به‌ده‌سته‌پێانی پێگه‌کانیان به‌ناو مملانییه‌کی پێشه‌ویی یاسایی
و ئه‌خلاقیی ئازادا تینه‌په‌ریوه‌، که‌ که‌سه‌ به‌هه‌رمه‌ند و
به‌توانا‌کانی له‌ که‌سه‌ بیتوانا و بیته‌هره‌کان جیا کردیته‌وه‌.
به‌لکو بوونی وه‌لا و گوێراپه‌لیی ته‌واو بو نوخبه‌ هوکمران
و ده‌سه‌لاتداره‌که‌ پێگه‌کانی پێ به‌خشیون. خالیک که‌ گرنگه‌

ليږدهدا ټامازه په کي خيږاي پي بکين، ټوه په لاني کم به شيک له ټنداماني ټم نوڅبه تازانه، نوڅبه بوونيان له ريگاي که سوکار و خيزان و بڼه ماله وه بڼ نه ماوه ته وه، به لکو ټينتيا و وه لائي سياسي دروستي کردون. نوڅبه بوونيان پابه ستي پيگه کومه لايه تيه که يان نيه، به لکو پابه ستي وه لائي سياسي يانه. هم مو ټه مانه وا ده که ن دروستيووني نوڅبه تازه کاني دونيای دواي راپه رين به شيک بيت له پرؤسه ي دروستيوون و څو به هيژکردن و شکله ندي هيژه ده سه لاتدار و حوکمرانه کي دواي راپه رين ځوي. ټو ميکانيزمه سه ره کي به ش که ټم پرؤسه ي دروستکردني نوڅبه به په ريوه ده بات: به کاره يټاني سه رجه مي نوڅبه کانه بڼ به هيژکردني به رده وامي پيگه ي حوکمراني نوڅبه سياسي به لاده سته کي ناو ه ريم.

تيزي دوو هم، ټو دڅه ي سه ره وه وا ده کات ټم نوڅبه تازانه له قورسا ييه کومه لايه تي و سياسي به لوازه کي ځويان ټاگدار بن و پرؤسه ي دروستيوون و گه شه کردني ځويان له ريگاي وه لائي سياسي وه به باشي بناسن. ټم نوڅبه تازانه ټو راستيه باش ده زانن که ليټه اتووي و شاره زاي و ليژاني، يان هو شياريه کي پيشکه وتو و ټايينده ي تاييه ت، يان هه سترکړدنيکي ټه خلاقي گوره به به رپرسياريتي، نه يکردون به نوڅبه، بويه ځويان وهک هاو لاتي ځاوه ن ماف و ځاوه ن به رپرسياريتي نابينن، به لکو ځويان زياتر وهک "شيوازيکي نوټي په عيه ت" ده بينن که وه لائي په ها دروستي کردون و ورده کاري به کاني ژياني سياسي و کومه لايه تي و ټابووريان به ده ستي سه روه ره کانيانه وه يه. واته به ده ستي که سه

به هیزه کانی ناو ئه و سیستمه سولتانییه وهیه که له پێگای به پهره عییه تکردنی نوخبه کانه وه، خه ریکی به پهره عییه تکردنی هه موو کۆمه لگایه. دهره نجامی ئهم دۆخه شه ئه وهیه ئهم نوخبانه که ده بن به پهره عییه ت له به رده می حوکمراناندا، له هه مان کاتدا ده بن به پۆلیس به سه ر کۆمه لگاوه و له باتیی نوینه رایه تیکردنی کۆمه لگا له به رده م ده سه لاتدا، ده بن به ئامرازیکێ به هیزی ده ستی ده سه لات بۆ کۆنترۆل و دیسپلینکردنی کۆمه لگا.

تیزی سیته م، ئهم نوخبانه چونکه هه موویان وه لاتاتی سیاسیی جیاوازی بۆ هیزی سیاسی و که سایه تی خاوه ن نفوز و بالی جیاوازی ناو پارته سیاسیه کان له پشتی پرۆسه ی به نوخبه بوونیانه وهیه و ئه و وه لاتاته کردوونی به ئه ندامی ئهم یان ئه و نوخبه، نه ک هه بوونی دیدیکێ گشگتیر و بیرکردنه وه له پرۆژه یه کی کۆمه لایه تی که ژیا نی گشتی کۆمه لگا کۆله که سه ره کییه که ی بیت، بۆیه هه رگیز نه یان توانیوه و ناشتوانن وه ک نوخبه یه کی یه ککرتو و هاریکار و گشتی کار بکه ن. به مانایه کی تر نوخبه جیاوازه کان ناتوانن له ناو خۆیاندا وه ک "نوخبه یه کی هاوشیوه" ئاماده بن و ئه وه ی به یه کیانه وه گرێ ئه دات توانا و شاره زایی و لینه اتوویی هاوبه ش و چونیک بیت، که یه ک مه به ست یان یه ک پرۆژه، یان یه ک ستراتیژی ته سیاسی هاوبه ش ئاراسته یان بکات. به لکو هه موو دابه شبوونه کانی ناو کایه ی سیاسیی له ناو خۆیاندا به ره م ده هینه وه و سه روهریی ده که ن. به کورتی نوخبه کانی دوا ی راپه رین نه ده توانن دیدیکێ هاوبه ش دروست بکه ن، نه شیوازیکی هاوبه شی کاری پیکه وه یی، نه کۆمه لیک بنه ما و پێسای هاوبه ش، نه ئه خلاقیاتیکی کۆمه لایه تی هاوشیوه، که

بتوانن هه موويان به يه كدييه وه كۆ بكه نه وه، يان بيناگۆرپيت بۆ ئه و شيوازه له نوخبه كه له سۆسۆلۆجياى نوخبه دا ناوى "نوخبه ي ستراتيژى" ي لى دهنريت (Hartmann 2006: 33-34) له سه روو هه مووانيشه وه ئه م نوخبه پارچه پارچه و دابه شبووانه ناتوانن لانى هه ره كه مى ئوميد و مه به ستى هاوبه شيشيان هه بيت. به شىك له پارچه پارچه بوونه زۆر و قووله كانى دونياى ئيمه په يوه ندى به پارچه پارچه بوونى نوخبه كانه وه هه يه.

تيزى چواره م، هه موو ئه مانه وا ده كه ن ئه م نوخبه نه خاوه نى ديناميكه تى ناوه كى و سه ره بخۆ خۆيان نه بن، له ده ره وه ي ئه و وه لا و په يوه ندىيانه شدا كه به هه نزه ده سه لاتداره كانه وه گرپيان ئه دن، هه زىكى سه ره بخۆ و كارىگر نه بن و نه توانن ببين به رووبه رىك بۆ كۆكرده وه ي بكه ره سياسى و مه ده نى و دىنى و پۆشنبيرييه جياوازه كان به يه كه وه له ده ورى كۆمه لىك پرۆژه سه باره ت به سه ره له نوئى رىكخسته نه وه و داڤشته نه وه ي "ژيانى گه شتى" به شيوه يه كى دادپه روه رانه تر و پلورالتر و ديموكراسيانه تر. واته نه توانن ببين به و "نوخبه ستراتيژى" ه ي كه باسمان كرد.

تيزى پهنجه م، ئه و نوخبه نه چونكه پىنگه سياسى و سۆسۆلۆژييه لاوازه كه ي خۆيان باش ده ناسن، بۆيه رومانينيان بۆ خۆيان، رومانينى نوخبه يه ك نيه باوه رى به هه ز و توانا و ليه اتوووى و خه ون و چاره رومانينه كانى خۆى

١_ نوخبه ي ستراتيژى چه مكيكى گرنگى ناو سۆسۆلۆژياى نوخبه كانه. خاوه نى ئه م تيزه، كۆمه لناسى ئه لمانى: سوزانه كيله ره. بۆ زانبارى زياتر له سه ر تيزه كانى ئه م خانمه به روانه هه مان ئه و كتىبه ي سه ره وه كه هه مامان پى كردوه.

هه‌بێت، به‌لکو هه‌موویان خۆیان وه‌ک درێژکراوه‌ی هه‌یزیک له‌ ده‌ره‌وه‌ی خۆیاندا ده‌بینن، هه‌ندیک جار درێژکراوه‌ی هه‌یزی که‌سیکی ناو بازنه‌ به‌هه‌یزه‌کانی ده‌سه‌لات، که‌ توانای هه‌موو جو‌ره‌ یاریکردنیک پێیان هه‌یه. به‌ مانایه‌کی دیکه‌ ئه‌م نوخبانه‌ هه‌یزیک نین به‌توانن پۆلی ناوکه‌ییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، یان پرديک بپینن و هه‌یزه‌ ناکوکه‌کان و به‌شه‌ نارازی و جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگا له‌ ده‌وری خۆیان کۆ بکه‌نه‌وه، ئه‌مه‌ش وا ده‌کات کاریه‌گه‌ری پۆزه‌تیفیان له‌سه‌ر گه‌شتی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی ته‌واو لاواز و په‌راویزی بیت و وه‌ک له‌ سه‌ره‌وه و تمان وه‌ک ئامرازیک له‌ ئامرازه‌ زۆره‌کانی ده‌ستی هه‌یزه‌ هوکمرانه‌کان کار بکه‌ن.

تیژی شه‌شه‌م، ئه‌وه‌ی له‌ دونیای دوا‌ی پا‌ه‌پیندا ڤوو ده‌دات، ته‌نها گو‌ڤانی "نوخبه‌ی سیاسی" نییه‌ له‌ کۆمه‌لگای ئه‌مه‌دا، ئه‌وه‌ی چارن پێیان ده‌وت نوخبه‌ی "پێشه‌ره‌" و "ته‌لیعه‌"ی کۆمه‌لگا، بۆ چینیکی کۆمه‌لایه‌تی نوێ، که‌ هه‌موو شتیوازه‌کانی سه‌رمایه‌ی له‌ کوردستاندا مۆنۆپۆل کردوه و هه‌موو ئامرازه‌کانی به‌کاره‌ینانی توندوتیژیی له‌ ژێر ده‌ستدا، به‌لکو په‌کیک له‌و کاره‌ ترساناکانه‌ی که‌ ئه‌م نوخبه‌ سیاسیه‌ ئه‌نجامی داوه و به‌رده‌وامیش ئه‌نجامی ئه‌دات، بریتییه‌ "له‌ نوخبه‌خه‌ستی نوخبه‌کان"، واته‌ پرگرتن له‌ دروستبوونی نوخبه‌ی سه‌ربه‌خۆ و ئازاد له‌ ده‌ره‌وه‌ی کۆنترۆل و ستراتیژییه‌تی هوکمرانی و ئیشکردنی خۆیاندا و له‌ ده‌ره‌وه‌ی ستراتیژییه‌تی دروستکردنی کۆمه‌لیک "نوخبه‌ی ساخته‌"دا. ئیشی ئه‌م نوخبه‌ ساخته‌نه‌ش بریتییه‌ له‌ خه‌ساراندن و به‌یده‌ستکردنی کۆمه‌لگا و پرگرتن له‌وه‌ی کۆمه‌لگا به‌توانیت

له دهروهه‌ی ستراتیژه گه‌وره‌کانی ده‌سه‌لاتدا بیر بکاته‌وه و
بژی و ده‌ستکاری خوی بکات.

چۆنیه‌تی کارکردنی کایه‌کان

ئو پرۆسه‌یه‌ی سه‌روهه له دونه‌ی دوی راپه‌ریندا وایان
کردوه هیچ کایه‌یه‌ک له کایه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی دونه‌ی ئیمه
نه کایه‌ی سه‌ربه‌خۆ بن، نه توانییه‌تیان به‌سه‌ربه‌خۆی کار
بکهن. گروهه‌ی حوکمران و ده‌سه‌لاتداره‌کان، به‌شیوازی
جیاوان، نوخبه‌ی ساخته‌یان دروست کردوه و له‌ریگای
ئه‌وانه‌وه ده‌ستیان خستۆته‌ ناو سه‌رجه‌می کایه‌کان و
نه‌یانیه‌تشته‌وه هیچ یه‌کێکیان به‌پێی یاسا و به‌ها و ئه‌خلاقیاته
ناوه‌کییه‌کانی خۆی کار بکات. هه‌روه‌ها رێگر بوون له‌وه‌ی
ئو کایانه‌ بتوانن به‌ها و سه‌رمایه‌ی ناوه‌کیی سه‌ربه‌خۆ به
خۆیان دروست بکهن و ئو به‌ها و سه‌رمایانه‌ مملانی و
هاریکاری و گه‌شه‌کردنی ناوه‌کیی کایه‌کان به‌پێوه‌ ببه‌ن.
بۆ نمونه‌ گه‌ر کایه‌ی ئابووری وهر بگرین، لیته‌دا شتیکی
به‌ ناوی ئابوورییه‌کی ئازاده‌وه بوونی نییه‌ که‌ پێگه‌ و
میکانیزمه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی له‌ژێر ده‌ستی نوخبه‌ سیاسیه‌
بالاده‌سته‌که‌دا نه‌بێت و ئه‌وان ئه‌وه‌ دیاری نه‌کهن ئو
ئابوورییه‌ چۆن کار بکات. کارخانه‌ گه‌وره‌کان یان هی
خیزانه‌ سیاسیه‌کانه، یان هی که‌ سایه‌تییه‌ به‌هێزه‌کانی ناو
حیزبه‌، یان هی حیزب خۆیه‌تی. ئه‌گه‌ر کایه‌ی سه‌ربازی وهر
گرین، سه‌رکرده‌ سه‌ربازییه‌کان و ئو نوخبه‌یه‌ی سه‌رجه‌می
کایه‌ سه‌ربازییه‌که‌ به‌پێوه‌ ده‌به‌ن، جه‌نه‌راله‌ شاره‌زا و
ئه‌فسه‌ره‌ پێشه‌یه‌یه‌کانی ناو کایه‌که‌ نین، به‌لکو کوڕ و برا

و خزم و که‌سی خێزان و نوخبه‌ بالاده‌سته‌که‌ خۆیانن. گهر کایه‌ی میدیا وهر بگرین، جگه‌ له‌وه‌ی زیاد له‌ ۹۵ له‌ سه‌دی میدیای دونیای دوا‌ی راپه‌رین، یان میدیایه‌کی حیزبییه‌ یان میدیای سینه‌ر، ئه‌و نوخبه‌یه‌ی که‌ کایه‌ی میدیا به‌رپوه‌ ده‌بن، میدیاکاره‌ شاره‌زا و به‌توانا‌کان نین، به‌لکو‌ ئه‌وانه‌ن که‌ حیزب و نوخبه‌ی ده‌سه‌لاتدار داینا‌ون و به‌و شینوه‌یه‌ به‌کاریان ده‌هێنیت که‌ خۆیان ده‌خوازن. به‌ کورتیه‌که‌ی ئێمه‌ له‌ دونیای دوا‌ی راپه‌ریندا له‌ به‌رده‌م واقعیکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و په‌مزی‌داین، که‌ کایه‌کانی ناو ئه‌و واقیعه‌ له‌ ناوه‌وه‌ په‌ک خراون و لۆژیکی ئیشکردن‌یان له‌ لۆژیکی ناوه‌کییه‌وه‌ گۆرپاوه‌ بۆ لۆژیکی ده‌ره‌کی و به‌ شینوا‌زی جیاوا‌زیش په‌ر کران له‌ نوخبه‌ی ساخته‌ی ئاراسته‌کراو. ئه‌مه‌ش وای کردوه‌ هیچ کایه‌یه‌ک له‌ ناو خۆیدا توانای به‌ره‌مه‌پێنانی نوخبه‌ی سه‌ره‌خۆی نه‌بێت و نوخبه‌کانی ناو کایه‌کان کرده‌یه‌کی ده‌ره‌کی دروستیان بکات، که‌ زۆر جار لۆژیکی ئه‌و کرده‌یه‌ ته‌واو ناکۆکه‌ به‌ لۆژیکی ناوه‌کیی ئه‌و کایانه‌.

چوار شینوا‌ز له‌ سه‌رمایه‌

له‌ هه‌موو کۆمه‌لگایه‌کدا لانی که‌م چوار شینوا‌زی سه‌ره‌کی سه‌رمایه‌ ئاماده‌ن، که‌ ئه‌مانه‌ن: سه‌رمایه‌ی ئابووری، سه‌رمایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، سه‌رمایه‌ی مه‌عریفی و سه‌رمایه‌ی په‌مزی. کێشه‌ی ژماره‌یه‌کی کوردستان له‌وه‌دایه‌ که‌ به‌شی هه‌ره‌ زۆری ئه‌م سه‌رمایانه‌ سه‌رمایه‌ی مۆنۆپۆلکراون له‌لایه‌ن نوخبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌ حوکمه‌رانه‌که‌ی هه‌رێمه‌وه‌. ئابووری سه‌زه‌کی له‌ کوردستاندا ئابووری نه‌وته‌ و ئه‌م ئابوورییه‌ش

کورټ بۆتهوه بۆ ئابووریهکی حیزبی و خیزانیی داخراو. هرچی سهرمایه په مزیه قورسایي و فورمهکانی گۆرانیان به سهردا هاتووه، هه ندیک شیوازی سهرمایه په مزى له دونیای دواى راپه پیندا په کیان خراوه، هه ندیکی فورمی نویی ئهم سهرمایه په دروست کراوه، بۆ نمونه سهرمایه ی دینی به هیز بووه و سه ماره یه په مزى نادینی لاواز. سهرمایه ی مه عریفیی گهرچی ئه و نرخه ی جارانی نه ماوه، بۆ نمونه له پیکای به لیشاودا به شکر دنی بپروانامه و له قبه ی نه کادیمی به سه ر خه لکانیکی زۆردا، به لام نه وه شی که ماوه شیوازی وه گه پخسته که ی و ئه و ده زگیانه ی که پتویسته تیایاندا ده سته کار بن، مۆنۆپۆلکراون، ئیتر له زانکۆ و قوتابخانه و په یمانگا کانه وه بیانگره، بۆ ئه و ده زگیانه ی تر که وه ک ناوه ندی لیکۆلینه وه و ناوه ندی فره نگى و کولتووریی ئاماده ن. سهرمایه ی کولتووری سهرمایه ی که به شیکی گه وره ی ده زگا و فستیقاله ئاراسته کراوه کان به ره میان ده هینن و بلاویان ده که نه وه، یان ئه و گروه کولتوورییانه ی که به ئاشکرا و به نهیتی له باوه شیی ئهم یان ئه و پارت و پیکخراو و که سایی سیاسیدا ئاماده ن. ئهم مۆنۆپۆلکردنه ی شیوازه جیاوازهکانی سهرمایه سه رچاوه یه کی گرنگ و سه ره کیی پیکه گرته له دروستبوونی نوخبه ی سه ره بخۆ و کاریگر له ولاته که دا.

به کورتیه که ی وه ک چۆن سهرمایه ی ئابووری له جومگه و شار په گه سه ره کییه کانیدا مۆنۆپۆل کراوه، ئاواش فورمهکانی تری سهرمایه، یان به ته واوی مۆنۆپۆل کراون، یاخود شیوینراون و بیترخ کراون، یاخود فورمی نوییان

تیادا دروست کردوه که له ژیر کۆنترۆلی نوخبه حوکمرانه‌که و ده‌زگا جۆربه‌جۆره‌کانیدا‌یه.

ئهمانی "هاوبه‌شی" کۆمه‌لایه‌تی

ئهو دۆخه تازانه‌ی له سه‌ره‌وه باس کران وا ده‌که‌ن نوخبه جیاوازه‌کان نه‌توانن گه‌شه به دیدیکی هاوبه‌ش بۆ گشتیتی ژیا‌نی سیاس‌ی و کۆمه‌لایه‌تی و فره‌ه‌نگی بده‌ن. نه‌توانن "نوخبه‌یه‌کی ستراتیژی" دروست بکه‌ن. هه‌روه‌ها نه‌شتوانن کۆمه‌لیک پێوه‌ و به‌های هاوبه‌ش دروست بکه‌ن که لانی که‌م خودی نوخبه‌کان خۆیان له ده‌وری کۆ بینه‌وه. له هه‌مووشی ترسناکتر ئه‌وه‌یه ئه‌م نوخبانه ناتوانن "ئه‌جندایه‌کی میژوویی هاوبه‌ش" به‌ره‌م به‌ی‌نن که ده‌ست‌نیشانی ئه‌وله‌ویه‌ته‌کانی ئه‌و کۆمه‌لگایه بکات. ئه‌مه‌ش جارێکی دیکه توانای کاری پێکه‌وه‌ییی نوخبه‌کان ویرانتر ده‌کات و وا ده‌کات هه‌چ یه‌کی‌کیان نه‌توانیت له‌گه‌ل ئه‌وی دیکه‌یاندا کار بکات و به‌پارچه‌پارچه‌یی بمێننه‌وه. ئه‌م دۆخی پارچه‌پارچه‌بوونه به‌ پاده‌یه‌که ته‌نانه‌ت له‌ناو یه‌ک نوخبه‌دا توانای کاری پێکه‌وه‌یی و کۆبوونه‌وه‌ی به‌شه جیاوازه‌کانی ئه‌و نوخبه‌یه له‌ده‌وری ئه‌جیندا و پرۆژه‌یه‌کی میژوویی و ده‌سته‌جهمعی بوونی نه‌بیت. با پۆشنی‌یران وه‌ک نمونه‌ وه‌ر بگرین.

له‌ناو پۆشنی‌یرانی دونیای دوا‌ی که‌وتنی پ‌ژیمه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌ین و په‌ره‌سه‌ندنی ئابووری نه‌وتدا، شتی‌ک بوونی نامینیتیه‌وه ناوی پرۆژه‌یه‌کی ده‌سته‌جهمعی بیت و بتوانیت پۆشنی‌یران کۆ بکاته‌وه، زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری پۆشنی‌یران یان ده‌بنه تاکه‌که‌سی دا‌پرا و سه‌رقال به‌ کاره

شەخسىيەكانى خۇيانەو، يان لە بۆنە جياوازهكاندا دەر دەكەون و بەياننامەيەك يان نووسىنىكى پىكەوھىي ئىمزا دەكەن، يان لە گروپ و دەستەى بچووك و تايبەتدا كۆ دەبنەو و خەرىكى لاسايىكردنەوھى ئەزموونى گۆفارى پەھەند و نووسەرەكانيانن (كە زۆر جار سايكلوژيا، نەك تواناي فيكرى و تيورىي تىپەراندىنى گۆفارى پەھەند، دەيانجووليتىت). ھاوكات كەسانىك دروست دەبن لەدەورى ئەم يان ئەو نووسەر و فەيلەسوفى خۆرئاوايى كۆ دەبنەو و ھەموو پەخەكردىنكى ئەو فەيلەسوف و نووسەرەنە بە تەكفيركردىنكى فيكرى و زۆر جاريش ئەخلاقيى دەزانن، ھەندىكى تر لەدەورى يۇنانى كۆن و ئەرستو و ئەفلاتون كۆ دەبنەو و ئەوانى تر لەدەورى ئەم يان ئەو پۇشنپىرى دىنىي ئىرانى يان ھىندى كۆ دەبنەو، كەسانىكى دىكەش جگە لە خۇيان ھەموو كورد يان بە فاشىست يان بە گەمژە يان بە بىمانا دەزانن و بە چەپ و راستدا قسە بە لىبرالىزم و كاپىتالىزم و فېمىنىزم و زۆر شتى دىكە دەلېن، ھەندىكى دىكە دىوارىك، نا شورايەكى گەورە، لەنتوان فيكر و سىياسەتدا پىشنپار دەكەن و دەبنە ھەلگىرى گوتارى بەناسىاسىكردنى ھەموو شتىكى دونىاي ئىمە، كەسانىكى تر رىگاي عىرفانىەت دەگرنە بەر، بەبى ئەوھى واز لە پىدراو ھەرە سەرەككەكانى كۆمەلگاي بەرخۆرىي بەيىنن، ھەندىكى دىكەش پەخەنى مۆدىرنە دەكەن بەو لۆژىكە ئايىنىيەى ھەندىك خويندەوارى ئايىنىي ئىرانى و ھىندىي دەيكەن، بړىكى دىكە دەكەونە دواى خويندەوارە سەلەفەكانى سەعودى و كەسانىكى تر تا ئەمروش بەدەورى سەيد قوتبدا دەخولتەو، ھتد... ھاوكات

زۆرینه‌یه‌کی بێده‌نگ و بیکێشه‌ش هه‌ن که په‌یوه‌ندییه‌کی نه‌وتۆیان به‌ ژیا‌نی گشتی کۆمه‌لگاوه‌ نه‌ماوه‌، نه‌مه‌ جگه‌ له‌ له‌شکرێک له‌ پۆشنییری به‌یعه‌ که ده‌سه‌لات چۆنی بویت و که‌ی بیه‌وێت به‌و شیوه‌یه‌ به‌کاریان ده‌هێنێت، به‌تایبه‌تی له‌و ساته‌ ستراتیژیانه‌دا که پاراستنی ده‌سه‌لاتی نوخبه‌ حوکمرانه‌که‌ و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی پتوستان پێیه‌تی. به‌کورتیه‌که‌ی هه‌چ کۆمه‌له‌ ئامانج و چاوه‌پوانیه‌کی هاوبه‌ش نه‌م نوخبه‌ پۆشنییرییه‌ و پۆل و کاره‌کانیان به‌یه‌که‌وه‌ کۆ ناکاته‌وه‌. جه‌نگ و جه‌ده‌لی نابهره‌مه‌یته‌ر و نابهرپرسیاری ناو‌کایه‌ی پۆشنییری هه‌چی له‌ جه‌نگ و جه‌ده‌لی سیاسیه‌کان له‌گه‌ل په‌کدا که‌متر نییه‌.

ته‌لانی کۆمه‌لگا

ئه‌گه‌ر بکریت ته‌و دۆخه‌ی سه‌ره‌وه‌ له‌ یاسایان له‌ مۆدیلیکی بالاده‌ستدا کۆ بکه‌ینه‌وه‌، ده‌کریت بلیین یاسای سه‌ره‌کی کارکردنی نوخبه‌ جیاوازه‌کانی ته‌مۆکه‌ی کوردستان یاسای "دوورکه‌وته‌وه‌یه‌ له‌ کۆمه‌لگا" و "خه‌می گشتی"، یاخود پشتکردنه‌ "ژیا‌نی گشتی" و چه‌مانه‌وه‌یه‌ به‌سه‌ر "ژیا‌نی تایبه‌ت"دا. هه‌ر یه‌کێک له‌ نوخبه‌کان به‌ شیوازیکی تایبه‌ت له‌ کۆمه‌لگا و خه‌مه‌ گشتیه‌کان دوور ده‌که‌وێته‌وه‌ و هه‌ریه‌که‌شیان به‌ شیوازی تایبه‌ت خۆی گری ته‌دات به‌ نوخبه‌ی حوکمرانه‌وه‌ له‌ کوردستاندا. ئه‌گه‌ر زۆرینه‌ی کۆمه‌لگا‌کانی جیهان له‌ ڕینگای نوخبه‌کانیان‌وه‌ قسه‌ بکه‌ن و له‌ ڕینگای ته‌وانه‌ ته‌عبیر له‌ خه‌ون و خه‌ز و چاوه‌پوانیه‌کانیان بکه‌ن، هه‌روه‌ها له‌ ڕینگای ته‌وانه‌ "ئه‌وله‌ویاته‌ میژووبیه‌کان" ده‌ستنیشان

بکه‌ن و کۆمه‌لگا له‌ده‌ووری "ژیانیکی گشتیی هاوبه‌ش" کۆ بکه‌نه‌وه، نه‌وا نه‌وه‌ی نه‌مۆکه‌ ئاکاری سه‌ره‌کیی کۆمه‌لگای کوردستانی بێت و یرانبوونی نوخبه‌کان و هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی سیاسی و نه‌خلاق‌ی و وێژدانیی نه‌وان و پارچه‌پارچه‌بوونیانه. نه‌و نوخبانه‌ی که له‌ دونه‌یای دوا‌ی پاپه‌پیندا دروست بوون نوقمی ناو به‌ده‌سته‌پێنان و گه‌وره‌کردنی ده‌سکه‌وته تایبه‌ته‌کانی خۆیان له‌ناو دۆخه‌ گشتیه‌که‌دا و زۆربه‌یان له‌گه‌ل خواستی هه‌یزه‌ ده‌سه‌لاتدار و بالا‌ده‌سته‌کاندا ده‌پۆن. واته‌ نه‌م نوخبانه نوخبه‌بوونی خۆیان به‌ وێست و بریار و ستراتیژییه‌کانی بالا‌ده‌سته‌بوونی هوکمرانانی هه‌ریمه‌وه‌ گرێ داوه. وه‌ک پێشتریش وتم نه‌م نوخبانه نوخبه‌یه‌ک نین دوا‌ی مملانی و کێهرکییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و یاسایی و فره‌هه‌نگیی خۆیان، خۆیان دروست کردبیت، به‌لکو ستراتیژ و کارکردنی هه‌یزه‌ هوکمرانه‌کانی کوردستان دروستی کردون و زۆربه‌شیان درێژکراوه‌ی نه‌و ستراتیژانه و پیا‌ده‌که‌ری نه‌وانن.

نوخبه‌کان و کۆلتوو‌ر

به‌و ئاکارانه‌ی سه‌ره‌وه‌ نوخبه‌کانی دونه‌یای ئێمه‌ وه‌ک کۆمه‌لیک نوخبه‌ی ئیقلیج له‌ناو ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیدا ئاماده‌ن و ده‌ر ده‌که‌ون. وه‌ک هه‌یزگه‌لیکی بیهێژ، وه‌ک گروهی بیه‌ئومید و بیه‌رۆژه‌ و بیه‌ه‌ون، وه‌ک که‌سانیک که‌ شکسته‌باوه‌پ‌ی و نا‌ئومیدی به‌شیکی ئۆرگانی و ناوه‌کیی پرۆسه‌ی دروستبوون و کارکردنیه‌. یه‌کێک له‌ ستراتیژه‌کانی دا‌پۆشین و به‌خشینی په‌وايه‌تی به‌م نوقسانیه‌ بونیادی و به‌م عه‌جزه‌ کۆمه‌لایه‌تی و می‌ژوو‌یییه‌ نه‌وه‌یه، که‌ ده‌ره‌وه‌ی خۆیان تاوانبار بکه‌ن،

به‌تایبه‌تی "کولتووریکی دواکه‌وتوو"ی کۆمه‌لگا تاوانبار بکه‌ن که گوايه هم ده‌ست و پیتی ئه‌وان و هم ده‌ست و پیتی هه‌موو هیزه چالاکه‌کانی تری ناو کۆمه‌لگای گرتوه. هه‌ندیکیان زیاتر ده‌پۆن و باس له‌وه ده‌که‌ن که کۆمه‌لگا که خۆی هه‌چه و هه‌چ وزه‌یه‌کی گۆرانکاری و تازه‌بوونه‌وه‌ی تیندا نییه، نه‌ک هه‌ر ئه‌مه، به‌لکو کۆمه‌لگا که خۆی هه‌زی به سته‌مپه‌رستی و دیکتاتۆره‌فینییه. ئه‌م فره‌نگی بێخه‌ون و بێئومید ته‌سلیم‌بوون و شکسته‌باوه‌رییه تا ئه‌و شوێنه ده‌پوات که بگۆریت بۆ ئه‌و دیارده به‌ناوبانگه‌ی له‌ ده‌روونناسیدا ناوی "پقبوونه‌وه له‌خود"ی لێ ده‌نریت. فره‌نگی ئه‌م نوخبانه، که له‌ قوولاییدا فره‌نگی پالدانه‌وه و به‌یعه‌نووسین و هه‌مووشتیکقبوولکرنه و په‌یوه‌سته به‌ دۆخی دنیای دواي پاپه‌رین و شتوازیکی زۆر تایبه‌تی دروستبوونیان، له‌ ڕیگای ئه‌م "پقله‌خۆبوونه‌وه"وه به‌گه‌شی ده‌کریت و ده‌کریت به به‌شیک له‌ فره‌نگی که چهند هه‌زار ساله‌ی نه‌گۆری کۆمه‌لگا. وا نیشان ئه‌دریت وه‌ک ئه‌وه‌ی کۆمه‌لگا له‌م ناوچه‌یه‌دا له‌وه باشتري بۆ دروست ناکریت و خراپیی سیاسي و حوکمرانان و ئیفلجیی نوخبه‌کان په‌نگدانه‌وه‌یه‌کی راسته‌وخۆی دۆخی دواکه‌وتووئیه و کۆمه‌لگایه‌یه که تیایدا ده‌ژین. به‌مه‌ش هه‌موو به‌رپرسیاریه‌تیکی میژوویی و ئه‌خلاقی له‌کۆلی خۆیان ده‌که‌نه‌وه و به‌ ملی کۆمه‌لگا که ده‌واسن.

بێگومان زۆر کۆمه‌لگا له‌ دنیادا هه‌لگری کۆمه‌لێک به‌ها و نرخ و یاسای کولتووری و فره‌نگیه، که ده‌شیت وه‌ک خه‌زینه‌یه‌ک بۆ پایه‌دارکردنی سته‌مگه‌ری ئاماده‌ بن و کار بکه‌ن، یان ده‌شیت وه‌ک په‌گۆریشه کولتووریه‌کانی

ستەمگەرى و بىتادىي كۆمەلايەتى و خراپەكارهيتانى دەسلەت، لەئارادا بن. بەلام بوونى ئەم رەگوريشە شتىكە و سەرلەنوئ بەرھەمەتتەنەو و پاراستن و چالاككردنەو ەيان لەناو دونىاي كۆمەلايەتيدا شتىكى دىكەيە. يەكەميان ئەگەر پىتدراوئىكى بابەتتى بىت، دووھەميان كوردەيەكى ھۆشياربىيانە و ئىرادەگەرەنەيە. ھىچ كۆلتوورىكى دىزىن و ھىچ رەگوريشەيەك بەبى بگەرى تازە ناتوانىت بەردەوام بىت و كار بكات، يەكئىك لە كىشەكانى كۆمەلگاي ئىمە ئەوھەكە بىرئىك لە نوخبەكانى رىك ئەو پۆلە داخراو و كۆنەپارىزە دەگىرن. كوردەي ھاتنى كۆلتوورىي چەند ھەزار سالىك لەمەوبەر بۆ ناو دونىاي ئەمىرۆ پەيوەندى بەو كۆلتوورەو خۆبەو نىيە، ھەرەھا كوردەيەكى خۆبەخۆ و ئۆتۆماتىكىش نىيە، شتىك لە حەتمەتتى مېژوويى لەپشتىەو بوونى نىيە، بەلكو ئەم ھاتتە كۆمەلئىك بىرئار و ستراتيژ و خەون تەماحى سىياسى و كۆمەلايەتى و فەرھەنگى مەيسەرى دەكات. ئەم شتەن ئەوھى ھەزاران سال لەمەوبەر بەرھەم ھىتراو بۆ ئەمىرۆ دەگوازنەو، نەك كۆلتوورى دىزىن و رەگوريشەكان خۆيان. بەكورتى، ئەم گواستەنەوھە قەدەرئىك نىيە لە نۆچاوانى ئەو كۆمەلگايە نووسراپىت، بەلكو بىرئار و ھەلبىزاردنى نوخبە سىياسى و كۆمەلايەتى و فەرھەنگىيە بالادەستەكانى ناويەتى و ئەوان ئەو فەرھەنگە دىزىنە بۆ دونىاي ئەمىرۆكە دەھىتن و دەيكن بە بەشئىك لە ئىستە.

بەم مانايە ئەوھى ئەمىرۆكە لە دونىاي ئىمەدا لە ستەمگەرى و خراپەكارى و بىتادىي كۆمەلايەتتى و چەوساندەوھى ژنان و بىتخرەدنى ئىنسان بەرپرسىارە كۆلتوورى كۆن و

دیرین نییه، به‌لکو ئه‌وانه‌ن که ئه‌و کولتووره چالاک ده‌که‌ن و به‌ره‌می ده‌هێتته‌وه، به‌کاری ده‌هێتن، ده‌یخه‌نه‌وه‌ گه‌پ، زیندووی ده‌که‌نه‌وه و به‌هه‌موو کونوقوژبنیکی کۆمه‌لگادا بلاوی ده‌که‌نه‌وه.

له‌وه‌ش بتراییت کولتوور هه‌رگیز یه‌ک شیوه و یه‌ک ناوه‌روک و یه‌ک مانا نییه، به‌لکو کۆمه‌لێک مانا و به‌ها و پوانین و سونه‌ت و وێناکردنی هه‌مه‌جۆر و ئالۆز و ناکۆکه به‌یه‌کتری، ئه‌مانه‌ ته‌نها کاتێک ده‌توانن کار بکه‌ن و بینه‌ هێزێک بۆ دروستکردنی دونیا، که بکه‌ریک یان کۆمه‌له‌ بکه‌ریک هه‌لیان بگه‌ڕیت و کاریان پێ بکات. فه‌ره‌هنگ و کولتوور به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتۆماتیکی و خۆبه‌خۆش هۆشیاری مرۆفه‌کان و گروپه‌کان دروست ناکه‌ن، به‌لکو کرده‌ی دروستبوونی ئه‌و هۆشیارییه‌ به‌ناو چه‌نده‌ها حیساباتی ورد و هه‌لبژاردن و بڕیاری به‌ئاگا و ته‌فسیری ئیراده‌گه‌رانه‌دا تێده‌په‌ڕیت. جگه‌ له‌مه‌ ئه‌و په‌گه‌ڕیشه‌ کولتوورییه‌ کۆنانه و ئه‌و که‌له‌پوره‌ی که هه‌یه‌ ده‌کریت به‌ ده‌یان شیوازی جیاواز لێک بدریته‌وه و له‌ ده‌یان گۆشه‌نیگای جیاوازه‌وه له‌ سه‌رده‌م و قوناغی جیاوازا مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ریت، ئه‌وه‌ی که مانایه‌ک له‌ ماناکانی ئهم یان ئه‌و کولتوور به‌سه‌ر ئه‌وانی تردا زال ده‌کات، ئه‌وه‌ی به‌ کولتوور "جه‌وه‌ر"ێک ده‌به‌خشیت، په‌یوه‌ندی به‌ په‌گه‌ڕیشه‌ فه‌ره‌هنگی و کولتوورییه‌کان خۆیانه‌وه نییه، به‌لکو په‌یوه‌ندی به‌ هاوکیشه‌کانی ده‌سه‌لات و به‌ ستراتیژیه‌ته‌کانی ته‌فسیرکردن و به‌ سیاسه‌تی پێناسه‌کردنه‌وه له‌مێژدا هه‌یه. واته‌ په‌یوه‌ندی به‌ کاری ئه‌و نوخبانه‌وه هه‌یه که له‌ کۆمه‌لگادا ئاماده‌ن و کار ده‌که‌ن. ئه‌وه‌ی وای کردوه ئه‌م‌ڕۆکه به‌شیکی گه‌وره‌ی

کۆمهلگاگان بۆ دین بگه پینه وه، مانای به هیزی کولتووری دینی خوی نییه، چونکه هر ئهم کۆمهلگایانه پوژگاریک به کارهینه ری به شیک زوری به هاگانی مؤدیرنه بوون، به به های پروتکردنه وهی پیزه یی له ش و دانه پویشینه وه، دینداری ئهمرۆکه به ره می کاری کۆمهلک نوخبه ی سیاسی و ئابووری و فرههنگیه، که له سالانی ههفتاوه له سه ره به دینکردنی سه ره می ژیا نی کۆمه لایه تی کار ده که ن.

تاوانبارکردنی کولتووری کۆن وهک ئه وه یه گونا ه ی کیشه گانی دونیای ئهمرۆمان بخه ی نه گهر دنی باو و با پیرانمان، بیه ستینه وه به و نه وانه وه که سه دان و هه زاران سال به ره له ئیمه ژیا ون و مردو ون. ئهم شتوازه له مامه له کردنی کولتوور و بینینی وهک سه رچا وه ی کیشه گانمان هه م له تینگه یشتن له دونیای ئهمرۆه سه رچا وه ی گرتوه، بۆ نموونه تینه گه یشتن له چۆنیه تی دروستبوون و ئیشکردنی نوخبه گانه وه، هه م له پا کردن له به ره نگار بوونه وه یه کی راسته قینه ی کیشه گان و هه م له عه قلیه تی گه پا ن به دوا ی هو کاریکی ده ره کیدا بۆ ئه وه ی هه موو گونا هه گانی بدهینه پال، هه م له دۆخی شکسته تا وه ری و ته سلیمبوونی نوخبه گانه وه.

کولتوورگه رای و پاقبوونه وه له خود

نوخبه ی کولتوورگه را زۆر جار جه وه ره یکی کولتووری نه گۆر به کۆمه لگا ده به خشیت و پی له سه ره ئه و خاله داده گریت که ئهم کۆمه لگایه به دریا یی میژوو کۆمه لگایه کی گه مره و نه زان و خورافی و توندوتیژ و به دره وشت و سته مپه رست بووه. دیکتا تۆریه ت و سته مپه رستی ئا کاری کولتووری

کۆمه‌لگا بووه و له پۆژگار هه‌ڵبژێرینه‌کانه‌وه به‌و ئه‌مرۆش
ئه‌و کۆلتووهره به‌بێ گۆرانکاریی ماوه‌ته‌وه. به‌بۆچوونی
من ئه‌م شتیوازه له‌ ره‌خه‌نه‌کردنی کۆمه‌لگا ره‌خه‌نه‌کردنی
خود نییه، که بێگومان پێداویستییه‌کی سه‌ره‌کی و بنه‌ڕه‌تییه،
هه‌موو هه‌ستانه‌وه و گۆرانکارییه‌کی میژوویییه راسته‌قینه‌یه،
به‌لکو "رقبۆونه‌وه‌یه له‌ خود"، رقبۆونه‌وه له‌ خود له
پێگای رقبۆونه‌وه له‌ کۆمه‌لگا. رقیق که ئه‌رکی سه‌ره‌کییه
وێرانکردنی خودی ده‌سته‌جه‌معی و خودی کۆلتووهری و
خودی په‌مزییه، به‌مه‌به‌ستی ته‌بریر هه‌یتانه‌وه به‌و هه‌یجانه‌کردنی
ئه‌و نوخبانه‌ی ئه‌و جۆره گوتاره‌یان هه‌لگرتوه. به‌بۆچوونی
من ئه‌م شتیوازه له‌ شیکردنه‌وه‌ی کۆلتووهرگه‌راییه دوو ئه‌رکی
سه‌ره‌کی جێیه‌جێ ده‌کات. یه‌که‌میان، پاراستنی نارسه‌یمی
ئه‌و نوخبه‌یه خۆی که پێی وایه ئه‌و له‌ میله‌ت و خه‌لک و
کۆمه‌لگا جیاوازه و وه‌ک ئه‌وان گه‌مژ هه‌زان و بێمانا و
بێکرده‌وه و بێزه‌وق و بێهونه‌ر بێجوانی نییه. دووه‌میان،
ته‌بریرکردنی ته‌واوی ئه‌و ده‌سه‌لاتداریتییه‌یه که له‌ئارادایه به
ناوی ئه‌وه‌وه هه‌رکه‌سێک به‌جێته‌ شوینی ئه‌وان و هوکمران
بێت، هه‌مان تاس و هه‌مان هه‌مام دووباره‌ ده‌کاته‌وه، چونکه،
وه‌ک ئه‌مانه‌ ده‌لێن، کۆمه‌لگاکه خۆی نه‌خۆشه و کۆلتووهره‌که‌ی
خراپه، بۆیه جگه له‌ که‌سانی نه‌خۆش و قه‌بیحیش شتیکی
دیکه به‌ره‌م ناهێنێت. ئاشکرایه ئه‌م شتیوازه له‌ ره‌خه‌نه‌کردن
ره‌خه‌نه نییه به‌ مانا عه‌قلانی و میژووی و مادیه‌که‌ی،
ره‌خه‌نه نییه وه‌ک هه‌یژیک به‌و گۆران و تازه‌بوونه‌وه، به‌لکو
به‌ره‌سته‌کردنی سایکۆلۆژیای رقبۆونه‌وه‌یه له‌ خود خۆی
به‌مه‌به‌ستی گه‌شه‌دان به‌ شکسته‌باوه‌ری و ته‌بریر هه‌یتانه‌وه به‌و

هيچنه كردن. ئەمە جگە لەوێ دژايەتيكردنی ئەو فەرھەنگە تايبەت و خۆمالييانەشە کە بە دريژايی چەندان سەدە ئامادە بوون و بەشیک بوون لە ژيان و مانەوێ ئەو کۆمەلگایانە، بە ھەموو دەسکەوت و نەھامەتییەکانیانەو.

ئەو شیوازە لە ستمگەری و دیکتاتۆریەت و کۆنترۆل و دیسپلینکردنی کۆمەلگا کە ئەمڕۆ ئامادەن، ئەو فۆرمە لە ئابووری کە سەرۆک کراوە، ئەو دەزگایانە کە ھەن و دروست کراون، ھیچیان بەرھەمی کۆلتووری کۆن نین، ھەموو کۆلتووری کۆنی نەتەوێ جیاوازیەکانی دنیا بەسەر یەکەوێ کۆ بکەرەوێ ناتوانن ئەو ستمگەرییە مۆدێرنانە دروست بکەن کە ئێمە لە سەدە ی بیستەمدا بینیمان. سیستەم سیاسییەکانی ئەمڕۆ کە بەرھەمی دنیای ئەمڕۆن، ئەو بەھا کۆلتووری و ڕەمزییە کۆنانەش کە بەکاری دەھێنن و دەیکەن بە بەشیک لە ئایدیۆلۆژیای خۆیان و لەپالیدا وەک یەکیک لە کۆلەکە زۆرەکانی دروستبوونی ستمگەری بەکاری دەھێنن، ھەموویان لەم سەدە یەدا سەرلەنوێ پێناسە کراونەتەو و خراونەتە پال ڕوانین و پراکتیکی تر، کە ھیچیان لە ڕابردودا بونیان نەبوو. شیوازە مۆدێرن و تازەکانی دیکتاتۆریەت و ستمگەری ھێز و تەکنیک و ستراتیژیەتی نوێی دەسەلارداری دروستی کردوون، کە لە توانای کەلەپوور و کۆلتووری کۆن و سونەتی و تەقلیدی نێیە دروستیان بکات.

کۆلتوور وەک خودا

ستمگەری و دیکتاتۆریەتی مۆدێرن، بە ستمگەری ئەزموونی ھەریمی کوردستانەو، بەرجەستەبوونی "جەوھەر" یکی

کولتووری نییه که له کۆنی کۆنه‌وه بۆ ئهمڕۆ هاتبێت و به درێژایی میژوو دیکتاتۆر له‌دوای دیکتاتۆر و ستمه‌گر له‌دوای ستمه‌گری به‌ره‌م هێنايێت. ئهم کولتوورگه‌راییه ناوانیته هاریکارمان بێت بۆ ئه‌وه‌ی له ساده‌ترین دیاره‌کانی ناو کومه‌لگا تیگه‌ین و خراپترین و لاوازترین و ئاراسترین پوانینیکیشه بکریته دونیای خۆمانی پێ رافه بکه‌ین. ستمه‌گری له‌مڕۆکه‌ی کومه‌لگای ئێمه‌دا به‌رجسته‌بوونیکی تازه و سه‌رده‌میانه‌ی ماهیه‌تیکی کولتووری دێرین نییه، به‌لکو به‌ره‌می دونیایه‌کی ته‌واو نوێیه که کومه‌لیک هیز و نوخبه‌ی ته‌واو نوی ده‌خوازن پێناسی دیاره‌ و پووداوه‌کانی بکه‌ن، ستراتیژه‌کانی حوکمرانیی تیا‌دا دابریژن و به‌چه‌ندان میکانیزمی جیاوازیی بیسه‌پێنن. ئهم دونیایه‌ی دونیایه‌کی نوێه چ وه‌ک کولتوور و چ وه‌ک ستراتیژه‌ی و چ وه‌ک شیوازی کارکردن و چ وه‌ک ته‌کنیک و چ وه‌ک ته‌کنۆلۆژیای حوکمرانی. کولتوورگه‌راییی لێکدانه‌وه‌ی نوخبه‌یه‌کی پۆشنبیرییه که نه‌ ئاگای له ده‌سکه‌وته زۆره‌کانی ناو زانسته کومه‌لایه‌تی و ئینسانیه‌کانه، نه‌ ئاگای له‌وه‌یه‌ ئه‌و دونیایه‌ چۆن پۆژانه دروست ده‌کریته و دروست کراوه.

له‌م پوانینه کولتوورگه‌راییه‌دا، کولتوور زیاتر وه‌ک خودایه‌ک ده‌ر ده‌که‌ویته و پۆلی خودایه‌کی‌ش ده‌بینیت که هه‌موو شته‌کان پێک ده‌خات و ئاراسته‌ ده‌کات. مه‌رج نییه کولتوورگه‌را هه‌میشه‌ چه‌مکی کولتوور به‌کار به‌ی‌نیته، هه‌ندیک جار له‌باتیی ده‌سته‌واژه‌ی کولتوور ده‌سته‌واژه‌ی “عه‌قل” به‌کار ده‌هێنیت و له‌وێشه‌دا باس له‌ بوونی عه‌قلیکی جیگیر و نه‌گۆپ و هاوشیوه‌ ده‌کات که ئه‌ویش وه‌ک خودا له‌ فیکری

دينيدا، به ناو ميژوودا تيده پهرينت و هموو شته كان دروست و ناراسته و دهستنيشان دهكات. له م شتوازه پوانينه دا چه مكي "كولتوور" و چه مكي "عقل" هه مان نه و پوله ده بينن كه خودا له فيكري ديندا ده بينيت. خودا يه كه كه له ده ره وه ي ميژوو و ده ره وه ي كومه لگا و ده ره وه ي په يوه ندييه نينساني و كومه لايه تي و نابوو رييه كاندا ناماده يه و له وي شه وه هموو ديار ده كان و پرو دا وه كان ناراسته دهكات. نه مه ش، وهك ناشكرايه، نهك ته نها ليك دانه وه يه كي خورافييه، بهلكو ليك دانه وه يه كي نابه رپرسيار و ناهه خلاقيشه. ستمگه رييهك له دوني اي دواي راپه ريندا دروست بوو بيت و بكه ري ميژوويي و كولتووري و كومه لايه تي نوئ دروستيان كرديت، هه له يه به رپرسيار يتيه كه ي بده ينه پال كولتووري كي ديرين و پال كه سانيك كه چندان سه ده به ر له نيمه له م ناوچه يه دا ژياون.

نوخبه ي حوكمران

نه وانه ي له كوردستاندا حوكمرانن، مه به ستم نه و نوخبه يه يه كه سه رجه مي سه رمايه كانن مۆنۆپۆل كردوه، نوخبه يه ك نييه هه نديك پرئسيبي نه خلاقى و سياسي نينساني ناراسته ي بكات، هه روه ها نوخبه يه ك نييه كومه ليك پرئسيبي نيشتيماني و نه ته وه يي رينيشانده ري بيت، نه م نوخبه يه جگه له سوود و قازانجى خوى و جگه له پاراستنى پيگه كانى ده سه لاتداريتي خوى شتيكي ديكه ناراسته ي ناكات. نه مه ش واى لئ دهكات له وه بكه ويت نوخبه بيت به مانا پوزه تيفه كه ي نوخبه، هه روه ها له وه ش ده كه ويت كه سانيكى ناسايى ناو كومه لگاي

ئیمه بن، به‌لکو گۆرپاون بۆ بوونه‌وه‌ری ترسناک که شتیک به‌ناوی ویژدانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقی له‌لایان کارناکات. ئه‌مانه‌که‌سانیکن هه‌موو پینگه‌کانی ده‌سه‌لاتیان له‌به‌رده‌ستدایه، له‌شکر و هینزی چه‌کداریان هه‌یه، پاره و سه‌رمایه‌یان هه‌یه، په‌یوه‌ندیی هه‌مه‌جۆریان به‌دونیای ده‌ره‌وه‌وه‌ دروست کردوه، به‌لام هه‌یج به‌هایه‌کی مه‌ده‌نی و ئه‌خلاقی ته‌ندروست و هه‌یج فه‌ره‌ه‌نگیکه‌ی به‌رپرسیاریتی و هه‌یج رستیک له‌یاسا ئاراسته‌یان ناکات. ئه‌مانه زیاتر "غه‌ریزه‌ی ده‌سه‌لات" و "شه‌هوه‌تی هوکمرانی" کاره‌کانیان پی ئه‌نجام ئه‌دات. له‌مێژه شتیک به‌ناوی "قازانجی گشتی"، یان "ئیراده‌ی گشتی"، یان "مولک و مالی گشتی" له‌قاموسی سیاسی و ئه‌خلاقی ئه‌م نوخبه‌یه‌دا نه‌ماوه‌ته‌وه و نییه. هه‌یج هه‌ستیکه‌ی سیاسی و ئه‌خلاقیشیان به‌رامبه‌ر به‌ئاینده‌ی ئه‌و میله‌ت و کۆمه‌لگایه‌ نییه که هوکمرانی ده‌که‌ن. به‌و شیوه‌یه‌ش هوکمرانی ده‌که‌ن که ده‌سه‌لاتی خۆیان و منداله‌کانیان به‌ئه‌به‌دی و هه‌تاهه‌تایی بکه‌ن.

ئه‌و رۆحه‌ی به‌زین و بیئومه‌یدی و شکسته‌باوه‌رییه‌ش که ئه‌م‌رۆ له‌دونیای ئیمه‌دا ئاماده‌یه، به‌شی هه‌ره‌ زۆری به‌ره‌می ئه‌و نوخبه‌ به‌په‌عه‌یه‌تکراوانه‌ن که له‌م نووسینه‌دا باس کران، ئه‌و نوخبانه‌ی له‌نوخبه‌بوون خراون و بوون به‌ئامرازیکه‌ی گرنگی ده‌ستی هه‌یزه‌ هوکمرانه‌ داخراوه‌کانی کوردستان. شتیکیش به‌ناوی ئاینده‌ و ئومیده‌وه‌ له‌ناو بیرکردنه‌وه‌ و سایکۆلۆژیای ئه‌م نوخبه‌ به‌په‌عه‌یه‌تبوانه‌دا نه‌ماوه‌ته‌وه.

سەرچاوەکان

Hartmann, Michael (2006). The sociology of elites. London, Routledge.

